AKAD. A. J. VÕŠINSKI

KOHTULIKE TÕENDITE TEOORIA NÕUKOGUDE ÕIGUSES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

NSV LIIDU TEADUSTE AKADEEMIA ÕIGUSE INSTITUUT

AKAD. A. J. VÕŠINSKI

KOHTULIKE TÕENDITE TEOORIA NÕUKOGUDE ÕIGUSES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1950 TARTU

Tõlgitud teose järgi: А. Я. Вышинский, Теория судебных доказательств в советском праве. Издание второе, дополненное и переработанное. Юридическое издательство Министерства юстиции СССР. Москва — 1946.

Tõlkinud A. Randalu.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
7650

I peatükk.

Sissejuhatus.

§ 1. Tõendite tähtsus kohtuasjade uurimisel ja lahendamisel.

Tõendite õpetus on tähtsamaid ja vastutusrikkamaid kohtuprotsessiteaduse osi.

See järeldub eelkõige kohtuprotsessi olemusest ja sisust, tema ülesannetest, mis on seotud teatavate nähtuste, asjaolude ja faktide tuvastamisega, nende analüüsimisega ja sellest analüüsist tulenevate järeldustega, mille alusel kujuneb tsiviil- või kriminaalkohtu otsus.

Kohtu põhiliseks kohustuseks on lõplikult tuvastada uuritavasse sündmusse puutuvad faktid, teha kindlaks nende faktide varal teatavate isikute (kriminaalprotsessis — süüaluse, tsiviilprotsessis — hageja või kostja) suhe antud sündmusega, hinnata neid fakte materiaalse õiguse nõuete ja põhimõtete seisukohalt, kriminaalprotsessis aga — hinnata ka veel süüaluse tegusid nende ühiskonnaohtlikkuse ja sellele vastavalt teatavate karistusvahendite rakendamise seisukohalt.

See kohtu kohustus on äärmiselt keeruline ja vastutusrikas, sest jõustunud tsiviil- või kriminaalkohtu otsus omandab üldkohustusliku iseloomu, muutub nõudeks, mille vastuvaidlematu täitmine on iga kodaniku kohus. Selles mõttes on õige rooma vormel, mis loeb kohtuotsuse tõeks (*res judicata pro veritate habetur* — asjas tehtud otsus loetakse tõeks). Kohtuotsuse üldkohustuslikkuse ja vankumatuse ning ta täitmise vastuvaidlematuse põhimõte on riigivalitsemise tähtsaimaid põhimõtteid. Sellele põhimõttele toetub suurel määral kohtuvõimu autoriteet, mis ei luba jõustunud kohtuotsust ignoreerida.

Kehtiv nõukogude kriminaalprotsessiõigus räägib samuti jõustunud kohtuotsuste kohustuslikkusest. Neid otsuseid peavad vastuvaidlematult täitma kõik kohtu-, uurimis- ja haldusorganid kogu NSV Liidu territooriumil [1].

See seaduse kategooriline kriminaal- ja tsiviilkohtu otsuste tõrkumatu täitmise nõue on, kui nõnda väljendada võib, kohtutegevuse *conditio sine qua non* — s. o. selline tingimus, milleta see tegevus ise oleks võimatu.

Just selle põhimõtte tõttu peab protsessiõigus ette nägema ka vastavad kohtu tegevuse tingimused, mis kindlustavad kohtule võimaluse otsustada kohtuasju õigesti ja objektiivselt, võimaluse teha selliseid otsuseid, mis ei tekita kahtlust oma põhjendatuses ja seaduslikkuses.

Igal kriminaal- ja tsiviilkohtu otsusel on määratu tähtsus. Seda tähtsust ei evi nad mitte üksnes formaalsete nõuete tõttu, mis sel puhul esitatakse riigivõimu nimel kõigile, keda kohtuotsused puudutavad, vaid ka oma moraalse ja ühiskondlik-poliitilise kaalu tõttu.

Kriminaal- või tsiviilkohtu otsuse teeb ja kuulutab kohus riigi nimel. Omistades kohtuotsustele riiklike aktide jõu, võtab riik nagu endale kogu vastutuse nende sisu ja kõigi neist otsustest tulenevate tagajärgede eest. Kohtuotsustele tagab riigivõim kogu oma autoriteedi jõuga nende täitmise reaalsuse, sanktsioneerides vajalike survevahendite tingimusteta kohaldamist kõigi suhtes, kes teevad katset jõustunud kohtuotsusele mitte alistuda.

Just selles kohtuotsuse autoriteetsuses peitub tõsiasja seletus, et mõnel maal (näiteks Inglismaal) «osutub tohutu kirjutamata õiguse (*common law*) valdkond peaaegu tervenisti kohtuotsuste produktiks, mis on kogunenud sajandite kestel (alates XIII sajandi lõpust) ja millel on kõrgema autoriteedi

---

[1] Vt. «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtupidamise alused», samuti ka liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid — Vene NFSV KrPK § 13, Gruusia NSV KrPK § 13 ja 233, Ukraina NSV KrPK § 13 ja 14, Valgevene NSV KrPK § 13, Usbeki NSV KrPK § 130 jt.

tähtsus, mida kohtud on kohustatud jälgima ja millele nad on kohustatud alistuma» [2].

Kogu niinimetatud pretsedendi-teooria põhineb kohtuotsuse suhtelise õigsuse tunnustamisel, kui ta pole kõrgema astme kohtu poolt muudetud või tühistatud, või kohtuotsuse tingimusteta õigsuse tunnustamisel, kui ta on välja kuulutatud kõrgema kohtu poolt, kes oma otsuste arvustamist ei pea lubatavaks [3].

Kui lordide kojas, loeme Franqueville'i teoses «La système judiciaire de la Grande Bretagne», tõsteti Thomseni asja puhul üles küsimus selle kohta, et kõrgem kriminaalkohus (Court for Crown Cases Reserved) muudab ilmselt seadust, siis vastas lordkantsler: «Kohtuotsus ei kuulu parlamendi arutamisele, kohtunikke aga ei saa süüdistada seaduse rikkumises, sest ainult nemad võivad ütelda, mis on seadus.»

Säärane suhtumine kohtuotsusesse ei kõnele mitte üksnes kohtu ainulaadsest osast riiklikus süsteemis. Ta kõneleb ka sellest, et kohtule kuulub äärmiselt aktiivne osa üldpoliitika teostamisel, et kohtuotsust peetakse mõnel maal võimeliseks looma ja muutma kõige tähtsamaid avaliku ja eraõiguse instituute. Seepärast ei erista inglise õiguseteooria mitte juhuslikult seadusandluse ehk üldõiguse kõrval ka veel õigust, mida loovad kohtupretsedendid (*case law* — kohtuotsuste praktikale rajatud õigus); nii suure tähtsuse annavad selle teooria pooldajad kohtutegevusele, mis on võrrutatud seadusandliku tegevusega.

---

[2] Демченко, Судебный прецедент, Варшава, 1903, стр. 7—8. Vt. ka Виноградов П. Г., Очерки по теории права, М., 1915, стр. 74 и след., 106 и след.

[3] Baron käsitab Pandektides kohtupraktikat absoluutse õigusallikana. Ta defineerib seda praktikat kui kohtuotsustele rajatud õigust.

Prof. Petražitski tunnistab kohtupraktika samuti teatavatel tingimustel õigusallikaks, kinnitades, et see praktika omandab inimeste psüühikas mõnikord normatiivse fakti tähenduse. Kohtupraktikast tuleneva õiguse ja üksikud eelmõistud (peamiselt kõrgemate kohtute otsused) koondab prof. Petražitski eriliseks prejuditsiaalõiguse mõisteks. Prof. Petražitski viga selles küsimuses on orgaaniliselt seotud tema niinimetatud intuitiivse õiguse teooriaga (vt. Петражицкий, Теория права и государства в связи с теорией нравственности, СПБ, 1910, т. II, стр. 572, 579).

Mõned teadlased omistavad kohtuotsusele sellist tähtsust, et peavad seaduse tekkimist kohtuotsuste toime tulemuseks. Oma töös «Antiikõigus, selle seos ühiskonna antiikajalooga ja suhe uusimate ideedega» väljendab Maine mõtet, et «... kohtuotsused, mis on rajatud endistele eeskujudele, eelnevad üldreeglite, põhiteeside ja klassifikatsioonide koostamisele» [4].

Homerose «Themistes» on Maine'i ja Grote'i järgi keisrite otsused, nad eelnesid seadusele.

«Kangelasajastu kirjandus,» ütleb Maine, «näitab meile seadust tema algstaadiumis «Themistes'e» kujul ja arenenumas olekus Δικη (õigluse) mõistes.»

«Seaduse ajastu» on juba õiguse arengu järgmine aste. Ta on seotud klasside ilmumisega ühiskonnas, riigi ja riigiasutiste tekkimisega. Ateenat näitena võttes selgitab Engels (töös «Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine») riigi kujunemise protsessi, mis oli majanduslike suhete arenemise tulemuseks, mis sünnitas eraomandi, raha ja rahakäibe, muutis saadused kaupadeks, süvendas tööjaotust mitmesuguste tootmisharude vahel, rajas aegapidi uued ametid, uued suhted — r i i k l i k u korra, r i i g i.

Riik asendas sugukondliku korra. Ta ei olnud mitte üksnes vastava ühiskonna tootmisjõudude ja tootmissuhete arenemise t u l e m u s, vaid ka selle ühiskonna edasise arenemise paratamatu t i n g i m u s. Ta osutus jõuks, mis oli kutsutud hoidma «ühiskonda korra piirides». Ta oli «jõuka klassi organisatsioon kaitseks varatu klassi vastu» (E n g e l s), organisatsioon, mis omas relvastatud väesalku (armee, laevastik, politsei), vanglaid ja teisi sunniasutisi, mis kasutas oma eesmärkideks seadusi ja õigust kui riigi vältimatuid kaaslasi. Riik eeldab õiguse olemasolu, mis etendab ühe tähtsaima riigivalitsemishoova osa. Seda ei tule muidugi mitte selles mõttes mõista, et õiguse kasutamine riigi poolt teeb selle riigi «õiguslikuks riigiks», nagu seda liberaalsed ja «demokraatlikud» õigusteaduse professorid kuju-

[4] М э н Г. С., Древнее право, его связь с древней историей общества и его отношение к новейшим идеям, пер. Н. Белозерский, СПБ, 1873, стр. 7.

tavad. See tähendab vaid seda, et ühiskonna valitsev klass avaldab oma tahet seaduse kujul ja kasutab oma võimu oma seaduste varal. Õigus eeldab omakorda riigi olemasolu, sest «õigus pole midagi ilma aparaadita, mis on võimeline s u n d i m a õigusnormide pidamisele» [5].

Kuid sugukondlikus ühiskonnas ei olnud ei riiki ega õigust. Sugukondlikus ühiskonnas ajasid inimesed läbi «sõduriteta, sandarmideta ja politseinikkudeta, kuningateta, aadlita, asehalduriteta, prefektideta ja kohtunikkudeta, — vanglateta, protsessideta» (E n g e l s). Nad said läbi ka seadusteta, olgugi et elu ei kulgenud kaugeltki või koguni mitte nii suurepäraselt mugavalt ja rõõmsalt, nagu seda kirjeldab Ovidius Naso oma «Metamorfoosides». Ühiskondlikud suhted reguleerusid moraali ja tava nõuete või niinimetatud tavaõiguse alusel, mis riigi ilmumisega loovutas oma koha õigusele selle sõna tõelises tähenduses.

Artiklis «Korteriküsimuse puhul» näitas Engels õiguslike tavade kujunemise protsessi ja tavaõiguse siirdumist seadusejõuliseks õiguseks, tava muutumist seaduseks.

Engels kirjutas sel puhul: «Teatud, väga madalal ühiskonna arenemisastmel tekib tarvidus hõlmata päevast päeva korduvaid saaduste tootmise, jaotamise ja vahetamise akte üldreegliga, hoolitseda selle eest, et üksikisik alistuks tootmise ja vahetamise üldistele tingimustele. See õigus, mis algul väljendub tavas, muutub hiljem s e a d u s e k s» [6].

Selle viimase küsimuse kui antud teemasse otseselt mittepuutuva juures peatumata viitasime eespool Maine'ile vaid selleks, et näidata, millist erilist tähtsust kalduvad kohtupraktikale andma mõned õigusajaloolased.

Kuid õigusteaduses selle küsimuse kohta valitsev vaade keelab kohtupraktikat käsitamast seadusandluse allikana. «Kohtute kui õigusemõistmise organite ülesanne,» ütleb Jordan, «seisneb selles, et lausuda õigust (*jus reddere*), s. t. kohaldada kehtiva õiguse norme elus esinevaile üksikjuhtudele.»

---

[5] L e n i n, Valitud teosed kahes köites, II k., RK «Poliitiline Kirjandus», Tallinn, 1946, lk. 162.

[6] М а р к с и Э н г е л ь с, Соч., т. XV, стр. 70.

«Kohtutegevus on alati ainult kui mitte seaduse tähe, siis vaimu kohaldamine, alati ainult selle vaimu arendamine; iialgi ei evi ta ega või evida seadusandlikku iseloomu» [7], loeme sealsamas.

Üks revolutsioonieelse Venemaa autoriteetseid juriste prof. Foinitski eitab samuti kohtutegevuse seadusandlikku iseloomu, sest see tegevus on tema seletuse järgi seadusele alluv ja piirdub antud asja raamidega: «*Judex lex fecit inter partes*» [8].

«Kohtunik loob seadust» — see on väär kohtutegevuse definitsioon. Õigem oleks kõnelda mitte seaduse loomisest, vaid seaduse loovast kohaldamisest, s. o. seaduse sellisest kohaldamisest, mis tugineb loovatele põhimõtetele, ta algatusvõimelisele, igasugustest välismõjutustest ja tinglikkusest sõltumatule käsitusele ja rakendamisele praktikas. Võib kõnelda vaid sellest, et kohtunik kohaldab seadust konkreetsetele asjaoludele, kuid see ei ole seaduse andmine, see ei ole isegi seaduse tõlgendamine, kuigi väliselt esinebki siin teatav sarnasus seaduse tõlgendamisega; see on vaid seaduse oma arusaamise järgi kohaldamine konkreetsele juhule (faktile).

Ent kuidas me ka kohtutegevust ta seadusandlikele funktsioonidele lähendamise seisukohalt ei hinda, ometi on kindel üks asi: kohtutegevus moodustab ühe kõige võimsama riigivalitsemise funktsiooni, ühe riikliku poliitika võimsa vahendi. Selle tegevuse tähtsus on säärane, et kohtutegevuses, nagu eespool märgitud, nähakse mõnikord isegi üht kehtiva õiguse allikat, mis aga nõukogude õiguse suhtes on täiesti väär.

Nõukogude kohus ei loo uut õigust. Nõukogude kohtunikud ei ole seaduseandjad. Nõukogude kohtunikud, nagu üldse kohtunikud — kui kohtud ja kohtutegevus on organiseeritud õigesti — on kutsutud mitte looma õigust, vaid teostama õigusemõistmist vastavalt seaduse nõuetele, s. o. vastavalt kehtivale õigusele.

---

[7] Демченко, Судебный прецедент, Варшава, 1903, стр. 78—79, 80.
[8] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1902, т. I, стр. 155.

Nõukogude kohtunikkude suhtes tuleneb säärane seisukoht otse Nõukogude Konstitutsioonist.

«Kohtunikud,» ütleb Stalinlik Konstitutsioon, «on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele» (§ 112).

Kohtunikud on seadusele alluvad. Kohtutegevus on samasugusel määral seadusele alluv, sest ta ei ole ega saa olla ei seaduse allikaks ega seadusest sõltumatuks riikliku tegevuse alaks. Seepärast öeldakse Stalinlikus Konstitutsioonis selgelt ja kindlalt: k o h t u n i k u d a l l u v a d a i n u l t s e a d u s e l e. See tähendab seda, et kohtunikud ei pea toimima mitte omaenda meelevalla järgi, vaid vastavalt seadusele. See tähendab veel ka seda, et oma kohtulikus tegevuses peavad kohtunikud kooskõlastama oma toiminguid ainult seadusega. Missugusest «õiguseloomingust» võib aga niisugusel puhul juttu olla, kui mitte arvestada ainult seaduse kohaldamist konkreetsetele nähtustele ja faktidele!

Et vaade kohtutegevusele kui seaduse loomise allikale, teisiti öeldes, kui ühele seadusandliku tegevuse vormile on ekslik, seda näitab ka seaduse kui käitumise üldnormi olemuse enese analüüs. Seadus väljendab nõudeid, mida ühiskonnas valitsev klass peab oma klassihuvides vajalikuks esitada kogu ühiskonnale kui käitumise üldnormi. Seadus väljendab seda, mida valitsev klass peab õiglaseks, kasulikuks ja meelepäraseks enesele ja kogu ühiskonnale, kelle nimel ta tegutseb ja omab võimalust tegutseda selle fakti tõttu, et tal ühiskonnas on valitsev seisund.

Paljastades Max Stirneri hegeliaanlik-anarhistlikku «filosoofiat» ja eriti stirnerlaste idealistlikku vassingut õiguse, seaduse, kuriteo ja karistuse küsimustes, andis Marx ühes oma suurepäraseş töös («Püha Max») nende kategooriate tõeliselt filosoofilise käsituse. Kõneldes seadusest näitas Marx, et seaduse allikaks ei ole jõud, nagu mõtlesid Hobbes ja tema pooldajad, ei ole meelevald, «tahe» selle sõna idealistlikus tähenduses. Marx näitas, et inimeste materiaalne elu, mis pole sõltuv lihtsalt nende «tahtest», nende tootmisviisist ja suhtlemisvormist, mis vastastikku üksteist tingivad, on riigi reaalne baas, ja jääb selleks inimeste t a h t e s t täiesti sõltumatult kõigil astmetel, milledel veel paratamatult on tarvilik tööjaotus ja eraomand.

«Neid tegelikke suhteid,» ütleb Marx, «ei kujunda hoopiski mitte riigivõim, vaid, vastupidi, nad ise on riigivõimu loovaks jõuks» [9].

Suhted, millesse inimesed ühiskonnas omavahel astuvad, tekivad sõltumatult inimeste tahtest, mis ise on tingitud teatavaist, antud suhetest. Kuid inimesed, ütleb Marx, peavad andma oma tahtele üldise väljenduse riikliku tahte kujul, seaduse kujul, — väljenduse, mille sisu tuleneb alati selle klassi suhetest, nagu seda, lisab Marx, eriti selgelt tõendab era- ja kriminaalõigus.

Marx selgitab seda niisuguse näitega.

Samuti nagu, ütleb ta, inimeste idealistlikust tahtest või meelevallast ei olene nende keha raskus, nii ei olene nendest ka see, et nad teostavad oma tahet seaduse vormis, tehes selle tahte samal ajal sõltumatuks iga üksiku nende seas oleva indiviidi isiklikust meelevallast [10].

Marx ütleb: «Nende isiklik ülevõim peab samal ajal konstitueeruma nagu ühine ülevõim. Nende isiklik jõud põhineb elutingimustel, mis arenevad paljudele indiviididele ühistena ja mille säilitamist nad valitsevate indiviididena peavad kindlustama teiste indiviidide vastu ning seejuures kõikide jaoks kehtivate tingimuste kujul. Selle nende ühistest huvidest tingitud tahte väljendus on seadus» [11].

On kohane siinjuures märkida, et see põhimõte kummutab kõik selle juriidilise maailmavaate põhimõtted, mis rajaneb illusioonile, et õigusel ja seadusel on oma arenemisajalugu. «Puhaste ideede eriline arenemine ja ajalugu», mis ei sõltu ühiskondlike, materiaalsete tootmissuhete arenemisest, — see on, nagu ütleb Marx, juristide ja poliitikute spetsiifiline illusioon ning sellest illusioonist on haaratud ka meie *Jacques le bonhomme* ehk Püha *Jacque le bonhomme*; s. t. ikka toosama Püha Max.

Selline on marksismi-leninismi põhimõtteline seisukoht õiguse ja seaduse allika suhtes, mis kõrvaldab igasuguse võimaluse käsitada nii üht kui ka teist inimeste meelevallana («idealist-

---

[9] Маркс и Энгельс, Соч., т. IV, стр. 311.
[10] Sealsamas.
[11] Sealsamas. (Sõrendus minu poolt. — *A. V.*)

lik tahe») ja mis ei luba kahtlust selles, et seadus — see on ühiskonnas valitseva klassi õigusena väljendatud üldtahe. Seesugune arusaamine seadusest nõuab ka selle valitseva tahte avaldamise viisi erilist korraldust, mida teatavasti saavutataksegi spetsiaalselt sätitud seadusandluse süsteemide varal. Seadusandluseõigus on eriõigus, see on tähtsaim konstitutsiooniline printsiip, mida ei saa tuhandeteks osakesteks hajutada ja killustada, nagu see oleks paratamatu siis, kui kohtunikele antaks õigus luua seadust.

Seadus formuleerib oma nõuded vastavalt nende klasside huvidele ja neid huvisid väljendavale õigusteadvusele. Kohtupraktika peab täiel määral vastama neile nõuetele. Järelikult ei saa kohtupraktika olla õiguse allikaks. Ta peab olema ja ongi tõeliselt tegevus, mis täies ulatuses kulgeb vastavalt kehtiva õiguse printsiipidele, selle erisustele ja erinevustele. Kohtutegevuse tähtsuse määrab kriminaal- või tsiviilkohtu otsuse tähtsus, milles ei anta mitte ainult vastuseid kohtualuse süü või süütuse, hagi põhjendatuse või põhjendamatuse küsimuses, lahendatakse seega rida küsimusi, mis on seotud teatava konkreetse kohtuasjaga, vaid milles väljendub antud riigi üldine poliitika. Kohtuotsustes avaldub riigivõimu suhtumine teatavaisse ühiskondlikesse nähtustesse, mis on kohtu tähelepanu piirkonnas. Kõigi nende asjaolude tõttu peab kohtu poolt tehtav kriminaal- või tsiviilotsus vastama erilistele nõuetele. Esimene neist nõuetest on kohtuotsuse õigsus ja v e e n v u s. Iga kohtuotsus peab olema veenev, peab ühiskondlikus arvamuses looma veendumuse, et selles väljendatud kohtunike lahendus on tingimata õige ja õiglane.

Kohtuotsuse veenvus ei kindlusta veendumust mitte üksnes selles, et otsus vastab täielikult asjaoludele ja selles väljendatud kohtupoliitika ülesannetele ja põhimõtetele. Kohtuotsuse [12] veenvus tähendab ka veendumust selles, et kõik asjaolud on põhjalikult analüüsitud, selles, et asi on otsustatud arvesse võttes kõiki asjaolusid, mida aga võimalik oli kindlaks teha ja selgitada. Kri-

[12] Antud juhul, nagu ka kõigil analoogilistel juhtudel, peame silmas kohtuotsust sõna laiemas mõttes, s. o. nii tsiviil- kui ka kriminaalasjades tehtud kohtuotsuseid.

minaalasjade kohta rakendades tähendab see sellist kõigi asjaolude analüüsi, kus kuritegu moodustavad toimingud ja faktid on täielikult avastatud, kuriteo teostamist soodustanud tingimused ja faktid selgitatud ning antud kuritegu põhjustanud põhilised tegurid purgivalt kindlaks tehtud.

See asja külg on alati köitnud ühiskonnas valitsevate klasside, eriti kodanluse erilist tähelepanu, kes hoolitseb väga selle eest, et tema kohtute otsused paistaksid võimalikult veenvamad ja autoriteetsemad, sisendaksid vastavat austust ning äratuksid rahva meeltes ja südames «püha aukartust» enda vastu. Tuntud inglise jurist James Stephen väljendas avameelselt seda mõtet juba möödunud sajandil oma töös «Inglismaa kriminaalõigus» järgmiste sõnadega:

«On tarvis meeles pidada, et ühiskonnale ei ole ühesugusel määral tähtis mitte ainult see, et kohtuotsused oleksid õiglased, vaid ka see, et need oleksid õiglasteks p e e t a v a d» (minu sõrendus. — *A. V.*) [13].

Sellel iseendast õigel märkusel on kodanlike kohtute otsuste kohta rakendades veel see mõte, et sisendades rahvahulkadele või «ühiskonnale» kodanluse poolt teostatava õigusemõistmise õigluse illusiooni, kasutab kodanlus kohut, Lenini sõnadega väljendades, kui töötajate orjastamise peent tööriista.

On täiesti ilmne, et sellest hetkest, mil kohtuotsused kaotavad ühiskonna või elanikkonna silmis veenvuse, kaotavad ka kohtud kogu oma autoriteedi. Kehtiva ühiskondliku korra kaitsmiseks ja üksikute kodanike ning nende koondiste sellele korrale tuginevate erahuvide kaitseks laialdaselt kohtuprotsessi ja kohtuaparaati kasutava kodanliku justiitsi mõte ei seisne mitte üksnes selles, et kindlustada selle «kaitsva» osa täitmist riiklike sundabinõude varal, vaid ka selles, et tekitada veendumust nende abinõude õigluses ja mõistlikkuses kui kasulikkudes kogu ühiskonnale tervikuna. Kohus ei pea mitte ainult karistama, «kuritegelikku tahet» maha suruma, vaid kohus peab veenma, et tema poolt tehtud otsused on õiged. Mitte asjata ei lausu rooma juriidiline vormel:

[13] С т и ф е н, Уголовное право Англии в кратком очертании, пер. Спасовича, СПБ, 1865, стр. 268.

res judicata pro veritate habetur, mis tähendab, et kohtu otsust peetakse tõeks. Kohtu suu läbi kõlab tõde.

Kohtu ühiskondlik-poliitiline funktsioon ei seisne mitte vähemal määral just selles kohtuotsuste moraalses jõus. Süüaluse «õigused» ja «garantiid» kohtuprotsessis on ainult kohtuasjade arutamiseks seatud korra järeldus. Nende õiguste ühiskondlik-poliitiline tähtsus ei seisne niivõrd selles, et teenida nende huvisid, kellele nad seaduse põhjal on antud, kuivõrd selles, et kindlustada üldist veendumust seaduse vaieldamatuses ja vankumatut usku kohtuotsuste õiglusse, objektiivsusse ja põhjendatusse. See kohtu funktsioon tingib vajaduse organiseerida vastavalt kohut ja protsessi, vajaduse loobuda kirjalikust ja salajasest kohtupidamisest ning sättida suuline ja avalik kohtuasjade menetlus ühes kõigi siit tulenevate poliitilis-juriidiliste garantiidega. Kaasaegse kohtu aluseks olev avalikkuse ja võistlevuse põhimõte ühes süüaluse õigusega kaitsele ja ta võrdne seisund kohtus süüdistajaga on kahtlemata selle funktsiooni arenemise otsene tulemus.

Kohtu kui antud ühiskonnas valitsevate huvide kaitsmise «peene» tööriista ülesanne on seda enam õigustatud, mida veenvamalt ja autoriteetsemalt kõlavad kohtuotsuste sõnad. Just selle kohtufunktsiooni arenemise aste määrab kapitalistlikes riikides kohtumasina ja iseenesest mitte midagi muud kui selle masina tegevust kujutava kohtuprotsessi osa ja tähtsuse.

Sellelt seisukohalt on huvitav jälgida kohtusüsteemide arenemise ajalugu, mis pakub rohkesti õpetlikku materjali, mille varal võime hästi mõista mitte üksnes kohtu-, vaid ka kogu riigimehhanismi iseärasusi ja olemust. Kahtlemata on vandekohtu areng seletatav just sellega, et riigi teatava ühiskondlik-poliitilise struktuuri juures teenis see teatavate ühiskonnaklasside esindajate poolt, keda käsitati kogu ühiskonna esindajaina, teostatava kohtutegevuse vorm paremini kui bürokraatlik kohus ülesannet tõsta riigi ja riikliku võimu autoriteeti. Vandekohtunikkude kui ühiskonna äravalitute pink on kahtlemata autoriteetsem kui ühiskonnast eraldatud ja ühiskonnale sageli vastuseisev bürokraatlik kroonukohus. Kapitalistlikus ühiskonnas valitseva ladviku huvi-

des on distsiplineerimatute või sellele ühiskondlikule korrale vaenulike elementide üle kohut mõista ja nendega arveid õiendada just ühiskonna enese esindajate käe läbi.

Selline kohtumõistmise organiseerimise vorm annab kohtuotsusele veel suurema autoriteetsuse, kinnitades usku kohtu toimingute objektiivsusesse ja erapooletusesse, ta otsuste vaieldamatusesse, nende seaduslikkusesse ja õiglusesse. Vandekohtu seesuguse tähtsuse omandamisele aitasid väga palju kaasa ka kohtupidamise aluseks olevad põhimõtted — suulisus ja võistlevus, mis kohtuliku demokratismi kõrgemate vormidena leidsid endale vandekohtute tegevuses kõige täielikuma väljenduse. Siin on vajalik märkida ka fakti, et esineb kaks paralleelset sarja protsessuaalseid toiminguid, õigusi ja kohustusi, mis iseloomustavad ühelt poolt vandekohtunike ja teisest küljest kroonukohtu volituste ulatust ja kohtulikkude eelisõiguste sisu. Asja sellel küljel peatub kohtuõiguse ajalooga tegeleva uurija tähelepanu tavaliselt harva.

Õieti aga peitub selles omapärases «võimude jaotuses» vandekohtu mehhanismi kogu korralduse tõsiselt põhimõtteline erilisus, mille olemus väljendub kahes nähtuses: niisugune «võimude jaotus» ehk funktsioonide jaotus kohtus tähendab seda, et kogu peamise kohtuülesande lahendamise raskus ja nimelt kohtualuse tunnistamine süüdi ja tema süüdimõistmine või tema tunnistamine süütuks ja tema õigeksmõistmine ei lasu mitte võimu esindajatel, kelleks on kroonukohtu liikmed, vaid ühiskonna esindajatel, kelleks on vannutatud mehed. Järelikult langeb ka kogu vastutus asja otsustamise eest vandekohtunikele. Mitte juhuslikult ei nimetata ju vandekohtunikke «fakti kohtunikkudeks», sest nendele on antud õigus või, õigemini, nendele on pandud kohustus otsustada protsessi tähtsaim küsimus — süü küsimus. Vandekohtu kaitsjate üldise arvamuse järgi on vandekohtunikud «parimad kohtunikud», et just see kohus on kohtuliku demokraatia põhimõtete «parim hoidja», et ta seisab kõige lähemal elanikkonnale ja et vandekohtunikud «on teistest kõige võimelisemad äratama enda vastu usaldust» [14].

---

[14] Викторский, Русский уголовный процесс, М., 1911.

Oktoobri-eelse ajastu suurim autoriteet — protsessualist prof. Foinitski rõhutab vandekohtust kõneldes just seda vandekohtu omadust: selle instituudi esinemise korral, ütleb prof. Foinitski, omandab rahvas kohtu tegevuse vastu usalduse, mis on normaalseks õigusemõistmiseks äärmiselt tarvilik [15].

«... Selles rahva osavõtu vormis, mida tuntakse vandekohtu nime all,» loeme osutatud teosest, «saavutab kohtulik väärikus kõige kõrgema arengu, milleni inimkond on siiamaani jõudnud, nii et kuni meie päevini seisab vandekohus kõige lähemal kohtu ideaalile» [16].

Milles siis seisneb vandekohtule ta apologeetide poolt ohtrasti jagatava vaimustuse põhjus? Nähtavasti selles, et vandekohus oma organisatsiooniliste ja printsipiaalsete eriomaduste tõttu on «eemaldatud», nagu ütleb Foinitski, «hädaohust segada õigusemõistmist poliitikaga».

See järeldub sellest vandekohtu erisusest, nagu kinnitavad tema liberaalsed apologeedid, nagu see, et vandekohtunikke ei kutsuta otsustama mitte õiguse küsimusi, vaid «tegeliku elu küsimusi, mis on arusaadavamad rahva hulgast pärit inimeste mõistusele ja taibule, kelle kõik klassid aitavad kaasa nende küsimuste valgustamiseks» [17].

See viimane märkus pakub erilist huvi. Vandekohtu tekkimisele ja kindlustumisele viinud kohtuvormide arenemise ajalugu ei kinnita mitte üksnes seda, et see kohus oli üks lülisid poliitiliste asutiste süsteemis, mis loodi kodanlik-demokraatliku liikumise poolt võitluses absolutismi vastu. Sellest asjaolust üksi piisab muuseas selleks, et ümber lükata vaade vandekohtule mitte kui poliitilisele, vaid eriti juriidilisele asutisele. Vandekohus oli omal ajal just poliitilise vabaduse eelposte, üks poliitilisi võitlusvahendeid. See Foinitski sõnade järgi «agar ühiskondliku julgeoleku valvur ja karm kuritegude kohtunik» osutub ei millekski muuks kui «isikliku vabaduse ja rahva poliitilise sõltumatuse pallaadi-

[15] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1902, стр. 341.
[16] Sealsamas, lk. 342.
[17] Sealsamas.

umiks». On selge, et vandekohus on poliitiline ja isegi teravalt poliitiline asutis, kuidas ka ei katsuks seda eitada liberaalsed teadlased, kes vandekohtu poliitilist iseloomu eitavadki poliitilistel motiividel. Teisest küljest on tähtis märkida, et kodanluse eesrindlik osa, kes lõi vandekohtu kui uue ühiskonna huvide, kui «isikliku vabaduse ja rahva poliitilise sõltumatuse» kaitsmise tööriista, oli huvitatud selle kohtu kui üleseisusliku ehk klassidevahelise asutise reklaamimisest, mis seisvat nagu kõrgemal mingi ühe klassi huvidest.

Kõikide klasside — tõeliselt aga jõukate klasside — esindajatest moodustatud vandekohus esinevat ta ülistajate kinnitusel parima garandina kitsalt klassi- või seisuslike tendentside ja mõjude vastu. Vandekohtu põhiideaal seisneb prof. Foinitski kinnitusel nimelt selles, et kohtuasjade otsustamist vabastada kroonukohtutes ja kutseliste kohtunike teadvuses tugevasti juurdunud «klassimõjude» hädaohust ning asetada see rahvakohtunike südametunnistuse ja sisemise veendumuse kontrolli alla, s. t. kohtunike kontrolli alla, kelle koosseis komplekteeritakse kõigist seisustest, ühiskonna kõigist klassidest [18].

Seoses sellega ei saa meenutamata jätta James Stepheni sõnu, kes rõhutas, et «kriminaalõigusemõistmine on kõige tavalisem, kõige tabavam ja kõige huvitavam vorm, milles kõrgem võim annab end tunda oma alamate hiiglaenamusele» [19].

Stephen märkas õigesti seda kodanliku õigusemõistmise erisust, olgugi et ta üldistas oma järelduse ekslikult, kaldudes kõrvale kohtu klassiiseloomust. Stepheni märkusel on meie seisukohalt veel see mõte, et ta rõhutab ka seda asjaolu, et kohtu abil saab «kõrgem võim», s. t. antud ühiskonnas valitsev klass, avarad võimalused organiseerida ja suunata avalikku arvamust vastavalt oma ülesannetele ja klassihuvidele.

See asjaolu ei jäänud Stepheni teravast pilgust tabamata, kes hindas vandekohtus eriti selle kaht omadust: esiteks — nimelt selle kohtu suuremat kui mingi teise kohtu võimet luua ühiskon-

---

[18] Vt. Фойницкий, На досуге, СПБ, 1900, стр. 353.

[19] Стифен, Уголовное право Англии в кратком очертании, пер. В. Спасовича, СПБ, 1865, стр. 268.

nas veendumust kohtuotsuse õiglusse, ja teiseks — esineda, nagu Stephen väljendas, julgeoleku ventiilina ühiskondlikele kirgedele.

«Õigusemõistmise menetlus,» ütleb Stephen, «ei saa olla täiesti erapooletu, kui ta ainult peab evima ühiskondlikku poolehoidu, sest et õigus ise on kohmakas ja ebatäiuslik vahend, ta absoluutselt paindumatu kohaldamine aga ei saaks igal võimalikul juhul olla sallitav.»

Siin just ilmnebki kogu kasu vandekohtunikkude instituudist. «Rahva hulgas, kes ei tungi üksikasjadesse, kes lepib jämedate kontuuridega ja muretseb rohkem üksiktagajärgede kui üldiste eeskirjade eest, tõstab see vandekohtunikkude instituudi paindlikkus õigusemõistmise populaarsust,» ütleb Stephen ja lisab juurde: «See on selline kasu, mida seaduseandjal ei tule taga ajada, ent kui ta õnneks juhtub esinema, siis ei tohi teda kergemeelselt ära põlata»[20].

Stephen rõhutab täiesti õigesti ja tabavalt kohtu ühiskondlik-poliitilist tähtsust kodanlikus riiklikus süsteemis. See kohtu tähtsus selgitab, miks kodanlikud valitsused kaitsevad nii hoolikalt oma kohtute autoriteeti, püüdes nende tegevuse ümber luua erapooletuse, eksimatuse, peaaegu pühaduse aupaistet. Nad püüavad igati oma kohtute kui surveaparaadi, kui kauka kaitsmise peene tööriista tõelist osa maskeerida (L e n i n). Kodanlus seab oma kohtumõistmise aparaadi ja tegevuse erilise autoriteetsuse tingimustesse, mida taotletakse saavutada erilise piduliku, valju, jumalateenistusetaolise protsessuaalse rituaaliga. Kohtu-, samuti ka uurimis- ja prokuratuurivõimu välised atribuudid on arvestatud nende autoriteedi igasuguste abinõudega ülalhoidmiseks. Kuid ainult välised vahendid oleksid selleks puudulikud. Tähtis on kindlustada uurimis-, prokuratuuri- ja eriti kohtuorganite ka sellele ülesandele vastav töö kvaliteet. Riik on huvitatud nii kohtu- kui ka üldse kogu valitsemisaparaadi korrapärasest funktsioneerimisest, ta on huvitatud säärasest kohtumehhanismi töö kvaliteedist, mis kindlustaks tema ees seisvate riikliku poliitika

---

[20] С т и ф е н, Уголовное право Англии в кратком очертании, пер. Спасовича, СПБ, 1865, стр. 270.

üldsuunale vastavate ülesannete kõige parema täitmise. Selline on kohtuaparaadi osa ja tähtsuse küsimuse põhimõtteline asetus kogu riiklikus süsteemis.

Nõukogude riik pole mitte vähemal määral huvitatud nõukogude kohtuorganite autoriteedi säilitamisest ja kindlustamisest, kuigi hoopis teistsugustel motiividel kui kodanlikud riigid. Nõukogude kohtul ei lasu mitte üksnes ülesanne maha suruda ekspluataatoreid ja nende agentuuri, kes püüavad, nagu kirjutas Lenin, «taastada oma ülemvõimu või kaitsta oma privileege, või salaja läbi tassida, pettusega kätte saada nende privileegide ühte või teist osakest», vaid ka «ülesanne (Lenin rõhutas, et see on «h i i g l a s u u r ülesanne») kasvatada elanikkonda töödistsipliinile» [21].

Lenin annab nii suure ja kaaluka tähtsuse nõukogude kohtu tegevuse sellele küljele, et ta just nõukogude kohtule asetab ülesande «taotleda seda, et meil oleks revolutsiooniline võim», et «distsipliini ja enesedistsipliini soovid ei jääks ainult soovideks» [22].

Tuntud on Lenini ajaloolised juhised kohtu osast võitluses mitmesuguste mineviku jäänuste ja iganditega. Lenin kirjutas: «Ei pea kartma kohut (kohus on meil proletaarne) ja avalikkust, vaid viima asjaajamise venitamise avalikkuse kohtu ette: ainult nii saame sellest haigusest tõsiselt lahti» [23]. Lenin andis asjaajamise venitamise asjades tehtava kohtuotsuse n ä i d i s e, selle tüüpprojekti. Selles näidisotsuse projektis kirjutas Lenin: «Omistades erakordset tähtsust avalikule kohtule asjades venitamise üle . . . » [24] jne.

See ei ole too «avalik» kohus oma silmakirjatsemise ja tühja lobisemisega, millel oli kodanluse juures selline edu tema «demokraatlike» harrastuste õitseajal, vaid tõeline nõukogude rahvakohus, kes teostab õigusemõistmist töötajate eneste kaudu. Selle kohtu tähtsus tema erapooletuse ja objektiivsuse, avalikkuse,

---

21 Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 424.
22 Sealsamas, lk. 425.
23 Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXIX, стр. 414.
24 Sealsamas, lk. 415.

võistlevuse, poolte võrdsuse ja kõigi protsessuaalsete garantiidega on tõesti tohutult suur. See tema tähtsus peegeldub ammendava täielikkusega 16. augusti 1938. a. kohtukorralduse seaduses, mis töötati välja seltsimees Stalini otsesel juhtimisel [25].

Selles seaduses on näidatud nõukogude kohtu kui riikliku distsipliini kindlustamise organi, kui nõukogude riikliku ja ühiskondliku korra kuritegelike rikkumiste vastu võitlemise tööriista, kui ebakindlate ja kõhklevate inimeste sotsialistliku ühiselu reeglite vaimus kasvatamise ja ümberkasvatamise kooli kogu erakordne tähtsus.

§ 2. Nõukogude protsessiõiguse ülesanded.

Protsessuaalsete reeglite ülesanne seisneb kohtu-, prokuratuuri- ja uurimisorganitele nende tegevuses selliste tingimuste kindlustamises, mis maksimaalsel määral garanteeriksid kohtu- ja prokuratuuriorganite funktsioneerimise korrapärasuse. Selles seisnebki protsessinormide ülisuur tähtsus, mis reguleerivad kohtu-, uurimis- ja prokuratuuriorganite menetlust nende ees seisvate ülesannete lahendamisel. Need normid määravad kindlaks mitmesuguste kohtu-, uurimis- ja prokuratuuriorganite protsessuaalsete toimingute korra, nende toimingute, eriti kohtuotsuste õigsuse kontrollimise korra ja viisid ning alused, millistel neid otsuseid võidakse tunnistada õigeteks või ebaõigeteks, millistel võib või tuleb neid protestida, muuta või tühistada.

Vastavate kohtu- ja prokuratuuriorganite kassatsiooni- ja revisjonimenetlus ei taotle mitte üksnes kohtupraktika konkreetsete asjade ja konkreetsete küsimuste lahendamise õigsuse kindlustamise ülesandeid. Ta võtab endale ka ülesande kaitsta kohtu autoriteeti, mis on otseses sõltuvuses sellest, kuivõrd rahuldavalt töötab kohus, kuivõrd ta tegevus tagab riigis õigusemõistmise teostamise.

---

[25] Vt. allpool, § 4.

Tunduval määral just selle püüdega kaitsta kohtu autoriteeti on seletatav ka kohustus tühistada tsiviil- ja kriminaalkohtu otsused, mis on tehtud kohtu töö vajaliku kvaliteedi elementaarseid garantiisid kindlustavate protsessuaalsete reeglite rikkumisega. Kõik seadusandlused sisaldavad sätteid, mis määravad kindlaks tingimused, mille esinemise korral ei või kohtuotsust tunnistada õigeks, ja mis nõuavad nende tingimusteta tühistamist või muutmist.

Kodanlikud seadusandlused püüavad oma protsessuaalsete kassatsiooni- või revisjonieeskirjadega igati kindlustada sellist kohtute töösuunda, mis vastaks täielikult kodanluse klassiihadele. Kodanliku kohtu kassatsioonipraktika pakub tuhandeid näiteid sellest, kuidas kohtu kõrvalekaldumine kodanluse klassiideoloogilisest suunast kutsub esile viivitamatu ja täpse reageerimise kõrgemate kontrollivate kohtuorganite poolt, kes sellistel juhtudel panevad käima kogu juriidilise seaduseväänamise ja juriidilise sofistika kunsti. Selles suhtes saavutas eriti suurt edu näiteks Valitsev Senat revolutsioonieelsel Venemaal, kes võitis endale haleda kuulsuse oma kurikuulsate «senatiseletustega», mis osutusid sageli otseseks irvitamiseks mitte üksnes loogika ja algeliste õiglusnõuete, vaid ka seaduse üle.

Senatipraktika oli kõige selgemaks tõenduseks, et rahva kõnekäänd, millega ta iseloomustas tsaariaegset õigusemõistmist, oli õige: «Seadus on nagu ais — kuhu käänad, sinna ka jõuad» *.

Kodanlik õigus kaitseb innukalt oma kohtu autoriteeti, püüdes energiliselt kohtu varal avaldada maksimaalset mõju «ühiskonnale», elanikkonnale. See on täiesti loomulik, kuna kohtuotsuste autoriteedis peitubki selle mõju algallikas. Kodanlik kohus taotleb oma otsuste autoriteeti osavalt ja peenelt ehitatud kohtutoimingute süsteemi teostamise teel, mis näiliselt nagu tugineksid «võrdsuse», «õigluse», «demokraatlikkuse» jne. jms. põhimõtetele. Kodanlik kohtumasin, samuti kui kogu kodanlik riigimasingi, tegutseb oskuslikult, ühendades vägivalda, pettust ja odavat demagoogiat, ära ostes oma kohtunikke igasuguste privileegide

---

* «Закон — что дышло, куда повернул, то и вышло».

ja eelistega ning kasvatades nendes teatavat psühholoogiat, harjumusi ja traditsioone, mis kindlustavad kohtute töö valitsevatele klassidele soovitavas suunas.

Põhimõtteliselt teisiti on küsimus asetatud nõukogude kohtusüsteemis. Nõukogude kohtu autoriteet on tingitud sotsialistliku tõe jõust, mida ta teenib.

Nõukogude õigus taotleb printsipiaalselt teistsuguseid eesmärke, kui seda on kodanliku õiguse poolt taotletavad eesmärgid.

Nõukogude õigus taotleb eesmärke, mis on suunatud sellele, et võita klassivaenlaste ja nende agentuuri vastupanu sotsialismi üritusele, kindlustada sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimist, tugevdada uusi, sotsialistlikke ühiskonnasuhteid ja kogu nõukogude ühiskondlikku õiguskorda, mis tugineb sellistele uue ühiskonna alussammastele, nagu ühiskondlik, sotsialistlik omand, tööliste, talupoegade ja intelligentsi murdmatu liit, nõukogude rahvaste sõprus ja vendlus, proletariaadi diktatuur ja sotsialistlik demokraatia. Nõukogude korra kaitseks ja kindlustamiseks peab nõukogude õigus, nii kohtu- kui ka kriminaalõigus, eriti silmas NSV Liidu kodanikkude huvide, nende elu, isiku, vabaduse, vara, nende õiguste ja kohustuste kaitse ülesandeid. Neid ülesandeid teenibki nõukogude protsessiõigus, mis sätib NSV Liidu uurimis-, prokuratuuri- ja kohtuorganite menetluse tingimused ja korra üldse, eriti aga tsiviil- ja kriminaalkohtu otsuste tegemisel, ja mis määrab samuti kindlaks nende otsuste kontrollimise ja parandamise meetodid ja vormi.

Sellel viimasel alal sätib nõukogude õigus rea norme, mis tagavad ühest küljest tsiviil- ja kriminaalkohtu otsuste õigsuse ning seaduslikkuse ja teisest küljest näevad ette nende otsuste muutmise või tühistamise vajalikkuse nendes normides eriti näidatud juhtudel.

Nõukogude kohtu autoriteedi tingib põhimõtete ülevus, millest ta juhindub, ja nende ülesannete ülevus, mis seisavad tema kui tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kohtu ees. Nõukogude kohus on Nõukogude riigi oma lemmiksünnitis, uue sotsialistliku ühiskonna liha ja veri. Ta seisab töötajate huvide, rahva

huvide teenistuses, ta on rahva kohus selle sõna otseses ja tõelises tähenduses.

See nõukogude kohtu erisus tekitab loomulikult vajaduse niisuguste seadusenormide järele, mis tagaksid kohtule kõik tema ees seisvate ülesannete edukaks lahendamiseks vajalikud tingimused. Üks selliseid tingimusi on sätete järgimine, mis seaduseandja on kehtestanud selleks, et garanteerida kohtuasjade arutamise protsessi kulgemise korrapärasus ja nendes asjades õigete, s. t. faktilistele tingimustele ja seaduse nõuetele vastavate õiglaste otsuste langetamine. Sääraste sätete kehtestamine kuulub protsessiõiguse valdkonda, mille ülesandeks on reguleerida kohtuasjade arutamise menetlust nii, et saavutataks nende asjade õige, s. t. faktilistele asjaoludele ja seaduse nõuetele ning järelikult ka õiglusele vastav lahendus. Selle eesmärgi saavutamisele peab olema suunatud kogu protsessiseaduse jõud. Ent kui head ka ei oleks protsessuaalsed eeskirjad, mis reguleerivad kohtulikku arutamist, ja kui kogenud ja kvalifitseeritud ka ei oleks kohtunikud, kes arutavad kohtuasju, siiski ei ole kõrvaldatud kohtulike eksimuste hädaoht, mis tulenevad tihtilugu seadusenõuete rikkumisest, sageli aga ka asjaolude äärmisest keerukusest ja segasusest, mida kohtunikud oma vilumusest ja ausameelsusest hoolimata ei ole õigesti mõistnud.

Seadus näeb sellised juhud ette ja näeb ette ka nende juhtude esinemise korral kohtuotsuste täieliku või osalise tühistamise vajalikkuse. Seadus määrab samuti kindlaks kohtuotsuste tühistamise või muutmise alused, sättides seda tähtsat akti rea protsessuaalsete eeskirjadega. Endastmõistetavalt oleks ekslik püüda kohtule anda eeskirju, mis näeksid ette kohtuotsuste tühistamise või muutmise vajalikkuse konkreetsed juhud. On küllaldane kindlaks määrata need põhimõttelised alused, milliste konkreetsete kohtulike juhtude kohta rakendades saaks kõrgema astme kohus võimaluse kasseerida või, täpsemalt öeldes, oleks seaduse enese tõttu kohustatud kasseerima esimese astme kohtu otsuse, mis on tehtud protsessi põhimõtteid rikkudes. Nõukogude õigus ei anna niinimetatud kassatsiooniajendeid, mida tunneb teiste riikide seadusandlus. Ta piirdub vaid kas-

satsiooni nõudvate protsessuaalsete põhimõtete püstitamisega, jättes kassatsioonitingimuste konkretiseerimise selle kohtu enese hooleks, kes asja kontrollib.

Nii määrab «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtupidamise aluste» § 26 kindlaks järgmised kohtuotsuste tühistamise alused: a) kohtupidamise vorminõuete rikkumine, mis takistas kohtul asja igakülgselt läbi arutada ja mõjustas või võis mõjustada õige otsuse tegemist, ja b) karistuse ebaõige kohaldamine.

VNFSV KrPK paragrahvid 413—415 ja neile vastavad teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite paragrahvid, sättides otsuste kassatsioonikorras tühistamise aluseid, kõnelevad otseselt sellistest kohtupidamise vorminõuete rikkumistest, mis «... takistasid kohtul asja igakülgselt läbi arutada ja mõjustasid või võisid mõjustada õige otsuse tegemist».

Nende rikkumiste hulka kuuluvad säärased asjaolud, nagu toimetatud uurimise puudulikkus ja ebaõigsus, kohtupidamise vorminõuete oluline rikkumine, seaduse rikkumine või ebaõige kohaldamine, otsuse ilmne ebaõiglus. Sääraste rikkumiste hulka kuulub ka kohtu ebaõige koosseis, seaduse ebaõige tõlgendamine, asja arutamine kohtualuse puudumisel, kui seesugune arutamine ei ole seadusega lubatud, jne.

Niisiis on seaduses küllaldase kindlusega rõhutatud kohtu poolt nende tingimuste silmaspidamise tähtsust, mille esinemine peab seaduseandja mõtte järgi garanteerima kohtuotsuse õigsuse.

Nende tingimuste rikkumine peab üldreeglina tooma endaga kaasa otsuse tühistamise või parandamise seaduses määratud korras. Kui kohtuotsust pole võimalik parandada asja kassatsioonikorras arutamise teel, tuleb asi anda uuesti arutamiseks. Otsust võib pidada õigeks ainult sel juhul, kui on kõrvaldatud kõik kahtlused tema põhjendatuse ja õigsuse kohta. Nõukogude protsessiõiguses on see põhimõte väljendatud suurima järjekindlusega, täielikus kooskõlas nõukogude kohtuprotsessi üldpõhimõtetega, milles kõige täielikumalt ja järjekindlamalt on realiseeritud demokraatia printsiibid.

§ 3. Nõukogude protsessiõiguse ja kohtuprotsessi demokratism.

Nõukogude kohtuprotsessi järjekindel sotsialistlik demokratism on tingitud nõukogude kohtu organisatsioonist, mis on rahvakohus selle sõna tõelises tähenduses, mille koosseis ise teeb tema tõeliseks rahvakohtuks. See on tingitud veel nõukogude kohtu töömeetoditest, milles puudub bürokraatlik formalism, see, millest on tavaliselt küllastatud kodanlike kohtute tegevus, kes punuvad juriidilise skolastika ja seaduseväänamise ämblikuvõrku. Nõukogude protsessi demokratism on lõppeks tingitud nõukogude kohtu ülesannetest, kes ühiskonna mahajäänud elemente mitte üksnes ei karista, vaid neid ka kasvatab ja ümber kasvatab. Selles nõukogude kohtu kasvatustöös seisneb nõukogude õigusemõistmise kui rahvahulkade kultuurilis-poliitilise taseme tõstmise meetodi, kui inimeste psüühika muutmise, nende teadvusest vanade, kapitalistlike igandite väljajuurimise meetodi põhimõtteline iseärasus.

Nõukogude õigusemõistmine on ülisuur kultuuriline jõud, mis on suunatud võitluseks inimeste teadvuses veel säilinud ja sotsialistlikku ehitustööd takistavate igandite, «kapitalismi traditsioonide» vastu, see on jõud, mis organiseerib rahvahulki, kasvatab tahet ning aitab kaasa uute traditsioonide, uue sotsialistliku psüühika kindlustumisele.

Olles absoluutselt sõltumatu, objektiivne ja erapooletu oma suhtumises faktidesse, nähtustesse ja sündmustesse ning alludes ainult seadusele, täidab nõukogude kohus samuti uue õiguse, uue, sotsialistliku õigusteadvuse propageerija osa, aidates tugevdada ühiskonnas uusi harjumusi, uut suhtumist riiki, töösse, oma kohustustesse, oma kohusesse. Nõukogude kohus on seega ühiskondliku arvamuse organiseerija. Ta on uue ühiskondliku kõlbluse kool, mis sugugi pole omane või mõnel juhul on omane vaid vähesel määral teiste ühiskondlike epohhide ja formatsioonide kohtuile. Selles mõttes on nõukogude kohtuorganite tegevus, mis vastab kogu oma tööpraktikaga sotsialismi eest võitlemise ülesannetele ja ühiskonna sotsialistlikel alustel ümberkorraldamisele, riiklik, poliitiline tegevus selle mõiste avaras

tähenduses. Selles mõttes tuleb mõista Lenini sõnu nõukogude kohtutest kui «riiklik-poliitilistest kohtutest». Nõukogude kohtud võtavad aktiivselt osa riiklikust ülesehitustööst, olles Nõukogude riigi poliitika teostajateks. Selle poliitika eesmärgiks on murda vastupanu sotsialismi üritusele tema vaenlaste poolt, kindlustada proletariaadi diktatuur, nõukogude võim, sotsialistliku ühiselu reeglite austamine ja riiklik distsipliin.

«Kui me läheme VTšK-lt üle riiklik-poliitilistele kohtutele, siis peab ütlema kongressil,» kõneles Lenin, «et meie ei tunnusta väljaspool klasse seisvaid kohtuid. Meil peavad olema valitavad kohtud, proletaarsed kohtud, ja kohtud peavad teadma, mida nimelt me lubatavaks peame. Kohtu liikmed peavad kindlasti teadma, mis nimelt on riigikapitalism» [26].

Sellel Lenini märkusel on sügavalt põhimõtteline tähtsus veel selle tõttu, et siin paljastatakse «väljaspool klasse seisvate» ja «mittepoliitiliste» kohtute võlts ja silmakirjalik teooria, see on selliste kohtute, kelle tegevus nagu ei alluks poliitikale või kes ei tunneks endal teatavate poliitiliste tegurite mõju, klassihuvide mõju. See märkus on eriliselt tähelepanuvääriv ka veel seepärast, et temas on sõnastatud otsene nõue, et kohtud ei oleks ainuüksi juriidilisteks asutisteks, vaid seisaksid üldriiklike, nende hulgas ka majanduslike ülesannete lahendamise teenistuses.

«Kohtu liikmed peavad kindlasti teadma, mis nimelt on riigikapitalism.» Selles leninlikus juhendis sisaldub veelgi üks põhimõtteline nõue — kohtunikud peavad olema oma ajastu poliitiliste ülesannete tasemel, peavad olema kvalifitseeritud poliitilised tegelased. Ilma selle tingimuseta ähvardavad kohtud muutuda juriidilisteks kivististeks. Samal ajal peavad kohtud moodustama riikliku ülesehitustöö aktiivse jõu, peavad oskama puhastada oma ühiskonna edasiliikumise teed, peavad olema elu õpetajateks.

Riikliku distsipliini tugevdamise alal etendab nõukogude kohus väljapaistvat osa. 1919. a. rõhutas Lenin, et purustanud

---

[26] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 262.

kodanliku kohtusüsteemi, me tegime kohtust selle, mis vaja. «Me oleme loonud,» ütles Lenin, «organid, kuhu võidakse viimseni tööle rakendada mitte ainult mehed, vaid ka naised, kõige mahajäänum ja liikumatum element» [27].

Nõudes kohtute tegevuse laiendamist «... kogu maa töörikkale elule» [28], kinnitas Lenin, et ainult sellised kohtud suudavad saavutada seda, et meil oleks tõepoolest revolutsiooniline võim, aga mitte «mingi kiislitaoline».

Niisiis ei ole kohus Nõukogude riigis Lenini järgi mitte lihtsalt üks riikliku süsteemi tavalisi, ordinaarseid lülisid. Kohus on asutis, mis oma tegevuslaadi, kõigi tema ees seisvate ülesannete erisuse ja tema poolt rakendatavate töömeetodite omapärasuse poolest on kogu riigiorganite süsteemis asetatud erikohale. Just nõukogude kohtule omase erilise tähtsuse ja autoriteedi tõttu etendab see kohus riigivalitsemise alal nii olulist osa. Just selle autoriteedi tõttu lasubki nõukogude kohtul seesugune vastutusrikas ülesanne, nagu «ülesanne kindlustada töötajate distsipliini ja enesedistsipliini rangeim teostamine» [29].

Nõukogude kohus on ühtlasi organ, mille kaudu rahvahulgad võtavad vahetult osa riigi valitsemisest.

Lenin kirjutas: «Kodanikud peavad viimane kui üks osa võtma kohtust ja maa valitsemisest. Ja meile on tähtis viimase kui ühe töötaja kaasatõmbamine riigi valitsemisele» [30].

Töötajate hulkade osavõtul kohtuasjade arutamisest ja kohtuotsuste tegemisest, mis puudutavad tähtsaimaid kodanikkude ja riigi huvisid, on iseenesest hiiglasuur kasvatuslik ja poliitiline tähtsus. See tähtsus on tal isegi sõltumata sellest mõjust, mida kohtuotsused ühiskonnale avaldavad, organiseerides vastaval viisil inimeste arvamust ja tahet.

---

[27] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., RK «Poliitiline Kirjandus», Tallinn, 1946, lk. 363.

[28] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 425.

[29] Vt. sealsamas, lk. 424. Nõukogude kohtu osa riikliku ja ühiskondliku distsipliini kindlustamisel rõhutatakse viimasel ajal erilise tugevusega sellistes aktides, nagu NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadlus.

[30] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 354.

Lenin hindas kõrgelt nõukogude kohtu osa ja tähtsust riiklikus ja ühiskondlikus ülesehitustöös.

1921. a., kõneldes võitlusest asjaajamise venitamise vastu, nõudis Lenin «... tingimata sel sügisel ja 1921.—1922. a. talvel tuua Moskvas kohtu ette 4—6 asja moskvaliku asjaajamise venitamise kohta, valides välja «rabavamad» juhtumid ja tehes igast kohtuasjast poliitilise asja...»[31]. Fauleri atrade valmistamise venitamise asjas rõhutas Lenin avaliku kohtu tähtsust mitte karistuse seisukohalt, vaid sellelt seisukohalt, et asja «... avalikult teatavaks teha ja hävitada üldine veendumus süüdlaste mittekaristatavuses»[32]. Lenin nõudis oskust rakendada «... meie revolutsioonilist õigusteadvust, näidata real eeskujulikel protsessidel süstemaatiliselt, visalt, kangekaelselt, kuidas on vaja toimida mõistusega ja energiaga»[33].

Avalikel kohtuprotsessidel on NSV Liidus veel ka see tähtsus, et nad mobiliseerivad ühiskonna, rahva tähelepanu sotsialismi vaenlastega võitlemise kõige teravamaile ja tähtsamaile momentidele. Avalikud kohtuprotsessid NSV Liidus kasvatavad rahvahulki pahe nähtavale toomisega, klassivaenlaste ja tema agentuuri igasuguste «mahhinatsioonide» paljastamisega, kõvendades rahvahulkade valvsust ning kindlustades nende ustavust sotsialistliku ülesehitustöö üritusele. Selles nõukogude kohtu töös peitub tema tohutu suur ühiskondlik-poliitiline tähtsus. See töö teeb nõukogude kohtu väljapaistvaimaks sotsialismi eest võitlemise teguriks, proletaarse diktatuuri võimsaks tööriistaks.

Peab ütlema, et üleminek sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale tegi vajalikuks revolutsioonilise seaduslikkuse aluste kindlustamise, mis ei võinud oma mõju avaldamata jätta ka kogu kohtusüsteemi töö korraldusele. Sotsialistlike ja kapitalistlike elementide võitluses, mis oli arvestatud esimeste võidule teiste üle, langes küllaltki suur osa nõukogude seadustele, mille ülesandeks oli kaasa aidata selle võidu saavutamisele. Uue

---

[31] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXIX, стр. 403.
[32] Sealsamas, lk. 412.
[33] Sealsamas, lk. 419.

majanduspoliitika esimese perioodi tingimustes revolutsiooniline seaduslikkus «oli oma teravikuga suunatud peamiselt sõjakommunismi äärmuste vastu, «ebaseaduslike» konfiskeerimiste ja maksude vastu» [34].

«See (tolle perioodi seaduslikkus. — *A. V.*),» ütles seltsimees Stalin 1933. a., «kindlustas eraomanikule, üksiktalunikule, kapitalistile tema omandi säilimise tingimusel, et nad kõige rangemalt kinni peavad nõukogude seadustest» [35].

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee IX koosseisu 4. istungjärgul määratles Lenin, käsitledes tsiviilkoodeksit, nõukogude kohtu ülesandeid järgmiselt: «Ka siin püüdsime me kinni pidada piiridest selle vahel, mis on iga kodaniku seaduslikuks rahulduseks seoses praegusaja majandusliku käibega, ja selle vahel, mida kujutab enesest uue majanduspoliitika kuritarvitamine, mis on kõigis riikides legaalne ja mida meie legaliseerida ei taha» [36].

Uue majanduspoliitika olemuse, tema poliitilise ja majandusliku tuuma õige mõistmine sotsialismi eest võitlemise viiside ja ülesannete seisukohalt peab sel ajajärgul olema suunavaks nõukogude kohtute tegevusele, kes pidid teadma, nagu Lenin ütles, mis nimelt on riigikapitalism ja «mida me lubatavaks peame».

Lenini kirjutatud ja IX Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi poolt vastuvõetud juhendis majandustöö küsimuste kohta oli öeldud: «Kohtu Rahvakomissariaadilt nõuab IX Nõukogude kongress võrratult suuremat energiat kahes suhtes: esiteks, et vabariigi rahvakohtud valvaksid rangelt erakaupmeeste ja -ettevõtjate tegevuse järele, mitte lubades vähimatki nende tegevuse kitsendamist, kuid ühtlasi kõige karmimalt karistades vähimaidki katseid kõrvale kalduda vabariigi seaduste kindlast järgimisest ja kasvatades tööliste ja talupoegade laialdasi hulki iseseisvaks, kiireks, asjalikuks osavõtmiseks seaduslikkuse järgimise järelevalvest; teiseks, et rahvakohtud pööraksid suure-

---

[34] Stalin, Leninismi küsimusi, RK «Poliitiline Kirjandus», Tallinn, 1945, lk. 348.

[35] Sealsamas.

[36] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 319.

mat tähelepanu bürokratismi, asjaajamise venitamise, majandusliku organiseerimisvõimetuse kohtulikule jälitamisele»[37].

See ajalooline lühiülevaade lubab otsustada selle üle, milline koht kuulub nõukogude kohtule nõukogude riiklikus süsteemis, missugune osa on temal Nõukogudemaa ja selle rahvaste ühistes jõupingutustes uue, sotsialistliku ühiskonna ülesehitustöös, millised ülesanded seisavad nõukogude kohtu ees ja missugused on nende ülesannete lahendamise meetodid, missugune on nende meetodite materiaalne ja organisatoorne iseärasus.

§ 4. Nõukogude kohtu ülesanded.

Nõukogude kohtu ees seisab tähtsaima ülesandena ülesanne, mida väga hästi väljendab NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 3 järgmiste sõnadega:

«Nõukogude kohus, kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine.

Kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSV Liidu kodanikke kodumaale ja sotsialismile truuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikku ja ühiskondlikku kohustusse ausalt suhtumise ja sotsialistliku ühiselu reegleist lugupidamise vaimus.»

Selles paragrahvis väljendatud põhimõtted kui ka kogu see paragrahv tervikuna on haruldased sellistes dokumentides, nagu kohtukorralduse seadused, mis on tavaliselt täiesti juriidilis-organisatsioonilise iseloomuga aktid. Teiste maade seadusandluses me selliseid paragrahve ei leia, nagu me ei leia ka nendes sisalduvate põhimõtete esitamist. Teiste maade seadusandlikud aktid, mis määravad kindlaks kohtuasutiste süsteemi, nende vastastikuse seose ja funktsioonid, piirduvad tavaliselt kohtusüsteemi organisatsiooniliste, struktuuriliste joonte lihtsa kirjeldamisega, jättes ta materiaalse olemuse avamata. NSV Liidu,

[37] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 143.

liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus, erinevalt teiste maade selletaolistest seadustest, täidab kohtukorralduse vormid materiaalse s i s u g a, näidates kohtukorralduse olemust ennast, tema organiseerimise põhimõtteid ja sidudes nendega orgaaniliselt kohtutegevuse enese põhimõtted. Just see asjaolu annabki kohtukorralduse seadusele teistsuguse iseloomu kui see on tavaliselt seesugustel seadustel, määrates tema poolt kuulutatud kohtusüsteemi alustega nõukogude kohtu tegevuse tee ja suuna.

Mitte ainult kurjategijate karistamise ülesanne, vaid ka nende parandamine ja ümberkasvatamine on nõukogude kohtu tegevuse eesmärgiks. Mitte ainult kurjategijate mõjustamine ülaltähendatud suunas, vaid ka NSV Liidu kodanike kasvatamine kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus moodustab nõukogude kohtu ülesande. See nõukogude kohtu kasvatustöö ei muuda nõukogude kohut moraalitsevaks asutiseks, kus jagatakse ettekirjutatud moraaliõpetust. Nõukogude kohus on kohus ja ei ole nõukogude kohtu asi pidada jutlusi või moraalitseda. Nõukogude kohtu ülesanne on võtta konkreetsele arutamisele inimeste kuritegude asjad ja kindlaks teha nende inimeste ühiskonnaohtlikkus, neid mõista õigeks.või süüdi ja, viimasel juhul, neid karistada, asetades karistatuid olukorda, mis peab vastama ühiskonna huvidele ja toimepandud kuriteo raskusele. Kohtu kasvatuslik ülesanne seisab selles, et 1) avaliku asjaarutamise kaudu avastada ja tuua üldiseks häbimärgistamiseks esile Nõukogude riigi vaenlaste, töörahva vaenlaste autud teod; 2) süüdlastesse määratud karistusega sisendada veendumust, et süüdlaste range vastutus rahva ja riigi ees on vältimatu; 3) kohtuasja hoolika ja objektiivse arutamisega sisendada ühiskonnasse veendumust kohtuotsuse õigluses ja vääramatut usku seaduse ja sotsialismi võidusse.

Partei X kongressil oma kõnes ametiühingute üle ütles Lenin veenmismeetodi tähtsuse kohta nõukogude valitsemissüsteemis järgmist:

«... selleks et luua vastastikused suhted, vastastikune usaldus töölisklassi eelväe ja töölismassi vahel, oli vaja, kui Trans-

porditööliste Ametiühingu Keskkomitee oli teinud vea ... oli vaja see parandada. Aga kui seda viga hakatakse kaitsma, siis saab see poliitilise hädaohu allikaks... Esmajoones me peame veenma, siis aga sundima. Me peame iga hinna eest enne veenma ja siis sundima. Me ei suutnud veenda laialdasi hulki ja rikkusime õige vahekorra eelväe ja masside vahel» [38].

Sama ütleb Lenin oma brošüüris «Ametiühingutest»:

«Me oleme siis rakendanud õigesti ja edukalt sundimist, kui me oleme osanud enne luua talle veendumuse baasi» [39].

Esitades need Lenini näpunäited kirjutas seltsimees Stalin veel 1926. a.: «See ongi täiesti õige. Sest ilma nende tingimusteta pole võimalik mingi juhtimine. Sest ainult sel viisil võib kindlustada parteis tegevuse ühtsuse, kui jutt on parteist, klassi tegevuse ühtsuse, kui jutt on klassist tervikuna. Ilma selleta tekib töölisklassi ridades lõhe, segadus ja lagunemine. Niisugused on üldiselt partei õige juhtimise alused. Iga teistsugune arusaamine juhtimisest on sündikalism, anarhism, bürokratism, kõik mida soovite, ainult mitte bolševism, ainult mitte leninism» [40].

Stalin ütleb edasi:

«Ei tohi unustada Lenini kuldseid sõnu, mis ta ütles meie partei XI kongressil:

> «Rahvamassis meie (kommunistid. — J. St.) oleme siiski ainult tilk meres, ja me võime valitseda ainult siis, kui me õigesti väljendame seda, mida rahvas tunneb. Ilma selleta kommunistlik partei ei saa juhtida proletariaati ja proletariaat ei saa enesega kaasa tõmmata masse ning kogu aparaat laguneb» (vt. XVIII k., 2. osa, lk. 55).

«Õigesti väljendada seda, mida rahvas tunneb» — see just ongi see vajalik tingimus, mis tagab parteile põhilise juhtiva jõu auväärse osa proletariaadi diktatuuri süsteemis.»

Kõik öeldu on täiel määral kohaldatav veenmisprobleemi küsimusele kohtu töös.

---

[38] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 235.
[39] Sealsamas, lk. 74.
[40] Сталин, Об оппозиции, стр. 266.

Ühiskondlike, sotsialistlike suhete reguleerimise ühe võimsama hoovana kasutab nõukogude kohus enda ees seisvate ülesannete teostamisel sundimis- ja veenmismeetodit, karistades ja kasvatades inimesi, kes rikuvad ühiskondlikku ja riiklikku distsipliini, kes astuvad kuritegude teele.

Partei XVIII kongressil rõhutas seltsimees Molotov, osutades tähtsusele, mida evib Nõukogude riigi võitlus sotsialismi vaenlaste vastu, ühtlasi seda tähtsust, mis on võitlusel ka töö- ja ühiskondliku distsipliini tugevdamise ees, võitlusel elanikkonna mahajäänud kihtide ümberkasvatamise ees. Seltsimees Molotov kõneles nõukogude eesrindlikest inimestest, kelle järel teadlikult sammub rõhuv enamik töölisi ja talupoegi, kes bolševistliku partei juhtimisel ausalt ja ennastsalgavalt võitlevad sotsialismi eest. Tööliste ja talupoegade massi rõhuvas enamikus elavad kommunismi kõrged põhimõtted ja suur patriootiline ustavus oma sotsialistlikule kodumaale, mis õhutavad kangelastegudele miljonilisi töörahva masse.

Kuid kõige selle juures leidub töötajate hulgas veel küllaltki palju mahajäänud ja distsiplineerimatuid inimesi, kes jämedalt rikuvad oma klassi ja oma tööala huvisid. Nendest inimestest kõneles seltsimees Molotov kui värdjatest, kui niisugustest inimestest, kelle keskel elavad väga visalt edasi väikekodanlikud harjumused.

Seda silmas pidades ei kõnelnud seltsimees Molotov mitte ainult mõningasest teenistujate või talupoegade, vaid ka tööliste osast:

«Kuid ka tööliste hulgas, kõnelemata veel teenistujaist, elavad väga visalt edasi väikekodanlikud harjumused. Veel pole vähe neid, kes on valmis kiskuma endile riigilt võimalikult rohkem, ja siis mingu kas või maailm hukka. Seepärast on vajalik võitlus riigi huvide eest ja töödistsipliini kõvendamise eest meie ettevõtetes ja asutistes, on vajalik võidelda päevavaraste, logardite ja jooksikute vastu. Ka talupoegade keskel on veel küllalt sääraseid, kes pole huvitatud mitte ainult riigi või ka oma kolhoosi huvidest, vaid kes mõtlevad üksnes sellele, et kiskuda endile võimalikult rohkem nii riigilt kui ka kolhoosilt. Ka siin

on tarvilikud tõsised abinõud distsipliini tugevdamise ja kasvatuse alal. Ilma niisuguste abinõudeta, ilma hoogsa tööta töötava rahva kasvatamises sotsialistliku omandi ja riigi kindlustamise vaimus ei saa mahajäänud inimesi muuta teadlikeks ja aktiivseiks kommunismi ehitajaiks» [41].

Sotsialistliku omandi austamise ja sotsialistlikule riigile ustavuse tunde kasvatamisel on nõukogude kohtul täita suur osa.

Nõukogude kohus ühendab oma tegevuses karistuse ja kasvatuse ülesanded. See tema omadus aga on otseselt seotud sellega, kuivõrd veenvalt kohus toimib, kuivõrd tema töö, tema otsus, millega ta töö lõpeb, tungib rahvahulkade teadvusse, rahva poolt omaks võetakse ja nende südame ning mõistuse vallutab. Nõukogude kohus peab esmajoones oskama veenda, tõestada ning allutada ühiskondlikku tähelepanu oma moraalsele mõjule ja autoriteedile. Veenda rahvamasse oma otsuste õigsuses, mis on suunatud ekspluataatorlike klasside ja nende agentuuri vaenlaslike jäänuste vastu, omaenda klassist päritolevate distsiplineerimatute ja laostunud inimeste tühise hulga vastu, — see on äärmiselt tähtis ühiskondlik-poliitiline ülesanne. Selline ülesanne on jõukohane ainult tõeliselt demokraatlikule, tõeliselt rahvalikule kohtule, milleks ongi nõukogude kohus.

Seepärast etendabki kohtuprotsessis nii tõsist osa ja evib nii tõsist tähtsust kohtu tegevuse sisemine külg, s. o. kohtu mitmesuguste protsessuaalsete toimingute sisu, nende loogilisus, põhjendatus ja läbimõeldus.

Eriti peab seda ütlema kriminaal- ja tsiviilkohtu otsuste kohta, millede tähtsust ei määra mitte niivõrd kohtu poolt valitud karistusvahend või tsiviilvaidluse objekt, kuivõrd kohtuniku argumentatsiooni tugevus, kohtuotsuse aluseks võetud põhjendite tugevus, teiste sõnadega — kriminaal- (või tsiviil-) kohtu otsuses esitatud tõendite põhjendatus ja veenvus.

Ainult see kriminaal- või tsiviilkohtu otsus õigustab oma üles-

---

[41] Молотов, Третий пятилетний план развития народного хозяйства СССР, Госполитиздат, 1939, стр. 12.

annet ning teenib oma eesmärki, mille suhtes puudub igasugune kahtlus õigsuses.

Kohtu ees seisab põhiline ülesanne — tuvastada tõde, anda õige, s. o. faktilistele asjaoludele vastav käsitlus teatavast sündmusest, nende isikute osast ja käitumisest selles sündmuses, kes figureerivad protsessis süüalustena, kostjatena, kannatanutena või hagejatena, anda selle käitumise õige juriidiline ja ühiskondlik-poliitiline hinnang ning määrata kindlaks sellest hinnangust tulenevad juriidilised tagajärjed (õigeks mõista, süüdi mõista, karistada, hagi rahuldada, hagi tagasi lükata jm.).

See tähendab, kohtu ülesanne seisneb selles, et anda kohtu poolt arutatava asjaga vahetult seotud küsimustele selge ja täpne vastus. Kohaldatuina kriminaalprotsessile käsitlevad need küsimused antud kuritegu, konkreetset süüalust, kuriteo ettevalmistuse ja toimepaneku konkreetseid tingimusi, neid konkreetseid asjaolusid, millega põhjendatakse süüdistavate järelduste õigsust isikute suhtes, kes antud konkreetses asjas olid kriminaalvastutusele võetud.

Kohtu õiged ja veenvad vastused kõigile neile küsimustele suurendavad kohtuotsuste poliitilist ja ühiskondlikku tähtsust, tõstes ühtlasi ka riigi prestiiži ja autoriteeti tervikuna ning seaduse enese autoriteeti, mis tähendab distsipliini tugevnemist ja vastutustunde ning lugupidamise suurenemist sotsialistliku ühiselu reeglite vastu. Nõukogude kohtu väärilisele kõrgusele tõstetud tegevuse ülimalt soodne mõju ühiskonnale ja eriti nendele ta liikmetele, kes ilmutavad kõlbelis-poliitilist kindlusetust ja ühiskondlikku distsiplineerimatust, on vaieldamatu.

Kohtu parimaks kasvatusvahendiks on — kultuur, mitte see välise sära ja külma bürokraatliku kõrkuse kultuur, mis tõukab enesest eemale mõtlevaid inimesi ja tekitab sügavat vastikustunnet kohtuliku komöödia ja kohtunikest komödiantide vastu, vaid tõe otsimisel targa, analüüsimisel halastamatu ja karmi, kohtuniku iga toimingut kohtuliku objektiivsuse ja printsipiaalsuse üllale nõudele alistava sotsialistliku humanismi tõeline kultuur.

Leninile kuuluvad tähelepanuväärsed sõnad, mis peavad nõukogude kohtunikele kõlama saatesõnadena nende vastutusrikkas töös: «Võidelda seaduslikkuse eest k u l t u u r s e l t, mitte põrmugi unustades seaduslikkuse piire revolutsioonis.» See on proletariaadi geniaalse õpetaja ajalooline direktiiv, mis määras täpselt kindlaks kohtuniku tegevuse kui ka riikliku tegevuse suuna kõigil ta teistel aladel, see on direktiiv, milles väljenduvad sotsialistliku ülesehitustöö põhimõtted: revolutsioon, kultuur, seadus. Seista nende põhimõtete kõrgusel — see on nõukogude kohtutegelase, olgu see kohtunik, süüdistaja või kaitsja, esimene ülesanne. Kohtutegevusele kohaldatuna tähendab nende põhimõtete teenimine järgmist.

Teatavas ulatuses peegeldub igas kohtuasjas, ühes suuremal, teises vähemal määral, vastupidiste ühiskondlike jõudude võitlus: uut, sotsialistlikku korda loovate ning selle edusammudele kaasaaitavate jõudude ja sellele suurele üritusele vaenulike, vastutöötavate jõudude võitlus.

Juba nõukogude võimu esimestest päevadest peale juhtis Lenin tähelepanu nende jõudude võitluse tähtsusele ning vajalikkusele kindlustada esimeste võit teiste üle, millele peabki olema suunatud riigivõimu ja selliste selle võimu organite, nagu kohtu ja prokuratuuri kogu jõud. Sellest kõneleb veenvalt kogu nõukogude kohtu ajalugu.

Esitame mõned ajaloolised faktid ja andmed.

1919. a. lõppu ja 1920. a. algust tähistas Kolt̆šaki, Judenitš̆i ja Denikini purustamine. See kindlustas Nõukogude riigile määratu edu ka meie rahvusvahelises olukorras, mis «iialgi pole olnud nii soodus, nagu praegu» (L e n i n) ja mis äratas meis kõige rõõmsamaid tulevikulootusi.

Juba partei IX kongressil (29. märtsist — 4. aprillini 1920. a.) kõneles Lenin meie peaülesandest — ülesehitustöö ülesandest, maa majanduse taastamise, toitlusolukorra kindlustamise ülesandest.

«Meie teostame,» ütles Lenin, «üleminekut sotsialismile, ja kõige olulisem küsimus — leiva, töö küsimus — ei ole eraküsimus, ettevõtjate eraasi, vaid kogu ühiskonna küsimus.»

Lenin nõudis, et «koondataks kõik jõud, kogu tähelepanu ... kõige lihtsamaile majanduslikele ülesannetele, mis on arusaadavad igale talupojale... Kõige ebateadlikum töölis- ja talurahvamass kinnitab, et peaasi on — taastada praegu majandus nõnda, et ta ei saaks sattuda uuesti ekspluataatorite kätte, et ei leiaks vähimatki heatahtlikkust inimene, kes, omades näljasel maal vilja ülejääke, kasutab neid selleks, et rikastuda ja sundida nälgima kehvikuid» [42].

Näete, milline ülesanne kerkis Nõukogudemaa ette selle uue lühikese hingetõmbe momendil, kodusõja võidurikka lõpetamise tingimustes.

See oli tohutult raske ülesanne — «raskem kui sõjalise võidu ülesanne» [43].

«Seda ei saa lahendada ainult entusiasmiga ega ainult eneseohverdamisega ja kangelasliku hooga!» [44] ütles Lenin. Siin olid vajalikud veel ka seesugused võidu tegurid, nagu «organiseerimistöö», «enesedistsipliinitöö», kõige rangem tsentraliseerimine jms.

Majandusliku ülesehitustöö ülesanded olid sel ajajärgul juba «kogu poliitika peamiseks mureks ja peamise tähelepanu objektiks» [45], see aga nõudis nende meetodite põhjalikku muutmist, mille abil need ülesanded tol ajal olid lahendatavad.

Siiski pidi mööduma veel peaaegu aasta selleks, et kogu selgusega ilmneks vajadus «muuta kurssi», siirduda uutele ülesehitustöö meetoditele, täiesti erinevaile kodusõja ja «sõjakommunismi» ajajärgu meetoditest.

«Kui me kogu tähelepanu juhime majanduse taastamisele, peame teadma,» ütles Lenin partei X kongressil (1921. a. märtsis), «et meie ees on väikepõlluharija, väikeperemees, väiketootja, kes töötab kaubakäibe jaoks kuni suurtootmise täieliku võiduni, kuni selle jaluleseadmiseni. See jaluleseadmine aga on võimatu vanal baasil: see on paljude aastate, mitte vähem kui

---

[42] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXV, стр. 129.
[43] Sealsamas, lk. 130.
[44] Sealsamas.
[45] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 206.

aastakümne, meie laostumuse juures aga tõenäoliselt veel rohkemate aastate töö. Senikaua peame me pikki aastaid selle väiketootjaga kui seesugusega tegemist tegema, ja vabakaubanduse loosung on vältimatu» [46].

See «vabakaubanduse loosung» tähendas vajadust kujundada suhted proletariaadi ja väikemaaharijate vahel uut moodi, teisiti kui sõjakommunismi ajajärgul, lahendades sellised rasked probleemid, milliseid me veel polnud lahendanud.

Siin oli tähtsaimaks probleemiks võimsa suurtööstuse loomise probleem, mis, nagu osutas Lenin, on suuteline pakkuma väiketootjale seesuguseid hüvesid, et ta veendub selle suurmajanduse, s. o. ühiskonnastatud, kollektiivsele tööle tugineva majanduse paremustes. Lenini kõne kavast X kongressil toiduainete andmise kohustuse asendamise kohta toitlusmaksuga loeme: «11. Individuaalne kaubavahetus? Jah! Suurendame tootmist, arendame käivet, laseme hinge tõmmata, kõvendame väikekodanlust, kuid märksa rohkem tugevdame suurtootmist ja proletariaati. Üks on teisega seotud. — 12. Ei saa tugevdada suurtootmist, vabrikuid ja tehaseid, proletariaati, mitte virgutades teatava määrani väikekodanlust ja tema kaubakäivet» [47].

Selles kavas, samuti nagu Lenini kõnes X kongressil, on esitatud kogu uue kursi olemus, uuele majanduspoliitikale ülemineku kogu tuum.

Siin on selgelt väljendatud ka selle uue poliitika peaeesmärk — luua tingimused, millistel meie majanduse sotsialistlike ja kapitalistlike elementide vaheline võitlus võiks hargneda sügavamalt, millistel oleks kindlustatud sotsialistlike elementide võit kapitalistlike elementide üle. «Uus majanduspoliitika on kapitalism, ütleb opositsioon,» kirjutas seltsimees Stalin 1927. a., võideldes niinimetatud uue, Zinovjevi-Kamenevi opositsiooni vastu, mis hiljem muutus avalikuks kontrrevolutsiooniliseks rühmitiseks. «Uus majanduspoliitika on peamiselt taandumine, ütleb Zinovjev. Kõik see ei ole muidugi õige. Tegelikult on uus

[46] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 216.
[47] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXX, стр. 421.

majanduspoliitika partei poliitika, mis võimaldab sotsialistlike ja kapitalistlike elementide võitlust ja mis arvestab sotsialistlike elementide võitu kapitalistlike elementide üle»[48]. See meie majanduse sotsialistlike elementide «võitlus ja võit» poleks saanud kulgeda iseendast, sõltumatult seda võitlust ja võitu organiseerivast töölisklassi tahtest. Et seda võitlust korrapäraselt välja arendada ja kindlustada sotsialismi võit kapitalismi üle, oli tarvis luua teatavad poliitilised tingimused, oli tarvis esmajoones kindlustada tugev ja kindel revolutsiooniline kord.

«Temale (talumajapidamisele. — *A. V.*) on tarvis kindlat teadmist,» ütles Lenin, «et ta nii- ja niipalju annab ära ja nii- ja niipalju võib tarvitada oma kohaliku käibe jaoks»[49].

Eespoolmainitud kõne kavas rõhutas Lenin, kõneldes naturaalmaksust ja selle küsimuse 1921. a. teistsugusest ülesseadmisest kui 1918. a., selle majanduslikku tähtsust järgmiste sõnadega: (1) «S t i i m u l väiketootjale: suurenda tootmist. Kõige tähtsam.» Ning edasi: «(3) Täpsed kohustused riigi ees. Bürokratismi n õ r g e n d a m i n e. (4) Vabamaks kogu «käive» ja pisut vabastada «salkadest» o n v õ i m a l i k. . .»

Lenin püstitas need küsimused kui osad suurest ja põhilisest küsimusest — «kes keda?»

«Kes keda?» märkis Lenin kõne kavas. «2 eri klassi. «Kroonlinna» õppetund — — — poliitikas: rohkem monoliitsust (ja distsipliini) parteis, rohkem võitlust menševikkudega ja sotsialistide-revolutsionääridega — — — majanduses: r a h u l d a d a võimalikult rohkem k e s k talupoegkonda»[50].

Kõnes ütles Lenin: «Me ei unusta, et on olemas erisugused klassid, et väikekodanlik anarhistlik kontrrevolutsioon on poliitiliseks astmeks valgekaartluse juurde»[51].

Partei XI kongressil tegi Lenin esimesed kokkuvõtted uue majanduspoliitika praktikast, näidates veel kord erakordse jõu

---

[48] S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 132.
[49] Л е н и н, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 217.
[50] Л е н и н, Соч., изд. 3-е, т. XXX, стр. 420.
[51] Л е н и н, Соч., т. XXVI, стр. 219.

ja selgusega uue majanduspoliitika põhituuma ja ta põhilist tähtsust edasise võitluse edule sotsialismi eest NSV Liidus.

ÜK(b)P Keskkomitee poliitilises aruandes kõneles Lenin uue majanduspoliitika tähtsusest, mis seisneb selles, et luua koostöö «selle uue majanduselu vahel, mida me oleme hakanud ehitama (väga halvasti, väga oskamatult, aga ikkagi oleme hakanud ehitama täiesti uue sotsialistliku majanduselu, uue tootmise ja uue jaotuse alusel), ja talurahva majanduselu vahel, mida elavad miljonid ja miljonid talupojad» [52].

«Meie eesmärgiks on,» ütles Lenin 1922. a., «taastada koostöö, tõestada talupojale tegudega, et me alustame sellest, mis on talle arusaadav, tuttav ja praegu kättesaadav kogu tema vaesuse juures, aga mitte millestki kaugest ja fantastilisest talupoja seisukohalt, meie eesmärgiks on tõestada, et me oskame teda aidata, et laostunud, vaesunud ja näljapiina kannatava väiketalupoja raske olukorra momendil aitavad kommunistid teda praegu tegelikult. Meie kas tõestame selle või ta saadab meid kuradile. See on täiesti vältimatu. Selles seisabki uue majanduspoliitika tähtsus, see ongi kogu meie poliitika alus» [53].

Veidi varem, partei IX kongressil, kõneldes uue majanduspoliitika olemusest, kõneles Lenin proletariaadi liidust «avara taluväljaga», tootmisjõudude tõstmisest — «iga hinna eest, viivitamata, nüüd kohe» [54].

Seoses sellega kõneles Lenin ühtlasi ka noorele proletaarsele vabariigile oodatavaist hädaohtudest väikekodanliku stiihia poolt, mis on võimeline tekitama ja nii-öelda keemiliselt eritama igasuguseid kuritegusid proletaarse riigi vastu.

Seepärast IX Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi poolt 28. detsembril 1926. a. vastuvõetud «Juhendis» majandustöö küsimuste kohta nõudiski kongress Kohtu Rahvakomissariaadilt «võrratult suuremat energiat kahes suhtes: esiteks, et vabariigi rahvakohtud valvaksid rangelt erakaupmeeste ja -ettevõtjate tegevuse järele, mitte lubades vähimatki nende tegevuse kitsen-

---

[52] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II köide, Tallinn, 1946, lk. 636.
[53] Sealsamas, lk. 637.
[54] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 135.

damist, kuid ühtlasi kõige karmimalt karistades vähimaidki katseid kõrvale kalduda vabariigi seaduste kindlast järgimisest ja kasvatades tööliste ja talupoegade laialdasi hulki iseseisvaks, kiireks, asjalikuks osavõtmiseks seaduslikkuse järgimise järelevalvest» [55].

Siin on iseloomulikud kolm momenti: nõue mitte lubada vähimatki erakaupmeeste ja -ettevõtjate tegevuse kitsendamist, kui nad ei riku nõukogude võimu seadusi, kõige karmimalt karistada nõukogude seaduste vähimagi rikkumise eest ja kasvatada distsipliini laialdastes tööliste ja talupoegade hulkades aktiivse osavõtmise kaudu võitlusest revolutsioonilise seaduslikkuse eest.

Riikliku Poliitilise Valitsuse ja meie kohtute ülesannet võidelda energiliselt ja otsustavalt proletaarse revolutsiooni vaenlastega rõhutas Lenin partei XI kongressil uuesti järgmiste sõnadega: «See on kõige tähtsusetum osa tööst, kui teeme ekspluateerija kahjutuks, lööme talle näppudele ja piirame teda. Seda tuleb teha. Ja meie Riiklik Poliitiline Valitsus ja meie kohtud ei pea tegema seda nii loiult, nagu nad teevad seni, vaid peavad meeles pidama, et nad on proletaarsed kohtud, kes on ümbritsetud kogu maailma vaenlastest» [56].

Lenin rõhutas uuesti ka vajadust osata suhtuda igasse, isegi kõige lihtsamasse riiklikku toimingusse kultuurselt, osata «mitte-kommunistlike kätega ehitada kommunismi».

«Meie võitluses,» ütles V. I. Lenin, «tuleb meeles pidada, et kommunistid peavad toimima läbimõeldult. ... On tarvis kultuurselt suhtuda kõige lihtsamassegi riiklikku töösse, on tarvis aru saada, et see on riiklik, kaubanduslik töö, kui tuleb takistusi, peab oskama need kõrvaldada ja tirida kohtu ette need, kes on süüdi bürokraatlikus asjaajamises.» «Arvan,» lisas Lenin juurde, «et proletaarne kohus oskab karistada, et aga karistada, on vaja leida süüdlased; kuid ma vean kihla, et süüdlasi on või-

---

[55] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 143.
[56] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 649.

matu leida, vaadaku igaüks teist seda asja — süüdlasi ei ole, kuid on rahmeldus, segadus ja rumalus» [57].

Niisugune oli, ühest küljest, ühiskondlik-poliitiline ja majanduslik olukord 1921.—1922. a., mis lõi eeldused revolutsioonilise seaduslikkuse küsimuse uueks, teistsuguseks käsituseks kui sõjakommunismi aastail, niisugused olid, teisest küljest, õigusemõistmise organite ülesanded sel ajajärgul ja nii oli lugu nende organite, eriti kohtuorganite tegevusmeetodite ja -vormide küsimusega.

Revolutsioonilise seaduslikkuse küsimused, mis nõukogude võimu ja proletariaadi diktatuuri tingimustes olid määratud etendama proletaarse riigi ühe aktiivse kindlustamise vahendi väljapaistvat osa, tõmbasid alati endale meie partei erilise tähelepanu.

Juba 1918. a. dekreedis «Seaduste täpsest täitmisest» rõhutati, et Vene NFSV seaduste täpne täitmine «on vajalik tööliste ja talupoegade võimu edasiseks arendamiseks ja kindlustamiseks Venemaal». «Lähtudes sellest VI Ülevenemaaline Nõukogude Erakorraline Kongress otsustas: kutsuda üles kõiki vabariigi kodanikke, kõiki nõukogude võimu organeid ja ametiisikuid Vene NFSV seaduste, keskvõimu poolt antud ja antavate määruste, määrustike ja korralduste kõige rangemale täitmisele» ja määras, et «kontrrevolutsiooni vastu võitlemise ja kodusõja erakordsete tingimuste» tõttu on igasugusel kehtivatest seadustest kõrvalekaldumise juhul vajalik neid kõrvalekaldumisi eriti vormistada, andes kodanikele õiguse ametiisikute tegevuse peale edasi kaevata [58].

Seoses Uurali vabastamisega Koltšaki käest ja Siberi vabastamise algusega märkis Lenin 1919. a. oma kuulsas kirjas viis peamist õpetust, «mida kõik töölised ja talupojad, kogu töörahvas peab ammutama sellest kogemusest, et kindlustada end koltšakluse hädade ja viletsuste kordumise vastu», kusjuures ta kolmanda neist õpetustest pühendas täielikult revolutsioonilise seaduslikkuse küsimustele.

---

[57] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 653.
[58] VSKK 1918, nr. 90, art. 908.

Just selles kolmandas õpetuses kirjutas Lenin, et kõige rangema revolutsioonilise korra säilitamine on tingimuseks, et «hävitada lõplikult Koltšak ja Denikin». Siin nimelt kirjutas Lenin vajadusest «pühalt järgida nõukogude võimu seadusi ja ettekirjutusi ning valvata, et nad täidetaks kõigi poolt».

«Vähimgi korralagedus, vähimgi nõukogude korra rikkumine,» loeme siin, «on juba m u l k, mida töörahva vaenlased otsekohe kasutavad, on t u g i p u n k t Koltšaki ja Denikini võitudeks» [59].

Äärmiselt tähtis on märkida, et just selles kirjas, mis iseloomustab üht pinevaimat kodusõja momenti, töötab Lenin nii hoolikalt läbi revolutsioonilise seaduslikkuse küsimuse, nagu ette nähes moonutusi selles küsimuses, millest jagusaamiseks pidas suur õpetaja juba tollal tarvilikuks suunata Nõukogude riigi ja nõukogude avalikkuse jõupingutusi.

Lenin rõhutas klassivaenlase vastu võitlemise keerukust ja omapärasust pärast proletariaadi võiduletulekut, sest «mõisnikud ja kapitalistid pole hävitatud ega pea end võidetuks», nad «on ainult löödud ja peitu läinud, varju pugenud, väga tihti võtnud endale «nõukoguliku» «kaitse»-värvi ... igal sammul varitsevad nad Nõukogude võimu vigu ja nõrkusi, et teda kukutada...» [60].

Ühtlasi rõhutas Lenin vajadust osata neid tabada ja halastamatult karistada.

Need ongi tolle ajajärgu põhilised, juhtivad ideed nõukogude kohtu tööga seotud küsimuste alal, mis juba 1918.—1919. a. tõstsid esiplaanile revolutsioonilise seaduslikkuse probleemi ja sellega paratamatult seotud teise probleemi — nõukogude prokuratuuri probleemi.

Neid teravast poliitilis-majanduslikust vajadusest tekkinud ideesid hakati veel teravamalt ja reljeefsemalt formuleerima 1920.—1921. a.

VK(b)P ülevenemaalisel maikonverentsil (1921. a.), purustades oportunistlikke moonutusi uue majanduspoliitika küsimu-

---

[59] L e n i n, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 424.
[60] Sealsamas, lk. 423.

ses, juhtis Lenin veel kord tähelepanu sellele, kuidas peab meie vastu võitlust kodanlus, olles pugenud meie asutistesse suurepäraste kantseleiametnikkude näol, «kes oma klassi huvisid näevad nüüd selles, et teha meile nurjatusi, takistada meid töötamast, kes mõtlevad, et nad päästavad kultuuri, valmistades bolševikke ette langemisele, ja kes tunnevad kantseleiasjandust sada korda paremini kui meie» [61].

Klassivaenlase suhtes ei nõua Lenin mitte ainult halastamatut võitlust, vaid ka organiseeritud võitlust, ja relvastatud käega.

«Nendega tuleb võidelda kõigi k u n s t i r e e g l i t e k o h a s e l t ...» [62], õpetab Lenin 1921. a., samuti nagu ta õpetas sama ka 1918. a., üteldes, et «süüdlast selles (näljakannatustes, töödistsipliini rikkumises. — *A. V.*) tuleb o s a t a leida, kohtu alla anda ja halastamatult karistada» [63]. Lenin nõuab kogemuste kokkuvõtmist selles, «kuidas te kinni püüdsite ja kuipalju te kohtuprotsesse läbi viisite, missuguse tagajärje te olete saavutanud».

«Kui me nõnda asjasse suhtume, siis peame vastu sellele sõjale,» ütles Lenin, «kuigi see sõda on hoopis raskem kui kodusõda» [64].

See on ka loomulik, sest edukaks võitluseks vaenlasega peab tundma nii vaenlast ennast kui ka tingimusi, milles võitlus käib, nii tema taktikat kui ka tema võitlusvorme ja -meetodeid.

Üleminek uuele majanduspoliitikale — kauplemisvabaduse võimaldamine, vaba käibe kehtestamine — ei tähendanud sugugi mitte väikekodanliku stiihia vallandamist, kuigi ilma väikekodanluse ja kapitalismi elustamiseta oli proletaarse revolutsiooni tolleaegses staadiumis võimatu läbi saada.

«Tulemuseks,» ütles Lenin, «teatava (olgugi ainult kohaliku) kauplemisvabaduse alusel on väikekodanluse ja kapitalismi taassünd. Selles pole kahtlust. Naeruväärt on ses suhtes silmi sul-

---

[61] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 406.
[62] Sealsamas. (Minu sõrendus. — *A. V.*)
[63] L e n i n, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 268.
[64] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 407.

geda. Tekib küsimus, kas see on vajalik? Kas seda saab õigustada? Kas see pole ohtlik?»

Vastates neile küsimustele kirjutas Lenin: «Seda laadi küsimusi esitatakse palju ja enamasti paljastavad nad ainult nende naiivsust (kui pehmelt väljenduda), kes sääraseid küsimusi esitavad» [65].

Lenin ja partei on korduvalt rõhutanud kõiki neid ohtusid, millega uut korda võib ähvardada väikekodanlik stiihia. Kuid neile ohtudele on Lenin ja ta partei seadnud vastu (ja seavad vastu) uue, proletaarse riigi kogu jõu. Nende ohtude vastu tegutsevad meie nõukogude ühiskond, ametiühingud, meie partei ja lõppeks seesugused proletariaadi diktatuuri organid, nagu VTšK (OGPU) ja kohus.

VTšK — «see on too asutis, mis oli meie purustavaks relvaks arvutute vandenõude, arvutute rünnete vastu Nõukogude võimule inimeste poolt, kes olid meist võrratult tugevamad» [66]. Kohtud — «kohtud on meil klassikohtud kodanluse vastu» — «kohus on meil proletaarne, ja kohus oskab meil silmas pidada iga eraettevõtjat, et seadused oleksid kirjutatud nende jaoks mitte nõnda, nagu neid kirjutatakse kodanlikes riikides» [67].

Kuritegude vastu, mida tekitab kodanlus ja väikekodanlik stiihia, kes võitleb nõukogude võimu vastu küll vandenõudega, küll mässudega, küll laimuga, küll «kasutades iga lagunevat elementi, iga nõrkust selleks, et altkäemaksudega ära osta ja suurendada distsipliinipuudust, lodevust ja kaost...» [68], on nõukogude võim toonud ja toob välja terve arsenali lahingurelvi, mitte sammugi taganedes ohtude ees, millest me kõnelesime eespool.

«Kauplemisvabadus on kapitalism, kapitalism on spekulatsioon — naeruväärne on ses suhtes silmi kinni pigistada,» kirjutas Lenin 1921. a. ja küsis: «Mis siis teha? Kuulutada spekulatsioon mittekaristatavaks? Ei. Tuleb revideerimisele võtta ja

---

[65] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 333.
[66] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 139.
[67] Sealsamas, lk. 136.
[68] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 267.

ümber töötada kõik seadused spekulatsiooni kohta, kuulutades karistatavaks (ja jälitades tegelikult kolm korda karmimalt kui enne) igasuguse näppamise ja igasuguse möödahiilimise, otsese või kaudse, avaliku või varjatud möödahiilimise riiklikust kontrollist, järelevalvest ja arvestusest»[69].

Nõnda püstitati kapitalismi ja väikekodanliku stiihia vastu võitlemise küsimus uue majanduspoliitika algul, mille ees (nagu ka sellest poliitikast tekkinud ohtude ees) ei seisnud me sugugi rinnale risti pandud kätega.

Uue majanduspoliitika esimeses staadiumis, mil me võimaldasime kapitalismi elavnemist, erakaubakäivet ning erakaupmeeste, kapitalistide ja spekulantide tegutsemist, pöörasime oma revolutsioonilise seaduslikkuse teraviku selle vastu, et need «elemendid» ei tarvitaks kurjasti uue majanduspoliitika poolt neile antud «vabakaubandust» jm. Selle ajajärgu revolutsiooniline seaduslikkus siiski «oli oma teravikuga suunatud peamiselt sõjakommunismi äärmuste vastu, «ebaseaduslike» konfiskeerimiste ja maksude vastu»[70].

Just nõnda seadis küsimuse üles tol ajal ka Lenin, kui ta oma ajaloolises ettekandes X Nõukogude kongressil ütles, et «mida enam me jõuame tingimustesse, mis on püsiva ja tugeva võimu tingimusteks, mida kaugemale läheb erakäibe arenemine, seda tungivamalt on tarvis esile tõsta kindel loosung suurema revolutsioonilise seaduslikkuse teostamiseks ja seda kitsamaks muutub asutise sfäär, kes vandeseltslaste igasugusele löögile vastab vastulöögiga...»[71].

Neist kaalutlustest lähtudes kõneleski Lenin vajadusest kehtestada suurem revolutsiooniline seaduslikkus, kui see oli enne uut majanduspoliitikat, pealetungi olukorras, mis endastmõistetavalt erines järsult kodusõja lõpuaja olukorrast.

Kogu see ühiskondlik-poliitilise olukorra muudatus ei saanud jääda kajastumata ka revolutsioonilise seaduslikkuse ja

---

[69] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 592—593.
[70] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 394.
[71] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVII, стр. 140.

revolutsioonilise seaduslikkuse organite küsimuse käsitluses.

Selles suhtes on iseloomulik Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee 25. augusti 1921. a. dekreet, mis püstitas kõigile nõukogude võimuorganeile ja ametiisikuile, nagu selles dekreedis oli öeldud, seadustega rangelt kooskõlastatud tegevusülesande, et «nõukogude organid ja kõik elanikud selgelt tunnetaksid, et revolutsioonilise seaduslikkuse aluste elluviimine on üks Nõukogude Vabariigi kõige tungivamaid vajadusi» [72].

Esitatud näidetest ilmneb, kuivõrd iselaadi on nõukogude kohtuorganite töö. Nad ei saa piirduda üksiku kohtuasja, kui nii võib väljendada, — *an und für sich* — kui niisuguse, omaette oleva, arutamisega, olenemata Nõukogude riigi ees seisvatest üldpoliitilistest ja riiklik-organisatsioonilistest ülesannetest.

Nõukogude kohtud, teostades oma spetsiifilist tööd võitluses kuritegudega, peavad lahendama ja lahendavad üldriiklikku ülesannet «pinna puhastamisel rusudest». Sellest kirjutas Lenin omal ajal. «Suurte hüpete ajastu on tõeliselt huvitav ses suhtes, et vana korra rusude rohkus, mis suureneb vahel kiiremini kui uue korra idude hulk (mida pole alati kohe näha), nõuab oskust esile tõsta kõige olulisem arenemisjoonel või -ahelas. On ajaloolisi hetki, kus revolutsiooni eduks kõige tähtsam on koguda võimalikult palju rususid, s. o. purustada võimalikult palju vanu asutusi; on hetki, kus on purustatud küllaldaselt ja päevakorda kerkib «proosaline» (väikekodanlikule revolutsionäärile «igav») maapinna rusudest puhastamise töö; on hetki, kus kõige tähtsam on tähelepanelik hoolitsemine uue elu idude eest, mis võrsuvad rusude alt prügist veel halvasti puhastatud pinnal» [73].

Need tähelepanuväärsed sõnad käsitlesid nõukogude võimu ülesandeid kodusõja ajajärgul, kui proletaarne riik selle sõja tulest väljudes aimas juba ette rahuliku, orgaanilise või, nagu Iljitš ütles, «proosalise» töö raskusi. Tollal tekitas selline üleminek omakorda teatavaid raskusi, mille võitmisele partei mobiliseeriski üldist tähelepanu.

---

[72] VSKK 1922, nr. 36, art. 424.

[73] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 272.

Nõukogude kohtutel tuleb samuti osa võtta sellest «proosalisest» tööst nõukogude korra ja nõukogude distsipliini tugevdamisel, elanikkonna üldpoliitilise ja kultuuritaseme tõstmisel ja nõukogude õigusemõistmise meetoditega nende takistuste kõrvaldamisel, mis seisavad sotsialistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamise teel. Järelikult pole tarvis tõendada, kui tähtis ja vajalik on, et kohus ise, tema töö võtted ja meetodid, seisaksid ülaltähendatud ülesannete kõrgusel. Kohtu töö lõpeb kohtuotsusega. On tähtis, et kohtuotsustes oleksid õigesti ja veenvalt esitatud asja tuum ja järeldused, millele kohus jõudis, et need järeldused oleksid laitmatult põhjendatud ega tekitaks kahtlusi oma õigsuses.

Kuid kohtuotsust ei saa kogu kohtulikust menetlusest isoleerida. Vastupidi, otsus kriminaalasjas või otsus niinimetatud tsiviilasjas on kogu kohtu töö ja teatavas mõttes ka eeluurimise töö loogiliseks lõpptulemuseks. Selle töö väärtused ja vead peavad paratamatult avalduma ja avalduvadki ka tema lõpposas. Kohtuniku ülesanne peab seepärast seisnema kogu protsessi läbiviimises sellisel kultuurilis-poliitilisel tasemel, mis looks absoluutse usalduse kohtu toimingute ja kohtuotsuse vastu. Kohtunik peab protsessi juhtima niiviisi, et antud asjas tehtud kohtuotsus oleks kõikide silmis kohtuliku uurimise ja eeluurimise loomulikuks ja täpselt põhjendatud lõppkokkuvõtteks ning lõpetaks kohtus sooritatud töö selle loomuliku ja loogilise järeldusena.

§ 5. Kohtuõigus ja kohtulikud tõendid.

Selle ülesande lahendus oleneb tervenisti kohtuniku ettevalmistatusest, tema sotsialistliku teadlikkuse tasemest, teaduslik-juriidilisest kvalifikatsioonist; see oleneb lõppeks tema oskusest kasutada tõendamise tehnikat ja loogikat, kohtulike tõendite õpetust kui kogu kohtupidamisteaduse tähtsaimat osa.

Tõenditeõpetus ehk tõendiõiguse teooria on üldise tunnustuse järgi kogu kohtuõiguse peamiseks, keskseks teooriaks.

Rida protsessualiste annab sellele protsessiteaduse osale seesuguse tähtsuse, et kogu protsess ei olevat lõpptulemusena midagi muud kui tõendite kasutamise kunst.

«Et möödunud fakti usaldusväärsus,» loeme me prof. Vladimirovi tööst, «tuvastatakse tõendite uurimise varal, siis kujuneb kogu kriminaalprotsess õieti tõendite kogumise ja kasutamise menetluseks, eesmärgiga ennistada möödunud sündmus kohtuniku ees võimalikult õigetes ja üksikasjalistes joontes.» «Ja tõepoolest,» jätkab ta, «võtke mõni kriminaalkohtupidamise koodeks ja lugege ta tähelepanelikult läbi: te leiate, et välja arvatud sätted, mis puudutavad alluvust ja mitmesuguseid rea organite koostegevuse tagajärjel tekkivaid suhteid, on kogu koodeks pühendatud tõendite kogumise ja kasutamise reeglitele, selleks et ennistada möödunud fakti, mis on kohtuliku uurimise objektiks» [74].

Prof. Vladimirov redutseeribki reeglitele, kuidas tõendeid koguda ja kuidas neid uuritavas asjas tõe avastamiseks kasutada, kogu «kriminaalprotsessi loogika» sisu, mis omakorda määrab millise tahes kriminaalprotsessi koodeksi sisu [75].

Kuid «kriminaalprotsessi loogikat» ei saa taandada ainuüksi tõendite kogumise ja kasutamise reegliteks, s. o. lõppude lõpuks protsessuaalseks tehnikaks. Kriminaalprotsessi loogika, hoolimata prof. Vladimirovi ekslikust kujutlusest, on tõendamise tehnikast ehk tõendustehnikast märksa avaram. Kriminaalprotsessi loogika ei lõpe ainuüksi asja formaal-juriidilise küljega. Klassikohtus määrab protsessi loogika klassijõudude reaalne vahekord riigis. Selles loogikas väljendub paratamatult klassivõitluse loogika, mis lõppkokkuvõttes allutab oma seaduste toimele iga kohtuprotsessi käigu ja tulemuse. Kohtuliku arutamise objektina esinevate faktide tunnetamine, juriidiliste seaduste mõistmine ja rakendamine on allutatud ühiskonna are-

---

[74] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 52.

[75] Bentham oma traktaadis «Kohtulikest tõenditest» («О судебных доказательствах», Киев, 1876) kõneleb «kohtulikust loogikast», tegemata vahet selle ja formaalse loogika vahel.

nemise seaduste toimele, riigis valitsevate ühiskondlike suhete ja neist tingitud vaadete, ideede ja ideoloogiate mõjule.

Kohtuprotsessi, järelikult ka kriminaalprotsessi tõelist loogikat selgitas Lenin hiilgavalt artiklis «Tööstuskohtuist» (1899. a.), kus, arutledes tööstuskohtu paremusi võrreldes ametnikkude kohtuga ja paljastades kodanliku kohtumõistmise tõelist olemust, Lenin näitab kodanliku kohtuprotsessi loogika põhilise sisu.

«... Ametnikest kohtunikud,» kirjutas Lenin selles artiklis, «teevad tööliste asjades väga tihti kõige karmimaid ja mõttetult karme otsuseid. Ametnikest kohtunike poolt ei saa iialgi oodata täielikku õiglust: me juba ütlesime, et need kohtunikud kuuluvad kodanlikku klassi ja ette veendunult usaldavad kõike, mida räägib vabrikant, ega usalda töölise sõnu. Kohtunik vaatab seadusesse: palgatööleping... Ja talle on ükspuha, kas palkab end vabrikandi juurde tööle insener, arst, vabrikudirektor või palkab end tööle mustatööline...» [76]. «Ametnikest kohtunikud muretsevad kõige rohkem selle eest, et asi oleks sile paberite järgi: et aga paberites oleks kõik korras, rohkem pole aga ametniku asi, kes taotleb ainult saada oma palka ja teenida kannuseid ülemuse ees» [77].

Seesugusele ametnikust kohtunikule, kes pidulikult istub kodanlik-mõisnikulises kohtus, vastandab Lenin töölisest kohtuniku tööstuskohtus, mis pakub töölisklassile teatavaid paremusi isegi kapitalistlikes tingimustes.

Kui ametnikust kohtunikule on tähtis vaid üks asi — formaalne s e a d u s, kui säärane kohtunik ei tea ega taipa, ei taha teada, millega ja kuidas kiusab töölist vabrikant, valitseja või peremehele truu meister, sest ta kiusab «seaduslikul» alusel, siis töölisest kohtunik asuks alati kaitsma töölisi, kes kaebavad vabrikantide ja meistrite jõhkruse, jultumuse ja igasuguste riugaste üle. Loomulik, et nende kohtunike — ühest küljest ametnikust kohtuniku ja teisest küljest töölisest kohtuniku — suhtumine «möödunud faktidesse» on erinev. Erinev on ka

[76] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. II, стр. 561.
[77] Sealsamas, lk. 560.

nende loogika, erinev on ühel ja teisel juhul ka «protsessi loogika».

Esitatud katkend Lenini artiklist «Tööstuskohtuist» näitab, et tõeline kohtulik loogika, kohtuprotsessi loogika ei ammendu kaugeltki formaal-juriidiliste andmete tuvastamisega ja nende andmete suhtes seaduse mehhaanilise kohaldamisega. Tõendid ise, mis moodustavad protsessi loogika sisu, ei ole ilma oma loogikata, mis on tingitud klassisuhetest ja klassivõitlusest, mille relvaks antud ühiskonnas valitseva klassi käes ongi nii kohus, protsess kui ka tõendid.

Mõisnikust kohtuniku, kodanlasest kohtuniku, ametnikust kohtuniku silmis ei ole ühtedel ja samadel faktidel, «tõenditel», mitte sama tähtsus ja tõenduslik jõud, mis töölisest kohtuniku silmis. See on tingitud kohtunikkude klassiseisundi erinevusest, nende psühholoogia, ideoloogia, harjumuste, kogu nende klassiloomuse erinevusest.

Tsiteeritud artiklis iseloomustab Lenin seda kodanliku kohtuniku klassierisust järgmiselt: «A m e t n i k u s t k o h t u n i k heitis pilgu tööraamatusse, luges eeskirja läbi, — ja rohkem kuulda ta midagi ei taha: olevat rikutud eeskirja, muud kui aga vastuta, rohkem aga ma midagi ei tea ega taha teada. Kuid v a l i t a v a d k o h t u n i k u d peremeeste ja tööliste hulgast ei vaata paljaile paberilipakaile, vaid ka sellele, kuidas asi elus esineb. M õ n i k o r d j u e e s k i r i j ä ä b r a h u l i k u l t p ü s i m a p a b e r i l e, a g a t e g e l i k u l t k u j u n e b h o o p i s t e i s i t i»[78]. (Minu sõrendus. — *A. V.*) Nendes sõnades väljendatud põhimõte otsustada asju mitte paberite järgi, vaid tegelike vahekordade olemuse kohaselt, leidis klassikalise rakenduse nõukogude seadusandluses, eriti Vene NFSV Tsiviilprotsessi koodeksi §-s 5 ning teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavais paragrahvides. Neis paragrahvides on teatavasti leidunud sõnastuse reegel, mis on aluseks kogu nõukogude kohtuõigusele. See reegel nõuab kohtult, et ta «peab kõigiti püüdma selgitada protsessijate t õ e l i s i õ i g u s i ja

[78] Л е н и н, Соч., изд. 3-е, т. II, стр. 560.

v a h e k o r d i». Seoses sellega kohustab nõukogude seadus kohtus mitte piirduma poolte poolt esitatud seletuste ja andmetega, vaid kaasa aitama asja otsustamiseks oluliste asjaolude väljaselgitamisele. Selle reegli rakendamine on kindlaks garantiiks asjade seesuguse otsustamise vastu, mille kohta Lenin ütles, et see on «midagi formaalselt õiget, kuid sisuliselt mõnitamine» [79].

See Lenini poolt antud ametnikekohtu suurepärane iseloomustus avastab suurima sügavusega mitmesuguste eeskirjade tõelise olemuse, mis reguleerivad teatavaid elulisi vahekordi, näitab nende eeskirjade kui ka nende poolt reguleeritavate ja kohtulikku arutamissfääri sattuvate vahekordade suhtelisust.

On selge, et «kohtuliku arutamise loogikat», «kohtuprotsessi loogikat» ei või taandada ainult tõendite kogumise ja kasutamise reegliteks, mis oleksid sõltumatud klassihuvidest, mis annavad kohtuprotsessile aga spetsiifilise elulise sisu. Kui tunnistadagi õigeks protsessi käsitamine tõendite kogumise ja hindamise reeglite kogumina, siis ka sel juhul ei tohi unustada, et need reeglid töötatakse välja klassivastuolude ja klassivõitluse tules ja nad peavad järelikult kandma endil oma klassipäritolu jälgi. Protsessuaalsed eeskirjad, mis näevad ette faktide teataval viisil käsitlemise ja suunavad teataval viisil kohtuniku teadvust nende faktide hindamisel, määratakse kindlaks nii, nagu see alati oma klassi huvides toimivale seadusandjale näib olevat kõige kasulikum ja praktiliselt otstarbekohasem.

Tõendiõiguse alal, s. o. nende reeglite suhtes, mis reguleerivad kohtulike tõendite kogumise ja hindamise käiku, kuulub otsustav osa kriteeriumile, mis seatakse selle hindamise aluseks. Mitmesuguste konkreetsete asjaolude tõendusliku jõu hindamisel on ülisuur tähtsus sel klassiideoloogilisel alusel, mis määrab kohtuniku või uurija suhtumise neisse asjaoludesse ja tingib hindaja ideoloogilise vaatekoha. See vaatekoht ei ole lahutatav hindaja isiksusest, nagu ei ole omakorda lahutatav tema isiksus klassist, kuhu ta kuulub.

---

[79] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 406—407.

TRÜ Raamatukogu

Seepärast just ei saagi tõendite õpetuses piirduda ainuüksi küsimuse tehnilise küljega. Ekslik on arvata, et tõenditesüsteem, nagu kogu tõendiõiguski (tõendamise põhimõtted, tõendite otsimise meetodid, tõendite klassifikatsioon jne.) tervikuna, on mingisugusel määral väljaspool klasse seisev, apoliitiline kategooria. Kogu tõendiõigus on samuti immutatud klassivaimust, nagu igasugune õigus. Nagu igasugune õigus, on ta ühiskonna valitsevate klasside käes teravaks ja peeneks tööriistaks ning seisab igas ühiskonnas täielikult ja jagamatult klassihuvide teenistuses. Just siit tuleb otsida seletust protsessipõhimõtete ja protsessiteooriate erinevusele mitmesugustel ajaloolistel epohhidel, mitmesuguste ühiskonnaklasside valitsemise ajal. Nii on formaalsete tõendite teooria põhimõtted seletatavad mitte üksnes feodaal-pärisorjusliku ühiskonna vaimse ja kõlbla olukorra üldise tasemega, vaid esijoones feodaalide-pärisorjuslaste klassihuvide nõuetega. Niinimetatud kohtuniku vaba veendumuse teooria kodanlike juristide käsituses väljendab, vastupidi, kapitalismiajastu põhimõtteid, mis nõuab protsessis poolte «vabadust» ja «võrdsust» (nende mõistete kodanlikus tähenduses), võistlevust, isiklikku algatust, mitte millegagi kitsendatud isikliku tahte avaldamist, analoogiliselt sellele, nagu see esineb varaliste ja majanduslike suhete alal, mis kujunevad «*laissez faire, laissez passer*» põhimõtte tähe all.

Mitte ainult tõendite kogumine ja kohaldamine, vaid ka selle kohaldamise metodoloogia on lahutamatult seotud uurija, prokuröri, kohtuniku klassipsühholoogiaga — kõikide nende klassipsühholoogiaga, kes on kohustatud koguma ja kasutama neid tõendeid, — see ongi, mis *summa summarum* määrab kohtuprotsessi, nii kriminaal- kui ka tsiviilprotsessi tõelise loogika.

Kohtuõiguse õpetus, nagu ta on kujunenud teistes riikides, ei lähe siiski kriminaalprotsessi sisu määramisel sellest kurikuulsast tõendite «kogumisest ja kasutamisest» mitte kaugemale.

Sellel seisukohal asus näiteks Bentham, kes kohtuniku kogu kohustust nägi «tõendite vastuvõtmises nii ühelt kui ka teiselt poolelt võimalikult paremas vormis, nende võrdlemises ja otsuse tegemises nende tõenäolise jõu alusel. Niisiis ei ole kohtumõist-

mise kunst õieti mitte midagi muud, kui kunst kasutada tõendeid» [80].

«Koguda tõendeid, neid kaaluda ja hinnata — just selles peab väljenduma kogu kriminaalprotsessi sisu» [81], kirjutas oma «Kriminaalsotsioloogias» E. Ferri, üks kriminaalõiguse niinimetatud antropoloogilise koolkonna väljapaistvaimaid esindajaid.

Propageerides oma kriminaalsotsioloogia teooria ideesid ja kõneldes eriti kriminaalprotsessi ülesannetest, nägi Ferri neid ülesandeid selles, et «mitte esitades endale küsimust kurjategija k õ l b e l i s e vastutuse astme kohta, määrata kindlaks see antropoloogiline kategooria, millesse ta kuulub, ja järelikult tema sotsiaalsele elule ohtlikkuse ja kohandatavuse aste» [82]. Seepärast peab kohus, arutles Ferri, lahendama ainsa, tema ees paratamatult üleskerkiva küsimuse, nimelt küsimuse selle kohta, millisesse antropoloogilisse kategooriasse kuulub antud kurjategija.

Selle küsimuse otsustamiseks, arutles Ferri, peab kohus tegelema «ainult kohtualuse poolt avaldatavate sümptoomide teadusliku uurimisega, kuriteo toimepanekule eelnenud, kaasnenud ja järgnenud asjaolude kaalumisega ja nende antropoloogilis-sotsiaalse tähtsuse hindamisega, mille järel jääb üle vaid otsustada küsimus: milline kindlustusvahend... on antud kurjategija suhtes kohasem, olles ühtlasi ka kõige õiglasem» [83].

Ferri väitis, et kohus peab menetlema selletaoliste «sümptoomide» «teadusliku» arutluse alusel ja et niisugusel korral ei kujuta ta endast mitte «häbistavat kooli kuritegelikkuse õpetamiseks ega vaatepilti võhiklikest kohtunikest, agressiivseist süüdistajaist ja deklamaatoreist — advokaatidest», vaid organit, mis on võimeline tagama «tõesti mõistlikku ja karmi õigusemõistmist» [84].

Antropoloogilise koolkonna arvamist mööda seisneb kogu kriminaalprotsess selles, et tuvastada kuriteo füüsiliste ja psühholoogiliste põhjuste selgitamise ja analüüsimise teel motiivid, mis

---

[80] Бентам, О судебных доказательствах, Киев, 1876, стр. 2.

[81] Ферри, Уголовная социология, пер. с 4-го итальянского издания, СПБ, ч. 2, стр. 274.

[82] Sealsamas, lk. 272.

[83] Sealsamas, lk. 273.

[84] Sealsamas, lk. 274.

viisid kurjategija kuriteo sooritamisele, ja määrata kindlaks see antropoloogiline kategooria, millesse ta peab kuuluma. Sellest seisukohast suhtub Ferri ja kogu niinimetatud positiivne koolkond ka kriminaaltõendite hindamise küsimusse.

Positivistid konstrueerivad tõendite «uue» teadusliku faasi, mis seisneb ekspertiisis, s. o., nagu Ferri ütleb, kuriteo materiaalsete asjaolude kohta käivate eksperimentaalsete andmete metodoloogilises kogumises ja hindamises (füüsikalised, keemilised, mehhaanilised, kalligraafilised, professionaalsed, toksikoloogilised jm. tõendid) ning — mis nende arvates on kõige tähtsam — kohtualuse individuaalsete omaduste analüüsimises (antropoloogilised, psühholoogilised, psühhopatoloogilised jm. tõendid).

Kuivõrd see positivistide «teaduslik» meetod osutub teaduslikuks, nähtub sellest, et ta soovitab oletatava kurjategija vereringe muutuste suhtes kasutada sfügmogramme [85]; antropomeetrilisi mõõtmisi, mis annavad aluse vabastada galeeritööst või õigeks mõista vaid siis, kui antud isikul puuduvad iseloomulikud «kuritegelikud» tunnusmärgid; hüpnotismi, mis olevat kutsutud osutama tõendite «teaduslikule» kogumisele «tõhusat toetust»; lõppeks kurjategija igasuguste orgaaniliste ja psüühiliste tunnuste uurimist.

Ferri ja tema koolkond katsub seega tõendamise menetlusest teha mingisuguste eriliste, positivistide poolt väljamõeldud sünnipäraste süüaluse tunnusmärkide tuvastamise. Need tunnused kuulutavad nad «objektiivseteks», mis andvatki aluse iseloomustada süüalust nimelt kurjategijana.

«Minu poolt «Omicidio» (Torino, 1895) esimeses köites kirjeldatud tapja psühholoogias ja psühhopatoloogias ma loetlesin,» kirjutab Ferri, «pika rea psühholoogilisi sümptoome, mis on iseloomulikud sünnipäraseile tapjaile, huilumeelseile tapjaile ja kire ajel tapjaile... Nende joonte kogumikust, nii kuidas nende mitmesugune ülekaal seda tingib, ja teo materiaalseist asjaoludest (näit. julmus, metsikus tapmise sooritamisel, ohvrite rohkus, kuriteo aeg, koht, vahend jne.) võib tõendite kogumiseks,

[85] Sfügmograafia — inimese soontes vererõhu eriline kindlaksmääramise viis, mis toimub eriaparaadi — sfügmograafi abil.

täiendamiseks ja hindamiseks leida alati kindla juhendava niidi veel enne kurjategija avastamist» [86].

Ferri järgi ilmneb, et kurjategija poolt oma ohvrile löödud torkehaavade hulk peab tõendama, et antud juhul võis kurjategijaks olla inimene just nii- ja niisuguste normaalse inimese omadustest erinevate füüsiliste omadustega. Kuriteo välistunnustelt peab uurija vedama juurdluse «niidi» inimese välistunnusteni, viimaste juurest — kurjategija tuvastamiseni. Eemalseisvad kõrvad, madal laup, ülemäära etteulatuv lõug — need on need kurjategija tuvastamise «usaldatavad» vahendid, mis tagavat uurijale kohtuliku tõe avastamise.

Kuid hoolimata kogu tähtsusest, mis antakse siin oletatava kurjategija füüsilistele või antropoloogilistele omadustele, ei saa Ferri loobuda, nagu eespool nägime, ka «psühholoogiliste sümptoomide» kasutamisest.

Viide «psühholoogilistele sümptoomidele» võib positivismi teooriat kriminaalprotsessis peaaegu kõige veenvamalt ümber lükata ja teda kõige otsustavamalt paljastada.

«Psühholoogilised sümptoomid», mis iseendast ei kujuta mingit teaduslikku mõistet, ühenduses nende näitajatega, mida Ferri täiesti omavoliliselt nimetab «käitumise materiaalseteks asjaoludeks», ei saa olla mitte ainult kuriteo avastamise «kindlaks niidiks», vaid nad tingivad igal sammul ränki kohtulikke eksitusi, sest nad avaldavad süüdistava presumtsioonina survet uurija teadvusele, nakatavad teda sihilikkuse ja eelarvamustega ning juhivad tõest, asjade tõelise olukorra tunnetamisest kõrvale.

Vaieldes nii formaalsete tõendite teooria kui ka «kohtuniku vaba veendumuse» liigse avaruse vastu võtab Ferri ise selle asemele sama formaalse põhimõtte kriminaalasja kohtuliku arutamise keerukaima ülesande lahendamisel ja seab faktiliselt kohtuniku teadvuse ja veendumuse asemele «mõõdu ja kaalu».

Tõendite antropoloogilise teooria analüüs näitab tema täielikku teaduslikku alusetust. Ta tõendab ühtlasi tõenditeteooria

---

[86] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. 2, стр. 282—283.

orgaanilist seost valitsevate kriminaalõiguslike teooriatega. See analüüs tõendab, et põhjalik kuritegude olemuse ja tekkimise põhjuste mõistmine määrab ära ka nende kuritegude vastu võitlemise meetodite mõistmise ja järelikult ka protsessi konstruktsiooni, protsessiõiguse ning eriti tõendiõiguse põhimõtted.

Ferrile omasest seisukohast kaasaegsete fašistlike vaadeteni «õigusemõistmise» ülesannetele on üksainus samm. Ferri teooria ja igasuguste Oetkerite, Dahmide, Schaffsteinide, Umberto Cao ja muude fašistlike teadusešarlatanide «teooriate» vahel on otsene seos. Need härrad, nagu Ferrigi, loobuvad õieti öeldes kohtuprotsessist ja muudavad kohtu inkvisitsiooni-piinakambriks. Fašismi «eriline õiguslik süsteem» ei ole midagi muud kui ilmne ja alatu irvitamine õiguse ja seaduslikkuse üle. See «süsteem», mis jutlustas ja teostas hitlerliku 24. novembri 1933. a. seaduse alusel niinimetatud harjumuslike kurjategijate kastreerimist ja steriliseerimist, jätkas ja arendas otseselt edasi Ferri ideed sünnipärastest kurjategijatest, kes avastatakse mitmesuguste mehhaaniliste uurimismeetodite varal. Mitte juhuslikult ei virisenud Dahmi- ja Schaffsteini-taolised fašistlikud juristid demokraatlike kohtute «tahtejõuetu härdameelsuse» üle ja olid vaimustuses Mittelstadti, inimsööja Hitleri eelkäija metsikust filosoofiast.

Tuleb meenutada, et samuti, nagu saksa fašismgi, nägi Mittelstadt möödunud sajandi 70-ndail aastail «õigusemõistmise» peamist ja tähtsaimat ülesannet maksimaalses julmuses. «... Usk ja võlla ning ratastamise sisseseadmine, häbiposti riputamine ja häbimärgistamine, näljutamine ja peksmine, iga liiki ihunuhtlus» — see peab Mittelstadti arvates olema kurjategija mõjustamise vahendiks.

Terror, kõige julmemad karistused, kaasa arvatud ka surmanuhtlus, isegi võrdlemisi tühiste kuritegude eest, isegi «keeldumise eest osa võtta armee abistamisest soojade esemetega», nagu oli öeldud ühes Hitleri käskkirjas, olid ka fašistlik-hitlerliku kohtumõistmise aluseks.

Hitlerlik «õiguslik süsteem» oli osa üldisest hitlerlikust riigivalitsemise süsteemist, mis tugines rahva ja kõigi demokraatlike

põhimõtete verisele mahasurumisele. Nagu hitlerliku Saksamaa kogu riigivalitsemise süsteemgi, nõnda oli ka fašistliku Saksa riigi niinimetatud «õiguslik süsteem» ehitatud hirmutamise põhimõttele.

Hitlerismi riigivalitsemise kogu filosoofia oli julmuse ja barbaarsuse apoloogia.

«Julmusest peetakse lugu» [87], ütles Hitler.

«Rahvas vajab tervislikku hirmu. Nad tahavad midagi karta. Nad tahavad, et keegi hirmutaks neid ja sunniks neid värisedes alistuma... Terror on kõige tõhusam poliitiline relv» [88].

Säärane oli selle fašistliku riigivalitsemise ja riikliku «õigusemõistmise» filosoofia olemus.

Selles filosoofias oli täies ulatuses ellu äratatud keskaja moraal, mis õigusemõistmise ülesannetest oli teinud verise arveteõiendamise kahtlustatavate kallal ja jõhkra hirmutamise *ad dei gloriam* («issanda auks»).

Sellise moraali puhul ei vajata mõistlikult organiseeritud kohtuprotsessi. Niisugune protsess osutub Mittelstadti-Ferri-Hitleri põhimõtete valitsemisel täiesti ülearuseks, nagu seda avameelselt konstateerisidki hitlerlikud timukad kohtu ja õigusteaduse alalt.

Lombroso antropoloogiline koolkond kui ka Ferri positivistlik koolkond on fašistlik-hitlerliku kannibalismi eelkäijaiks jurisprudentsis. Hitlerlik õiguslik ideoloogia oli vaid ferriaanluse paljastatumaks ja kohmakamaks, oma loogilise lõpuni viidud väljenduseks.

§ 6. Kriminaalõiguslik poliitika, kriminaalõigus ja -protsess.

Tõendiõiguse ja antud riigis kehtivate tõenditesüsteemide põhimõtted määratakse lõppkokkuvõttes selles riigis valitseva kriminaalõigusliku teooria ja kriminaalpoliitika põhimõtetega. Kõige tihedam side kriminaalõiguse teooriate ja mitte üksnes kohtuõiguse, vaid ka materiaalse kriminaalõiguse orgaanilise

[87] Герман Раушнинг, Гитлер говорит. Лондон, Торнтон.
[88] Sealsamas.

osana esineva tõendiõiguse teooriate vahel ei ole kaheldav. Võib kinnitada, et õige kujutlus tõendiõiguse põhimõtetest ja metodoloogiast on paratamatult seotud õige kujutlusega kriminaalõiguse ja kriminaalpoliitika põhimõtetest ja metodoloogiast. Selle veenvaks kinnituseks võib olla tõsiasi, et näiteks antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna kriminaalprotsessi tõenditeooria on orgaaniliselt seotud nende koolkondade niinimetatud faktorite-teooriaga kriminaalõiguses.

Mõlemad teooriad on ühteviisi ebateaduslikud ja kahjulikud, sest nad moonutavad võrdselt asjade tõelist olukorda kapitalistlikus ühiskonnas esinevate kuritegude tekkimise ja arenemise küsimuses. Mõlemad teooriad püüavad kapitalistliku korra juures majanduslike ja ühiskondlik-poliitiliste suhete olemusest enesest tekkiva kuritegevuse tõelisi põhjusi asendada väljamõeldud põhjustega, millel ei ole tõeliselt mingisugust mõju kuritegude tekkimisele ja kasvule või millel on selles suhtes kõrvaline ja tuletatud tähtsus. Need teooriad on mõlemad kahjulikud, sest nad õigustavad ühest küljest ekspluataatorite julma, ebainimlikku kriminaalpoliitikat ja teisest küljest on töötajate moraalse ja poliitilise relvitustamise vahendiks. Need mõlemad teooriad suunavad oma jõupingutused sellele, et lõpptulemusena vastutust kuritegude eest panna mitte kapitalistlikule korrale, mis tugineb eraomandile, tootmisvahendeile ja ekspluateerimisele, mis paratamatult sigitab kuritegusid, vaid veeretada vastutus selle korra ohvritele endile. Neil eesmärkidel ignoreerivad nad nii kapitalistliku ühiskonna klassistruktuuri kui ka seda ühiskonda lõhestavat klassivõitlust. Ignoreerides tootmissuhete ja omandivormide mõju inimese seisundile ühiskonnas, kisuvad nad inimese ja ta teadvuse, vaated, harjumused, kogu ta hingelu lahti selle materiaalsest tootmisalusest. Need «teooriad» ei käsita inimeste pahesid mitte inimühiskonna ajaloolise arengu produktina, mitte neid pahesid tekitavate inimühiskonna organisatsioonide kasvatuse ja mõju ning ühiskondlike suhete iseloomu tagajärjena, vaid sünnipäraste omadustena, mida järelikult pole võimalik mitte mingil viisil välja juurida. Ei tarvitse üteldagi, et sünnipärase kuritegelikkuse teooria on inimsoo progressi

seisukohalt üks kõige reaktsioonilisemaid ja ohtlikumaid teooriaid.

On täiesti arusaadav, et faktorite-teooriast lähtudes ei saa ehitada materiaalse kriminaalõiguse ja kriminaalprotsessiõiguse teaduslikku teooriat. On samuti täiesti arusaadav, et teadusliku aluseta jäänud protsessiõigus on jõuetu andma ka teaduslikult põhjendatud tõenditeteooriat. Selle teooria alusetus ilmneb veel kord täielikult asjatus katses püüda tõenditesüsteemi ja tõendiõigust ennast rajada põhimõtetele, mis ignoreerivad nii tunnetuse ja dialektilise loogika objektiivseid seadusi kui ka otsustuse subjektiivseid elemente. Teaduslikkusele ei saa pretendeerida seesugune tõenditesüsteem, mis dialektilise otsustuse ja analüüsi seadusi ignoreerides katsub tervet tõendamise protsessi muuta kohtuliku hindamise mingisuguste just nagu teaduslikkude, objektiivsete kriteeriumide või mastaapide ettekäändel juba aegsasti ettenähtud mõõtude või šabloonide mehhaaniliseks kohaldamiseks teatavaile kriminaalkroonika juhtumeile. Seesugune tõendite «teooria» on vaid teooria paroodia; tal ei ole midagi ühist teadusega üldse ega õigusteadusega eriti.

Antropoloogilise koolkonna tõenditeteooria põhiline pahe seisneb eelkõige selles, et ta kuritegude uurimisel lähtub bioloogiliste, psühholoogiliste ja psühhopatoloogiliste faktorite primaadist, andes seega protsessi saatuse täielikult ekspertide kätte, ja ainult seesuguste ekspertide kätte, kes on kohustatud asuma antropoloogilise koolkonna seisukohtadel ning toimima täielikus kooskõlas tema kaanonitega. Eespool juba märkisime, et antropoloogiline koolkond muudab kohtu ja kohtuprotsessi õieti öelda täiesti tarbetuks. Selle koolkonna seisukohalt on täiesti ülearune tegelda tõendite kogumisega, mis tuvastaksid kuriteo toimepaneku kahtlusealuse isiku poolt. Selle asemel et teostada kuriteo konkreetsete asjaolude uurimist, on küllaldane, kui toimetada süüaluse või eeluurimisealuse suhtes rida arsti-teaduslik-psühhiaatrilist, psühhopatoloogilist jms. laadi kliinilisi ekspertiise, ning ülesanne ongi lahendatud. Mitte uurija ametiruumis, mitte kohtusaalis, vaid kliinikus ja kliinilises laboratooriumis tuleb otsida vastust küsimusele, kes sooritas antud kuri-

teo, kas antud süüalune on selles kuriteos süüdi või süütu ning milliseid abinõusid tuleb tema suhtes kohaldada, milliseid võitlusvahendeid tuleb rakendada ka antud liiki kuritegude suhtes.

Kandes tõendamise raskuspunkti süüaluse isiklikele (füüsilistele, psühholoogilistele, psühhopatoloogilistele jms.) omadustele ja nähes neis omadustes objektiivset alust, mis päästvat kohtunikku subjektivismi, omavoli ja isikliku suva ohust, sunnib antropoloogilis-sotsioloogiline koolkond tegelikult kohtunikku suhtuma oma ülesandesse formaalselt ja mehhaaniliselt. Kohtuniku objektiivne suhtumine asjasse nõuab aga loobumist ette kindlaksmääratud seisukohtadest ja igasugusest eelarvamuslikkusest.

Kohtunik, kes lähtub oma suhtumises uuritavasse sündmusse ja süüalusesse mitte sellest, et analüüsida fakte, nende vastastikust seost ja nende seost süüaluse tegudega, mitte süüaluse poolt kuriteo toimepaneku motiivide tuvastamisest jne., vaid süüaluse bioloogilistest, füsioloogilistest ja psüühilistest, tema tegudest eraldatult käsitletavaist omadustest, kaotab tõeliselt objektiivse jalgealuse ja sööstab mitte millegagi ja mitte kuidagi kontrollitava suva sügavikku. Asi ei muutu sellega, et kasutatakse seejuures teaduslikena esitatavaid vormeleid.

Sotsioloogiline koolkond (Liszt), kes kriminaalõiguse põhiküsimusi katsus otsustada bioloogiliste ja sotsiaalsete faktorite ühendamise teel, ei viinud küsimust sammu võrragi edasi. Sotsioloogidest kriminalistide käes osutus sotsiaalseile faktoreile viitamine tahestahtmata ainult vahendiks, tõsi küll, paremaks vahendiks, kui see oli antropoloogidel, maskeerida kuritegevuse tõelisi juuri kapitalistlikus ühiskonnas, neid juuri, mis peituvad selle ühiskonna struktuuris eneses, selle ühiskonna majanduslikus aluses.

On endastmõistetav, et rahvahulkade viletsus, nende madal kultuuriline tase ja ainelise olukorra väljapääsematus etendavad kapitalistlikus ühiskonnas oma osa kuritegude tekkimises ja liikumises. Ainult pealiskaudselt küsimusse suhtudes võib mitte märgata, et kuritegude juured ei peitu mitte nendes nähtustes, vaid niihästi rahvahulkade viletsust kui ka kuritegusid tekitavas

ühiskondlike suhete süsteemis. Ühiskondlike suhete süsteemist on tingitud ka seesugused nähtused, nagu korruptsioon, ühiskonna laostunud ladviku üldine kommete langus, mis avaldub selles, et neis ringkondades on laialdaselt levinud säärased kuriteod, nagu kollaboratsionism, spionaaž vaenlase kasuks, kodumaa reetmine jne., mis erilise tugevusega avaldus reas kapitalistlikes maades (Prantsusmaa, Norra, Taani, Rumeenia jt.) Teise Maailmasõja ajal.

Kriminaalõiguslikud teooriad, mis ei näe sidet kuritegude ja neid tekitavate ühiskondlike suhete, ühiskonna klassikorra vahel, ei või pretendeerida teaduslikule väärtusele. Teaduslikku tähtsust võib omada ainult see teooria, mis oskab avastada kuritegude sidet ja sõltuvust ühiskondlike suhete klassiiseloomust, mis on suuteline tunnetama uuritavate nähtuste seaduspärasust ja selgitama täpselt nende arengut suunavaid tõelisi seadusi. Seesuguseks teooriaks on dialektilise materialismi teooria, Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini teooria.

Marksistlik-leninlik teooria selgitas tõeliselt teaduslikult inimühiskonna tekkimise ja arenemise, avastas ühiskonnavormide vahetumise ja kõigi ühiskondlike nähtuste, nende seas ka selliste nähtuste, nagu kuritegude tekkimise põhjused, ning andis ammendava, inimkonna ajalooliste kogemuste teaduslikule üldistusele tugineva kuritegevuse tõeliste faktorite tunnetuse.

Marksistlik-leninlik teooria tegi kindlaks, et üks kuritegude peamisi põhjusi on tootmisvahendite eraomandus.

Antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna ja nende nüüdisaegsete järelkäijate kurikuulsad kuritegevuse «faktorid» kujutavad endast puht pinnapealse iseloomuga nähtusi, mis vajavad ise selgitamist ja seetõttu pole võimelised selgitama midagi iseseisvalt. Marksism-leninism tegi kindlaks kuritegevuse tõelised faktorid, mis peituvad ühiskondlike suhete eneste organisatsioonis, omandivormides, ühiskonna materiaalsete vahendite tootmisviisi, jaotuse ja vahetuse organiseerimise laadis.

Pärast Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini töid, mis avastasid ühiskondlike suhete ja nähtuste iseloomu tingituse ja sõltuvuse toot-

missuhete iseloomust, ei ole paika sellel omapärasel juriidilis-poliitilisel alkeemial, millena esinevad kõik need Lombroso, Ferri ning nendetaoliste *quasi*-teaduslikud «teooriad» ja kontseptsioonid [89]. Kuid hoolimata tõendite antropoloogilis-sotsioloogilise teooria täielikust alusetusest ja ebateaduslikkusest leidus isegi nõukogude kirjanduses minevikus selle teooria üksikuid kummardajaid. Mitte märgates nende teooriate teaduslikku alusetust ja kohaldades nende metodoloogiat tõendiõiguse alale püüdsid need austajad omistada neile teooriaile praktilist tähtsust, arvates, et nendes antavat «... aluste teaduslik objektiviseerimine, mille põhjal peab toimuma tõendite hindamine...» [90]. See tõendamise aluste «teaduslik objektiviseerimine» mõningate teadlaste poolt, kes tunnistasid end mõne aasta eest Ferri austajaiks, näis neile koguni mingisuguse uue «teadusliku faasina» ka nõukogude tõendiõiguse arengus. Püüdes väita, et vaba veendumuse süsteem tõendiõiguses, s. o. tõendamise süsteem, mis tugineb kohtunike vabale tõendite hindamisele, on üle elatud ja et selle süsteemi asemele tuleb uus süsteem, mis tuginevat objektiivselt kontrollitud alusele, ennustasid need teadlased vaba veendumuse süsteemile formaalsete tõendite süsteemi saatust. Nad ennustasid, et paratamatult saabub aeg, mil üleelatud vaba veendumuse asemele, mis olevat kaotanud «objektiivselt kontrollitud» aluse, astub «... aluste teaduslik objektiviseerimine, mille põhjal peab toimuma tõendite hindamine» [91].

On väga iseloomulik, et nende vaadete pooldajad ei võta vaevaks selgitada, milles nimelt seisab see «teaduslik objektiviseerimine», ega lahku üldiste arutluste ja abstraktsete formuleeringute raamest.

Selliste väidetega ei saa muidugi nõustuda. Mingit «uut faasi» pole antropoloogilis-sotsioloogiline koolkond kohtuõiguses loo-

---

[89] Vt. näit. Donnedieu de Vabres, Traité élémentarie de droit criminel et de législation pénale compareé, kus autor püüab elustada kurikuulsat Lombroso teooriat.

[90] Гродзинский, Учение о доказательствах и его эволюция. Юридическое издательство НКЮ УССР, Харьков, 1925, стр. 15.

[91] Sealsamas.

nud ega pole suuteline looma, sest tal puudub selleks vajalik teaduslik relvastus. Antropoloogilis-sotsioloogilistes *quasi*-teaduslikes harjutustes ei ole mingit sammu edasi: mitte tõustes nendes harjutustes vulgaarsest materialismist kõrgemale püsib antropoloogilis-sotsioloogiline koolkond ühiskondlike nähtuste seletamisel täielikult idealismi positsioonidel. Seepärast väitiski üks sotsioloogilise koolkonna juhte — Liszt, et mõte võimalusest kaotada kuritegevus ühiskondlike suhete ümberkujundamise teel olevat utoopia. Teisiti idealistid arutleda ei saagi, sest neil ei tähenda materiaalne keskkond — ühiskonnakord, tootmis- ja vahetustingimused jne. — ühiskondlike suhete nagu inimesegi probleemis mitte midagi.

Seepärast ei lähtu selle voolu autorid kohtulike tõendite teooria püstitamisel mitte sellistest objektiivsetest faktoritest, nagu materiaalne keskkond, tootmistehnilised suhted ühiskonnas jne., vaid kunstlikult konstrueeritud ja väljamõeldud «printsiipidest». Sellest siis need katsed välja haududa või «avastada» mingisuguseid «objektiivseid põhjusi», mis tuleb võtta selle leiutatud tõenditesüsteemi aluseks, ja lasta see käiku. Seejärel ei tunne nad mitte vähe muret kohtuniku veendumuse pärast, mis sellistes tingimustes, s. t. «objektiivsete» süütunnuste esinemise korral, muutub koguni ülearuseks. Kohtunik-automaat, kohtunik-robot — see ongi selle süsteemi pooldajate ideaal, mis alles hiljuti pretendeeris tõsiseltvõetavusele ja teaduslikkusele. Prof. Foinitski, üks antropoloogilis-sotsioloogilise koolkonna silmapaistvamaid esindajaid, püüdis veel möödunud sajandi 90-ndail aastail diskrediteerida kohtuniku vaba veendumuse printsiipi, kujutades asja nii, nagu juhinduks kohtunik pimedast uskumise ja usaldustundest, kuna aga antropoloogid ja sotsioloogid lähtuvat tõendamise teaduslikest alustest. «Tuleviku päralt on,» kirjutas prof. Foinitski, «nõrgendada edasiselt usalduse momenti ja otsustavamalt panna selle asemele kohtulikule täheldusele kättesaadavate asja välis- ja sisetunnuste põhjal tunnetamise moment. Kuid juba praegusel ajal võib ütelda, et kriminaalasjade kõige peamine ja tähtsam tõenduslik materjal ei seisne mitte kohtualuse ülestunnistuses,

mitte otsestes tunnistajate ütlustes, vaid objektiivsetes välistes või seesmistes tunnustes, mida annab meile asi ise»[92].

Kas aga ka kohtualuse ülestunnistus ja tunnistajate ütlused ei anta kohtule mitte asja enese poolt, kas nad ei ole seotud asjaga, kas neid ei kontrollita mitte faktidega, mida käsitavad need ülestunnistused ja ütlused? Kas võib kujutleda protsessi ning kohtulikku uurimist ilma kohtualuseta ja üldreeglina ka ilma tunnistajateta, kelle ütlused on kõige sagedamini esinevaks ja tavalisemaks tõendite liigiks? Kohtualust ja tunnistajaid mingisugustele «objektiivsetele» andmetele vastandada võib üksnes siis, kui kohus muutub kliinikuks, kohtulik uurimine aga — laboratoorseks, teaduslikuks uurimistööks.

Prof. Foinitski peab seesugust vastandamist siiski lubatavaks. Pealegi eelistab ta kaudseid tõendeid (indiitse) otsestele tõenditele, arvates seejuures viimased täiesti meelevaldselt usaldatavuse valdkonda, kuigi otseste tõendite õige tunnetamine ja teaduslik analüüs on uurijale ja kohtule niisama kohustuslik kui kaudsete tõenditegi puhul.

Prof. Foinitski otsib Ferri eeskujul tõendite hindamise objektiivset mõõdupuud. Selles otsingus paistab selgesti silma tendents asendada t u m m a d e tunnistajatega elavaid tunnistajaid, kes tavaliselt on ohtlikud ja tülikad «õigusemõistmisele», mis eelistab läbi saada kohtualuse ja tunnistajate seletusteta, kasutades «objektiivseid mõõdupuid», nagu seda on salajane politseiagentuur, võltsitud dokumendid jms.

Foinitski ja praegu meie poolt käsitletava koolkonna teiste esindajate metodoloogiline viga seisneb selles, et siin tehakse katset vastandada «usalduse moment» «teadmise momendile» ja vastavalt sellele jagada tõendid kahte eri omadusega ja eri tõendusliku tähtsusega kategooriasse. Asudes sellele teele ja järgides mainitud meetodit, käsitavad nende vaadete autorid tunnistaja ütlusi tõendina, mille hinnangu määrab «usalduse moment», kuna aga kohtumeditsiinilist ekspertiisi käsitatakse nende poolt tõendina, mille hinnangu määrab «teadmise moment». Seda laadi

[92] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, т. II, стр. 204.

arutluste alusetust ja kunstlikkust pole raske tõestada. Ei vääri vaeva tõestada, et tunnistaja ütlusi tingimata kontrollitakse ja peab kontrollitama mitte üksnes usaldusega tunnistaja aususe ja objektiivsuse vastu, vaid ka objekti tundmisega, millest tunnistaja kõneleb, tunnistaja poolt teatavakstehtavate faktide tõenäolisuse ja usaldusväärsuse teadusliku analüüsi ning tunnistaja poolt kirjeldatavate asjaolude loogilise kontrollimise teel. Tunnistaja ütluste väärtuse hindamist ei otsusta ainult usaldus tunnistaja isiku vastu, millel on siiski samuti tähtsus ja mis ei tohi jääda arvestamata. Veel enam. Usaldus tunnistaja ja tema ütluste vastu on sageli tingitud just sellest, kuidas tunnistaja käsitab fakte, mis huvitavad kohut või uurijat. Teisest küljest võidakse niinimetatud objektiivseid tõendeid (näiteks iga laadi eksperimente) real juhtumeil tunnetada suurel määral usalduse tõttu ekspertide autoriteedi ja objektiivsuse vastu. See ongi täiesti loomulik, kui arvesse võtta, et eksperdid seepärast kutsutaksegi kohtusse, et kohtunikud ise, kellel puuduvad teataval alal eriteadmised, vajavad abi sääraste küsimuste selgitamisel, mille tunnetamine on nendele ilma kõrvalise ja küllalt autoriteetse abita võimatu. On selge, et katse vastandada üht tõendite kategooriat teisele, nagu seda teeb näiteks prof. Foinitski, on alusetu ja tuleb kõrvale heita.

Niinimetatud «teadusliku objektiviseerimise» teooria on kahtlemata mõningate juristide, eriti kriminalistide ja protsessualistide katseks allutada kohtuniku tegevus suurimal määral riigiorganite kontrollile, likvideerida neis riikides veel mõnesuguses ulatuses säilinud kohtuniku autonoomia ja kohtuniku sõltumatus antud ühiskonnas valitsevate klikkide mõjust.

Kodanlus oli omal ajal huvitatud kohtu tegevuse liberaaldemokraatlike põhimõtete arendamisest ja kindlustamisest. Seetõttu ta toetas igati ja ülistas kohtuniku vaba veendumuse teooriat kui õiglase kohtu alust.

Hävitades või praktiliselt tühistades parlamentarismi ja kodanliku demokraatia viimased jäänused, püüavad mõnede kapitalistlike maade valitsevad klassid hävitada ja hävitavadki kohtutegevuse demokraatlikke vorme: vandekohut, avalikkust ja võistlevust, kohtunike sõltumatust ja kohtuniku vaba veendumust.

Selle ülesande täitmisele aitavad suuresti kaasa sellised «teooriad», nagu Ferri, Foinitski ja teiste nende vaadete pooldajate poolt propageeritav tõendite «teadusliku objektiviseerimise» teooria.

Tõendite «teadusliku objektiviseerimise» teooria kannab endal agressiivselt häälestatud imperialistliku kodanluse klassihuvide mõju selget pitserit. Selle teooria propageerijad püüavad kodanluse klassihuve varjata teadusliku objektiivsusega, mis on avatlenud ka üksikuid ummikusse sattunud nõukogude teadlasi.

Samal ajal ei seisne siin küsimus mitte objektiivses mõõdupuus, mitte teaduslikus objektiivsuses, vaid ainult selles, et lõplikult lahti saada kodanlik-demokraatlikest «eelarvamustest», mis ei lase mõningate maade kapitalistlikke kildkondi praegustes tingimustes kasutada kohut nii, nagu see neile soodsaks osutub, ning vältida töötavate klasside poolt kohtuniku vabamõttelisuse ärakasutamise ohtu. *Inde ira.* Sellest see viha. Sellest see kohtuniku vaba veendumuse kui kohtulike tõendite hindamise algallika, printsiibi diskrediteerimine. Töötavad klassid, vastupidi, on otseselt huvitatud kohtuniku veendumuse vabaduse kindlustamisest ja nende tõenditeteooriate või muude protsessiteooriate ebateaduslikkuse paljastamisest, mis eitavad kohtuniku veendumuse vabadust kohtulike tõendite hindamisel. Antud näite varal, märgime möödaminnes, võib kergesti veenduda, et protsessiteooriad, nagu üldse kõik teooriad, ei saa jääda ega ei jäägi väljapoole poliitikat, väljapoole klassivõitlust, ei saa jääda klassihuvide võitluse mõjust riivamata. Kriminaalprotsess, nagu kriminaalprotsessiõiguski, võrsub sellest võitluskeerisest, on sellega orgaaniliselt seotud ja peegeldab endas suurima teravusega kõiki teatava ajaloolise epohhi klassivahekordade erisusi. Kohus ega ka kriminaalprotsess ei seisa, pole iialgi seisnud ega saagi seista väljaspool poliitikat. See tähendab kohtu tegevuse kogu sisu ja tema vormide paratamatut alistamist teatavatele klassipoliitilistele eesmärkidele ja taotlustele. Selle reegli kehtivusest pole vaba ükski tõenditesüsteem, olles alati täidetud klassivõitluse vaimust ja loogikast, antud ajaloolisel epohhil valitseva klassi huvide kaitsmise loogikast.

Marx ja Engels näitasid «Saksa ideoloogias» ammendava täielikkusega õiguslike vormide seost omandivormidega. «Eraõigus,» loeme «Saksa ideoloogiast», «areneb välja paralleelselt eraomandiga loomulikult arenenud kollektiivsuse lagunemise protsessist.»

Ühiskonnas toimuvate majanduslike muudatuste tagajärjel ei muutu mitte üksnes õiguse vormid, vaid tekivad ja arenevad terved uued õiguse harud. «Juba esimene linn, mis keskajal tegeles laialdase merekaubandusega, Amalfi, töötas välja ka merendusõiguse» [93]. Kaubanduse ja tööstuse arenemine Itaalias ja teistes maades põhjustas eraomandi edasise arenemise, mis tõi endaga kaasa rooma eraõiguse tarvitusele võtmise ja «autoriteediks tõstmise» (Marx ja Engels). Rooma õiguse alusel arenes kogu kaasaegne kodanlik õigus, mis oli kodanluse tekkinud vajaduste otseseks tulemuseks.

«Kui hiljem,» kirjutasid Marx ja Engels «Saksa ideoloogias», «muutus kodanlus nii tugevaks, et valitsejad hakkasid kaitsma tema huve, et tema abil purustada feodaalaristokraatiat, alles siis algaski kõigis maades — Prantsusmaal XVI sajandil — tõeline õiguse arenemine, mis toimub kõikjal, välja arvatud Inglismaa, rooma koodeksi alusel. Kuid Inglismaalgi tuli eraõiguse edasiseks arendamiseks (eriti vallasvara kohta käivas osas) pöörduda rooma õiguse põhimõtete poole» [94].

Sellele lisandasid Marx ja Engels märkuse, mis määratles klassikaliselt õiguse olemuse: «Ei tohi unustada, et õigusel, täpselt samuti nagu usulgi, pole oma ajalugu.»

Õiguse ja ta arenemisvormide sõltuvust majanduslikest ja tootmissuhetest tõendab kogu inimkonna ajalugu.

Õigus sanktsioneerib uusi omandi soetamise viise, soodustab uute majanduslike suhete kindlustumist, andes neile juriidiliste suhete väljenduse.

Paljastades Stirneri («Püha Max») idealistlikku õigusetõlgenduse alusetust kirjutasid Marx ja Engels «Leipzigi konsiilis», et «tsiviilühiskonna arenemisega, seega isiklike huvide arenemisega

[93] Маркс и Энгельс, Соч., т. IV, стр. 53.
[94] Sealsamas, lk. 53—54.

klassihuvideks, muutusid õiguslikud suhted ja nende väljendamine tsiviliseerus. Neid hakati käsitama mitte enam individuaalsetena, vaid üldistena»[95]. See tõi endaga kaasa õiguste kaitsmise viisi muutumise ja eriti sellise «õiguse barbaarse teostamisviisi» kadumise, nagu näiteks kahevõitlus.

Selle mittemõistmine, millest säärane metamorfoos on tingitud, viis Stirneri ja temataolised idealistid moonutatud kujutlusele õiguse mitmesuguste ajalooliste vormide iseloomu, erisuste ja sisu suhtes. Mitte tundes tõelisi suhteid, millele rajanevad mitmesugused õigusevormid, pole idealistid võimelised mõistma nende vormide tõelist sisu. Nad ei mõista seost nende vormide vahel, juriidiliste suhete ja «aineliste jõudude» — tootmissuhete vahel. Samal ajal ongi alles selle seose tunnetamise läbi võimalik tunnetada üldse õiguse ja eriti protsessiõiguse ajalooliste vormide arenemise erisusi.

«Kuivõrd tihedalt on juriidilised suhted seotud,» loeme «Leipzigi konsiilist», «nende tööjaotusest tekkinud aineliste jõudude arenemisega, võib juba näha kohtute võimu ajaloolise arengu näitest ja feodaalide hädaldustest õiguse arenemise üle (vt. näiteks Montheil, osut. teos, XIV, XV sajand). Just aristokraatia ja kodanluse valitsemise vahelisel ajastul, kui mõlema klassi huvid põrkasid omavahel kokku, kui Euroopa rahvaste vahel hakkasid kasvama kaubanduslikud suhted ja rahvusvahelised suhted ise hakkasid seetõttu võtma kodanlikku iseloomu, hakkas kohtute võim tugevnema, kodanluse valitsemise ajal aga, kui see laialt arenenud tööjaotus muutub täiesti hädavajalikuks, jõuab kohtuvõim oma haripunktini. Mida kujutlevad seejuures tööjaotuse orjad, kohtunikud ja koguni õigusteaduse professorid, see on ülimal määral tähtsusetu»[96].

Kõigest öeldust nähtub, et juriidilisi suhteid ei seganud Marx millalgi tööjaotusest tekkinud «aineliste jõududega» ja tootmissuhetega.

Kuid mitte üksnes materiaalne õigus ei sõltu nendest «ainelis-

---

[95] Маркс и Энгельс, Соч., т. IV, стр. 325.
[96] Sealsamas, lk. 326.

test jõududest». Nendest sõltub samuti ka protsessiõigus, mis on materiaalse õigusega orgaaniliselt seotud.

Artiklis «Vaidlused puudevarguse-vastase seaduse puhul» näitas Marx haruldase sädelevuse ja sarkasmiga, kuidas kodanlik seadusandlus on pimesi ja truult valitsevate ringkondade omakasu teenistuses, kuidas saksa kodanlik seadusandlus puudevarguse vastu võitlemise üksikjuhtumil ohverdab inimese õiguse kergesti noorte puude õiguse kasuks, kuidas «... puust ebajumalad võidavad, kuid inimesed tuuakse ohvriks» [97], kuidas isegi XVI sajandi drakooniline kriminaalkohtupidamine osutub XIX sajandi seadusandlusega võrreldes ülihumaanseks.

Näidates «... seaduse omakasupüüdlikkust puritaanlikult formuleerima ...» [98] sunnitud kohtuniku protsessuaalse tegevuse laostanud kodanliku kriminaalõiguse kogu põlastusväärset olemust, osutas Marx ühtlasi protsessiõiguse ja materiaalse õiguse orgaanilisele seosele, rõhutades, et materiaalsel õigusel on omad paratamatult tarvilikud, temale omased protsessuaalsed vormid.

«... Nagu hiina õigusele on vajalik kaigas, nagu drakoonilise keskaegse kriminaalõiguse sisule on protsessuaalse vormina vajalik piinamine, niisama vajalikult on seotud avaliku ja vaba protsessiga oma loomuselt avalik, vabaduse, mitte aga erahuvi poolt dikteeritud sisu. Protsess ja õigus on niisama tihedalt teineteisega seotud, nagu näiteks taimede ja loomade vormid on seotud loomade liha ja verega. Üks vaim peab hingestama protsessi ja seadusi, sest protsess on vaid seaduse elu vorm, järelikult ta siseelu avaldus.» «Tidongi meriröövlid,» ütleb Marx selles tähelepanuväärses ja õiguse uurijaile nii tähtsas artiklis, «murravad tabatuil jalad ja käed, et mitte võimaldada neil põgeneda. Et kindlustada end metsavaraste vastu, maapäev mitte ainult ei raiunud õigusel käed ja jalad ära, vaid torkas veel tal südame läbi. Maapäeva poolt meie protsessi kohaldamises mõnele kuritegude kategooriale ei näe me kindlasti mingit teenet. Meie, vastupidi, peame tõsiselt hindama seda avameelsust ja järjekindlust, millega mittevabale sisule on antud mittevaba vorm. Kui meie

[97] Маркс и Энгельс, Соч., т. I, стр. 223.
[98] Sealsamas, lk. 257.

õigusesse faktiliselt sisestatakse erahuvi, mis ei kannata avalikkuse valgust, siis tuleb talle lisaks anda vastav salajane protseduur, et mitte esile kutsuda ega tunda vähemalt mingeid ohtlikke ja ennastlohutavaid illusioone. Me loeme kõigi Reinimaa kodanike ja esijoones Reinimaa juristide kohustuseks pühendada käesoleval hetkel oma peatähelepanu õ i g u s e s i s u l e, et meil lõppude lõpuks ei jääks järele paljas mask. Vormil pole mingit väärtust, kui ta ei ole sisu vorm» [99].

Seega on protsessiõiguslike vormide tundmaõppimine paratamatult seotud materiaalse õiguse tundmaõppimisega. Materiaalne õigus määrab ette protsessiõiguse iseloomu ja erisused. See on õige ka tõendiõiguse suhtes. Tõenditesüsteemid ja järelikult ka õpetused tõendite tähtsusest ja omadustest, tõendite kasutamise meetoditest, tõendite hindamise meetoditest ja põhimõtetest määratakse lõpptulemusena kriminaalõiguse ja kriminaalpoliitika põhimõtete, eesmärkide ja ülesannetega.

Tõenditeõpetuses on peaasjaks tõendite hindamise põhimõtted ja meetodid, see kriteerium, mille seisukohalt toimub tõendite hindamine. Seesuguseks kriteeriumiks on lõppkokkuvõttes alati need klassihuvid, mille kaitsel seisab kohus ja protsess. Kuid ei antropoloogiline koolkond ega mingi muu kodanliku õiguse koolkond pole oma teoreetilistes otsinguis suuteline tõusma tõeliselt teaduslikule tasemele, sest see on seotud ohuga õigusele. Kõige avameelsem oma klassiideoloogilise sisu suhtes on niinimetatud f o r m a a l s e t e t õ e n d i t e teooria. Kõige hoolikamalt on tõendiõiguse klassiolemus maskeeritud niinimetatud t õ e n d i t e v a b a k o h t u l i k u h i n n a n g u t e o o r i a s. Vahepealsel astmel asub tõendiõiguses inglise tõendiõiguse teooria, moodustades terve reeglite süsteemi, mis määravad kindlaks tõendite lubatavuse, relevantsuse, jaotamise ja hindamise metodoloogilised üldalused ja rea konkreetseid tingimusi.

Inglise tõendiõiguse käsitlusse, mis peamiselt oma kasuistlikkuse tõttu tekitab tunduvaid raskusi, lisas rida väljapaistvaid

---

[99] Маркс и Энгельс, Соч., т. I, стр. 258.

juriste rohkesti huvitavaid ja väärtuslikke seisukohti, mis pakuvad tähelepanuväärivat teoreetilist ja praktilist huvi.

Alates Benthamist («Rationale of Iudicial Evidence», 1825. a.), kohtunik Bestist («The Principles of the Law of Evidence», 1849. a.) ja Stephenist («A Digest of the Law of Evidence», 1876. a.) ilmub XIX ja XX sajandi keskel rida sellele küsimusele pühendatud väljapaistvaid töid, milledest peale ülalmainitute loetakse kõige autoriteetsemateks Pitti, Taylori, Archboldi, Smithi, Willsi ja Wigmore'i tõid. Kõigi nende tööde iseloomulikuks jooneks on püüe süstematiseerida kohtu alal kogunenud tõendite kasutamise kogemusi ja tuletada neist praktilisi juhtnööre, mis ühest küljest kergendaksid kohtuniku tööd ja teisest küljest tagaksid maksimaalsel määral kohtuasjade õige otsustamise.

Peab tunnistama, et need katsed pole senini andnud vajalikke tagajärgi. See on seletatav, nagu meile näib, peamiselt sellega, et iga arutatav asi, iga fakt või nähtus, millega kui tõendiga tuleb kriminaalprotsessis kokku puutuda, ja nende faktide või nähtuste vastastikune seos erineb omavahel sellise omapära, sellise individuaalsuse poolest, et igasugune nende tunnuste klassifikatsioon, mis eristab tõendeid üksteisest nende usaldusväärsuse või tõendusliku tähtsuse seisukohalt, näib olevat peaaegu võimatu. Samal ajal kulges tõendiõiguse arenemine lääne-euroopa ja ameerika teaduses just selles suunas — teatavate tõendite usaldusväärsuse tunnuste kindlaksmääramise ja sellel põhimõttel tõendite süstematiseerimise katsete teed mööda.

II peatükk.

Formaalsete tõendite teooria.

§ 7. Üldkäsitlus.

Formaalsete tõendite teooria nimetuse all läks kriminaalkohtupidamise ajalukku teooria, mille järgi kohtulike tõendite jõud oli juba ette seaduses kindlaks määratud. Selle teooria järgi omas iga tõend juba ette seaduses fikseeritud kaalu ja tähtsust. Tõendite hindamisel pidi kohus ja uurija lähtuma seaduse eeskirjadest. Kohtul ega ka uurijal polnud õigust hinnata tõendeid omaenda arusaamise järgi; nende ülesanne seisnes selles, et igale faktile, millega neil kui tõendiga oli tegemist, tuli mehhaaniliselt kohaldada seaduses sätitud mõõt ja teha see järeldus, mis oli seaduse poolt ette kirjutatud.

See teooria käsitas tõendite tunnuseid ja omadusi kui mingisuguseid mitte kunagi muutuvate asjade või nähtuste tardunud, muutumatuid tunnuseid ja omadusi. Sellele teooriale vastavalt ehitatud tõenditesüsteem oli lihtne inkvisitsioonilise protsessi päraldis, mis toimis jõhkra, mehhaanilise jõu abil, mis ei võimaldanud ei asjaolude kaalumist ega analüüsimist. Inkvisitsioonilises protsessis kohtunik ja uurija ei uurinud asja, ei arutanud ega analüüsinud fakte nende sisemise tähenduse seisukohalt. Formaalsete tõendite süsteem just vabastaski nad sellest kohustusest. Selle teooria valitsemise ajal oli kohtuniku või uurija ainsaks kohustuseks arvestada välja usaldusväärsuse protsent, mille seadus oli juba ette omistanud igale tõendite liigile.

Formaalsete tõendite süsteem asendas akusatoorse (süüdistus-) protsessi tõenditesüsteemi. Akusatoorses protsessis oli kogu kohtupidamine rajatud poolte ja kõigepealt süüdistaja aktiivsu-

sele. Süüdistajata pole ka kohtunikku. «*Nemo judex sine actore*», ütleb vana rooma vormel, väljendades akusatoorse protsessi klassikalise vormina esinenud rooma protsessi põhiprintsiipi [100].

Akusatoorses protsessis oli tõenditesüsteem äärmiselt primitiivne. Peaosa etendasid siin süüaluse ülestunnistamise kõrval, mida peeti parimaks tõendiks ja mis otsustas asja lõpptulemuse, seesugused «tõendid», nagu kahevõitlus, vanne või jumalakohus (ordaal).

Koos süüalusega andsid vande ka tema sõbrad või naabrid (*conjuratores* — kaasvandujad — Vana-Saksamaal, «kaasaaitajad» — Vana-Venes), kes oma vandega tõendasid süüaluse vande puhtust ja õigsust.

Kahevõitlust ja jumalakohut loeti aga veelgi veenvamaiks tõendeiks. See oli otseselt seotud tolleaegse ühiskonna kultuuritasemega, mille juures ekspluataatorlikud klassid kasutasid mahajäänud rahvahulkade harimatust ja usulisi eelarvamusi osavalt oma rõhumiseesmärkideks.

«Kaks jõudu ilmutasid oma erakordset toimet selle ajajärgu inimesele,» ütleb sel puhul prof. Slutševski, «füüsiline jõud ja ebausu jõud, seepärast tema mõistus, mis polnud võimeline abstraheerima, otsis loomulikult sellest kahest allikast võitlusvahendeid kuriteo vastu» [101].

Seesugusteks vahenditeks olid kahevõitlus kohtuniku ees (kohtulik kahevõitlus) ja proovimine tulega või veega (jumalakohus),

---

[100] Väärib tähelepanu kaugeltki mitte meelitav rooma õiguse hinnang väljapaistva kodanliku Rooma ajaloo teadlase Mommseni poolt, kelle töödest marksismi rajajad leidsid «hea materjali», nagu kirjutas Mommseni Rooma ajaloost Engels (vt. «Письмо к Марксу от 26 марта 1858 г.», Маркс и Энгельс, Соч., т. XXII, стр. 324).

«Roomlasi,» loeme Mommseni «Rooma ajaloost», «ülistatakse tavaliselt rahvana, kes oli erakordselt andekas õigusteaduse alal, nende suurepärast seadusandlust aga imetletakse kui mingit salapärast, kõrgemalt poolt läkitatud vaimuannet; seda tehakse tõenäoliselt selleks, et ei tarvitseks punastuda häbist omaenda seadusandluse üle. Kuid on küllalt, kui viidata roomlaste võrratult kõikuvale ja arenematule kriminaalseadusandlusele, et veenda nende arvamuste põhjendamatuses isegi neid, kellele võiks paista liiga lihtsana algreegel, et tervel rahval on terve, haigel rahval — haige seadusandlus.» (Т. Моммзен, История Рима, М., Соцэкгиз, 1936, т. I, стр. 410.)

[101] Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. I, Судоустройство, СПБ, 1891, стр. 18.

mille tagajärjed otsustasid süüaluse saatuse. Kes seotud kätega heidetuna «pühitsetud» vette vajus põhja, kelle käele pärast pistmist keeva vette ei tekkinud teatava aja jooksul haavu, kes kahevõitluses võitis — see ei olnud süüdi, sellel oli õigus.

Seesugune primitiivne «tõendite» süsteem oli tuntud kõigile Euroopa keskaegseile protsessidele. Ta oli tuntud ka vana-vene protsessile.

Vana-vene protsess oli tüüpiline akusatoorne protsess, kus kogukond — kohus — etendas poolte arveõiendamisel puhtvahetalituslikku osa. Samasugust osa etendasid vürstlik asevalitseja, volostel, tiun, *sudnõje muži* ja tselovalnikud.

Selles kohtus olid tõenditeks süüaluse isiklik ülestunnistus või, vastupidi, keeldumine vabatahtlikust ülestunnistusest (ristisuudlemisest keeldumine, kohtusse ilmumisest keeldumine), vastastamine (*svod*), tunnistajad (posluhid), viide «süüdlaselt» (*iz vinovatogo* — tõotus alistuda sellele, mida ütleb ülesseatud tunnistaja), jumalakohus ja kahevõitlus (*pole*) — tolleaegsete tõendite kõige levinumad liigid, mis säilisid kuni XVI sajandi lõpuni.

Need olid kohtulikud tõendid. Juurdlusel, mis XVI sajandil kujunes terveks süsteemiks, olid teistsugused «tõendid»: nn. üldine järelepärimine ja piinamine [102].

Hiljem just juurdlusprotsess, astudes kohtuliku (akusatoorse) protsessi asemele, omandaski valitseva tähtsuse. Sel ajal muutub kohtuliku tõendi mõiste ise tingimuslikuks, sest seal, kus õigust «tõendatakse» vastase «nahaga» või «verega», ei saa endastmõistetavalt juttu olla mitte mingisugustest tõenditest selle sõna protsessuaalses tähenduses [103].

Juurdlusprotsess on inkvisitsioonilise protsessi esialgne, are-

[102] «Üldine järelepärimine (*povalnõi obõsk*),» kirjutab selle küsimuse kohta Spassovitš, «on terve kogukonna, *mir*'i tunnistus... Ta esineb ka Inglismaal *jurata* nimetuse all. Temast võrsuski sellel maal kuulus vannutatud meeste asutis. Suure ehk süüdistava *jury* ja meie üldise järelepärimise vahel on hämmastavaid sarnasusjooni, mis pälviksid kõige hoolikamat uurimist ja läbiarutamist.» (Спасович, О теории судебно-уголовных доказательств, СПБ, 1861, стр. 22.)

[103] Isegi tsiviilasjades hagejad ja kostjad viitasid tollal otseselt vastase «nahale», palusid vastast «verega proovida» (vt. Спасович, О теории судебно-уголовных доказательств, СПБ, 1861, стр. 25).

nematu vorm. XVII sajandil (*Novoukaznõje statji o tatebnõh i razboinõh delah,* 1669. a.) ja eriti XVIII sajandil (Peeter I seadusandlus) jõudis lõpule juurdlusprotsessi arenemine inkvisitsiooniliseks protsessiks. Inkvisitsiooniline ehk uurlemisprotsess muutus peamiseks protsessivormiks. See protsess ei erinenud iseendast mitte millegagi juurdlusprotsessist: ta oli niisama mõttetult julm ja absurdne, ehkki varjas oma julmust ja mõttetust terve kohtupidamiseeskirjade süsteemiga, mis pidi määratud olema ohjeldama niinimetatud kohtunike omavoli.

Inkvisitsioonilise protsessi tõi Venemaale koos teiste meretaguste uuendustega Peeter I, kes taipas selle protsessi sobivust tsaristliku ainuvalitsuse kindlustamiseks.

Spassovitši õnnestunud väljenduse järgi oli inkvisitsiooniline protsess Lääne-Euroopas üks neid lahingumürske, mille varal lääne monarhism sai jagu feodaalsest anarhiast [104]. See märkus on teatavas mõttes täiesti kohaldatav ka Peeter I aegsele Venemaale, kus sel ajastul käis halastamatu võitlus Peetri «regulaarse riigi» põhimõtete ja oma sõltumatust kaitsvate bojaaride vanameelsuse vahel.

Inkvisitsiooniline protsess etendas tähtsaimat osa absolutismi võitluses feodalismi vastu. Tsentraliseeritud riigivõim, mis murdis feodaalide omavoli ja püüdis neid täielikult alistada oma mõjule, kasutas osavasti inkvisitsioonilise protsessi vorme, et likvideerida feodaalkohtu eraldatust ja muuta teda oma poliitika tööriistaks.

Feodaalide käes oli kohus nende võimu kindlustamise vahendiks, nende iseseisvuse ja sõltumatuse eest võitlemise tööriistaks. Mitte juhuslikult ei võrdle üks prantsuse õiguseajaloolane (Hélie) feodaalsete kohtute osa feodaalsete armeede osaga.

«Senjööridel olid oma kohtunikud, nagu oma sõduridki, nad avasid oma assiise, samuti kui läksid sõjaretkedele. Relvad ja kohtud olid neile nende õiguste kindlustamiseks: relvadega kaitsesid nad end võrdsete vastu, kohtute abil — alamate vastu» [105].

---

[104] Спасович, О теории судебно-уголовных доказательств, 1861 стр. 26.

[105] Hélie, Traité de l'instruction criminelle, v. I, § 59.

Analoogiline tähtsus oli XV—XVI sajandi Venemaal ka votšinnikute kohtul.

Absolutistliku monarhia valitsemine nõudis loomulikult feodaalse kohtupidamise kaotamist, mille abil senjöörid ja votšinnikud püüdsid säilitada oma edasist mõju «alamatele», seista oma võimu eest, kaitsta end läheneva katastroofi vastu ning vastu panna tsentraliseeritud riigivõimu tugevnevale mõjule.

Absolutism pidi niisugusele olukorrale lõpu tegema. Murdes feodaalide vastupanu lammutas absolutistlik monarhia kogu riigivalitsemise feodaalse süsteemi ja seejuures ka kohtusüsteemi. Selle üksikute feodaalide huvisid teenindava ja killustatud süsteemi asemele seadis absolutistlik monarhia uue, tsentraliseeritud kohtusüsteemi. Inkvisitsiooniline protsess oli üks sellise riikliku võimu tsentraliseerimise vorme või meetodeid, mis kiskus feodaalide käest nii võimsa riigivalitsemise vahendi, nagu seda on kohus.

Absoluutne monarhia ei võinud sallida kuningavõimust mittesõltuvate kohalike kohtute kontrollita tegevust. Ta ei võinud sallida ka nende kohtute protsessuaalset iseseisvust, kes juhindusid omaenda suvast ja omaenda «südametunnistusest» ning oma feodaalidest isandate käskudest. Absolutistlik monarhia kuulutas välja sõjakäigu feodaalsete kohtunikkude «omavoli» vastu, feodaalse kohtumõistmise vastu, taotledes kohtutegevuse tsentraliseerimist ning kohtuniku tegevuse kontrolli. Sellest siis kohtunike energiline suunamine igasuguste instruktsioonide ja eeskirjade abil, millele oli antud seaduse kuju ja mille ülesandeks oli seesugune kohtu ja kohtunike tegevuse reguleerimine, mis ei jätaks ruumi nende isiklikule näengule [106].

---

[106] Oma tuntud töös «Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse» (Darmstadt, 1837) ei väida Mittermaier mitte ilma teatava aluseta, et kui ühiskondlikus struktuuris valitsevad demokraatlikud põhimõtted, siis kehtib akusatoorne protsess ja et, vastupidi, inkvisitsiooniline protsess on omane monarhistlikule valitsemisvormile, mis sätib «üldise» julgeoleku ja «üldise» korra huvides kuritegude jälitamist *ex officio* ja karmis kooskõlas seaduses ettenähtud eeskirjadega (lk. 30).

Mittermaier aga eksib selles, et inkvisitsioonilise protsessi kehtestamine ei ole seletatav mitte valitsevate ringkondade klassihuvidega, vaid «üldiste» või «üldise» korra huvidega.

Nende eesmärkide saavutamiseks oli inkvisitsiooniline protsess väga sobiv vahend. Inkvisitsiooniline protsess sigitas ka niinimetatud formaalsete tõendite süsteemi. See süsteem moodustas seadusandliku võimu poolt juba ette kindlaksmääratud reeglite sarja, mis kriminaalasjade uurimisel ja arutamisel olid kohtu- ja uurimisorganitele kohustuslikud.

Kõige kõrgemale arenguastmele jõudis formaalsete tõendite teooria XVI—XVIII sajandil, allutades oma mõjule kõigi Euroopa riikide kriminaalprotsessi koodeksid ja säilitades seda mõju, nagu juba mainisime, peaaegu XIX sajandi keskpaigani.

Oma väljaarenenud kujul lähtub see teooria eeldusest, et tõendite hindamiseks on võimalik tuvastada objektiivseid tunnuseid, objektiivseid näitajaid, mis määravad juba ette ära iga tõendi eri väärtuse.

§ 8. Formaalsete tõendite positiivne ja negatiivne teooria.

Formaalsete tõendite teooria jagunes positiivseks ja negatiivseks teooriaks. Positiivse teooria järgi pidi kohus seaduses ettenähtud tõendite esinemise korral tegema süüdimõistva otsuse, mitte lubades neil juhtudel süüaluse õigeksmõistmist. See teooria valitses XVIII sajandi lõpuni. Formaalsete tõendite negatiivne teooria, vastupidi, ei lubanud süüdistamist, kui puuduvad vajalikud seaduses samuti juba ette fikseeritud tõendid. Erinevalt positiivsest teooriast pehmendas negatiivne teooria tunduval määral formaalsete tõendite teooria loomuvastasust, kajastades endas humanismi mõju ning loodusõigusliku koolkonna ja entsüklopedistide poolt tolleaegse kohtuniku omavoli vastu avaldatud protesti [107].

Formaalsete tõendite positiivse teooria kohaselt oli kohtunik kohustatud tunnistama teatava fakti usaldusväärseks, kui esinesid seaduses nimetatud tunnused, ehkki kohtunikul polnud antud juhul kujunenudki vastavat isiklikku veendumust.

Seetõttu ei määranud seadus kindlaks mitte üksnes mitmesuguste tõendite liigid, vaid määras ka ette ära, milline tähtsus

[107] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1899, т. II, стр. 209.

on teataval tõendil, millistel tingimustel või milliste tunnuste esinemise korral peab kohtunik teatavat asjaolu arvestama ja kuidas nimelt tuleb kohtunikul seda asjaolu hinnata.

Sellest põhimõttest lähtudes jagas formaalsete tõendite teooria tõendid täiuslikeks ja ebatäiuslikeks, täielikeks (*plena probatio*), vähem täielikeks (*minus plena probatio*), enam kui pooles osas täielikeks (*semi plena major*), vähem kui pooles osas täielikeks (*semi plena minor*), kusjuures selle teooria kohaselt võisid mitu puudulikku tõendit moodustada ühe täieliku tõendi.

Hélie esitab nende tõendite järgmise liigituse: täielikud ja mittetäielikud (pooltäielikud, *semi-plein*), silmanähtavad (*manifestes*), tõhusad (*considerables*) ja ebatäiuslikud (*imparfaits*), veenvad (*concluantes*) ja ilmekad ehk näitlikud (*demonstratives*), tõelised (*réelles*) ja presumtsioonid (*présomptions*), positiivsed (*affirmatives*) ja negatiivsed (*negatives*).

Täielikud, täiuslikud või silmanähtavad tõendid olid need, mida loeti küllaldasteks, et veenda kohtunikku. Sellisteks tõenditeks olid: süüaluse enda ülestunnistus, selle poolt õigeksvõetud kirjalikud tõendid, kelle vastu need olid sihitud, kahe usaldusväärse tunnistaja ütlus, kusjuures ütluste lahkumineku korral eelistati meeste tunnistust naiste tunnistusele, nimeka isiku tunnistust tähtsusetu isiku tunnistusele, vaimuliku tunnistust ilmliku isiku tunnistusele [108].

«Täiuslike tõendite olemasolu,» ütleb Spassovitš selle teooria kohta, «on võrdne süü usaldusväärsusega; ebatäiuslike tõendite esinemine tõmbab kohtualuse peale ainult kahtluse» [109].

Ebatäiuslikeks luges formaalsete tõendite teooria tõendeid, mis küll pälvisid teatavat usaldust, kuid ei olnud küllalt tugevad kohtualuse süüdistamiseks. Ebatäiuslik tõend andis aluse kohtualuse piinamiseks, andis aluse kahtlustamiseks.

---

[108] Vt. Hélie, Traité de l'instruction criminelle; Спасович, О теории судебно-уголовных доказательств, СПБ, 1861, стр. 57; Духовской, Русский уголовный процесс, М., 1910, стр. 200; Кони, За последние годы, СПБ, 1896, стр. 264; Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, 1899, т. II, стр. 208 и сл.

[109] Спасович, О теории судебно-уголовных доказательств, СПБ, 1861, стр. 30.

1857. a. Seaduste Kogu (*Svod zakonov*) järgi [110] oli täiuslikuks tõendiks näiteks tunnistaja ütlus, kellele toetub nii hageja kui ka kostja. Ilma seesuguse ühise toetuseta loeti täiuslikuks tõendiks kahe tunnistaja kooskõlalisi ütlusi.

Seaduste Kogu järgi loeti süü täiuslikeks tõenditeks tõendeid, mis kõrvaldavad «... igasuguse võimaluse kohtualuse süütuse näitamiseks» (§ 305), kusjuures seda laadi tõendite jõud tunnistati niivõrd suureks, et üksainus täiuslik tõend oli «küllaldane, et tunnistada süüdimõistmine kahtlematuks» (§ 306). Vastupidi — ebatäiuslikud tõendid on need, mis «... ei kõrvalda kohtualuse süütuse näitamise võimalust» (§ 307).

Täiuslike tõendite hulgas leiame Seaduste Kogus järgmisi: a) kohtualuse enda ülestunnistus, mida Seaduste Kogu loeb «... parimaks tunnistuseks» (§ 316); b) kirjalikud tõendid (§ 324); c) isiklik vaatlus, «... mis on pandud toime kuriteo kohal ja mis tõestab tolle sündmuse tõelisust...» (§ 327); d) asjatundlike inimeste tunnistus, kelle all aga seadus mõistab ainuüksi «meditsiinilisi ametnikke» (§ 328); e) kõrvaliste inimeste tunnistus, s. t. tunnistajate ütlused (§ 329). Ebatäiuslike tõendite hulka kuuluvad: a) kohtualuse rõõn (§ 336), b) üldine järelepärimine, s. o. viimase kui ühe naabri küsitlemine süüaluse isiku ja tema käitumise kohta (§ 339); c) indiitsid «... ehk tunnusmärgid kuriteo toimepaneku üle...» (§ 341); d) puhastusvanne (§ 344).

Väljaspool kohut tehtud ülestunnistus polnud kehtiv. Kahe tunnistaja poolt kinnitatuna loeti see poolikuks tõendiks. Ühe kohtualuse poolt teiste rõõnamist peeti ebatäiuslikuks tõendiks. Indiitse ehk kaudseid tõendeid peeti samuti ebatäiuslikeks, kuid nende jõud suurenes, kui kohtualune ei suutnud või ei osanud neid ümber lükata. Mitme indiitsi liitumine suurendas nende jõudu. Tunnistaja ütluste jõud oli tehtud sõltuvaks kahest asjaolust: a) kas tunnistaja on usaldustväärv ja b) kas tunnistus

---

[110] Üheks seadusandlikuks mälestusmärgiks formaalsete tõendite teooria valitsemisest kriminaalprotsessis on reformieelsed «*Zokonõ o sudoproizvodstve po delam o prestuplenijah*» (Свод законов Российской империи, 1857, т. XV, кн. II).

on vandeline (s. o. vande all antud). Peale selle peab olema vähemalt kaks tunnistajat.

Vene reformieelne kriminaalprotsessi teooria [111] liigitas need tõendid nende tunnetamise tunnuse järgi, sidudes osa neist (isiklik vaatlus, vaatlus asjatundjate kaudu) kohtuniku otsese veendumuse alustega, teisi — kaudse veendumuse alustega (ülestunnistus, tunnistajate ütlused, kirjalikud tõendid või aktid) [112].

Sellel liigitusel aga puudub protsessuaalne tähtsus, sest see teooria seab üksikute tõendite väärtuse olenevaks ainult neist tingimustest, mis olid seaduses iga sellise tõendi kohta juba ette kindlaks määratud.

Formaalsete tõendite süsteemis kuulus keskne seisund s ü ü a l u s e ü l e s t u n n i s t u s e l e, mida sel ajal välja pinniti eeluurimise toimetamise universaalmeetodi — piinamise varal. Piinamine ise kandis iseloomulikku ettevalmistava piinamise (*question préparatoire*) nimetust. Kuid peale süüaluse isikliku ülestunnistuse leiame selle ajajärgu tõendite hulgas ka tunnistaja ütlusi, vastastamist, vannet ja kirjalikke dokumente, vana-vene õiguses peale selle ka nn. üldist järelepärimist (kogukonna tunnistus — riigi poolt kogukonnale pandud kohustus välja anda kurje inimesi).

Pole huvituseta kas või lühidaltki jälgida vana-vene tõendiõiguse arenemisteed [113].

Juba «Russkaja Pravda» (XI sajand) astendab tõendid nende tähtsuse järgi, seades viimase otsesesse sõltuvusse seaduses juba ette sätitud tingimustest.

---

[111] Я. Баршев, Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству, СПБ, 1841.

[112] Asjatundlike inimeste kaudu vaatluse toimetamine on ekspertiis. Prof. Baršev arvab vaatluse otseste kohtuliku veendumuse aluste hulka põhjusel, et «asjatundjate arvamus esitab ja asendab siin täiesti kohtuniku või uurija arvamust, kes kutsuvad neid appi» (tsit. teos lk. 77). Selle seisukohaga ei saa nõustuda, kui vaatluse vahetu teostamise mõistet mitte laiendada selliste piirideni, nagu seda teevad vanad revolutsioonieelsed seadused, mida tolleaegne teadus kriitikata tunnustas.

[113] Possoškov, üks oma ajastu silmapaistvaid isiksusi, kes imestusväärselt põhjalikult ning teravalt märkas ja avastas mõisnike pärisorjusliku korra sotsiaalseid paiseid Venemaal, kes halastamatult ja julgelt paljastas valitsevate klikkide pahesid ja kuritegusid, kirjutas nn. üldisest järelepärimisest

Terves reas «Russkaja Pravda» artikleis, mis ei käsitle mitte üksnes tsiviilprotsessi-, vaid ka kriminaalprotsessiõigust, peegelduvad ilmselt formaalsete tõendite süsteemi põhimõtted. Nii loeb «Russkaja Pravda» *tat'*iks (vargaks) igaühe, kelle juurest leitakse varastatud asi (süüdistav asitõend) ja kes ei tõenda, et ta varastatud asja omandas heauskselt, ja kes ei juhata seda, kellelt ta just selle asja omandas. «Russkaja Pravda» 35. artikkel (Troitski ärakiri) ütleb selle kohta järgmist: «Aga kui keegi tunneb ära oma, mis on kaduma läinud või mis temalt on varastatud, kas ehk hobuse või kehakatte või lojuse, siis ära räägi veel: see on minu, vaid mine silm silma vastu: kust on võtnud; tehke selgeks, kes on süüdlane, tolle peale langeb vargus, siis ta võtab oma, aga mis temalt kaduma läks, selle eest hakkab temale tasuma» [114].

Tähendab, et asja otsustab v a s t a s t a m i n e (*svod*). Kui kahtlusalune suudab tõendada, kellelt varastatud asi on saadud, siis on ta süütus tõestatud, kui ei «tehta selgeks», siis peab ta kõigist muudest asjaoludest olenematult süüdi mõistetama.

Analoogilised sätted sisalduvad ka «Russkaja Pravda» 36. ja 38. artiklis [115], kus kästakse minna «kuni kolmanda vastastamiseni», «kuni lõpliku vastastamiseni». Kohtuniku osa on siin passiivne, piiratud: tema tahe on seotud, tema südametunnistus on maha surutud objektiivsete tunnustega.

Analoogiline tähtsus oli «Russkaja Pravda» järgi ka seesugusel tõendil, nagu proovimine rauaga. Kui süüalune näiteks tulise rauaga proovimisel «end ära ei kõrveta», siis, tähendab, pole ta süüdi [116].

---

kui needusest, milles «saatan ise istub, aga jumala õigusest mitte jälgegi ei ole... Kõik tunnistajad pannakse kirja tagaselja, kuid nii papid kui ka köstrid, mitte nähes neid inimesi, kellele keegi toetus, ning sõnu mitte kuuldes, ka järelepärimistele panevad oma käed külge» (П о с о ш к о в, Книга о скудости и богатстве, Соцэкгиз, 1937, стр. 145).

[114] «Правда Русская», I, изд. Академии Наук СССР, М.—Л., 1940, стр. 107.

[115] Sealsamas.

[116] Prof. Vladimirski-Budanov seletab, et põletushaavade tagajärgede järelevaatus toimus nähtavasti natuke aega pärast katset ja et katsealune tunnistati süüdi sel juhul, kui haavad ja valud püsisid pikemat aega (vt. «Обзор русского права», стр. 626).

«Russkaja Pravda» tundis ka täiuslikke (täielikke) ja ebatäiuslikke (mittetäielikke) tõendeid.

Isiklik ülestunnistus, tunnistajad, vanne, asitõend — need on täiuslikud tõendid. Rahvajutt, puhastusvanne, tunnismehed-tagajad, osalt raud ja vesi on ebatäiuslikud tõendid ehk katsevahendid [117].

Vaidlematu tähtsusega oli näiteks niisugune tõend, nagu vanne (*rota*). Vandeandmisel või vandest keeldumisel oli asja otsustamiseks otsustav tähtsus. Samasugust tähtsust evisid ka «jumalakohtud» (katsed vee ja rauaga) ja tunnismehed. Teisest küljest kõrvaldati protsessist mõned tõendid formaalsetel ja klassiideoloogilistel alustel, näiteks tunnistajate hulgast holopid («... kui tunnismees on holopp, siis holopil mitte õiguse juurde tükkida...») [118].

Novgorodi seaduste järgi etendas kohtulike tõendite hulgas otsustavat osa samuti isiklik ülestunnistus, vanne ja katsed.

Novgorodi kohtukirja (*sudnaja gramota*) järgi (XV sajandi keskpaik) tunnistati kostja, kes keeldub vandest, süüdlaseks («aga kellel tuleb kosta, kuid risti ei suudelnud sel gramotal, sellega teda ka süüdi mõista...») [119].

«Vene seadusandluses,» loeme prof. Barševilt, «peetakse ülestunnistust üheks tähtsaimaks tõendiks kriminaalkohtupidamises» [120].

---

[117] Беляев, Очерки права и процесса в эпоху «Русской Правды». Сб. правоведения и общ. знаний, СПБ, 1895, т. V, стр. 8—9. Analüüsides «Russkaja Pravda» vastavaid artikleid kvalifitseerib Beljajev neid kui õiguse formalismi ja materialismi, pidades silmas seda asjaolu, et «Russkaja Pravda» kasutab tõenditena peamiselt väliseid tunnuseid, fakte («verine mees», «tallatud maa», «märk» jm.).

Vt. Дювернуа, Источники права и суд в древней России, 1869, kus (ptk. III, lk. 191) tehakse katset tõendada, et «meie (s. o. «Russkaja Pravda». — *A. V.*) tõendamise viis ei tunne juba ette püstitatud reegleid või, õigemini, tunneb neist väheseid. Kohtunikule jäetakse tunduval määral otsustamisvabadus». See prof. Djuvernua arvamus ei leia, nagu ülalkirjeldatust nähtub, kinnitust ajaloolistelt faktidelt, mis räägivad veenvalt vastupidist.

[118] «Правда Русская», I, изд. Академии Наук СССР, 1940, стр. 113, ст. 85 — о гумне.

[119] Ланге, Историческое изображение древнего судопроизводства в России, СПБ, 1843, стр. 102.

[120] Баршев, Основания уголовного судопроизводства, СПБ, 1841, стр. 77—78.

Kuid süüaluse isiklik ülestunnistus paistis ka iidsele kriminaalprotsessi-seadusandlusele küllaltki kardetava ja libeda teena tõe otsimisel.

«Kogemuste põhjal on teada,» kirjutas prof. Baršev, «et sageli tunnistavad end kuriteos süüdi need, kes seda sugugi pole sooritanud, selleks et allutades end teatavale karistusele taotleda teatavaid eesmärke.» «Seepärast,» jätkas Baršev, «võidakse isiklikku ülestunnistust pidada täiesti väärtuslikuks üksnes teatavatel tingimustel» [121].

Vene reformieelses protsessiteoorias töötati hoolikalt läbi niinimetatud «väärtusliku ülestunnistuse tingimused ja omadused», s. o. tingimused, mis tagavad ülestunnistusele tõendusliku jõu. Need tingimused käsitlesid: 1) ülestunnistuse sisu — siin oli peaasjaks tema «sisemine tõenäolisus», mis omakorda vajas teatavaid tingimusi (näiteks, et ülestunnistaja oleks suuteline «õigesti ja täielikult mõistma ja nägema seda suhet, millesse tema ütlus puutub», et ta tahaks tunnistada tõtt, et ülestunnistuses esitatud asjaoludes puuduksid igasugused vastuolud ja nad oleksid kooskõlas asja oludega); 2) ülestunnistuse vormi või — vanema väljenduse järgi — tema muretsemise viisi. Siin esines vajadus saada ülestunnistus «täieliku kohtu ees»; ülestunnistuse tõelisus ja täpsus, mitte aga oletatavus; ülestunnistuse vabatahtlikkus — ilma igasuguse füüsilise ja psüühilise sunnita.

Nagu näeme nendest tingimustest, on peatingimuseks nõue, et süüaluse ülestunnistus vastaks asja oludele. See tingimus aga ei garanteeri mingil juhul ülestunnistuse veenvust ja tõepärasust, sest uurija ebaaususe korral võidakse «asja oludele vastavus» saavutada ka kunstlikul teel [122].

---

[121] Баршев, Основания уголовного судопроизводства, СПБ, 1841, стр. 78.

[122] Seda ohtu arvestades kehtestas isegi reformieelne kriminaalprotsessi-seadusandlus rea norme, mis pidid määrama süüaluse ülekuulamise kvaliteedi. Seaduste Kogu (*Svod zakonov*) määras kindlaks ülekuulamise toimetamise, ülekuulamise sisu ja vormi eeskirjad, püüdes hoolikalt reglementeerida uurija peaaegu iga sammu, mis aga ei saavutanud oma eesmärki, sest seesugune reglementeerimine on iseendast võimatu, ülalmainitud reformieelse protsessi eeskirjad aga olid sisult vasturääkivad ja jätsid nendest möödahiilimiseks lahti küllalt väljapääsuteid. Tarvitseb vaid mainida kohtu õigust karistada süüalust «süüaluse kangekaelsuse või sündsusetu käitumise pärast kohtu ees». Seda kohtu õigust kommenteerides märgib

Süüaluse ülestunnistus etendas tõendite hulgas tähtsaimat osa ka 1550. a. Sudebniku järgi.

Andes süüaluse ülestunnistusele väga suure tähtsuse ei arvestanud vana moskva õigus süüaluse käitumise hindamisel mitte üksnes tema seletusi, vaid teatavail tingimustel ka tema vaikimist, juhindudes nähtavasti kõnekäänust «vaikimine on nõusoleku tunnusmärk» [123].

Et mitte Sudebniku juurde uuesti tagasi pöörduda, käsitleme siinsamas ka tähtsust, mida Sudebnik omistas tunnistajate ütlustele.

Tunnistaja ütluse tähtsus oli 1550. a. Sudebniku ajajärgul seatud otsesesse sõltuvusse kahest asjaolust: kas tunnistaja on kutsutud välja süüaluse poolt («*iz vinovatõh*») ja kas tema ütlus on sihitud süüaluse vastu. Jaataval korral, s. t. kui süüaluse poolt kutsutud tunnistaja ütlus oli sihitud süüaluse vastu, omandas see otsustava tähtsuse [124]. Samasugune otsustav jõud oli tunnistaja-salakaebaja («ülesandja») ütlusel poliitilistes («valitsejalikes») asjades, kui ta enda ülesandmist kinnitas piinamisel. «Ülesandmine valitsejalikus asjas» on moskva õiguse kõige iseloomulikumaid iseärasusi [125].

XVI—XVII sajandi röövimis- ja vargusprotsessides, s. o. kriminaalasjade protsessis selle sõna otseses tähenduses, figureeri-

prof. Baršev süüaluse sellise «sündsusetu käitumise» näitena «talle esitatud küsimuste peale täielikku vaikimist». Prof. Baršev peab karistust vaikimise eest täiesti õiglaseks, sest see moodustab süüaluse «seadusevastase käitumise seadusliku tagajärje». Kui nõnda mõtlesid teadlastest juristid, siis mida saab nõuda juristidelt-praktikuilt!

[123] Prof. Talberg esitab huvitava dokumendi, millest on näha, et säärase süüaluse vaikimise alusel «küsitlemisel» tehti isegi surmaotsus. «Selsamal kuupäeval on küsitletud vanameest, ja raevuste sõnade kohta ta «mitte midagi vastuseks ei andnud; suurte valitsejate ukaasi põhjal on kästud vanameest surmaga nuhelda» (Тальберг, Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века. «Ученые записки Московского государственного университета», вып. 39, Отдел юридический, М., 1912, стр. 186).

[124] Дмитриев, История судебных инстанций, М., 1859, стр. 241.

[125] XVII sajandi praktikas iseloomustab riiklike asjade rõhuvat enamikku salakaebuse esinemine. Poliitiliste asjade praktikas oli salakaebus niivõrd valitsev, et neid asju nimetati sõltuvalt sellest tunnusest sageli «ülesandmise asjadeks». (Vt. Тальберг, Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века, М., 1912, стр. 116 и сл.)

sid «ülesandja» ütlused kohtulike tõendite eriliigina kaunis kaua. «Ülesandja» ei ole tunnistaja, vaid pigemini süüdistaja, sest ülesandmine moodustas tsaar Aleksei Mihhailovitši (1649. a.) Uloženije järgi riikliku kohustuse: selle kohustuse rikkumise eest karistati karmilt — kuni surmanuhtluseni. Kriminaal- ja poliitilisi asju algatati tavaliselt ülesandmise (*«jazõtšnaja molka»*) põhjal (piinatava poolt mõne oma kaaslase rõõnamine) või «järelepärimisel paljastamise» põhjal (süüdistava asitõendi alusel), mis tõi endaga kaasa piinamise. Sel viisil saavutatud isiklik ülestunnistus ületas oma tähtsuselt igasuguse tunnistajate ütluse.

Formaalselt tõendavat iseloomu kandis tol ajajärgul ka vastastamine, millele XVI—XVIII sajandil omistati ülisuurt tähtsust. «... Panna ülesandjaga (süüalune. — *A. V.*) silm silma vastu ja ülesandmise põhjal valitsejalikus asjas ja reetmises igasugu uurimisega kõvasti uurida ja uurimise järgi ukaas teha» — see tsaar Aleksei Mihhailovitši Uloženije vormel määrab tolle ajajärgu kriminaalkohtupidamise ühe kõige tähtsama protsessuaalse momendi. Vastastamise kui tõendi tähtsus oli sel ajal nii suur, et teda samastati kohtuga — «ilma vastastamiseta kohut mõista tähendab ilma kohtuta kohut mõista» (Соловьев, История, т. XIII, стр. 226) [126].

Vastastamise selline otsustav tähtsus oli kahtlemata tingitud sellest kahtlusealuse paljastamise ja temaga arveteõiendamise hõlpsusest, mille poolest paistis silma see «tõendite» liik. Hoolimata vene revolutsioonieelsete ajaloolaste, nagu Talbergi, Spassovitši ja teiste jõupingutustest kujutada vastastamist kui «kindlat kaitse ja õigeksmõistmise vahendit», kui garantiid omavoli ja kohtuliku eksituse vastu, moodustas vastastamine ka nende põhjendamatule salakaebusele teatavat laadi vastumürgina esinevate omaduste juures ikkagi vaid ühe vahendi kiiresti ja otsustavalt läheneda kohtulikule lõpplahendusele, lihtsustades protsessuaalse ülesande võimaliku piirini.

Vastastamise tulemus olenes piinamise tulemusest, mis üldreeglina kaasnes vastastamisega ja millega see tavaliselt lõppes.

---

[126] Тальберг, Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века, М., 1912, стр. 190.

Piinamise tulemus olenes omakorda, nagu sellest kirjutas juba Beccaria, õnnetu piinamisohvri kehaehitusest ja vastupidavusest. «Seepärast,» ütles Beccaria, «võib matemaatik palju paremini kui kohtunik lahendada ülesande: kuidas vastava lihastejõu ja erkude tundlikkuse korral leida küllaldane kannatuste määr, et sundida täiesti süütut inimest tunnistama end süüdlaseks» [127].

Selle ajastu tõendiõiguse äärmine primitiivsus ja tõendite kasutamise tehnika mitte vähem primitiivne iseloom on iseendast selged. Piinamise abil — selle kõige universaalsema ja kõigil ekspluataatorliku ühiskonna epohhidel kõige suuremat autoriteeti evinud «tõendi» abil [128] — midagi tõeliselt tõendada oli võimatu: tõde, mida uuriti, muutus piinamise tõttu ainult ähmasemaks. Kuid sellele, et midagi tõendada, et tõde leida ning tuvastada tõeline süü ja tõesti süüdlased isikud, mõtles tolleaegne kohtupidamine kõige vähem. Piinamine, nagu selle sünge ajastu kogu kriminaalseadusandlus, nagu kogu kriminaalprotsesski, ei teeninud mitte õigusemõistmise ülesandeid, vaid ekspluataatorite ülevõimu kindlustamise eesmärke. Piinamine oli kogu legaalsete tõendite süsteemi, kogu inkvisitsioonilise ehk uurlemisprotsessi peahoovaks [129].

[127] Беккария, О преступлениях и наказаниях, 1889, стр. 46.

[128] Mitte üksnes keskaegsele «justiitsile», vaid ka vanadele kreeklastele ja roomlastele tuntud piinamise universaalsuse kohta vt. Hélie, tsit. teos., ptk. II, III jt. Piinamine ei olnud tavaliseks «tõendamise» meetodiks mitte üksnes roomlaste ja kreeklaste juures, vaid üldse kõigi vanade rahvaste juures.

[129] Keskaegses (saksa, prantsuse) kriminaalprotsessis oli piinamine «kogu ehitise keskpunktiks». Mitmesugused seadusandlikud aktid (näiteks *Carolina* — Karl V kriminaalkohtu-seadustik *Constitutio Criminalis Carolina*) reglementeerisid üksikasjaliselt piinamise kohaldamist. Kuid kogu see reglementeerimine, mis seadis endale ülesandeks korrastada selle hirmsa vahendi rakendamist, ei saavutanud oma eesmärki, sest piinamine oli vaid sel ajal valitsenud protsessuaalsete põhimõtete paratamatuks tulemuseks. Nendes põhimõtetes väljendus vana-saksa õiguse «vaim», mille tõendamisvahendid Glaseri autoriteetse tunnistuse järgi («Руководство по уголовному процессу», т. I, 1884) «pole sugugi seotud tõendamisega ja neid võidakse tarvitada iga fakti kinnitamiseks, kui ainult sellel isikul, kes peab esitama tõendid, on millegipärast kasulik pöörduda nende poole oma sõnade kinnitamiseks». Nende tõendite väärtuse õigeks hindamiseks on küllalt meenutada, et piinamisele, seni kui ta esines, oli allutatud kogu tõendite süsteem.

Carolina on mõisnike-feodaalide piiramatu ja halastamatu võimutsemise ning talurahva karjuva kaitsetuse mälestusmärk. *Carolina*'st kõneldes

Vene kriminaalkohtus juurdus formaalsete tõendite süsteem lõplikult inkvisitsioonilise protsessi kehtestamisega Peeter I ajal. Selle süsteemi ülekandmine Vene pinnale oli tingitud nagu Lääne-Euroopaski samasugusest keskvõimu püüdlusest korrastada kohtu ala, tsentraliseerida kohtuasutisi ja allutada nende tegevus teatavale reglemendile ja kontrollile, kindlustada keskvõimule võimalus avaldada süstemaatilist mõju kogu kohtusüsteemi töö sisule. Ajaloolase tunnistuse järgi ei kujutanud vene kriminaalprotsess endast enne temasse formaalsete tõendite teooriast tingitud reeglite sissetoomist midagi muud kui jõhkrat politseilikku omavoli, kui kohtunike mitte millegagi pidurdatud võimutsemise ala.

«Mitte kusagil,» loeme Spassovitšilt, «ei kohtus ega juurdlusel, polnud võimalik leida õigust. Ühiskond vaevles, kannatas, kuid ei suutnud leida kurjuse juurt» [130].

Peeter I asus «kurjuse juurt» välja otsima — ta tegi lõpu juurdlusele (*rozõsk*) ning pookis vene protsessile külge legaalsete tõendite süsteemi, laenates selle saksi õigusest. Peeter I Sõjaväe ustaav (*Voinski ustav*) (1716. a.), millesse kuulus «Lühike protsesside ehk kohtulike hagide kirjeldus», mis anti välja saksa keeles, kuid mis on vene kohtunikele tuntud tõlkes, «millel puudub paiguti mõte» (Spassovitš), pidigi osutuma ravivahendiks «kurjuse juure» vastu, mille all kannatas tolleaegne ühiskond ja mille kaotamisest ei olnud huvitatud mitte üksnes see ühiskond, vaid teatavais piirides koguni ka valitsev ülemkiht. Kui poleks olnud seda viimast asjaolu, siis kohtu

---

rõhutas Engels «Talurahvasõjas Saksamaal» eriti tugevalt küsimuse seda külge. Engels kirjutas: «Nendest *Carolina* õpetlikest peatükkidest, mis räägivad «kõrvade äralõikamisest», «nina äralõikamisest», «silmade väljatorkamisest», «sõrmede ja käte maharaiumisest», «põletamisest», «tuliste tangidega piinamisest», «rattale tõmbamisest», «neljakskäristamisest», pole ainsatki, mida armuline isand ja eestkostja poleks kohaldanud oma talupoegadele oma äranägemist mööda. Ja kes olekski kaitsnud talupoega? Kohtutes istusid parunid, papid, patriitsid või juristid, kes teadsid väga hästi, mille eest nad raha saavad. Sest kõik impeeriumi ametlikud seisused elatusid talupoegade kurnamisest» (Маркс и Энгельс, Соч., т. VIII, стр. 126).

[130] Спасович, О теории судебно-уголовного доказательства, СПБ, 1861, стр. 26.

«reformi» ennast — protsessi ümberkorraldamist sel ajal üldtunnustatud euroopaliku formaalsete tõendite teooria alusel — poleks saadud teostada nii kergelt ja kiiresti. Sõjaväe ustaav tõigi meie protsessi formaalsete tõendite süsteemi, säilitades ühtlasi ka piinamise, millest Peeter I mitte ainult ei loobunud, vaid mille kohaldamise ta tegi laiaulatuslikuks tavaks. Formaalsete tõendite süsteem kehtis Venemaal kuni kohtu-ustaavide ilmumiseni (1864. a.), s. o. kehtis peaaegu poolteist sajandit, teenides usus ja tões verise keiserliku, tsaristliku isevalitsuse kujul kroonitud pärisorjuslik-mõisnikulise režiimi musti jõudusid. See on parim tunnistus sellest, et formaalsete tõendite teooria vastas oma ajaloolisele predestinatsioonile — kindlustada ekspluataatorite ülevõimu.

1857. a. Seaduste Kogu järgi luges formaalsete tõendite teooria isiklikku ülestunnistust täiuslikuks tõendiks, kui oli olemas neli tingimust: ülestunnistamise vabatahtlikkus, selle toimumine kohtuasutises kohtuniku ees, ülestunnistuse täielik sarnasus «toimunud teoga» ja, lõppeks, «kui seejuures on osutatud säärastele teo asjaoludele, millede järgi selle teo usutavuse ja tõelisuse üle on võimatu kahelda» [131].

Formaalsete tõendite teooriale väga iseloomuliku sätte sisaldas 1857. a. Seaduste Kogu § 323, mille tekst oli sõna-sõnalt järgmine: «Ülestunnistus, mis on tehtud väljaspool kohut, loetakse mittekehtivaks; aga kui seda peale selle tõestavad tunnistajad, kes väärivad usaldust, siis moodustab ta p o o l i k u t õ e n d i» (minu sõrendus. — *A. V.*).

Prof. Baršev ütleb otsekoheselt, et peale sisu sõltub ülestunnistuse väärtus t e m a v o r m i s t. Pole midagi öelda, ülestunnistuse «muretsemise viis» (B a r š e v) või õigemini ülestunnistuse hankimise meetodid etendavad ülisuurt osa, sest nende meetodite tugevuse juures kaotab ülestunnistus näiteks psüühilise või füüsilise mõjustamise tarvitusele võtmise tõttu (näiteks inglise kolmas aste) igasuguse tähenduse. Kuid formaalsete tõendite teooria, nagu me seda võime näha Würtembergi 1843. a. krimi-

---

131 Свод законов, т. XV, кн. II, ст. 317.

naalkohtupidamise seadustikust, tunnistas teatavail tingimustel täiuslikuks ka kohtualuse ülestunnistuse, mis saadi mitmesugustel seadusevastastel viisidel, millega tühistusid seaduses selle kohta sisalduvad klauslid [132].

Austria 1853. a. kriminaalprotsessi koodeks (Allgemeine Strafprozessordnung vom 29. Juli 1853 für das Oesterreich), mille tõendite käsitus oli rajatud formaalsete tõendite negatiivse teooria alusele, omistas süüaluse ülestunnistusele samuti otsustavat tähtsust, kuigi vaid järgmiste tingimuste esinemise korral: 1) et ülestunnistus oleks kindel, selge, ilmekas, mitte aga tuletatud kahemõttelistest žestidest ja märkidest; 2) et ta oleks tehtud täieliku mälu ja kaine mõistuse juures; 3) et ta põhineks iseseisval ja üksikasjalisel jutustusel, mitte aga ainult jaatavatel vastustel esitatud küsimustel; 4) et ta oleks olulistes punktides kooskõlas kuritegeliku teo kohta leiduvate andmetega; 5) et ta oleks tehtud kohtulikul uurimisel või uurimismenetluseks volitatud isikute ees.[133]. Kuid sel kujulgi pidi kohtualuse ülestunnistus olema kinnitatud kas või mõningate asjaoludega. Vastasel korral ei saadud teda pidada juriidiliseks aluseks.

Niisiis esineb isiklik ülestunnistus kõigis selle ajastu koodeksites kõige väärtuslikuma ja parema tõendina, «tõendite kuningannana» (*regina probationum*), mis teatavail tingimustel otsustab kogu asja saatuse.

Tähtis on märkida, et politseis tehtud ülestunnistust, nagu sellest Peeter I 1716. a. «Lühikeses protsesside kirjelduses» räägiti ja nagu seda muudatusteta kordas ka 1857. a. Seaduste Kogu, loeti kohtulikuks ülestunnistuseks kõigi sellest tulenevate tagajärgedega. Selle tõendi täiuslikkus seisnes ülalmainitud tingimustel selles, et seesuguse ülestunnistuse puhul polnud tarvis enam edaspidiseid tõendeid (§ 318).

Täiuslikeks tõenditeks loeti teatavatel tingimustel kirjalikud aktid, isiklik vaatlus, asjatundjate tunnistused ja tunnistajate ütlused.

---

[132] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 60.

[133] Sealsamas, lk. 66 jj.

Tunnistajate ütluste hindamisel on vajalik eraldi peatuda, silmas pidades selle tõenditeliigi erakorralist tähtsust. Barševi raamatus «Kriminaalkohtupidamise alused» (1841. a.) esitatakse üksikasjalisi juhendeid tunnistaja ütluste jõu hindamiseks vastavalt formaalsete tõendite teooriale. Selle teooria kohaselt on täielikuks ja täiuslikuks tõendiks kahe niinimetatud klassikalise tunnistaja tunnistus, s. o. inimeste tunnistus, kes on teineteisest sõltumatud, väärivad täit usaldust ning kinnitavad uuritavas küsimuses kooskõlaliselt ühte ja sedasama. Selle eest ühe, olgugi usaldusväärse tunnistaja ütlus annab ainult suurima tõenäosuse (Seaduste Kogu terminoloogia). See teooria määrab tunnistaja ütluste kui tõendite jõu kindlaks sõltuvalt reast tingimustest. Üks võimalus on, kui mitme usaldusväärse tunnistaja ütlused üksteisest erinevad, kuid seejuures ei ole üksteisega vastuolus. Seda nimetatakse *singularitas testium diversicativa*. Teine võimalus, kui tunnistajate ütlused on niivõrd vasturääkivad, et neid ei suudeta omavahel kooskõlastada, ning üks neist ütlustest tuleb lugeda ebaõigeks või ebaõiglaseks, kuna teine tuleb tunnistada õigeks või õiglaseks. See on *singularitas obstativa*. Siin teeb, nagu prof. Baršev väljendab, üks tunnistaja teise tunnistaja usaldusväärsusele kahju. On võimalik ka selline juhtum, kus mitu tunnistaja ütlust käsitlevad küll erinevaid asjaolusid, mida igaühes neist ei mainita, kuid täiendavad ja kinnitavad üksteist vastastikku. See on niinimetatud *singularitas adminiculativa* ehk *cumulativa*. Niisugune ütluste ühtumine tugevdab tõendite usaldusväärsust. Ei saa eitada, et sellel *singularitas*'e õpetusel ei puudu tõsisem protsessuaalne tähtsus. Teisest küljest näeb formaalsete tõendite teooria täiesti põhjendamatult ette seesuguseid tunnistajate kategooriaid, nagu kahtlane tunnistaja, kelle ütlused võivad olla kas edasise uurimise ajendiks või tõenäosuse aluseks, mis võib omakorda olla kas tugevam või nõrgem sõltuvalt reast selle teooria poolt püstitatud tingimustest.

Tunnistaja ütluste väärtuse suhtes kehtisid reeglid, mille järgi ütluste vastuolu korral tuli «võtta tõendiks» seesugused neist, «mis nende poolt näidatud asjaolude arvu ja tõenäosuse poolest on otsustavas ülekaalus» (Seaduste Kogu, § 332). Nen-

dele, kes formaalsete tõendite teooriat käsitavad «kollektiivse kogemuse» vaatekohalt (prof. Grodzinski) või «sajanditepikkuse inimkogemusena» (prof. Vladimirov), pole ülearune meenutada näiteks 1857. a. Seaduste Kogu haruldaselt iseloomulikku § 333, mis lausus sõna-sõnalt järgmist: «Seaduslike tunnistajate usaldusväärsuse võrdse astme korral, nende vasturääkivuse juhul, anda eesõigus: 1) meesterahvale naisterahva ees; 2) nimekale isikule tähtsusetu isiku ees; 3) õpetatud isikule harimatu isiku ees; 4) vaimulikule ilmliku isiku ees.»

Kommenteerides seda formaalsete tõendite teooria kohta äärmiselt iseloomulikku sätet märgib prof. Baršev selle kohta järgmist: «1) kahe niinimetatud klassikalise tunnistaja täiesti üksmeelset tunnistust tuleb juriidiliselt lugeda täielikuks ja täiuslikuks, sest et kahe teineteisest mittesõltuva tunnistaja, kellel seejuures on kõik klassikaliste tunnistajate omadused ja tingimused, üksmeelsest ütlusest peab otse järeldama seda, et ei see ega teine eksi oma ütluses...; 2) ühe usaldusväärse tunnistaja ütlus loob ainult suurima tõenäosuse, kuna seejuures võib veel selle üle kahevahel olla, kas tunnistaja polnud asja tähele pannes oma meeltest mitte petetud, mis aga kahe täiesti üksmeelse ja usaldusväärse tunnistaja üksmeelse ütluse korral kõrvaldub täielikult» [134].

«Tunnistajate ütluste vasturääkivuse korral,» arutleb edasi prof. Baršev, «peab kohtunik ... tegema katset neid omavahel ühendada ja uurima, kas see vasturääkivus ei teki seesugustest põhjustest, mille puhul mitte sugugi ei või tekkida kahtlus tunnistajate tõearmastuses...» Siit tulenebki reegel, mille esitab reformieelse Venemaa Kohtupidamise seaduste eespool tsiteeritud § 333.

Analoogilisi sätteid, mis määravad kindlaks tunnistaja ütluste koha ja tähtsuse tõenditesüsteemis, leiame ka Austria 1853. a. kriminaalprotsessi koodeksist. Selle koodeksi järgi oli mingi fakti täielik tõendatus sõltuv selle kinnitamisest vähemalt kahe tunnistaja poolt, kusjuures need tunnistajad pidid rahuldama järgmisi

[134] Баршев, Основания уголовного судопроизводства, СПБ, 1841, стр. 205, 206.

tingimusi: a) tõendatava fakti isiklik tajumine, b) tunnistaja täielik heausksus, c) tunnistuse andmine vande all. Real juhtumeil aga võidi fakt tõendatuks lugeda ka ühe tunnistaja korral. Mis puutub teistesse tõenditesse, siis loeti nii rõõna kui ka üldist järelepärimist, nii indiitse (kaudseid tõendeid) kui ka kirjalikke dokumente ebatäiuslikeks tõenditeks ja need omandasid teatava tõendusliku jõu ainult seoses teiste tõenditega või asja suhtes tähtsust omavate muude asjaoludega.

See kriteerium ilmneb iseäranis eredalt sätteis, mis määravad kindlaks seesuguste tõendite jõu ja tähtsuse, nagu indiitsid ja kirjalikud dokumendid. Kirjalikud dokumendid omandavad formaalsete tõendite teooria järgi teatava jõu sõltuvalt sellest, «kas nad sisaldavad kõiki tingimusi, millest sõltub nende kehtivus, või mitte, ja kas esitatud dokument on ametlik või on selle koostanud eraisik ja koguni veel see, kelle vastu ta esitatakse, või mõni kõrvaline isik» [135].

Eriti ei võinud formaalsete tõendite teooria järgi koopia omada mitte kunagi originaali jõudu; ei võinud mingit jõudu olla ka dokumendil, mis muretseti süüaluse poolt, kui see dokument kõneles tema kasuks [136].

Formaalsete tõendite teooriale äärmiselt iseloomulikud on näiteks ka sellised reeglid, nagu põhimõte, mis nõuab süüaluse süüdimõistmiseks puhtväliste formaalsete tingimuste olemasolu.

Viimase põhimõtte suhtes on kuritegude ja üleastumiste asjades kõige näitlikumaks Kohtupidamise seaduste § 312. Selles paragrahvis, mis käsitles asjaolusid, mille tuvastamine on kohustuslik vägistamise asjade arutamisel, kirjutati ette «määrata seaduses ettenähtud karistus mitte teisiti kui: 1) pärast vägivalla esinemise täpset tõestamist; 2) kui on tunnistajaid, et vägistatu kutsus kisaga appi kõrvalisi isikuid; 3) kui temal või süüalusel või mõlemal leidub veremärke, siniseid laike või puruksrebitud rõivaid, mis annavad tunnistust vastupanekust; 4) kui avaldus selle kohta on esitatud otsekohe või enne päeva möödumist».

---

[135] Баршев, Основания уголовного судопроизводства, СПБ, 1841, стр. 210.

[136] Sealsamas, lk. 211—212.

Formaalsete tõendite teooria tundis ka sätteid, mille järgi kohtualune jäeti kahtluse alla (*absolutio ab instantia*), anti «ustava käenduse alla heaks käitumiseks edaspidi, mitte vabastades teda siiski täiesti kahtlustusest» või lubati ta «kahtluse puhastamiseks vandele» (§ 313). Kui aga kohus leidis, et vannet lubada ei tule, sest see võib viia valevandumisele, siis võimaldati tal «asi anda jumala hoolde» (Kohtupidamise seaduste § 313).

Formaalsete tõendite teooria esituse lõpetamiseks tuleb juhtida tähelepanu veel ühele selle teooria iseloomulikule reeglile: mitu ebatäiuslikku tõendit võivad liidetuna moodustada täiusliku tõendi. Niisuguseks transformatsiooniks on vajalik vaid üks tingimus — et ebatäiuslikud tõendid kõrvaldaksid võimaluse «kahelda kohtualuse süüs» (Kohtupidamise seaduste § 308). Prof. Baršev esitab näite niisugusest ebatäiuslike tõendite muutumisest täiuslikeks: väljaspool kohut tehtud ülestunnistus (ebatäiuslik tõend), mida kinnitab ühe usaldustväärıva tunnistaja ütlus (samuti ebatäiuslik tõend), omandab täieliku ja täiusliku tõendi jõu [137].

Formaalsete tõendite negatiivses teoorias on tuntud veel s e g a t õ e n d i d (mitme ebatäiusliku tõendi või mitme indiitsi kokkusattumine). Selle teooria kohaselt oli küllalt kolme indiitsi kokkusattumisest, millest igaüks pidi sisaldama teatava fakti. Tähtis on ära märkida, et selle teooria järgi võis sõltumatult süüdistavaist indiitsidest juriidiliseks tõendiks olla ka asjaolu, et süüalune osutus asja materjalide põhjal isikuks, «kes oma elu või reputatsiooni, suhete, hingeliste või mõnede muude omaduste poolest on kalduv sellist laadi teole, milles teda süüdistatakse» [138].

Asjaolude hulka, mis on suutelised paljastama süüalust, arvas formaalsete tõendite teooria ka seesugused asjaolud, nagu eelkaristatus ja isegi ainult kohtu all olek, ehkki see lõppes õigeks-

---

[137] Formaalsete tõendite teoorias valitses põhimõte *testis unus — testis nullus* (üks tunnistaja ei ole tunnistaja), *unus testis non est audiendus* (üht tunnistajat ei tarvitse kuulatagi).

[138] В л а д и м и р о в, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 69.

mõistmisega, ühendus kuritegeliku keskkonnaga ning ausate ülalpidamisallikate mittenäitamine kohtualuse poolt, keda süüdistatakse kasuahne eesmärgiga kuritegudes.

Sellised on formaalsete tõendite teooria kõige olulisemad ja iseloomulikumad sätted, mis Geyeri õiglase märkuse järgi hõlbustasid vale süsteemi, andsid südametunnistuseta kohtunikele seadusliku aluse poolel teel peatumiseks ja koguni ergutasid neid selles õigusemõistmisele kahjulikus ja ohtlikus tendentsis.

«Positiivne teooria,» kirjutas Geyer Holtzendorff'i toimetatud teoses «Handbuch des deutschen Strafprozesses», «annab õnnistuse ebatõe, võib ütelda — vale süsteemile, sest ta sunnib kohtunikku oma veendumusest hoolimata tunnistama fakti tõsikindlaks ja hävitab saatuslikul viisil vastutustunde selles, kelle ta oli teinud oma orjaks... Elav, terviklik üksikjuhtumi tunnetamine kaob kindla arvu välistunnuste väljavalimise ja nende seaduse alla sobitamise protsessis» [139].

Mõned teadlased, nagu William Wills, nägid formaalsete tõendite teoorias seda väärtuslikku omadust, et ta kriminaalkohtute arutamisele kuuluvate rohkearvuliste tegude ja juhtumite täpse ja üksikasjalise loeteluga oli «tõhusaks kindlustuseks kohtuniku omavoli julmuse ja muutlikkuse vastu» [140].

Kuid tõendamise vahendid, mis selle teooria poolt püstitati, nimetab Wills ise vääraiks ja reegleid üksikute faktide jõu ja tähtsuse määramiseks — jaburaiks.

See on formaalsete tõendite teooria ja süsteemi täiesti õige hinnang. Ent kõik selle süsteemi karjuvad pahed ei kõrvalda siiski seda ajaloolist osa, mida ta omal ajal oli määratud etendama ja etendas.

---

[139] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 54—55.

[140] Уильз, Опыт теории косвенных улик, М., 1864, стр. 23. Käsitledes rea Euroopa maade protsessiseadusandlust ja pidades silmas formaalsete tõendite teooriat seletab Wills: «Filosoofiliste ja juriidiliste teaduste häbiks on need kõige barbaarsematele sajanditele väärilised jaburad ja vananenud mõisted püsinud veel praegusel sajandil paljude Euroopa rahvaste seadustes» (lk. 24).

§ 9. Formaalsete tõendite teooria ajalooline tähtsus.

Formaalsete tõendite teooria oli teataval protsessiõiguse etapil sammuks edasi, kuna ta kärpis üksikute mõjukate rühmade ja isikute enne seda valitsenud ääretut omavoli ja piiramatut võimu, kuigi see kärpimine teostus ainuvalitsuse huvides. Teatavais piirides, teataval ajalooetapil ühtisid absolutismi huvid ühiskondlike huvidega, mis nõudsid suuremat korda ja seaduslikkust, kui see oli niinimetatud legaalsete tõendite teooria feodaalsete protsessinormide puhul. Tema positiivne joon seisnes selles, et ta seadis kohtuniku omavolile teatava piiri: ta asetas kohtuniku olukorda, kus see nagu iga ametnikki ei saanud juhinduda ainult enda äranägemisest, mida kannustas ekspluataatorite klassivõimu omakasu, korrutatud nürimeelse julmusega, vaid oli kohustatud alistuma mingisugustele juriidilistele reeglitele, mingisugustele regulaatoritele, normidele, mingisugustele «seadusele» tuginevatele nõuetele.

Formaalsete tõendite teooria — kõneleme nimelt t e o o r i a s t, s. o. teaduslike vaadete süsteemist — kujutas endast katset rajada kohtuotsus mitte kohtuniku isiklikule ja omavolilisele suvale, vaid mingisugustele objektiivsetele alustele. Selle eesmärgi saavutamist pidi soodustama ka formaalsete (legaalsete) tõendite s ü s t e e m [141].

Legaalsete tõendite süsteemi tarvitusele võtnud reformijate ülesanne seisnes selles, et muuta kohus kohtunike või tema seljataga seisnud ja kogu tema tegevust juhtinud ühiskondlike rühmitiste isiklike huvide teenijast riigi, «ühiskonna», s. t. selle ühiskonnaklassi teenriks, millise klassi huvisid t e r v i k u n a kohus riikliku võimu organina peab kaitsma. Legaalsete (formaalsete) tõendite teooria ja süsteem kehastasid riiklikku põhimõtet, mis astus võitlusse rühma ja isikliku põhimõttega, nende põhimõtete kandjatega, kes polnud võimelised tõusma oma klassi üldhuvide

---

[141] Selle küsimuse puhul kirjutab prof. Baršev vajadusest anda kohtule «kuriteo uurimise, selle üle otsustamise ja selle eest karistuse määramise suhtes» täpsed ja kindlad seaduse-eeskirjad, mis «piiravad omavoli» (tsit. teos., lk. 4).

tunnetamiseni ning kes polnud seetõttu võimelised tõstma ka selliste organite, nagu kohtu tegevust üldriikliku tähtsuse kõrgusele.

Enne ümberkujundamist vastavalt legaalsete tõendite teooria põhimõtetele ei moodustanud kohtuprotsess mitte valitseva klassi riiklike huvide, vaid nende rühma- või isiklike huvide teostamise allika, kelle käes olid kohtuasutised ja kohtuvõim. Just seepärast ei vastanudki säärase «kohtu» tegevus sel ajal valitsenud klassi riiklikele huvidele. Seesugune kohus ei tugevdanud selle klassi autoriteeti, vaid, vastupidi, õõnestas tema autoriteedi lõplikult. Seesugune kohus polnud suuteline distsiplineerima ühiskonda ja rahvahulki valitsevale ekspluataatorite klassile soodsas suunas. See kohus, vastupidi, desorganiseeris ühiskondlikku distsipliini ja õõnestas riikliku korralduse alused. Seesugune kohus lakkas vastamast oma põhiülesandele — olla oma klassi ülevõimu kindlustamise peeneks tööriistaks.

Samal ajal sattus kogu kohtutegevuse korraldus, nagu vana inkvisitsioonilise protsessi põhimõttedki ühes ta «tõendite kuningannaga» piinamise kujul, vastuollu selle põhinõudega — teenida oma klassi ülevõimu kindlustamise huvisid. Tõsi küll, formaalsete tõendite teooria, nagu nende tõendite süsteemgi, ei täitnud ekspluataatorlike klasside ja nende juhtide poolt neile pandud lootusi. Formaalsete tõendite süsteemi, nagu me edaspidi näitame, tabas krahh, ta jäi pankrotti. Kuid selleks, et ta pankrott ilmsiks tuleks, pidi mööduma hulk aega, mille kestel muutusid ühiskondlikud suhted ja tekkisid uued tingimused, mis tegid formaalsete tõenditega protsessi puudused täiesti ilmseks.

Formaalsete tõendite süsteemi kokkuvarisemine toimus ajal, mil uute tootmissuhete areng tõstis esile uusi nõudeid ka poliitilise korralduse, selle hulgas ka kohtuasutiste korralduse alal. Formaalne teooria varises kokku ühes vana korra (*ancien regime*) hukkumisega kodanlike revolutsioonide võidu ja triumfeerimise ajajärgul. Omal ajal aga etendas see tõenditesüsteem oma osa, olles teatavas mõttes korrastanud protsessimeetodid, tõstnud kohtu tähtsuse riikliku asutise tasemele ja allutanud tema tegevuse seaduse nõuetele.

Muidugi ei tohi unustada, et selle seaduse formuleerisid eks-

pluataatorlike klasside nõuded ja et järelikult formaalse teooria varal reformitud kohtu töö paremaks muutumine tuli samuti kasuks neile klassidele. Niisugusest «reformist» oli töörahvas huvitatud vaid niivõrd, kuivõrd see vabastas teda kohtuniku senini valitsenud mitte millegagi piiratud isikliku meelevalla alt. Teisest küljest tegi see reform kohtu rõhuja osa silmanähtavamaks ja arusaadavamaks ning tõi paremini ja selgemini päevavalgele tema kui töörahva orjastamise tööriista tõelise olemuse.

Formaalsete tõendite süsteem pakkus tunduvaid paremusi kõigepealt uuele absolutistlikule võimule. See tõenditesüsteem vastas täielikult riigivõimu taotlustele alistada endale killustatud ja kogu riiki mööda laialipaisatud feodaalkohus, muuta feodaalvürstikesed, kes oma huvides mõistsid kohut ja jagasid nuhtlust, kuninga teenriteks, «tema kuningliku kõrguse» kohtunikeks, kes teostavad «õigusemõistmist kuninga huvides».

Näiteks seisnes Prantsusmaal XV sajandil kohalikest parlamentidest sõltumatu ja ainult kuninga võimule allutatud kuningliku magistratuuri asutamise peaeesmärk selles, et sellise kohtunikuseisuse näol luua «kindel, ustav kants lõplikuks võiduks feodalismi üle» [142].

Üheks selle ülesande teostamise tähtsaimaks tulemuseks oli, et sel teel pandi «kohtuniku täielikule vabadusele» piir või, nagu vana-vene kohtuõiguse ajaloolane Dmitrijev ütleb, seati «esimene tõke kohtuniku täielikule vabadusele otsustamise asjas» [143].

Seaduste tõlgendamine kohtunike poolt, mis oli üheks «kohtuniku vabaduse» järelduseks, näis isegi sellisele «kõlbelise» ja «õiglase» kohtu innukale pooldajale nagu Beccaria täiesti lubamatuna.

«Kriminaalseaduste tõlgendamise õigust,» kirjutas Beccaria, «ei või tunnistada kohtunikele kuuluvaks, sest nad ei ole seaduseandjad... Õigus tõlgendada seadusi peab kuuluma valitsejale kui kõikide tahte esindajale, mitte aga kohtunikule, kellel

---

[142] Тальберг, Несменяемость судей во Франции, «Юридический вестник», 1883, январь, стр. 8.

[143] Дмитриев, История судебных инстанций, М., 1859, стр. 224.

lasub üksnes kohustus uurida: kas süüalune sooritas või ei sooritanud seadusevastase teo»[144].

«Anda kohtunikule veel õigus tõlgendada seadust — tähendab avada uks omavolile. Pole midagi kardetavamat kui üldiselt omaks võetud aksioom, et kohtunik peab arvestama seaduse vaimu. See on pehkinud kaitsemüür kohtuniku omavoliliste arvamuste vastu... Seaduste vaim pole igale kohtunikule mitte midagi muud kui tema kaine või tujuka loogika tagajärg, kerge või raske seedimise tulemus; ta oleneb kirgedest, nõrkustest, kohtuniku isiklikest suhetest süüalusega ja tuhandest peaaegu märkamatust asjaolust, mille mõjul üks ja seesama ese näib eri momentidel inimese ebakindlale mõistusele kõige mitmekesisemal kujul»[145].

Selles kuulsa juristi arutelus sisaldub omalaadi apoloogia formaalsete tõendite teooriale ja süsteemile, mis on määratud piirama «kohtunike omavolilisi arvamusi» ning distsiplineerima «inimese ebakindlat mõistust», kellele on usaldatud kohtuasjade otsustamine. Ja kuigi just Beccaria ise kinnitas, et «tõendite moraalset usaldusväärsust on märksa kergem tunda kui reeglites täpselt kindlaks määrata»[146], oli ta selle ajajärgu loogika tõttu, milles ta elas ja millele ta ei saanud oma kohustusliku osa andmata jätta, sunnitud kaitsma just seesuguste reeglite süsteemi, mis kõige vähem võimaldasid kohtunikul «tunda».

Absolutismile, mis andis hävitavaid lööke feodalismile ja selle endassesuletusele, tema tsentrifugaaltungide ning keskaegse killustatuse pihta, kuid ühes sellega ka keskvõimuvastaste taotluste pihta, osutusid kardetavaks oma «sisemisele veendumusele» alistuvad kohtunikud, kes arvasid end õigustatud olevat tõlgendama seadusi juhindudes omaenda loogikast ning isiklikust asjade käsitusest, mille tegelikult dikteeris isiklike huvide tunnetamine, varjatud viitega südametunnistuse käsule. Absolutismile oli vaja kohtunikke, kes kohaldavad seaduse norme mehhaaniliselt, automaatselt, kes ei «tunne», nagu ütles Beccaria,

144 Беккария, О преступлениях и наказаниях, 1889, стр. 18, 19.
145 Sealsamas, lk. 20, 21.
146 Sealsamas, lk. 29.

ei arutle, ei analüüsi ega tegele «seaduste tõlgendamisega». Analüüsita ja arutlusteta, seotud käsist-jalust lõplikult kindlaksmääratud sätete kaanonitega, kohustatud iga konkreetset asja suruma seaduses varem ettenähtud abstraktsetesse normidesse — säärased «kohtunikud» võisid tõepoolest olla absolutismi ustavaks toeks, peeneks ja pimedaks tööriistaks valitseva ekspluataatorite klassi käes.

Formaalsete tõendite teooriat käsitledes rõhutas prof. Foinitski, et „tema ülesanne seisnes selles, et juurdlusprotsessi üldidee kohaselt alistada asjade otsustamine seaduse isikupäratule tahtele, olles kaotanud kohtuniku eksimistele alluva vaimse tegevuse tõendite hindamisel ja asendanud selle mehhaanilise tegevusega, mis seisab poolt ja vastu tõendite lihtsas kokkuarvamises, kusjuures nende jõud on seaduses ette kindlaks määratud» [147].

Olles sihitud ühe oma teravikuga feodaalide, teenismõisavürstikeste, sõnakuulmatute vasallide ja tõrksate bojaaride vastu, juhtis formaalsete tõendite süsteem ühes oma piinamise ja selletaolise «protsessuaalse elajalikkusega» teise teraviku rahva vastu, «hulkurite» vastu, nagu nimetati tolleaegseis ametlikes dokumentides talumatult ränkade seaduste rikkujaid, selle miljoneisse ulatuva tööliste reservarmee vastu, kelle nahal tekkis ja kasvas esialgne kapitalistlik akumulatsioon.

Formaalsete tõendite teooria võrsus samal pinnal ja samades tingimustes nagu esialgse kapitalistliku akumulatsiooni ajastu kogu kriminaalpoliitikagi. Olles viimasega kõige tihedamalt seotud, pidi formaalsete tõendite teooria kindlustama kriminaalprotsessi kui ekspluataatorliku ühiskonna riigivalitsemise tsentraliseerimise ühe tugevdamisvormi, kui ekspluataatorite klassiülevõimu ühe tööriista ja nende kapitalistliku eraomandi kindlustamisele suunatud klassipoliitika teostamise ühe kõige aktiivsema ja reaalsema «abivahendi» suurima efektiivsuse.

Selle ajastu kohus ja protsess olid organiseeritud täielikus kooskõlas absolutismi nõuetega: ühest küljest oli selle ajastu

[147] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, 1889, т. II, стр. 209.

kohtu ja protsessi eesmärgiks tugevdada riigivalitsemise tsentraliseerimist, teisest küljest — hirmutada rahvahulki ja muuta nad kapitali palgasulasteks ja orjadeks. Selle ajastu kohus ja protsess soodustasid kapitalistliku akumulatsiooni esimesi edusamme.

Selle ajastu kriminaalpoliitika tähtsaimaks ülesandeks oli kergendada halastamatu repressiooni abil esialgse kapitalikuhjumise protsessi, puhastada pinda kapitalismile, valmistada tema jaoks ette tarvilikke arenemistingimusi ning kindlustada kapitalistlikule eraomandile tuginevate uute majanduslike suhete edu.

Kodanlus ehitas feodalismi riismetele oma riigiaparaadi, mis oli kohandatud kapitalistliku ekspluatatsiooni uute ülesannetega. See aparaat, mis koosnes tervest omapäraste organite süsteemist, moodustas hästi kooskõlastatud mehhanismi, mille abil kodanlus kindlustas enesele miljonite tööliste ja talupoegade ekspluateerimise. See mehhanism pandi liikuma terve armee vastavate funktsioonide jaoks eriliselt ettevalmistatud ametnike varal, kelle hulgas polnud viimasel kohal ka kohtuametnikkond. Esialgse kapitalistliku akumulatsiooni ajastu ekspluataatorliku ühiskonna mitmesuguste riigiasutiste hulgas ei etendanud mitte viimast osa tolleaegne kohus kui absolutistliku monarhia võitlusvahend feodaalide ja feodalismi vastu ning mitte viimasel kohal ei asunud bürokraatlike kaadrite koosseisus ka kohtunike kaadrid. Suunata selle kohtunikkude väehulga tegevust nii, nagu seda nõudsid nende peremeeste huvid, oli küllalt tõsine ja ränk töö. Seda ülesannet pidigi täitma formaalsete tõendite süsteem.

Absolutismi ja kaubandusliku kapitali ajastu üldpoliitika ülesanded leidsid vastava väljenduse ka kohtupoliitikas. Kogu tolleaegsete kohtute tegevus oli allutatud peaülesandele — garanteerida tolle «organiseeritud vägivalla», tolle verise seadusandluse edukat elluviimist, mille abil teostus feodaalse omandi kapitalistlikuks eraomandiks muutumise protsess [148].

«... Kapitalistlik tootmine...,» loeme «Kapitalist», «nõudis

---

[148] Маркс, Капитал, т. I, стр. 687, Партиздат, 1937 г.

just rahvamasside orjalikku seisukorda, nende eneste muutmist palgalisteks ja nende töövahendite muutmist kapitaliks» [149].

Seda ülesannet aitas agaralt lahendada tolle ajastu verine seadusandlus, mis hõlbustas kogukonnamaade riisumist ja maaelanikkonna muutumist hulkureiks, kerjusteks ja «kurjategijaiks».

Marx tsiteerib Robert Somers'it (Robert Somers, Kirjad Hollandist, 1848), kes kirjutas, et «elanikkonna «puhastamist» ja väljaajamist praktiseerivad omanikud kui kindlakskujunenud põhimõtet, kui puhttehnilist põllundusvõtet; nõnda nagu Ameerika ja Austraalia puutumatuil maadel koristatakse puid ja põõsaid, nii talitatakse siin inimestega, teostades seda operatsiooni rahulikul ärilisel viisil» [150].

See «operatsioon» seisnes töötajate lihtsalt lindpriiks kuulutamises ja nende kallal verises, terroristlikus arveteõiendamises.

«Oma tavalistelt eluröövastelt äkki lahti kistud inimesed ei suutnud niisama äkki harjuda oma uue elukorra distsipliiniga. Nad muutusid massiliselt kerjusteks, röövliteks, hulkuriteks, — osalt vabatahtlikult, enamikul juhtudel aga häda sunnil. Seepärast pannakse XV sajandi lõpul ja kogu XVI sajandi kestel kõigis Lääne-Euroopa maades kehtima verised seadused hulkurluse vastu. Praeguse töölisklassi isasid karistati kõigepealt selle eest, et neid oli vägivaldselt tehtud hulkureiks ja paupereiks. Seadusandlus käsitas neid «vabatahtlikkude» kurjategijatena, lähtudes sellest oletusest, et nad soovi korral oleksid võinud töötada edasi vanades, mitte aga enam esinevates tingimustes» [151].

Säärastes tingimustes muutus kohtu osa nende kriminaalseaduste sanktsioonide mehhaaniliseks rakendamiseks, millede eriülesanne seisnes selles, et ajada sunniviisiliselt vabrikuisse ja tehastesse areneva tööstuse jaoks nii tarvilikke palgatöölisi.

Vastavalt tolleaegse kriminaalpoliitika sellistele ülesannetele oli organiseeritud ka kogu kohtulik menetlus ja vastavalt sellele ka kogu tõenditesüsteem.

---

149 Маркс, Капитал, т. I, стр. 675, Партиздат, 1937 г.
150 Sealsamas, lk. 686.
151 Sealsamas, lk. 688.

Tõendamismenetlus lihtsustus äärmuseni, olles muudetud hädavajalike väliste faktide tuvastamiseks, mida iseloomustasid teatavad formaalsed tunnused. «Tõendamise» vahendid olid samuti äärmiselt lihtsad ja omapärased; kõige kindlamaks «tõendamise» vahendiks loeti füüsiliste valude tekitamist, piinamist, mille varal oli kõige kergem saavutada süüaluselt isiklikku ülestunnistust, mida peeti «parimaks tõendiks», «tõendite kuningannaks». See oli ajajärk, mil seetõttu, et puudus «kõlbeline veendumus, kohtunikkudel tuli luua kogunenud kirjavahetuse läbivaatamisest tulenev kunstlik veendumus» [152].

XVI—XVIII sajandil oli seesuguste tolle aja kohta õpetatud juristide, nagu Julius Claruse, Farinacciuse, Carpzowi, Mascarduse, Imberti ja teiste jõupingutustega loodud omapärane tõenditesüsteem, mis oli üleni täis, nagu ütleb Beko, täpsustavaid juhiseid ja lõpmatul arvul igasuguseid piiritlusi, millega püüti iga erijuhtumit viia teatava algebralise vormeli alla, mis peab kohtualuse süü või süütuse ära määrama.

«Süvenedes sellesse kriminaalkohtulike tõendite teooriasse,» kirjutab selle teooria kohta Beko, «jõuad tahtmata küsimuse juurde: kas see tohutu hulk ettevaatusabinõusid on suunatud kohtuniku või kohtualuse vastu, sest kasuistide poolt väljatöötatud põhjatusse vigurite ja võrkude sügavikku võib tegelikult siplema jääda nii kohtunik kui ka kohtualune? Selle hukatusliku teooria poolt leiutatud tuhande süsteemi hulgast ma juhin tähelepanu tõendite klassifikatsioonile, millel oli hävitav soov aheldada kohtuniku südametunnistust» [153].

Kuid see niinimetatud «tõenditeõpetus» ja sellele «õpetusele» rajatud tõenditesüsteem vastas just tol ajastul valitsenud ekspluataatorite klasside huvidele, kes nägid kohtus üht oma ülevõimu kindlustamise vahendit ja ilmutasid suurimat ükskõiksust selle vastu, kas see tõenditesüsteem on või ei ole «hukatuslik», jälk, halastamatu ja kalk. Veel enam — ekspluataatorid ülistasid seda tõenditesüsteemi oma käsilaste ja häbitute lakeide suu läbi

---

[152] Беко, Организация уголовной юстиции в главнейшие исторические эпохи, 1867, стр. 229.

[153] Sealsamas, lk. 230.

teaduse alal, nagu Jousse. Jousse näiteks väitis selle süsteemi kohta, et formaalsete tõendite teooriat sisaldav kriminaalprotsessi seadustik «... ühendab endas kõik head nõuded: selle on kirja pannud armastus ühiskondliku heaolu vastu; iga ta sõna on läbi immutatud õiglusest» [154].

Nõnda ülistavad ekspluataatorid fanaatilist metsikust oma võitluses mittealistuvate vastu, kiites seda tõeliselt «... mõrvarliku ja hullumeelse piinamise kultuse ja kriminaalkohtulike tõendite teooria» süsteemi [155].

Kohus, inkvisitsiooniline kriminaalprotsess ja selle protsessiga orgaaniliselt seotud formaalsete tõendite teooria etendasid tähtsaimat poliitilist osa võitluses feodalismi vastu, võitluses pinna puhastamise eest feodaalomandi asemele astunud kapitalistliku omandi arenemisele ja kindlustumisele. Just selles asjaolus tuleb otsida nii XIX sajandi keskpaigani eksisteerinud formaalsete tõendite teooria tekkimise kui ka tema tähelepanuväärivа eluvõimsuse seletust.

Formaalsete ehk — nagu veel teisiti nimetatakse — legaalsete tõendite teooria ei moodustanud sugugi, nagu väidavad mõned kodanlikud teadlased (Vladimirov, Foinitski), kogutud inimkogemuste resultaati, «üldinimlike kogemuste loogilisi teese» (Vladimirov). See teooria, vastupidi, on äärmiselt kujukas mälestusmärk ekspluataatorlikust õigusest, mis polnud veel omandanud kaasaegsete kapitalistlike ekspluataatorite õiguse poolt nii osavasti tarvitatava klassimaskeeringu kunsti. See teooria, kui kõnelda temas väljendatud ajaloolistest kogemustest, ei ole mitte «üldinimlike kogemuste» tulemus, vaid ebainimlike ja oma julmuselt ületamatute kogemuste, tolleaegsele ühiskonnale kardetavate «korra ja seaduse» rikkujate mahasurumise ja nendega verise arveteõiendamise kogemuste tulemus. Ühtlasi tõendab see teooria veelkordselt, et kohus ei ole sugugi mingi «riigivõimu põhimõtteline enesepiiramine» (Ihering, Eesmärk õiguses), vaid antud ühiskonnas valitseva klassi huvides tegutsev võimuorgan. Ta tõendab, et kohtu protses-

[154] Бекo, Организация уголовной юстиции в главнейшие исторические эпохи, 1867, стр. 241.

[155] Sealsamas.

suaalsed tegevusvormid ei ole mitte inimkonna poolt oma kultuurilise arenemise teekonnal ja «vastavalt kultuuri e d a s i a r e n e v a l e liikumisele»[156] (minu sõrendus. — *A. V.*) püstitatavad «kohtulike toimingute tuletornid»[157], vaid ainult klassiülevõimu kindlustamise välised vormid.

Formaalsete tõendite teooria on teooria, mis rajas ja põhjendas niisuguse kohtulike tõendite kogumise, kasutamise ja hindamise süsteemi, mis täielikult vastas selle inkvisitsioonilise protsessi põhiprintsiipidele, mille peaülesandeks oli kindlustada vägivalla tarvitamist töörahva kallal, keda painutati «... palgatöö distsipliini alla piitsadega, põletusmärkidega, piinamisega»[158].

Täiesti väär on mõningate protsessualistide väide, et formaalsete tõendite teooria on vastuolus juurdlusprotsessi põhimõtetega[159], kuna ta püüdis luua vastukaalu äärmisele kohtunikkude omavolile. Formaalsete tõendite süsteem pani «kohtuniku omavolile» tõepoolest teatava piiri, reglementeerides rangelt kohtuniku tegevust tõendite hindamisel seaduses juba ette kindlaksmääratud reeglitega. Kuid sellise kohtuniku osatähtsust mehhaaniliselt tegutseva automaadi osatähtsuseni kahandanud reglementatsiooni iseloom muutiski tõendamise menetluse kui protsessi tähtsaima osa, protsessi hinge, materiaalse tõe tuvastamise ülesandest niisama kaugel seisvaks protseduuriks, nagu seda oli juurdlusprotsess tervikuna.

Politseilikest tendentsidest läbi imbunud, isiku ning inimese ja kodaniku huvidele vastandlike ekspluataatorliku riigi huvide kindlustamist ja kaitsmist taotlev juurdlusprotsess ei arvestanud süüalust, kes esines lihtsa juurdlusmaterjalina, uurimisliku eksperimenteerimise lihtsa objektina. Kõige teravamalt väljendus see niinimetatud piinamisega protsessis, kus piinamine moodustas põhilise ja valitseva «tõendamise» meetodi.

---

[156] М и х а й л о в с к и й, Основные принципы организации уголовного суда, Томск, 1905.

[157] H é l i e, Traité de l'instruction criminelle, 1845, VI, lk. 6.

[158] М а р к с, Капитал, т. I, стр. 690, Партиздат, 1937.

[159] Vt. näiteks Р о з и н, Уголовное судопроизводство, 1916, изд. 3-е, стр. 383; Ф о й н и ц к и й, Курс уголовного судопроизводства, 1899, т. II.

Piinamisega protsessi jaoks oli tähtis määrata vaid kindlaks tingimused, mille esinemise korral oli võimalik ja lubatud kohaldada piinamist, ja selle tulemuste põhjal otsustatigi asi. Nende tingimuste osa etendasidki tõendid, mis määrasid piinamise lubatavuse või mittelubatavuse.

Kas saab eitada «piinamisega protsessi» orgaanilist seost formaalsete tõendite teooriaga, mille aluseks oli süüaluse isikliku ülestunnistuse prevaleeriva tähtsuse põhimõte? Muidugi ei saa, nagu ei saa kõnelda ka vastuolust, mis olevat valitsenud inkvisitsioonilise juurdlusprotsessi ja legaalse teooria vahel.

«Piinamise kaotamise järel,» loeme prof. Foinitskilt, «püsib edasi isikliku ülestunnistuse domineeriv tähtsus, endiselt suunduvad selle ülestunnistuse saamisele inkvisitsioonilise protsessi jõupingutused, olgugi et teistsuguste abinõudega. Üksnes ülestunnistust peetakse kõigiti täiuslikuks tõendiks ja seaduseandja ülesandeks jääb vaid teiste temale enam-vähem lähenevate tõendite äranäitamine ja selle läheduse astme kindlaksmääramine. Selle küsimuse otsustamise teeb tõendite legaalne teooria ülesandeks seaduseandjale» [160].

Inkvisitsioonilise (juurdlus-)protsessi peaülesandeks on «hõlpsasti ja õigesti» avastada süüdlane (Baršev). Selles protsessis uurija asub «... süüaluse vastas kui kuritegu jälitava riigi esindaja, kui süüdistaja, kes tegutseb riigi nimel. Seetõttu peab ta oma süüdistuse tõendama, peab koguma kõikvõimalikud tõendid selleks, et juhul, kui süüalune ei esita end õigustavaid tõendeid — ja tõenäoliselt pole temalt enam võimalik saada ülestunnistust, uurija omaks seaduslikke põhjusi tema süüdistamiseks ning sellist hulka materjale ja tingimusi, et nende alusel võiks tunnistada teda süüdlaseks» [161].

Nendest prof. Barševi sõnadest ei ilmne mitte ainult tõeline juurdlusprotsessi sihikindlus, vaid ka formaalsete tõendite süsteemi tõeline seos selle protsessivormiga.

---

[160] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, 1899, т. II, стр. 209.

[161] Баршев, Основания уголовного судопроизводства, СПБ, 1841, стр. 148—149.

Juurdlusprotsessi seos formaalsete tõendite teooriaga pole kaheldav. See seos on õieti õelda niivõrd tihe, et ainult juurdlusprotsessi domineerimise ajal oligi võimalik selline tõenditesüsteem nagu formaalsete tõendite süsteem. Nagu juurdlusprotsesski, vastas see teooria täielikult oma aja kujunenud vajadustele. Ta kadus koos juurdlusprotsessiga lavalt momendil, mil vanad vajadused olid oma ea ära elanud ja asendusid uute nõuetega, millised esile tõstis arenenud kapitalistlik majandus.

Lähtudes inimeste seisuslikust ebavõrdsusest, nende erineva sotsiaalse tähtsuse tunnustamisest, peegeldas formaalsete tõendite teooria varajase kapitalismi ajastu tsentraliseeritud riigivõimu püüdlusi murda mitmesuguste kohalike huvide vastuseis kapitalismi arenemisele, kuivõrd seda oli võimalik teostada riigiaparaadi sellise tähtsa osa, nagu kohtu tegevuse vastava suunamise varal. Formaalsete tõendite teooria võis etendada ja tegelikult etendaski oma osa veel mitte täie tugevuse saavutanud tsentraliseeritud riigivõimu võitluses kohalike kohtute omavoli vastu, feodalismi traditsioonidest veel mitte vabanenud kohtunike poolt seaduste «omavolilise tõlgendamise petliku muutlikkuse» vastu. Seda protesti kohtuniku omavoli vastu, mis kajastas feodaalseid meeleolusid, väljendas väga teravalt ja iseloomulikult Beccaria, kes asus vaenujalale keskaja barbaarsete kohtutavade suhtes. «Kui seadused on koodeksis esitatud täpselt ja kuuluvad täht-tähelisele täitmisele,» kirjutas Beccaria, «kui kohtunik on kohustatud ainult uurima, kas kodaniku vastav tegu on seadusega kooskõlas või mitte ... siis on kodanikud päästetud hulgast väikestest türannidest» [162].

Sellele vaatamata et legaalne teooria kogu hoolikusega reglementeeris kohtu tegevuse, avanesid selle teooria valitsemise ajal kohtuniku omavolile siiski kõige piiramatumad võimalused. See on ka täiesti loomulik, sest juurdlusprotsessi tingimustes muutusid protsessiseaduse formaalsed nõuded ja tingimused pimedaks tööriistaks kohtuametnike, selle oma seisuse ning oma klassi tahet teostavate tõeliste «väikeste türannide hulga» käes.

---

[162] Беккария, О преступлениях и наказаниях, 1889, стр. 20, 21, 22.

Selle teooria klassiiseloom ei jäta mingit kahtlust. Seda asjaolu ei saa eitada isegi kodanlikud juristid, ehkki nad püüavad seda igati maskeerida ja looritada.

Selline on näiteks prof. Slutševski katse seletada formaalsete tõendite teooria põhiideed sellega, et «kohtuniku otsus peab (selle teooria kohaselt. — *A. V.*) tuginema üldtunnustatud (minu sõrendus. — *A. V.*) objektiivsetele alustele» [163].

Kuid mida muud kujutavad endast need «üldtunnustatud objektiivsed alused» kui mitte nende ekspluataatorlike klasside kriminaalõiguslikku ja kriminaalprotsessuaalset ideoloogiat, kes võitlesid oma ülevõimu majandusliku ja poliitilise tugevdamise eest ja kes selle võitluse üht vahendit samal ajal nägid formaalsete tõendite teoorias? Formaalsete tõendite süsteemi ajaloolist osa tõendiõiguse arengus on vaja hinnata sellelt seisukohalt. Täiesti väär on seetõttu formaalsete tõendite teooria hinnang mõningate protsessualistide poolt, kes nähtavasti ei märka selle teooria klassiloomust ja ta ajaloolist tingitust ning kes avastasid selles teoorias «terveid põhimõtteid» ja «terve tuuma», mille arendamine ja süvendamine pidavat olema kaasaegse tõendiõpetuse ülesanne [164].

---

[163] Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II, Судопроизводство, СПБ, 1892, стр. 134.

Ajaloo klassiline käsitus tungib mõnikord esile koguni kodanlike ajaloolaste teoste lehekülgedelt. Nii oli näiteks Kljutševski, käsitledes «Vene ajaloo kursuses» «Russkaja Pravdat», sunnitud konstateerima, et «Russkaja Pravda» on peamiselt kapitali seadustik. Kapital on seaduseandja erilise tähelepanu objektiks; tööd ennast, s. o. inimese isikut, käsitatakse kui kapitali tööriista; võib öelda, et kapital on kõige eesõigustatum isik «Russkaja Pravdas». Ning edasi: «Eespool kõike on vähemalt vanimais koodeksi osades paigutatud iseseisvate linnaklasside huvid ja suhted, s. o. orjaomaniku ja kaubandus-tööstusliku maailma suhted. Uurides nimelt «Russkaja Pravda» järgi tsiviilvahekordi, inimeste eraõiguslikke, juriidilisi suhteid, põrkame siingi kokku sellesama jõuga, mis nii võimsalt mõjustas poliitilise korra kujunemist kogu meie poolt uuritava esimese perioodi kestel: seal, poliitilises elus, oli sääraseks jõuks kaubalinn oma veetšega; ja siin, isiklikus tsiviilses kooselus, on seesama linn sellega, millega ta töötas, — kaubandus-tööstusliku kapitaliga» (Ключевский, Курс русской истории, Соцэкгиз, 1937, ч. I, стр. 253, 254).

[164] Гродзинский, Учение о доказательствах и его эволюция, Харьков, 1925; Чельцов-Бебутов, Советский уголовный процесс, Харьков, 1929, вып. II, стр. 112.

Oma brošüüris «Tõenditeõpetus ja selle evolutsioon» (lk. 10) soovitab

Meie uurimis- ja kohtutöö paremaks muutmise huvides ei saa endastmõistetavalt keelduda kasutamast kõike tõesti väärtuslikku, mida protsessi- ja eriti tõendiõiguse areng on andnud. Kuid formaalsete tõendite teooria «tervete põhimõtete» kasutamisest tuleb kindlasti loobuda, kõigepealt seetõttu, et formaalsete tõendite teoorias pole jälgegi mingisugustest tervetest «põhimõtetest» või «tuumadest», nagu seda eespool näitasime. Sellest said lõppude lõpuks hästi aru isegi kodanlikud juristid, kes formaalsete tõendite teooria on heitnud arhiivi.

---

prof. Grodzinski võtta formaalsete tõendite teooriast see positiivne, mis leidus vanas õiguses, mitte ignoreerides «neid väärtuslikke praktilisi näpunäiteid, mida sisaldas endas vana seadusandlus», ja sobitada see ühte kohtuniku sisemise veendumusega.

Vaevalt, et tõenditeõpetusele sellisest «ühtesobitamisest», sellisest «eklektilisest leemest» midagi head tuleb ...

III peatükk.

Inglise tõendiõigus.

§ 10. Inglise tõenditesüsteemi erisused.

Inglise tõenditesüsteemi käsitatakse tavaliselt inglise õiguse omapärase avaldusena, mis teravalt erineb kontinentaalõigusest, eriti formaalsete tõendite teooria valitsemise ajajärgu õigusest [165].

Inglise tõenditeteooria originaalsust näevad mõned teadlased kõigepealt selles, et see teooria ei sisalda reegleid tõendite jõu kohta.

«Inglise tõenditeteooria,» loeme selles küsimuses prof. Vladimirovilt, «on tõe uurimise meetod, mitte aga reeglite kogu, mis määrab ette kindlaks usaldusväärsuse tunnused» [166]. Seepärast nimetab prof. Vladimirov inglise tõenditeteooriat lihtsalt «... kriminaalprotsessi loogikaks, teooriaks, mis määrab kindlaks tõendite läbitöötamise meetodi» [167].

Selles suhtes pakub inglise tõendiõigus tõesti suurt huvi. Selle õiguse tundmaõppimine mitte üksnes ei rikasta ajaloolist ja juriidilist iseloomu teadmistega, vaid aitab ka omandada kohtuprotsessis uuritavate faktide kohta tehtud nii juriidilise analüüsi,

---

[165] Vt. selle kohta prof. Ljublinski eessõna Stepheni raamatu «Tõendiõiguse ülevaade» venek. tõlkele; Гродзинский, Учение о доказательствах и его эволюция, Харьков, 1925; Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910; Kenny (Outlines of Criminal Law, Cambridge, 1936) näeb inglise tõendiõiguse erisusi inglise protsessi arengu erisustes, milles õiguslikud küsimused on lahutatud fakti küsimustest, mis on jäetud vannutatud meeste (*laymen*) kompetentsi.

[166] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, изд. 3-е, стр. 80.

[167] Sealsamas.

mida tarvitatakse inglise protsessis, kui ka sünteesi meetodit. Loogika osa kohtulike tõendite õpetuses käsitleb ka tuntud inglise jurist Stephen [168].

Kogu kohtulike tõendite teooria viib Stephen õieti öelda täielikult loogika üldprobleemide alla, mille põhiülesandeks on teatavasti teha järeldusi tuntult tundmatule, osaliselt üldisele. Samasugune ülesanne seisab kahtlemata uurimise ees ka kohtu- ja eriti kriminaalprotsessis. Kuid hoolimata nende ülesannete kogu ühtsusest ei tohi tavalise teadusliku uurimise ja kohtuliku uurimise suhtes silmapaari vahele jätta viimase erisusi, mis on tingitud kohtuliku uurimise materiaalse sisu spetsiifilisusest. Märksa suuremat osa kui üldteaduslikus uurimises etendab kohtulikus uurimises loogilise aheliku üksikute elementide ja nende hulgas otsustuse paralleelsete ja ristuvate elementide vahekorra ja vastastikuse seotuse probleem. Teisiti öeldes — kohtulikus loogilises analüüsis küsimus ei piirdu tuntu põhjal teatava tundmatu tuvastamise või kindlaksmääramisega. Protsessis osutub mitteküllaldaseks mõne kuriteoga seotud asjaolu lihtne dešifreerimine, näiteks teatavate toimingute ja riistade abil tekitatud vägivaldse surma fakti tuvastamine, mis tavalise teadusliku uurimise jaoks oleks küllaldane ja millega teatavasti piirdubki näiteks kohtumeditsiinilise või tehnilise ekspertiisi ülesanne. Siin on tähtis ja tarvilik ka veel sooritatud kuriteo konkreetsete motiivide, kuritegeliku kavatsuse eesmärgi ja plaanide tuvastamine. See aga ületab juba uuritavate faktide vastastikuse loogilise seotuse probleemi piirid.

See kuulub juba tuvastatud faktide, nende mõtte, nende tähtsuse sisemise tuuma kui süü tõendi ja kriminaalvastutuse kriteeriumi analüüsi ja hindamise valdkonda. Niisugust probleemi ei saa piirata ülesandega teha ainult loogiline järeldus, sest see viimane (tundmatu kindlaksmääramine tuntu põhjal) on vaid vastava probleemi esimene, ehkki tähtsaim osa. Ta teiseks osaks on kuriteo sisemise tuuma avastamine, selle avastamine, mida võiks nimetada teo hingeks — *animus acti*. See osa ülesandest on

---

[168] Stephen, A Digest of the Law of Evidence, 1877, IX.

seda enam tähtis, et temaga on seotud ka kuriteo juriidilise kvalifikatsiooni probleem, mis, nagu see iseenesest on mõistetav, lülitub tõendiõiguse üldprobleemi. Kogu tõendamise ülesande täitmiseks on ju kriminaalprotsessis vähe sellest, et tuvastatakse näiteks tapmise fakt, vaid on tarvis tuvastada veel selle juriidiline loomus (juhuslik tapmine, tahtlik tapmine — ühel või teisel kujul jne.). Seetõttu ei saa tervet tõendiõiguse sisu piirata ainult esimese ülesandega: tundmatute faktide tuvastamisega tuntud faktide põhjal. Tähtis on veel kõigi selliste faktide sisu kindlakstegemine. Seepärast ei saa nõustuda Stepheniga, kes kogu tõendiõiguse sisu näeb tõendite relevantsuse õpetuses, s. t. selles, milliseid fakte võidakse lugeda antud asjasse puutuvaiks, millised tõendid ja millistel tingimustel on kohtulikul uurimisel lubatavad ning kelle poolt ja mil viisil peab mingi fakti tõendamisel tõendeid esitatama [169].

See formaalsete tõendite teooriaga võrreldes tõesti koguni uus tõendite küsimuse käsitus eristab inglise tõenditeteooriat kahtlemata väga soodsalt formaalsete tõendite teooriast.

Formaalsete tõendite teooria, nagu me juba nägime, asetas kohtuniku veendumuse asemele seaduse, kõrvaldades täiesti igasuguse tõendite hindamise kohtuniku poolt, kohtule tõendina esitatud faktide igasuguse «vaba» kasutamise. Vastupidiselt sellele kivistunud tõenditesüsteemile jätab inglise tõenditeteooria kohtunikule teatava faktide hindamise vabaduse, andes kohtunikule teatavad juriidilised põhimõtted, millest juhindudes võiks kohtunik teostada seda hinnangut paremini ja eksimatumalt. Inglise tõenditeteooria on tihedalt seotud vandemeeste kohtuga, kelle praktilise tegevuse alusel ta tekkis, arenes ning kujunes iseseisvaks süsteemiks ja tugevnes kui üks inglise protsessi kõige tähtsamaid põhimõtteid [170].

---

[169] Inglise tõendiõiguse relevantsuse teooria (*theory of relevancy*) objektiks on kriminaalprotsessuaalse uurimise piiride kindlaksmääramine. Selle küsimuse kohta vt. P. J. Ljublinski põhjalikku inglise tõendiõiguse kirjeldust tema eessõnas Stepheni raamatu «Tõendiõiguse ülevaade» venek. tõlkele (1910). Vt. ka Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 80 и сл.

[170] «Anglo-ameerika tõenditesüsteem tõõtatakse välja kroonukohtu poolt juhtnööriks vannutatud meestele. Kroonukohtunikele endile ei ole see

Inglise kohtulike tõendite teooria ei sea endale eesmärgiks määrata ette kindlaks iga tõendi jõudu, omadusi ja tähtsust ega kohusta kohtunikku omistama ühele või teisele tõendile seda tähtsust, mille on tõendile juba ette andnud seadus ise. Inglise tõenditeteooria ei püüa vastata küsimusele, millist tähtsust omab teatav tõend, ega seaduses juba ette kindlaks määrata, millised eelised on või peavad olema kohtuniku jaoks ühel tõendil teiste tõendite ees. See on inglise tõenditesüsteemi tugev külg. See teooria püüab anda vastust vaid järgmistele küsimustele:

1) millised faktid võivad olla tõendatavad (*thema probanda — what facts may and what may not be proved in such cases*), s. o. tõendamisele kuuluv tees, millega on seotud tõendite relevantsuse õpetus — *theory of relevancy*;

2) milliseid tõendeid võib kasutada tõendamiseks (*what sort of evidence must be given of a fact which may be proved*);

3) kes peab esitama tõendid ehk kellel lasub tõendamiskoormis (*by whom and in what manner the evidence must be produced, by which any fact is to be proved*), s. o. tõendamiskoormise (*the burden of proof, onus probandi*) reegel [171].

Säärasel kujul annab tõenditeteooria kohtu juhtimiseks maksimaalse võimaluse, kõrvaldades ohu, mis on seotud kunstliku vahelesegamisega kohtuniku sõltumatu ja vaba veendumuse kujunemisse. Ent ka inglise teooria ei jää sellele põhimõttele ustavaks, sest real juhtudel otsustab ta kohtuniku jaoks ette ära teatavate tõenduslike tingimuste kohustuslikkuse. Iseloomustades seda laadi reegleid kõrvutab prof. Vladimirov neid õiglaselt formaalsete tõendite negatiivse teooriaga [172].

---

kohustuslik, kuigi nemadki juhinduvad sellest. Kuid ka vandekohtunikele on ta kõlbelise, mitte aga juriidilise kohustuslikkusega, *«non ratione auctoritatis, sed auctoritate rationis»* (mitte autoriteedi loogika tõttu, vaid loogika autoriteedi tõttu) (Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1899, т. II, стр. 212)

[171] Stephen, A Digest of the Law of Evidence, Ch. VI; Introduction XI, XII, Fifth edition, 1887.

[172] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 83.

Formaalsete tõendite teooria langusega XIX sajandi keskpaiku ja vandemeestekohtu organiseerimisega Euroopa mandril areneb ka uus, Inglismaal alguse saanud tõenditesüsteem, mille raskuspunktiks ei ole enam tõendite hindamise reeglid, vaid tõendite kasutamise metoodika põhimõtted. Üks inglise tõenditeteooria põhiülesandeid seisnes püüdes kõrvaldada vandekohtunike vaateväljalt alaväärtuslik materjal ja kergendada vandekohtunike tööd tõendite hindamisel. Seetõttu asetatakse inglise teoorias pearõhk üksikute tõendite jõudu ja tähtsust käsitlevate juhtnööride väljatöötamisele.

Sellest hoolimata säilivad ka inglise tõenditesüsteemis üsna märgatavad jäljed legaalsest teooriast. Inglise tõenditesüsteem tunneb näiteks niinimetatud «otsustavaid tõendeid» (*conclusive proof*), s. o. selliseid tõendeid, mille esitamise korral on kohtunik seaduse tõttu kohustatud tunnistama mingi fakti tõendatuks ja kõrvaldama tõendi, mis oli suunatud esimese tõendusliku jõu ümberlükkamisele (S t e p h e n).

Rida formaalseid näitajaid loeb inglise teooria tõendiks ka tõendite relevantsuse küsimuse otsustamisel. Relevantsuse küsimuse näitena esitab Stephen juhtumi, kus varastatud asjade varjamises süüdistamise puhul varastatud asja 12 kuu jooksul valdamise fakt loetakse relevantseks küsimuses, kas varastatud asja valdaja teadis, et see asi on varastatud.

«Kui,» loeme Stephenilt, «eeltoodud menetluse korral esitatakse tõend, et varastatud asi oli leitud süüdistatava isiku valdusest, siis fakt, et säärane isik oli kohtule vahetult eelnenud viie aasta jooksul mõne pettuse või autusega seotud kuriteo eest süüdi mõistetud, loetakse relevantseks tõendina selle kohta, et süüalune teadis, et tema valduses olnud asi oli varastatud» [173].

Tõendite relevantsuse küsimuse otsustamine muidugi ei tähenda sugugi tõendite h i n d a m i s t. Antud küsimuse suhtes relevantseks tunnistatud fakti võidakse kui tõendit hüljata. Meile aga on tähtis kohe ära märkida, et nende küsimuste lahendamisel lähtub inglise tõendiõigus seesugustest formaalsetest kaalutlus-

[173] С т и ф е н, Очерк доказательственного права, пер. Люблинского, СПБ, 1910, стр. 33—34.

test, nagu varastatud asja kaheteistkümnekuune (!) valdamine või omakasu eesmärgiga toime pandud kuriteo eest süüdimõistmine kohtule eelnenud viie (!) aasta jooksul, kuna neil tähtaegadel pole asja sisulise küljega täiesti ilmselt mitte midagi tegemist.

Seesugune reegel pole inglise tõenditesüsteemis mitte ainuke. Võib märkida veel rea analoogilisi juhiseid, mis oleksid nagu lausa laenatud legaalsest tõenditeteooriast.

Nii näiteks riigireetmise (*trial for high treason*) või reetmisest mitteteatamise protsessis «ei või kedagi süüdistada, kohtu alla anda või süüdlaseks tunnistada (kui ta vaid ise üles ei tunnista) teisiti kui ainult kahe seadusliku tunnistaja vande põhjal, kellest kas mõlemad viibisid sellesama avaliku reetmise toimingu juures või üks nendest viibis ühe, teine aga teise riigireetmise toimingu juures. Kui esitatakse ühes ja samas süüdistuskokkuvõttes (*indictment*) kaks või rohkem eri reetmisakti (*two or more distinct treasons of divers heads or kinds*), siis tunnistajaid, kes on esitatud üks — ühe reetmisakti tõendamiseks, teine — teise akti tõendamiseks, ei saa lugeda sama reetmise kaheks tunnistajaks» [174].

Vägistamise või vägistamiskatse asjades (*offences against women*) on lubatav tõendada seda, et naisisik, kelle suhtes oli vägistamiskatse sooritatud, «oli üldse kõlvatu» (*was of a generality immoral character*) [175], kuigi on selge, et kui «kõlvatu» ka kannatanu oleks, ei või ega tohi see vähimalgi määral mõjuda asja uurimisele ühes kõigi siit tulenevate tagajärgedega. Täiesti formaalset laadi on ka selle jao teised sätted, mis keelavad võtta kannatanut selles küsimuses ristküsitlemisele ja esitada vastuväiteid tema seletuste kohta ühendusest teiste meesisikutega. See säte lähtub nähtavasti püüdest mitte panna kannatanut avalikus kohtus piinlikku seisukorda. Kuid sellist «moraalset» kaalutlust ei saa ega tohi kuriteo uurimisel arvestada. Uurimise huvid peavad painutama enda alla kõik muud huvid. Uurija, kes alati peab esijoones juhinduma just sellest põhimõttest, on kohustatud

[174] Stephen, Digest, art. 122, 134.
[175] Sealsamas, art. 134.

uurima igakülgselt kõiki asjaolusid, ükskõik millise intiimse iseloomuga need ka ei oleks. See on peamine põhimõte. Teistsugune «moraal», mille on dikteerinud tegelikult tolleaegse ühiskonna väikekodanlik ideoloogia, kelle kõlblusreeglid nõuavad «oma koduseid tülisid kodunt mitte välja kanda», asub otseses ja ilmses vastuolus ühiskondliku ohutuse õigestimõistetud huvidega ja tuleb seepärast kõrvale heita. Kannatanu huvisid võidakse vastavail juhtudel vajalikul viisil kaitsta sel teel, et seesuguseid asja intiimseid külgi võidakse kohtus uurida kinnisel kohtuistungil. Kaasaegne praktika, toetatuna kaasaegsest seadusandlusest, sammubki teatavasti just seda teed.

Täpselt samas formaalsete tõendite teooria vaimus on inglise kohtupraktika välja töötanud reeglid tunnistaja üleskirjutatud ütluste esitamise kohta kohtule. Nende reeglite hulgas leiame ka niisuguse, mille järgi tunnistaja üleskirjutatud ütlust võidakse kohtuistungil tõendina esitada, kui see ütlus on kohtuniku poolt alla kirjutatud ning selle all leiduv kohtuniku allkiri on usaldusvääriv [176].

Tõendiõiguse teeside loetelu järgi, mis on antud L. M. Lely poolt lisana Best'i teosele «The Principles of the Law of Evidence», teeb tunnistaja keeldumine vande või vastava tõotuse andmisest tema ebakompetentseks. Samade reeglite järgi ei tohi kellegi üle vandemurdmise eest kohut mõista teisiti kui kahe tunnistaja ütluse põhjal või ühe tunnistaja ütluse põhjal, mida kinnitavad muud tõendid. Inglise tõendiõigus annab vandele (vandetõotusele) üldse erilise tähtsuse.

Stepheni «Digest'i» 123. artikkel lausub otse: «Tunnistus (*evidence*) peab olema antud vande all, välja arvatud mõned juhud», ja edasi: «Iga suuline tunnistus ... peab olema antud vande all (*must be given upon oath*)» [177] jne.

Formaalsete tõendite teooria jälgi säilitab endal kahtlemata ka reegel esitada «parim tõend» (*best evidence rule*). Selle juba XVIII sajandil tekkinud reegli tuumaks on poole kohustus esitada

---

[176] Stephen, Digest, art. 140.
[177] Sealsamas, art. 135.

kõigist tema käsutuses olevaist tõendeist see, millel on kõige suurem tõenduslik jõud. Nii et, Thayeri järgi, kui soovitakse esitada tunnistaja seletust, tuleb esitada tunnistaja, kui viidatakse kirjalikule aktile, on vaja esitada akt, kui soovitakse vandekohtunikule tõendada tunnistajatega kinnitatud dokumendi koostamist, on vaja tuua kohtusse seda tõestavad tunnistajad [178].

«Parimad tõendid» on algsed tõendid, algallikas, parimad *ex natura rei*, s. t. kuivõrd lubab seda antud juhu loomus.

Reegel *best evidence*'i kohta, vaatamata oma näivale vastuvaidlematusele, kuna ta õieti käsitleb algallika kui tõendi eelistamist igale tuletatud faktile, kutsub tegelikkuses esile arvukaid vastuolulisi tõlgendusi, mis annavad sageli tunnistust tema formaalsest mõistmisest.

Kohtupraktika pakub küllaltki näiteid sellest, et niinimetatud teisejärgulisel (ehk tuletatud) tõendil on suurem tõenduslik tähtsus kui algsel tõendil, mis osutub seega mitte parimaks, vaid halvimaks tõendiks. Tunnistaja poolt väljaspool kohut, rahulikus olukorras antud kirjalik ütlus võib olla märksa väärtuslikum ja veenvam kui sama tunnistaja poolt kohtus antud suuline ütlus, mis on seotud erutuse ja hämmeldusega, mille on tekitanud tunnistaja harjumatus avaliku kohtu omapärase õhkkonnaga [179]. Seepärast pole juhuslik see rea juristide tagasihoidlik ja vahel

---

[178] Vt. Ljublinski eessõna Stepheni raamatu venek. tõlkele «Очерк доказательственного права», СПБ, 1910, lk. XCIII. «Parimate tõendite» kohta vt. ka Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 150 и сл.

[179] Isegi niisugune äge *best ecidence*'i austaja, nagu prof. Vladimirov, peab tunnistama, et «vandekohtunikud võivad isegi teisejärgulist tõendit eelistada esmajärgulisele tõendile: säärased on tõendite vaba hindamise õigused» (Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 154).

Milleks muuks siis muutub see reegel, kui mitte tühjaks formaalsuseks? Arvustades ameerika juriste (Greanleaf, Law of Evidence), kes lubavad teisejärguliste tõendite astendamist nende usaldusväärsuse põhjal, rõhutab prof. Vladimirov ise, et see tähendab «maskeeritud tunnustamist, et usaldusväärsus on teatavatele tõendiliikidele rohkem omane kui teistele». Kuid selles just seisnebki formaalsete tõendite teooria. Prof. Vladimirov paljastab õigesti säärase seisukoha ekslikkuse, rõhutades, et usaldusväärsus ei olene tõendite liigist.

ka eitav suhtumine *best evidence*'i, mis iseloomustab inglise tõendiõiguse hilisemat käsitlust [180].

Formalismi tunnused on ka inglise tõenditesüsteemi poolt omaks võetud süüaluse isikliku ülestunnistuse käsitluses.

«Kui inglise kohtus,» loeme Stephenilt, «tunnistab kohtualune end süüdi (*pleads guilty*), siis on ka asjal lõpp, ei ole edasist uurimist ning kohtuotsus järgneb otsekohe ülestunnistusele» [181].

Kuivõrd see reegel lähendab inglise tõenditesüsteemi formaalsete tõendite teooriale, ei vaja erilist seletust [182].

Inglise *common law* püstitab, tõsi küll, rea klausleid tingimuste suhtes, mille esinemise puhul süüaluse ülestunnistus omandab seesuguse kategoorilise iseloomu. Kuid need klauslid (vabatahtlikkus, sisenduse, avatluse, ähvarduste, lubaduste ja sunduse puudumine) ei oma suurt praktilist tähtsust, kuna real juhtumeil on võimatu ette kindlaks määrata, mida nimelt tuleb käsitada sisendusena, avatlusena, lubadusena, ähvardusena või veenmisena. Stephen esitab inglise kohtute praktikast küllalt fakte, mis annavad tunnistust selletaoliste mõistete venivusest, nende suhtelisusest ja tinglikkusest [183].

---

180 «See reegel tuleb alla viia erandi astmele,» kirjutab Thayer. «Ta pole kooskõlas kehtiva praktikaga,» kirjutab teine jurist Gulson, «on üldpõhimõttena täiesti rakendamatu, viib ekslikule arusaamisele, sest parima tõendi nõue, mida on võimalik esitada asja iseloomu seisukohalt, on pigemini erand kui reegel» (tsit. Ljublinski järgi, eessõna Stepheni teose venek. väljaandele «Очерк доказательственного права», 1910, lk. XCIV—XCV). Vt. Kenny (Outlines of Criminal Law, 1936, lk. 433), kes käsitleb *best evidence*'i reeglit kui lihtsat juhist eelistada algseid ehk originaalseid tõendeid igale tuletatud ehk teisejärgulisele tõendile.

182 Стифен, Уголовное право Англии, стр. 409.

Seda ei saa varjata ka säärased inglise tõendiõiguse äärmised austajad, nagu prof. Ljublinski, kes tunnistab, et «... erinevalt teistest avaldustest loob see (süüaluse ülestunnistus — *A. V.*) seadusliku järelduse mingi fakti tõelisusest, mis räägib ülestunnistava isiku vastu (teisi ütlusi aga hindab kohus oma äranägemise kohaselt)» (prof. Ljublinski eessõna Stepheni teose venek. väljaandele «Очерк доказательственного права», СПБ, 1910, lk. I — XXXVIII).

183 Стифен, Уголовное право Англии, СПБ, 1910, стр. 409 и сл. Ülestunnistus loetakse vabatahtlikuks, kui see on tehtud preestri mõjustusel, usuliste veenete põhjal. Samuti loetakse ülestunnistus vabatahtlikuks, mis anti süüaluse poolt vanglaülema lubaduse tõttu võimaldada tal kohtumist naisega tingimusel, et süüalune ütleb, kus näiteks asub varastatud ese. (Vt. Stephen, Digest, art. 22, p. 31.)

§ 11. Inglise tõenditesüsteemi formalism.

Inglise tõendiõigus, kujutades endast kohtupidamise teooria ja praktika arengu progressi, säilitab, vaatamata kõigile oma vaieldamatuile paremustele, mis eristavad teda teravalt, põhimõtteliselt formaalsete tõendite süsteemist, seega mõnes suhtes endal formalismi pitserit, säilitab teatavaid formaalsete tõendite teooria igandeid. Lisaks sellele iseloomustab inglise tõenditesüsteemi veel äärmine kasuistlikkus ja seesmine vasturääkivus. Õieti öelda ei ole see isegi süsteem, vaid pikaajalisest kohtupraktikast kogunenud ja ühtsale printsipiaalsele alusele viimata jäänud reeglite kuhjumine, mis peegeldavad sajandite süstematiseerimata «praktilise tarkuse» kogu kaost. Nende reeglite kohta kirjutas Thayer, et need «... on enamjaolt halvasti omandatud, halvasti sõnastatud ja halvasti läbi seeditud. Mõnikord, nagu näiteks tunnistajatega kinnitatud dokumentide tõendamisel, jõudsid nad keskaegse protsessi praktikast meieni aeglasel, märkamatul teel, mis varjas nende päritolu, tõelist loomust ja aluseid; ja siis rakendati neid reegleid kas nende tähe või mingisuguse kunstlikult leiutatud kaalutluste alusel, mis viisid naljakate, pentsikute ja ajuti arusaamatute tulemusteni» [184].

Thayer ei saa jätta tunnistamata, et sageli osutuvad need reeglid seotuiks üksikute ilma põhimõttelise tähtsuseta kaasustega. Osalt koosnevad nad arvukatest üldreeglite eranditest, osalt on nad «... kahemõttelistes inglis- või ladinakeelsetes, ainult pooleldi arusaadavais, kuid ladusalt kasutatavais fraasides väljendatud mitmesuguste doktrinaarsete sätete hulk, ilma sellest aru saamata, et nende põhiideed, mis vastavail juhtudel on õnnestunud ja õiged, omandavad ükskõikse kohaldamise tõttu vale konstruktsiooni ja ebaõige tähenduse» [185]. Kuid igasuguste erandite, piiravate tingimuste, poolarusaadavate väljenduste ja määrangute kuhja all leidub siiski oma «ratsionaalne tuum», mis eraldab selle õiguse soodsalt formaalsete teooriate tõenduslikust süsteemist.

Meie ei näe mingit põhjust ülemääraselt ülistada inglise tõen

[184] Tsit. prof. Ljublinski sissejuhatavast artiklist Stepheni teose venek. väljaandele «Очерк доказательственного права», СПБ, 1910, lk. XVII.

[185] Sealsamas.

diõigust, idealiseerida seda, kujutada seda kõigi aegade ja rahvaste jaoks sobiva kohtuliku uurimise meetodina, vaatamata sellele, et temas leidub tõesti rida paremusi, võrreldes talle eelnenud ajastute tõenduslike süsteemidega. Kuid on täiesti vaidlematu, et tema tugevaimaks küljeks on tõendamise metodoloogia ja eriti kohtuliku uurimise piiride küsimuse käsitlus.

Idealiseerimata inglise tõendiõigust kui kõigi ajastute, maade ja rahvaste jaoks sobivat tõendamisvahendit, ei saa jätta tunnistamata, et see õigus omab rea metodoloogilist laadi positiivseid omadusi. Tähtis on kohtuliku (selle sõna laias tähenduses) uurimise piiride küsimus ise.

Kohus peab täpselt ja selgesti kujutlema oma töö objekti, peab teadma, mis nimelt ja millistes piirides kuulub tema arutamisele. Vastasel korral ähvardab kohtu tööd ebamäärasus, ebakonkreetsus ja laialivalguvus sellisel määral, et kohtuprotsess võib seetõttu täielikult kaotada oma tähtsuse ja igasuguse praktilise väärtuse.

Arutades teatavat asja ei või kohus tegelda igasuguste küsimuste lahendamisega, mis selle asjaga on kuidagi seotud. Arutades mingisugust tsiviilasja (vara hagemist, alimentide asja jms.) või mõnda kriminaalasja (röövimist, tapmist, kelmust) ei või kohus ületada objekti piire, mis tingis tsiviil- või kriminaalhagi, ja nende huvide piire, mis selle objekti ja hagiga on seotud. Kaldudes sellest ülesandest kõrvale riskib kohus muutuda uurimislaboratooriumiks, vaidlusklubiks, kõnekunsti ringiks jne., ning lakkab olemast kohus. Igas kohtuasjas esineb hulk küsimusi, mis nii või teisiti tulenevad põhiküsimusest ja mis pakuvad teatavat huvi. Oleks aga eksisammuks ajada kohtuprotsessis kõik need küsimused segi, mitte eraldades kohtulikke küsimusi muud laadi küsimustest.

Küllaldaselt selge kujutluse puudumine sellest, mis kuulub kohtulikule uurimisele ja mis ei kuulu, põhjustab tavaliselt seda, et kohtulik uurimine kuhjatakse arutlustega abstraktsetel teemadel või teemadel, millel pole asjaga otseselt tegemist.

Praktikas võib niisugust segiajamist küllaltki sageli tähele panna. Seesugustel juhtudel ei vii kohtuprotsess vajalikule tule-

musele. Paremal juhul täidab ta siis agitatsiooni ülesandeid, kuid kohtu kui õigusemõistmise organi osa ta ei täida ega lahenda õigusemõistmise teostamise ülesannet.

Seepärast osutub äärmiselt tähtsaks oskus korraldada kohtuprotsessi ning läbi viia asja arutamine nõnda, et tõustes kohtu ees seisvate ühiskondlik-poliitiliste ülesannete vajalikule tasemele, rahuldades kõiki kohtuprotsessile esitatavaid ühiskondlik-poliitilise iseloomuga nõudeid, osatakse eraldada kohtu ette kerkivate faktide, asjaolude ja küsimuste hulgast ainult seda, mis vahetult vastab asja arutamise kohtulikele ülesannetele.

Sageli on see asja kohtulik külg haaratud poliitilistest tendentsidest, mis tihtilugu on kohtuprotsessi nii-öelda tõelisteks tõukejõududeks. Sellistel juhtudel ei saavutata tavaliselt kumbagi kohtu ees seisvat tähtsaimat ülesannet — ei materiaalse tõe tuvastamise ega poliitilise kasvatamise ülesannet. Samal ajal peavad need kaks ülesannet olema omavahel orgaaniliselt seotud. Võib pidada vaieldamatuks, et suurim ühiskondlik-poliitiline efekt saavutatakse kohtus just siis, kui kohtulik arutamine loob asja aluseks olevate faktide täpse tuvastamise teel maksimaalse veenvuse.

Ülisuurt abi võivad kohtuliku arutamise materjalina esinevate faktide valikul anda kohtule protsessieeskirjad, mis kohtuniku tööd vastaval viisil suunavad. Nende eeskirjade tähtsus on tohutu. Need eeskirjad aga peavad olema ainult metodoloogilise iseloomuga, mis ei püüa tungida tõendite omaduste ja jõu küsimuse sisusse. Seesugune nõue on täiesti mõistlik ja täielikult õigustatud tegelikus elus. See tuleneb vahetult sellest ääretu suurest faktide mitmekesisusest, millega tuleb uurimis- ja kohtuorganeil tegelda ja milliseid on võimatu mahutada mingi eeskirjade Prokrustese mõõdupuu alla ja veel vähem on võimalik šabloniseerida. Formaalsete tõendite teooria kurvad kogemused on küllaltki veenvaks õpetuseks ning küllaltki tõsiseks hoiatuseks igasuguste katsete vastu luua niisugust tõendiõiguse süsteemi, mis tugineks tõendite seaduslikult kindlaksmääratud klassifikatsioonile nende jõu ja veenvuse alusel.

§ 12. Inglise tõenditesüsteemi põhireeglid.

Inglise õigus kujundas oma tõenditesüsteemi põhireeglid sajanditepikkuse kohtupraktika, peamiselt vandekohtute praktika tulemusena. Puhastatuina keskajast säilinud skolastikast ja juriidilisest kestast, pakuvad need reeglid küllaltki väärtuslikku.

Nende reeglite tundmaõppimine pole tulutu ka meie kohtuala töötajaile. Nende reeglite tundmaõppimine võib olla kasulik protsessi ja eriti kohtuliku uurimise toimetamise tehnika paremaks valdamiseks.

Need reeglid aitavad lahendada põhilisi protsessuaalseid ülesandeid, mis seisnevad nõudes anda kiire, lühike, selge ja konkreetne vastus igale antud protsessiga püstitatud küsimusele. Thayer formuleerib kaks tõenduslikku põhireeglit: 1) miski ei tohi pääseda kohtulikule uurimusele, millel puudub loogiline tõenduslik jõud (s. o. mis ei saa olla tõendiks. — *A. V.*) küsimuste suhtes, mis kuuluvad tõendamisele (s. o. *thesis probanda.* — *A. V.*), ja 2) kõik, mis omab tõenduslikku tähtsust, peab lubatama kohtulikule uurimisele, kui seaduses ei ole alust selle mittelubamiseks.

Need mõlemad põhimõtted määratlevad täpselt kohtuliku uurimise piirid, samuti määravad ka täpselt kindlaks, mis nimelt, nimelt milline materjal võidakse võtta sellele uurimisele. Need reeglid määravadki ära t õ e n d i t e r e l e v a n t s u s e k ü s i m u s e sisu. Seisneb ju t õ e n d i t e r e l e v a n t s u s e probleemi olemus peamiselt põhimõtete püstitamises, milledest juhindudes saaksid kohtu- ja uurimisorganid kõige ratsionaalsemalt suunata oma tegevust nende ees seisvate kriminaalprotsessuaalsete ülesannete lahendamisele. See probleem püstitab eriti sellised tähtsaimad protsessuaalsed küsimused, nagu küsimus antud fakti kui tõendi suhtest antud asjaga, antud tõendi allika usaldusväärsus jne. Neid küsimusi lahendades püstitab inglise tõendiõigus näiteks reegli, mille kohaselt «tõendatavad faktid peavad seisma tihedas seoses süüdistuspunktiga», asjaolusid aga, millel on selle punktiga kauge side ja mis ei kuulu isegi faktide hulka, mille tõendatus ei tingi mingil määral peapunkti tõendatust, tuleb

käsitada kui lihtsat ülejääki (*mere surplusage*) ning tuleb kõrvale heita.

Tõendite relevantsuse (*relevant facts*) reegel tekitab kogu oma lihtsusest hoolimata tunduvaid raskusi. Need raskused on seletatavad sellega, et on võimatu juba ette kindlaks määrata tunnuseid, mille kohaselt teatavad asjaolud kui asjasse mittepuutuvad tuleb kohtu vaatepiirilt kõrvaldada. Inglise juristide viga ei seisne selles, et nad sellist määrangut pole andnud, vaid selles, et nad sellise määrangu püüdsid anda. Muuseas, nagu me seda edasi näeme, märkis Stephen neli kategooriat fakte, mis inglise tõendiõigus on *relevant facts*'ide hulgast kõrvaldanud; kuid igaühe suhtes nendest irrelevantsetest (*irrelevant* — mitte kuuluv) kategooriatest on inglise teooria sunnitud lubama rida erandeid, mis muudavad selle reegli tühiseks. Tõepoolest — toetumine süüaluse reputatsioonile on üldreegli järgi lubamatu. Kuid tunnistajate reputatsioon on alati tegur, mis kuulub asjasse; kohtualune on enda kaitseks alati õigustatud esitama tõendeid oma hea reputatsiooni kohta; võib lõppeks toetuda süüaluse reputatsioonile sel juhul, kui reputatsioon kui niisugune esineb vastava asja oluna [186].

Inglise õiguses leiame niinimetatud *relevant facts*-teooria, mis rangelt vastab puhtakujulise, kui nii võib väljendada, võistlusprotsessi põhimõtetele. Selles protsessis on teatavasti kohtu osa üldreeglina passiivne. Klassikalises võistlevas protsessis avaldab kohus oma aktiivsust ainult erandjuhtudel. Protsessivad vaid pooled, kes ongi kohustatud esitama kohtule tõendeid. Juriidiliselt on mõlemad pooled asetatud võrdsesse seisundisse, omades võrdseid protsessuaalseid õigusi. Tegelikult aga ei ole seesugust poolte võrdsust olemas juba selle tõsiasja tõttu, et üks (riikliku süüdistajana esinev) pool omab faktiliselt enda käsutuses süüaluse süü tõendamiseks ääretult rohkem vahendeid kui teine (kaitsjana või süüalusena esinev) pool, kes üldreeglina igas olukorras osutub kohtuliku kahevõitluse jaoks alati

---

186 Näiteks süüdistatakse kedagi hasartmängumaja pidamises. Süüdistaja on inglise teooria järgi õigustatud esitama tõendi, et süüalune on ka varem selliseid maju pidanud ja et see on tema elukutse.

vähem ettevalmistatuks kui riiklik süüdistaja. Asja huvides on vaja aga poolte jõud teataval viisil tasakaalustada. Igal juhul on asja huvides mitte jätta ilma kohtuliku kontrollita ühtki fakti kui tõendit, olenemata sellest, kas pool on või ei ole suuteline esitama seda tõendit kohtu käsutusse. Teisiti öeldes — kohus ise on oma ametliku seisundi tõttu — *ex officio* — kohustatud selle tõendi välja nõudma ja vajalikule hindamisele võtma. Kui see on nõnda, ja kahtlemata on see nõnda või vähemalt peab olema nõnda, siis teatavail juhtumeil peab *onus probandi* vastavast faktist teatanud poolelt kanduma kohtule, olgugi et mitte selle kohustuse mõttes, mis lasub poolel enesel.

Relevantsuse õpetuse peamise sisu moodustab kõigi faktide või asjaolude jaotus kahte rühma:

a) otsustamisele kuuluvad faktid (*facts in issue*), s. o. faktid, mille varal tõendatakse või lükatakse ümber kohtuliku vaidluse peapunkt (*the point in issue*) või mille tunnustamisest sõltub õiguse ja vastutuse (*right or liability*) esinemise tõestamine asjas;

b) faktid, mida Stephen nimetab otsuse suhtes relevantseteks faktideks (*facts relevant to the issue*); nende all mõistab ta selliseid fakte, mille esinemisest võidakse järeldada otsustamisele kuuluvate faktide esinemist.

Nende faktide hulgast kõrvaldab aga *law of evidence* neli faktide kategooriat:

1) faktid, mis on küll antud asjas uuritavate faktidega sarnased, kuid ei ole spetsiaalselt nendega, üksteisega või asjaga seotud. Need on niinimetatud *res inter alios actae.* Säärane on näiteks fakt, et süüalune oli juba varemini sooritanud analoogilise kuriteo. A-d süüdistatakse B tapmises. On olemas fakt, et A juba varemini sooritas C tapmise. Seda fakti loetakse *res inter alios actae*; ta ei ole antud asjaga seotud, teda ei tunnistata antud asjas tõendiks ja järelikult ei loeta asja suhtes relevantseks (*relevant facts*);

2) fakt, et tunnistajana mitte-väljakutsutud isik kinnitas mingi asjaolu esinemist. See on niinimetatud *hearsay* — tunnistus kuuldu põhjal (*hearsay* tähendab tõlkes «kuuldus»), «teiste

käest». Et see fakt muutuks tõendiks, tuleb vastav isik kohtus üle kuulata, vastasel korral ei loeta seda kui tunnistust kuuldu põhjal (*hearsay*) tõendiks. Sellest reeglist aga tehakse omakorda rida erandeid, millal *hearsay* omandab tõendi tähenduse. Näiteks andis N kohtus tunnistuse. Selle kohtu otsus tühistati ja asja arutatakse teistkordselt. Vahepeal N suri ja järelikult ei saa ta asja teistkordsest arutamisest osa võtta. Niisugusel korral on lubatav kohtule üle anda tema algseid ütlusi. Kuigi säärane ütlus osutub tunnistuseks «teiste käest», on ta siiski tõendina lubatud;

3) fakt, et mingi isik loeb antud asjaolu esinevaks — *opinion* (arvamus, sellest erandatakse eksperdi arvamus);

4) fakt, et antud isiku iseloom teeb temale omistatava käitumise kas tõenäoliseks või ebatõenäoliseks [187].

Kõik need reeglid kui ka erandid nendest on täiesti loogilised ja mõistlikud; nad kujutavad endast teatavate elukogemuste väljendust ja vastavad protsessuaalse loogika nõuetele. Oleks absurdne analüüsida fakte, mis on protsessi peaküsimusest liiga kauged või millel pole sellega mingit tegemist, nagu oleks ka ebaõige teha otsust mingisuguste kuulduste (*hearsay*) või arvamuste (*opinion*) põhjal, mis pole reaalsete faktidega, veenvate ja konkreetsete andmetega kinnitatud. Seesuguste absurdsuste eest hoiatavadki ülalesitatud reeglid, mis teataval ühiskonna arenguastmel on paratamatult vajalikud.

T e i n e k ü s i m u s, mis käsitleb fakte, mis ei nõua tõendeid, on juba väiksema praktilise tähtsusega. Ei nõua tõendeid ega kuulu tõendamisele faktid, mis on üldtuntud ja mis on kohtule *ex officio,* s. t. kohtu seisundi enese tõttu tuntud. Muid fakte tõendatakse vastaval viisil, kusjuures inglise tõenditeteooria näeb ette mitmesuguste (primaarsete, sekundaarsete jm.) faktide tõendamise üksikasjalisi juhiseid; need juhised on äärmiselt kasuistlikud ja neil on ainult suhteline väärtus.

---

[187] Vt. selle kohta S t e p h e n, Digest, XII—XIII, samuti ka С т и ф е н, Очерк доказательственного права, СПБ, 1910, пер. Люблинского; Р о з и н, Уголовное судопроизводство, 1916, изд. 3-е, стр. 386—387; Ф о й н и ц к и й, Курс уголовного судопроизводства, 1899, т. II, стр. 260.

Eriküsimusena esineb tõendamiskoormise (*onus probandi*) küsimus. Siin leiame rea praktiliselt väärtuslikke juhendeid, mis jaotavad poolte vahel õigesti tõendite esitamise kohustused. Ent selleski inglise õiguse osas kohtame sama kasuistikat, mis tumestab sageli üksikute teeside põhimõttelise tähtsuse. Hoolimata sellest on inglise tõendiõiguse kõige huvitavamaks ja väärtuslikumaks osaks just õpetus niinimetatud tõendamiskoormisest (*onus probandi*). Selle õpetuse põhireegel on Stepheni poolt formuleeritud äärmiselt lihtsalt. See kõlab: «kes väidab midagi, peab seda tõendama» (*he who affirms must prove*) [188].

Kriminaalprotsessis lasub tõendamiskoormis valitseva reegli järgi süüdistajal: *actori incumbit probatio* (tegutsejal, s. o. mingi väite esitajal, lasub tõendamise kohustus). Sellest reeglist aga tehakse arvukaid erandeid. Nii peab süüalune tõendama fakte, millele ta enda õigustamiseks toetub, peab tõendama näiteks oma *alibi*. Lisaks sellele kandub tõendamiskoormis vastavalt protsessi arenemisele tema dialektika enese tõttu paratamatult poolelt poolele.

Stephen esitab näite: abielunaist A süüdistatakse varguses; ta kinnitab, et ta ei ole süüdi. Tõendamiskoormis lasub süüdistajal. Protsessi edasi arenedes aga tõendub, et varastatud asjad on leitud A juurest; nüüd peab juba A tõendama, et ta need asjad on omandanud heauskselt, s. t. tõendamiskoormis kandub A-le. Kuid A ei suuda seda tõendada, ta tunnistab üles ja kinnitab, et ta pani varguse toime selle pärast, et tema mees B sundis teda selleks. Nüüd nii A kui ka süüdistaja peavad tõendama B süüd jne. Või teistsugune näide. Kedagi X-i süüdistatakse tapmises. Tõendamiskoormis lasub süüdistajal. X-i süü tõendatakse ja ta on paljastatud. X seletab siis, et ta sooritas kuriteo süüdimatus olekus: *onus probandi* siirdub X-ile. Sellist *onus probandi* reeglit ei leia me mitte ainult Stephenil, vaid ka teiste inglise juristide, näiteks Taylori ja Besti juures; Best väljendas seda reeglit järgmise ladinakeelse vormeliga: «*Ei incumbit probatio qui dicit,*

---

[188] Стифен, Очерк доказательственного права, СПБ, 1910, стр. 108.

non qui negat» (sellel lasub kohustus tõendada, kes väidab, aga mitte kes eitab).

Tõendamiskoormise üldreeglid võib inglise tõendiõiguse järgi kokku võtta kaheks järgmiseks teesiks: 1) tõendamiskoormis lasub süüdistajal; 2) tõendamiskoormis võib teatavais tingimustes (protsessi käigus) kanduda kohtualusele ja ka tagasi süüdistajale.

Neid reegleid kommenteerides tähendab prof. Vladimirov õigesti, et asetades tõendamise kohustuse süüdistajale ei sunni seadus sugugi süüdistajat toetama süüdistust iga hinna eest. On täiesti ilmne, et kui süüdistajal osutub võimatuks tõendada oma süüdistavat teesi, pole ka süüalusel põhjust pingutada: süüalune ei ole kohustatud tõendama oma süütust. Prantsuse advokaadid piirduvad neil juhtudel järgmiste sarkastiliste märkustega süüdistaja aadressil: «Härra prokurör, ma ei ole selleks siin, et tõendada; ma olen selleks siin, et näidata, et teie mitte midagi pole tõendanud» [189]. Prof. Vladimirov väidab koguni, et «kohtualune ei ole mitte midagi kohustatud tõendama» [190].

Formaalsest küljest on see õige. Sisuliselt aga on see väär, sest kohtualune, «kes mitte midagi ei tõenda», kes temale esitatud süüdistust ümber ei lükka ega püüagi ümber lükata, võib asetada enese valeseisundisse kohtu silmis, kellelt süüaluse sellise käitumise tõttu on võetud võimalus asja igakülgselt uurida [191].

§ 13. Inglise tõenditesüsteem kui klassikaline juriidiline süsteem.

Inglise tõenditesüsteem nagu kogu inglise õiguski tervikuna on klassikalise juriidilise maailmavaate eeskuju, nagu iseloomustas teda Engels 1887. a. oma artiklis «Juriidiline sotsia-

[189] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, 1910, стр. 137.

[190] Sealsamas, lk. 132.

[191] Nõukogude protsessiõigus peab sellest reeglist rangelt kinni, mille tõttu kogu *onus probandi* probleem omandab nõukogude õiguses märksa teistsuguse käsituse kui üld-euroopalises ja inglise-ameerika õiguses.

lism»[192]. «Juriidiline maailmavaade,» kirjutas selles artiklis Engels, «oli teoloogilise maailmavaate ilmlikustamine (*Verweltlichung*). Dogma, jumaliku õiguse koha hõivas inimlik õigus, kiriku koha — riik»[193].

Selle maailmavaate peamiseks erisuseks on formaalse aluse domineerimine, mis leidis endale väljenduse «kodanluse sõjahüüus» — formaalses võrdsuses seaduse ees, mis varjas kapitalistliku ühiskonnas majanduslikku ja sotsiaalset ebavõrdsust.

Samasugune on ka inglise õigus, mis sanktsioneerib kapitalistliku eraomandi valitsemist, mis ei kujuta endast tõeliselt midagi muud kui rikaste privileegi[194].

Nii oma olemuselt kui ka erisustelt peegeldab inglise tõendiõigus täielikult kogu inglise õiguse kõiki omapäraseid jooni ja erisusi. Temas leidub tunduval määral formalismi ja juriidilise skolastika vaimu, mis varjab tema ekspluataatorlikku sisu ja suunda; temas esineb samasugune juriidiliste fiktsioonide ja konventsionaalsuste kuhjumine, mis avalduvad siin vaid omapärases protsessuaalses korras, kohtunike maneeride ja kohtulike protseduuride stiilis[195].

Inglise tõendiõiguse austajad (näiteks Slutševski, Foinitski, Stefanovski, Ljublinski jt.) näevad selle alusel rajatud tõendite-süsteemi paremusi selles, et see süsteem kergendab kohtu ülesandeid, kindlustades alaväärtusliku materjali kõrvaldamise kohtunike vaatepiirilt ning aidates oma juhendavate instruktsioonidega vandekohtunikel paremini täita oma riiklikku kohustust. Eespool juba märkisime selle süsteemi teatavaid väärtuslikke omadusi. Kuid oleks äärmiselt ekslik neid väärtuslikke omadusi liialdada, unustades selle süsteemi puudused, mis muidugi mõista on seletatavad õiguse ajaloolise arengu seisukohalt, kuid mida sellest hoolimata ei saa õigustada ja unustada, eriti kui jutt on

---

[192] Маркс и Энгельс, Соч., т. XVI, ч. I, стр. 295.
[193] Sealsamas, lk. 296.
[194] Маркс и Энгельс, Соч., т. II, стр. 383.
[195] Juriidilistest fiktsioonidest inglise õiguses vt. Дайси, Основы государственного права Англии; vt. ka minu monograafiat «Конституционные принципы социалистического государства», kus on antud kodanliku konstitutsioonilise õiguse fiktsioonide iseloomustus.

selle kogemuse kasutamisest teistsugustes ajaloolistes tingimustes.

Õige on, et inglise tõenditesüsteem kujunes kohaldatuna vandekohtule ning on leidnud ja leiab selles kohtus rakendamist. See süsteem ehk tõendamise menetlust reguleerivate juhiste kogumik on kroonukohtunike praktiliseks juhtnööriks vandekohtunikele, kelle suhtes need reeglid evivad vaid moraalset, mitte aga juriidilist jõudu. Need reeglid on määratud peamiselt kroonukohtu huvide kaitseks ning on suunatud vandekohtunike piiramatu vabaduse vastu. Kohtunikule on antud õigus esitada vannutatud meestele teatavaid tõendamisjuhiseid, mida need laialisaatmise ja süüdistusakti tagastamise ähvarduse all on k o h u s t a t u d tõendite hindamisel kasutama [196].

See kohtuniku õigus on kroonukohtu käes võimsaks relvaks, võimsaks vahendiks vandekohtunike mõjustamisel. See poliitilistel eesmärkidel kasutatav õigus annab kohtu tegevusele poliitilise suuna, kes muutub seega juriidilisest asutisest, nagu Engels ütles, oma olemuselt poliitiliseks asutiseks.

Kuid mida kujutas ja kujutab endast inglise vandekohus? «Vandekohus,» kirjutas inglise vandekohtu kohta Engels, «on oma olemuselt poliitiline, mitte aga juriidiline asutis; kuna aga igasugune juriidiline nähtus on oma päritolult poliitilise iseloomuga, siis avaldub temas t õ e l i s e l t juriidiline element.»

Selle «tõeliselt juriidilise elemendi» erisust inglise tõendiõiguses nägi Engels asjaolus, et siin domineerivad igasugused kunstlikud juriidilised reeglid, iga liiki juriidilised fiktsioonid ja peensused, mis jäävad arusaamatuks lihtsurelikele, kes nendes juriidilistes vormelites ei ole kogenenud ning ei ole pühendatud juriidilise müstika saladustesse. Engels kritiseeris karmilt inglise vandekohut, kes opereerib sadade «võimatuste, ebainimlikkuste ja juhmustega» — Engelsi poolt inglise kohtu klassiideoloogilise ühekülgsuse ja erapoolikuse iseloomustamiseks tihti tarvitatavad terminid.

---

[196] Seesugune ähvardus teostus tihtilugu praktikas. Vt. Ф о й н и ц к и й, Курс уголовного судопроизводства, т. II, lk. 212, märkus.

Engels paljastab kohtupidamise vormid, millega «... on rüüstatud inglise vandekohus ja mis loovad haruldaselt rikkaliku tegevusvälja advokaatide riukalikele võtetele»[197].

«Advokaat on siin kõik,» kirjutas Engels inglise *common law — statute law* puhul; «kes õige põhjalikult on kulutanud oma aega sellele juriidilisele vassingule, sellele vastuolude kaosele, see on inglise kohtus kõikvõimas»[198].

Engels esitab näiteid inglise protsessis valitsevast skolastikast ja formalismist. 1880. a. oli keegi pangatähtede võltsimises süüdi tunnistatud, kuid vabastati seetõttu karistusest, et võltsitud pangatähel tehti kindlaks viga: pangatähel oli nimi kirjutatud lühendatult (Bartw), süüdistusaktis aga — täielikult (Bartholomew).

1827. a. süüdistati kedagi naist lapsetapmises, kuid ta mõisteti õigeks põhjusel, et laiba vaatluse protokollis kinnitasid vandekohtunikud «o m a v a n d e g a» (*the jurors our Lord the King upon their oath present that...*), et oli juhtunud just see ja see asi. Seejuures oli aga 13 vandekohtunikku, kes ei andnud mitte ühe, vaid kolmteist vannet, seega ei tulnud kirjutada mitte ainsuses — «*their oath*», vaid mitmuses — «*their oaths*».

Inglise protsessiõiguse formalism moodustab seega tihtipeale tänuliku pinna selleks, et suured kelmid jääksid karistamata.

Seesugune juriidiline seaduseväänamine moonutab õigusemõistmise tõelist mõtet ja ülesandeid, moonutab kohtupidamise tõelisi eesmärke, avab avarad võimalused kuritarvitusteks seaduse liiga rangete formaalsete nõuete ärakasutamise teel seaduse enese vastu. Seda kasutavadki tegelikult ära selles kunstis eriti treenitud juriidilised oma ala meistrid, žonglöörid jurisprudentsi alal, kes muudavad kohtu võitlusareeniks, elulisest tõest teevad juriidilise vale, nagu märgib Engels.

Selles protsessuaalses formalismis seisnevad inglise kohtusüsteemi ja inglise kohtute tegevuse kõige ohtlikumad puudused.

Dicey ülistab *Habeas Corpus Act*'i, mis sisult on protsessuaalne akt, kui kodanike isikliku vabaduse tuge, kui garantiid

---

197 Маркс и Энгельс, Соч., т. II, стр. 384.
198 Sealsamas, lk. 387.

administratiivse omavoli ja õigusevastasuse vastu. Kuid Dicey [199] poolt esitatud näited kõnelevad samuti kahest asjaolust: 1) äärmisest formalismist inglise õiguses, mis tõendatud ja tuvastatud faktid seab olematuiks tunnistamise ohtu juhul, kui juriidilistest aktidest leitakse mõned formaalsed vead, ja 2) selle õiguse äärmiselt privilegeeritud iseloomust, kuna see õigus asub nende poolele, kes paremini on varustatud juriidilise kunstiga nende vastu, kellel oma vaesuse tõttu see kunst puudub. Just see asjaolu andis Engelsile põhjust teha järelduse:

«Kes on liiga vaene, et tuua kaitsjat või tublit hulka tunnistajaid, on kadunud, kui tema asi on mõnevõrragi kahtlane» [200].

Mitte juhuslikult ei kasva seepärast inglise juristide keskel üha tugevamini püüe nõrgendada inglise protsessiõiguses säilinud formalismi. Ikka sagedamini nõutakse inglise juriidilises kirjanduses loobumist reast kõige «juriidilisemaist» tõendamisreeglеist ja asumist nende kohaldamisel suurema paindlikkuse ja manööverdamisoskuse teele.

Nõukogude kirjanduses avaldatakse arvamust, et inglise tõendiõiguses on peamiseks kohtuniku sisemine veendumus kui ainuke tõendite hindamise kriteerium, et selles süsteemis on põhireegliks tõendite hindamine kohtuniku sisemise veendumuse põhjal [201].

Seesugusel kategoorilisel kujul ei saa seda arvamust tunnistada küllalt põhjendatuks. Ei saa muidugi eitada seda ülitähtsat osa, mida inglise tõendiõiguses etendab kohtuniku veendumuse põhimõte, tõendite hindamise põhimõte kohtuniku sisemise veendumuse alusel. Kuid võimatu on ka siin mitte märgata formaalse aluse mõju, mille kohta esitatakse kujukaid näiteid igas tõenditeõpetusele ja selle õpetuse arenguloole pühendatud teoses.

Just kahe aluse — vaba hinnangu ja formaalsete reeglite — mõju iseloomustabki inglise tõendiõigust ja seda vahepealset

---

199 Vt. Дайси, Основы государственного права Англии, гл. V.

200 Маркс и Энгельс, Соч., т. II, стр. 385.

201 Vt. näiteks Строгович, Уголовный процесс, 1938, стр. 78; Полянский Н. Н., Уголовное право и уголовный суд в Англии, 1937, стр. 162.

asendit, mis temale tuleb määrata kohtulike tõendite teooria arenemises.

Formaalsete protsessireeglite kehtivus on kriminaalasjade uurimisel ja kohtulikul arutamisel paratamatult tarvilik ja otstarbekohane. Oleks mitte millegagi õigustatud doktrinaarsuseks püüda konstrueerida kohtuprotsessi ilma kohustuslike protsessuaalsete reegliteta, mis reglementeerivad kohtuliku arutamise käiku. Kohtuniku veendumuse vabadust ei tohi mõista sellisena, nagu oleks kohtunikul vabadus rakendada või mitte rakendada teatavaid protsessireegleid ja nende hulgas ka neid, mis on kohtuotsuse tegemisel kohustuslikud. Neid reegleid tuleb rakendada täie jõuga.

Kohtunikul peab olema vabadus hinnata fakte, millega kohus teatava asja arutamisel tegeleb. Kohtunik ei tohi siin olla seotud formaalsete reeglitega või formaalsete tingimustega. Ja üksnes seesugust tõenditesüsteemi, mis lähtub sellest põhimõttest, võib lugeda õigusemõistmise teostamise suure ürituse vääriliseks. Nõukogude tõendiõigus tugineb sellele põhimõttele. Ta juhindub sotsialistliku seaduslikkuse ja sotsialistliku õigusemõistmise nõuetest.

IV peatükk.

Tõendite niinimetatud vaba hinnangu teooria.

§ 14. Tõendite niinimetatud vaba, kohtuniku sisemisele veendumusele rajatud hinnangu teooria tekkimise ajaloolised põhjused.

XIX sajandi esimeseks pooleks oli formaalsete tõendite teooria lõplikult diskrediteeritud ja nii õigusteaduse kui ka kohtupraktika poolt hüljatud. Selle peamiseks põhjuseks oli formaalsete tõendite teooria täielik mittevastavus kapitalistliku korra uutele vajadustele, kapitalismi kindlustumise ajastu uutele ideedele, vaadetele ja poliitilistele asutistele.

Ühiskonna materiaalsete elutingimuste muutumine, uued tootmisvahendite kapitalistliku omandi alusel kujunenud tootmissuhted olid põhjalikult muutnud ühiskonna kogu elukorra, selle hulgas ka kogu vaimuelu.

Marksism-leninism õpetab, et «... ühiskonna vaimuelu kujunemise allikat, ühiskondlike ideede, ühiskondlike teooriate, poliitiliste vaadete, poliitiliste asutiste põlvnemise allikat tuleb otsida mitte ideedes, teooriates, vaadetes ja poliitilistes asutistes endis, vaid ühiskonna materiaalse elu tingimustes, ühiskonna olemises, mille peegelduseks on need ideed, teooriad, vaated jms.» [202].

Uued ühiskondlikud ideed tekivad uute majanduslike suhete alusel. Nad väljendavad ühiskonna uusi tarbeid, organiseerivad ta loovaid jõudusid. Nad «... organiseerivad ja mobiliseerivad rahvahulki, rahvahulgad koonduvad uueks poliitiliseks armeeks, loovad uue revolutsioonilise võimu ja kasutavad seda selleks, et jõuga kaotada vana kord tootmissuhete alal ja kehtima panna uus

[202] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 481.

kord» [203]. Uued ideed kajastuvad ka õiguse teoorias ja praktikas.

Kapitalistliku süsteemi kindlustumine ja kodanluse võit XIX sajandi 40-ndail aastail tekitas revolutsiooni kõigil tolleaegse teaduse aladel ning avaldas oma mõju ka õiguslikule ideoloogiale, eriti kohtulikule tõendiõigusele.

Kapitalistliku majanduse ja ühiskondlike suhete arenemine, millest XIX sajandi alguseks ja eriti teiseks pooleks oli tingitud loodus- ja ajalooteaduse, ühiskonna- ja filosoofiateaduste arenemine, mis võttis alkeemikute, «elukivi» otsijate, šarlatanide ja nõidade jalge alt pinna, avaldas oma mõju ka juriidilise mõtte ning eriti kriminaalõiguse ja kriminaalprotsessiõiguse seisundile; need heitsid inkvisitsioonilise juurdlusprotsessi ühes tema formaalsete tõendite teooriaga pühkmehunnikusse ja avasid kodanliku kohtu ja protsessi arengu uue peatüki.

Juba XVIII sajandi teist poolt tähistab rida selle aja silmapaistvate inimeste väljaastumisi keskaegse kohtu ja ta õiguslike põhimõtete vastu. Keskaegse kohtu ja keskaegse jurisprudentsi vastu, mille kaitsel seisid sellised tolleaegse õigusliku mõtte autoriteedid, nagu Carpzow, Julius Clarus, Farinaccius, Jousse, Vouglans, oli üks esimesi väljaastujaid kuulus Beccaria oma raamatuga «Kuritegudest ja karistustest» (1764. a.). Nõustudes ise veel formaalsete tõendite teooria üldpõhimõtetega mõistis Beccaria siiski juba selle teooria alusetust, eelistades oma raamatus «õpetamata kohtunikke» — kaasistujaid — õigusteadlastest kohtunikele, väites, et «kriminaalasjades on tavaliselt õigem õpetamata inimeste otsus, kes otsustavad tunnete põhjal, kui seadusetundjate otsus, kes otsustavad eelarvamuslike reeglite järgi» [204].

«Kui kuritegeliku sündmuse uurimiseks,» kirjutas Beccaria selles oma pamfletis, «vajatakse kunsti ja leidlikkust, kui uurimise varal hangitud andmete esitamiseks on tarvilik väljenduste selgus ja täpsus, siis neile andmeile rajaneva otsuse õigsuseks on vaja ainult lihtsat, igapäevast kainet mõistust; selle tõttu satuvad väheharitud harvemini eksitusse kui seadusenärijad, kes on harju-

---

[203] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 494—495.
[204] Беккария, О преступлениях и наказаниях, 1889, стр. 29.

nud nägema süüdlast igas kohtualuses ja viima kõike koolis pähetuubitut elutute reeglite alla» [205].

Beccaria seisukohavõtt kõlas tõelise süüdistusena barbaarsete karistuste, piinamiste ja surmanuhtluse vastu, salajase kohtu, kirjaliku kohtumenetluse ja absurdse põhimõtte vastu määrata seaduses eneses kindlaks kriminaaltõendite jõud ja tähtsus. Analoogilisi proteste keskaegse kohtu vastu koos inkvisitsioonilise protsessi ja formaalsete (legaalsete) tõendite teooriaga leiame me ka Thomasiuse, Montesquieu', Voltaire'i, Brissot de Warville'i ja Filangieri töödes.

Kõik need väljaastumised valmistasid ette selle «teooria» lõplikku kokkuvarisemist, näidates kogu ta sisulist alusetust ning sobimatust inimliku «mõistuse» ja «südametunnistuse» nõuetega, kapitalistliku ühiskonna nõuetega. Need väljaastumised kriminaalõiguse ja kriminaalprotsessiõiguse alal etendasid sedasama osa, mis XVIII sajandi suurte valgustajate ideedki, mis valmistasid ette inimeste mõtteid ja vaateid Prantsuse 1789. a. revolutsiooni võitudeks. Tolleaegse ühiskonna materiaalsetes elutingimustes toimunud muudatuste ja nendest muudatustest põhjustatud uute ideede mõjul varises formaalsete tõendite teooria kokku. Lõpliku hoobi andis sellele teooriale Prantsuse 1789. a. revolutsioon, mis rajas inkvisitsioonilise protsessi asemele vannutatud meeste kohtu ja seaduslike tõendite süsteemi asemele tõendite kohtuniku sisemise veendumuse põhjal hindamise süsteemi.

Formaalsete tõendite teooriale ehitatud kriminaalprotsess ei rahuldanud kodanluse nõudeid, kes oma võitluses feodalismi ja politseiriigi vastu tugines uutele demokraatia põhimõtetele. Feodaalkorra kukutanud kodanlus kuulutas välja kõikide võrdsuse seaduse ees, «inimese ja kodaniku õigused». Neile põhimõtetele vastavalt rajas kodanlus oma riigiasutiste süsteemi kodanliku humanismi, inimisiksuse austamise ja tema puutumatuse ning suveräänsuse tunnustamise alustele. Neile põhimõtetele ei vastanud ei inkvisitsiooniline protsess ega ka selle protsessi hing — formaalsete tõendite teooria.

[205] Беккария, О преступлениях и наказаниях, 1889, стр. 29—30.

Kapitalistliku kodanluse klassihuvid, majandusliku käibe huvid nõudsid kvalifitseeritumat kohut, kui seda oli inkvisitsioonile kohus, ning kohtu tegevuse kodanluse seisukohalt ratsionaalsemaid reegleid kui formaalsete tõendite teooria, mis oli orgaaniliselt seotud selliste «tõendamis»-meetoditega, nagu piinamine selle kõige mitmekesisemal ja sadistlikult viimistletud kujul.

Ei inkvisitsiooniline protsess ega ka formaalsete tõendite süsteem ei taganud vajalikul määral kindlust ja kaitset tööstuskodanluse huvidele, kes kukutas feodaalkorra ühes tema kõigi asutistega, nende hulgas ka kohtuasutistega. Kodanlik revolutsioon hävitas nii feodaalkohtu kui ka selle kohtusüsteemiga orgaaniliselt seotud feodaalsed protsessitavad. Täiesti loomulik oli ka formaalsete tõendite teooriale tuginenud feodaalse tõendiõiguse likvideerimine. Asutava Kogu poolt 1791. a. teostatud reformi tagajärjel maetigi see teooria feodaalkohtu varemete alla. See reform ei teostunud aga vaevata ja võitluseta.

1790. a. hülgas Prantsusmaa Asutav Kogu formaalsete tõendite teooria.

Duport'i poolt Asutavale Kogule (26. detsembril 1790. a.) esitatud reformieelnõus pandi ette kaotada kirjalik menetlus koos tema formaalsete tõenditega ja võtta kohtuprotsessi aluseks ainult kohtuniku sisemine veendumus (*conviction intime*). Kuivõrd inimeste teadvuses oli säilinud veel vanu vaateid, võib otsustada selle järgi, et see ettepanek leidis üksikute saadikute poolt vastuvaidlemist. Nii väitis Prugnon, astudes Duport'i vastu välja, et ilma formaalsete tõenditeta jäetakse asi kohtunike omavoli hoolde.

«Ei tohi,» ütles ta, «tõendite hindamist jätta kohtu vaba tunnetamise hoolde (*perception individuelle de chaque juré*), sest et kohtunikud ei suuda otsustada, kas süüalune on süüdi või ei ole süüdi, kui nad ei jaksa eraldada võimalikkust (*probabilité*) tõenäosusest (*vraisemblable*), tõenäosust tõest (*vrai*), tõde kindlusest (*certitude*) ja kindlust silmanähtavusest (*évidence*).»

«On võimalik,» ütles Prugnon, «otsustada süüaluse saatust, valides ainult kahe muutumatu punkti vahel: süüdimõistmise ja

õigeksmõistmise vahel. Neid küsimusi ei tohi otsustada ühiskonna huvidele ja süütu isiku julgeolekule ohtlike šanssidega» [206].

Selle küsimuse juures kõhkles ka Robespierre, kes pani ette käia küsimuse otsustamisel keskteed (*terme moyen*).

«On vaja,» ütles Robespierre, «usaldust, mis on omane legaalseile tõendeile, ühendada usaldusega, mida pälvib kohtuniku sisemine veendumus» [207].

Neile väidetele seadis Duport vastu järgmised põhjendused formaalsete tõendite kaotamiseks: «Kui fakt saab kohtu uurimisesemeks, tuleb kogu tähelepanu koondada tõe tuvastamisele. Kas fakt toimus või ei toimunud — selles ongi küsimus. Millised on vahendid, et seda tunnetada? Neid vahendeid on kaht liiki: kas määrata juba ette kindlaks, millised saavad olla tõendid, mille varal võidakse teada saada tõde; sundida kohtunikke otsustama nende tõendite alusel, pidades neid muutmatuiks suurusteks, sõltumata kohtuniku veendumusest, või hoolikalt hankida ja esitada kohtunikele kõik tõe tunnetamise vahendid ja võimaldada kohtunikel nende kohta arvamust avaldada ja neid sisemiselt hinnata. Esimeseks vahendiks on legaalsed tõendid, teiseks — moraalsed. Ma kinnitan, et legaalsete tõendite süsteem on iseendast (*en soi*) absurdne meetod, ohtlik nii süüalusele kui ka ühiskonnale» [208].

See seisukoht pääses võidule. 18. jaanuaril 1791. a. võeti Duport'i eelnõu vastu. Selles esitatud põhimõtetele vastavalt proklameeris 29. septembril 1791. a. instruktsioon kohtunike kohustust rajada otsused ainuüksi oma sisemisele veendumusele.

Revolutsiooni IV aasta 3. brumaire'i koodeksi § 372 kordas seda reeglit. Prantsuse kriminaalprotsessi koodeks arendas seda reeglit *Code d'instruction criminelle*'i kuulsas 342. paragrahvis [209].

Kapitalismi arenemine Venemaal, mille tulemuseks oli XIX

---

206 Hélie, Traité de l'instruction criminelle, 1845, v. II, lk. 315.
207 Sealsamas.
208 Sealsamas, lk. 315—316.
209 Vt. tähendatud koodeksit Dalloz' väljaandes, Pariis, 1927, lk. 171.

sajandi teisel poolel niinimetatud «suurte reformide» ajajärk, viis ühtlasi euroopalikku laadi uute voolude kohaselt värskendatud kohtukorralduse ja kohtupidamise reformini. 1864. a. kohtureform, mis lõi kohtuseadustikud ja uue kohtu, mattis koos reformieelse kohtu ümberkorraldamisega maha ka Venemaal seni kehtinud formaalsete tõendite süsteemi, mis sisaldus Vene impeeriumi Seaduste Kogus juba eespool tsiteeritud XV k., II osa eeskirjades.

Mida reformieelne kohus ja formaalsete tõendite teooria endast kujutas, on küllalt hästi teada. Et seda lühidalt meelde tuletada, esitame selle kohtu ja kohtupidamise iseloomustuse, mille on andnud üks kohtuseadustike ajajärgu suurimaid tegelasi A. F. Koni:

«. . . Praktikas valitsenud ja seadusega rangelt kaitstud formaalsete tõendite teooria, kandes kohtuniku töösse hingetu mehhanismi elementi, lõi kriminaalkohtu, kes paljudel juhtudel oli jõuetu karistama tõelisi süüdlasi, kuid küllalt võimas, et, liites jälitamise algatamist kohtu alla andmisega, purustada inimese olemasolu, — ja jätnud ta kahtluse alla, sundida teda valusalt tundma häbi, mida ta ei saanud ei selgitada ega eneselt ära heita.»

«Süüaluse isiklikul ülestunnistusel kui selle teooria poolt esiletõstetud «kogu maailma parimal tõendil» oli väga tihti hukatuslik mõju nii asja käigule kui ka tema lõpule. Asja käigule seepärast, et sageli suundusid uurijate jõupingutused sellele, et nii või teisiti, mõnikord kõige seadusevastasemate abinõude ja võtetega saavutada süüaluse ülestunnistus ning «lihtsustada» sellega asi; asja lõpule seepärast, et hoolimata kaudsete süütõendite hulgast ning asja karjuvast elutõelisusest, kuid varem ettenähtud, tingimuslike, mõõdetud ja kaalutud formaalsete tõendite puudumise korral tuli kurjategija, kes oskas mitte üles tunnistada, kohtu alt välja puhtakspestuna või — paremal juhul — «kahtluse alla» jäetuna ja omandas ühiskonnas, kes oli harjunud olema «hea ja kurja suhtes häbiväärselt ükskõikne», endise seisundi [210].

[210] Кони, Отцы и дети судебной реформы, М., 1914, стр. 16, 94.

Kogu reformieelse Vene ühiskondliku korra lammutanud ja endale pärisorjuse ning poliitilise, majandusliku, tehnilise ja kultuurilise mahajäämuse fanaatilisest metsikusest tee võimsalt läbi raiunud, ei saanud uute majanduslike suhete tõus leppida kohtu alal valitseva olukorraga. Ta ei saanud riivamata jätta vana, reformieelset kohut ühes tema «musta ülekohtuga», tema aasialiku kohtupidamisega, altkäemaksuvõtmise, kurikuulsa «moskvaliku asjadevenitamisega» ja igasuguste «prikaasikantseleide» muude «võludega». Uute tuulte, uute elunõuete survel varises see kohus ja protsess, loovutades koha kultuursemale ja paremini korraldatud kohtule, areneva kodanluse nõuetele vastavamale kohtule, kes kaitses uue klassi huvisid peenemalt ja osavamalt.

Inkvisitsioonilise protsessi asemele asus segaprotsess, mis ühendas võistlevuse ja juurdluse elemendid, protsess, mis oli tunduval määral puhastatud inkvisitsioonilistest äärmustest; formaalsete tõendite süsteemi asemele tuli tõendite niinimetatud vaba hindamise süsteem, kus kohtunik tugineb hindamisel oma sisemisele veendumusele.

Prantsusmaal revolutsiooniga loodud ja XIX sajandi teisel poolel kogu Euroopas levinud uus protsessikord valis kohtu tegevuse ainsaks aluseks kohtuniku sisemise veendumuse.

Kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte klassikaliseks formuleeringuks on *Code d'instruction criminelle* § 342 tekst, mis kõlab järgmiselt: «Seadus ei nõua vandekohtunikelt aruandmist viiside (*moyens*) kohta, mille varal nad kujundasid oma veendumuse; ta ei kirjuta nendele ette reegleid, mille abil nad peavad määrama kindlaks tõendite täielikkuse ja piisavuse; ta kirjutab nendele ette uurida (*de chercher*), olles vaimselt keskendunud, oma südametunnistuse põhjal, millist muljet tekitasid nende mõistusele süüaluse vastu esitatud tõendid ja tema kaitsmise vahendid (*moyens*). Seadus ei ütle nendele: «Te peate lugema tõeliseks iga fakti, mis on tõestatud (*attesté*) nii- ja niisuguse arvu tunnistajatega»; ka ei ütle ta nendele: «Ärge lugege küllalt kinnitatuks tõendit, mis ei tulene teatavast protokollist, teatavaist dokumentidest, teatavalt arvult tunnistajatelt või teatavast kaudsete tõendite hulgast. . .» Ta esitab nendele ainult ühe küsimuse,

mis ammendab kogu nende kohustuse määra: «Kas te olete siiralt veendunud» (*Avez-vous une intime conviction*)?» [211]

See põhimõte kandus hiljem üle kõigisse Euroopa seadusandlustesse, mis loobusid formaalsete tõendite teooriast ja omandasid teataval kujul sisemise veendumuse aluse [212].

See kohtulike tõendite hindamise uus põhimõte oli kõige tihedamalt seotud kogu uue kriminaalprotsessi iseloomuga kui ka kõigi ta konstruktsiooni tähtsaimate põhimõtetega. Ja kuigi mõned protsessualistid, nagu näiteks Glaser [213], eitavad seost kriminaalprotsessi iseloomu või tüübi ja tõendite hindamise meetodi vahel, ei ole selles seoses mingit kahtlust. Nägime juba eespool, et inkvisitsiooniline protsess tekitas formaalsete tõendite teooria. Glaser ise ei saa eitada, et «peamised inkvisitsioonilise idee teostamise tagajärjed pidid väljenduma tõendite õpetuses» [214]. Selles protsessis seisis kohtuniku kogu ülesanne vaid selles, et püstitada väiteid, mis määrati juba ette tõendite hindamisel vastavalt seaduses ettenähtud formaalsetele reeglitele. Sellest tingituna oli kohtu poolt tuvastatav «tõde» formaalseks tõeks, s. o. vastas vaid inkvisitsioonilise protsessi tagajärjel tuvastatavaile välistele, formaalsetele asjaoludele, mitte aga tõelisusele enesele. Hoolimata sellest, et formaalsete tõendite negatiivne teooria püstitas ühe oma eesmärgina kindlustada kohtuotsuse kõige suurem vastavus tõelisusele, ei erinenud

---

[211] «Suure Prantsuse revolutsiooni ajal muudeti kriminaalprotsessi põhimõtteid ja proklameeriti sisemise veendumuse (*intime conviction*) printsiipi, pärast seda kui formaalsete tõendite teooria oli tunnistatud mitte üksnes absurdseks, vaid ka lausa kahjulikuks, õigusemõistmist nõrgestavaks ja süütule ohtlikuks teooriaks» (Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 85).

[212] Vt. näiteks Saksa 1877. a. StPO § 260 või 1924. a. StPO § 261: «Kohus otsustab tõendite uurimise tulemuse üle oma vaba, kogu kohtulikust asjaarutamisest omandatud veendumuse põhjal.»

Tsaari-Venemaa Kriminaalkohtupidamise seadustiku (1892. a. väljaanne) § 119 oli öeldud: «Rahukohtunik otsustab kohtualuse süü või süütuse küsimuse oma sisemise veendumuse põhjal, mis on rajatud kohtulikul asjaarutamisel ilmnenud asjaolude kogumile.» Analoogilised on ka Kriminaalkohtupidamise seadustiku § 766 ja 804.

[213] Vt. Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1885—1887, т. I, стр. 28.

[214] Sealsamas, lk. 92.

selle teooria saatus millegagi sellise ülesande lahendamiseks niisama jõuetu formaalsete tõendite teooria positiivse tüübi saatusest. Ei formaalsete tõendite negatiivne ega positiivne teooria olnud kumbki suutelised kindlustama protsessis seda süsteemi kasutanud kohtule alati saavutamatuks jäänud ehtsa tõe tuvastamist.

«See teooria...,» loeme 1864. a. Kriminaalkohtupidamise seadustiku juurde lisatud motiividest, «ei võta sugugi arvesse kohtuniku isiklikku veendumust... Seaduslike tõendite teooria tagajärjed on äärmiselt mitterahuldavad. Hoolimata kohtualuse kogu süü usutavusest ja täielikust veendumusest kohus väga sageli, mitte leides säärast tõendit, mida seadus loeb täiuslikuks, peab piirduma ilmse kurjategija ainult enam-vähem tõsise kahtluse alla jätmisega... Sellest olenemata ei saa märkimata jätta, et tõendite teoorial, mis on rajatud vaid tõendite formaalsusele, ei ole mitte üksnes see puudus, et vilunud ja osavad kurjategijad libisevad kohtumõistmise käest: ta ei hoia ühtlasi ära ka ebaõiglast süüdimõistmist» [215].

Seesugune Vene reformieelse ja ka kogu tolleaegse Euroopa kohtupidamise häbistav seisund polnud endastmõistetavalt mitte ainult seaduslike tõendite teooria domineerimise või isegi kogu tolleaegse protsessikorra tulemus, milles puudus avalikkus, võistlevus ja vahenditus, mis oli politsei piinakambrisse suletud, paberlikku asjaajamisse uppunud, elavaist inimestest ja elavast tegelikkusest lahti kistud, vaid ta oli sel ajal valitsenud ühiskondlik-poliitiliste suhete, kogu tolleaegse riikliku ja ühiskondliku korra tulemus.

Juurdlusprotsessi ja formaalsete tõendite teooria valitsemise ajal puudus tõendite isiklik loogiline hindamine kohtuniku poolt. Kohtuniku isiklikule subjektiivsele veendumusele seadis see teooria vastu objektiivsed tunnused, mille põhjal kohtunik oli kohustatud tunnustama või hülgama teatavaid fakte ning seletama, tõlgendama ja käsitama neid just nii, aga mitte teisiti. Õieti öeldes ei nõutudki kohtunikult selles protsessis kohtu

[215] Tsit. Vladimirovi raamatu järgi «Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 88—89.

poolt uuritavate faktide ei seletamist ega käsitamist ja veel rohkemgi — see oli kohtunikul keelatud. Kohtuniku arusaamise asemel, tema veendumuse asemel toimis tõendi enese veenvuse saladuslik jõud.

Mis võis tegemist olla sellise sünnipärase jõuga tõendite mõjul tehtud kohtuotsusel tõe ja tegelikkusega, on iseenesest selge!

«Uurija,» kirjutab Glaser, «peab rahuldama kaht vastupidist nõuet: hoolas igakülgne uurimine ja hoidumine isikliku arvamuse kujundamisest, kuni on võimalik kogutud materjalide külmavereline, objektiivne vaatlus ja kaalumine; ainult see õigustab lootust, et ta saab teada tõde» [216].

Juurdlusprotsess ja formaalsete tõendite teooria võtsid kohtult võimaluse rahuldada mõlemaid neid nõudeid. Seda takistasid kõigepealt need formaalsed tingimused, mis köitsid kohtunikul käed, summutasid tema südametunnistuse, surmasid tema teadvuse.

Formaalsete tõendite teooria hoolitses selle eest, et kohtuotsus vastaks niinimetatud juriidilisele usaldusväärsusele. Seda juriidilist usaldusväärsust määratlesid formaalsete tõendite teooria kaitsjad kui seesugust «süü õiguslikku usaldusväärsust, mis tugineb üldtunnustatud ja kohustuslikele alustele, mille tõttu ta omandab objektiivse kindluse» [217].

Selle teooria väärtust nägid tema kaitsjad nimelt selles, et ta hoiatavat kohtunikku seaduse «omavolilise tõlgendamise» ohu eest, «ebamääraste subjektiivsete tunnete» eest, et ta kindlustavat tõenditele objektiivse tähenduse ja tagavat sellega kohtuniku otsuse õigluse. Ajalugu näitas ja tõendas selle teooria täielikku alusetust, kuna see teooria osutus kapitalismi arenemisega loodud uutel tingimustel võimetuks teenima isegi kapitalistide klassi huvisid ja jäi kohtuasjade uurimise ja lahendamise vahendina ja meetodina lõplikult pankrotti.

---

[216] Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1885—1887, т. I, стр. 14.

[217] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 53.

Suur Prantsuse kodanlik revolutsioon ja pool sajandit pärast seda rida kodanlikke revolutsioone teistes Euroopa riikides, alates 1848. a. revolutsioonist, kindlustasid lõpliku võidu kapitalismile, mis oli kukutanud feodaalse korra kõigil elualadel, nende hulgas ka kohtu alal.

Selles suhtes oli 1848. aasta murranguaastaks ka õiguse alal. «Alates 1848. aastast,» kirjutab Glaser Saksamaa kohta, «saabub ootamatu pööre: nüüd hakkab seadusandlus liikuma, kirjandus aga on sunnitud ainult jälgima sündmuste kiiret vaheldumist... Nüüdsest peale kõidab üldist tähelepanu kohtupidamise põhiküsimuste lahendamine, mis äratavad üha suuremat ja suuremat huvi, mida rohkem laieneb teadvus sellest, et tegemist on kogu Saksamaale ühtsa kriminaalkohtuseadusandluse loomisega» [218].

Huvi kasvamine saksa kodanluses kriminaalkohtu ja kriminaalprotsessi uutel alustel organiseerimise küsimuste vastu tegi sel ajal laialdaselt populaarseks prantsuse eeskujud, mida jälgides korraldatigi ümber 1848.—1851. a. rea Saksa riikide (Baieri, Preisi, Würtembergi, Hesseni hertsogkonna, Badeni hertsogkonna jt.) kohtusüsteem. Kuid formaalsete tõendite teooria, mis likvideeriti Prantsusmaal 1790.—1791. a., jätkas veel pika aja jooksul jagamatut valitsemist saksa protsessis (Würtembergi kriminaalkohtupidamise seadustik, Badeni kriminaalkohtupidamise seadustik); analoogiline olukord säilis ka Austrias, kus see teooria oli 1853. a. kriminaalkohtupidamise seadustiku aluseks (peaaegu kuni päris XIX sajandi lõpuni) [219].

Formaalsete tõendite teooria langus vabastas survest kohtuniku teadvuse ja andis kohtule võimaluse tugineda oma tegevuses enda «südametunnistusele», otsustada asju «vabalt», vastavalt oma «sisemisele veendumusele».

«Kohtuniku vaba südametunnistuse», «vaba» «sisemise veendumuse» teooria ei olnud mitte üksnes protestiks feodaalse kohtu

---

[218] Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1885—1887, т. I, стр. 138.

[219] Kohtuniku vaba veendumuse põhimõte kuulutati Saksamaal esmakordselt välja ülesaksamaalises 1877. a. kriminaalkohtupidamise seadustikus, mille § 260 lausus: «Kohus otsustab kohtuliku uurimise tulemuste üle kogu kohtulikust asjaarutamisest saadud veendumuse põhjal.»

kammitsate ja kitsenduste vastu, vaid ka vabameelse kodanluse loosung, lipukiri võitluses kodanliku kohtudemokraatia põhimõtete juurutamise ja kindlustamise eest, võitluses feodaalse ja bürokraatliku despotismi ahelate vastu [220].

Selles teoorias väljendusid selle kodanluse juhtiva osa ühiskondliku mõtte progressiivsed voolud, kes vandekohtus, protsessi võistlevuses ja avalikkuses nägi tuge oma võitluses kapitalismi arengu tingimuste kindlustamise ning kodanliku, kapitalistliku kultuuri tugevdamise eest. Esinedes kogu ühiskonna nimel, omistas kodanlus oma riiklikele asutistele klassivõitluses sellise poliitilise õigluse, objektiivsuse ja erapooletuse ilme, mis oli talle edukalt ja on reas kapitalistlikes riikides nüüdki veel edasi tema klassiegoistlike taotluste katteks. On teada, et teatavates ajaloolistes tingimustes ei häbene kodanlus selle maskeerimise otstarbel tõmmata endale ette isegi «... sotsialismi maski» (M a r x).

Halduse ja kohtu reform, feodaalsete igandite ja igasuguste formaalsete, oma mõttetusega ängistavate eeskirjade, reglementatsioonide, seisuslike eesõiguste jne. hävitamine oli sel ajal — XIX sajandi 40-ndail aastail — üldiseks vajaduseks, kõigi klasside vajaduseks, peale feodaalide ja junkrute, sest niisugustes riikides, nagu Saksamaa ja Austria, «ei olnud ühtki klassi, kes oleks olnud rahul» (E n g e l s). Hea, õige ja odava kohtu, ühiskonnale lähedase, tema huvisid mõistva, mitte seisuslike eesõiguste põhimõttel, vaid «südametunnistuse» ja «õigluse» põhjal tegutseva kohtu nõue oli möödunud sajandi 40-ndail aastail üldiseks nõudmiseks.

§ 15. Sisemine veendumus ja materiaalne tõde.

Analüüsides tõendiõiguse arenemise protsessi, mida tähistas üleminek formaalsete tõendite süsteemilt tõendite niinimetatud vaba hinnangu ehk kohtuniku sisemise veendumuse süsteemile,

---

220 «Ühel poolel kodanlus, kes oli teadlik oma jõust ja otsustas mitte kannatada kauem kitsendusi, millega feodaal-bürokraatlik despotism aheldas tema kaubandust, tema tööstuslikku ettevõtlikkust, tema kui klassi ühisalgatusi...» (М а р к с и Э н г е л ь с, Соч., т. VI, стр. 36).

ei tohi silmapaari vahele jätta ühiskondlik-poliitiliste suhete erisusi selle aja kapitalistlikes riikides.

Tõendite vaba hindamise süsteem tugineb protsessiteooriale, mille olemus väljendub kinnituses või väites, et kohtu põhiliseks ülesandeks on leida objektiivne materiaalne tõde, millel on, nagu väljendub üks selle teooria kommentaatoreid Glaser, üldine tähtsus.

«Faktid,» ütleb Glaser, «millele kohus rajab oma otsuse, peavad olema tõelised. See tõde ei ole ainult formaalne (*formelle*), mis põhineb poolte meelevaldsel, nende poolt tõesti sooritatud või nende käitumisest seaduse enese poolt (otseselt või kaudselt, jaatavas või eitavas mõttes) tuletatud ülestunnistusel, mitte tõde, mille tähtsus piirdub antud kriminaalasja ülesannetega (subjektiivselt) ja sellisena kehtib, vaid objektiivne, materiaalne üldkehtiv tõde» [221].

See, mida kohtunik tuvastab (tunnustab või väidab), peab vastama tõele, peab olema tõde. Kuid selleks on vajalik, et kohtunik ise veenduks asjaolude tõelisuses. Arutades asjaolusid, loob kohtunik endale arvamuse sündmuse tõenäosuse või usaldusväärsuse kohta; seejuures võib kohtunik tunnistada antud asjaolu tõeliseks (kohtunik on veendunud selle tõelisuses) või ebatõeliseks (kohtunik on veendunud selle ebatõelisuses) või ei selleks ega teiseks (kohtunik kahtleb).

«Veendumus, oletus, kahtlus on ise faktid, hinge seisundid, mida me ei saa esile kutsuda meelevaldselt ning mis paratamatult tekivad üksikus inimeses, milledele see tavalises elus alistub ilma lähema kontrollita ja mida ta oma otsuste aluseks võtab, kuna ta teab, et mõtlemisseadused, millele ta tunneb end alistatud olevat, kehtivad tema tahtest hoolimata ja kindlustavad tema muljete õigsust» [222].

---

[221] Glaser, Handbuch des Strafprozesses, 1883. Vt. A. Lihhatševi venekeelset tõlget — «Руководство по уголовному процессу» (СПБ, 1885—1887). Materiaalse tõe põhimõtte vastu vt. näiteks Hélie, vene kirjanduses — Mihhailovski, vt. allpool.

[222] Глазер, Руководство по уголовному процессу, 1886, т. I, вып. II, стр. 4.

Siin on tähtis pöörata tähelepanu sellele, et sisemise veendumuse teooria esindajate arvates toimub selle veendumuse tekkimise ja kujunemise protsess tunduval määral stiihiliselt ja ebateadlikult, hoolimata inimese tahtest, ja ilma mõtlemisseaduste toime igasuguse kontrollimiseta, «hinge» teatava seisundi tagajärjel.

Lähtudes sellest, et sündmuste suhtes, mis on piiratud aja ja kohaga — muid sündmusi aga teatavasti ei juhtu — ei ole olemas absoluutset, matemaatilist, apodiktilist usaldusväärsust, kuid õppinud põlgama kahtlusi ja skeptitsismi, otsib inimene protsessis tema ette tõusetuvaile küsimustele vastust, võttes kuulda oma mõistuse ja südametunnistuse häält.

«Selles mõttes,» ütleb Glaser, «tuleb kohtuniku otsuse alust otsida tema vabas sügavas veendumuses (*conviction intime*)».

Glaser ja teised selle teooria pooldajad saavad siiski aru, et säärane tees kõlab liiga paradoksaalselt, liiga subjektiivselt ja ebamääraselt: üks tundmatu («otsus») määratakse teise tundmatu («veendumus») varal.

Kus on sellest vastuolust väljapääs? Sellele küsimusele vastas Glaser: «Riik võib teostada seda ülesannet kahel teel: ta võib kas nõuda, et kohtuotsus oleks paljude, ja seejuures seda suurema hulga, mida tähtsam on asi (*je wichtiger die Sache ist*), isikute kooskõlalise veendumuse väljendus, teisalt võib ta tarvitusele võtta abinõusid, selleks et otsustajad kujundaksid oma veendumuse usaldusväärsetel alustel, s. o. allutades need juriidilisele normeeringule» [223].

Teine tee — formaalsete tõendite süsteemi tee — näitas täielikku alusetust selle küsimuse otsustamisel. Esimene tee — mitte ühe kohtuniku, vaid mitme kohtuniku ebateadlikest meeleoludest või muljetest tõe otsimise tee — ei too endaga kaasa asjasse mitte midagi uut, sest kohtunike arv — üks või mitu kohtunikku — ei muuda asja.

Ei tule otsida tugipunkte mitte üksikute kohtunike subjektiivsetes elamustes, vaid objektiivsetes ja küllaldastes alustes, nagu

[223] Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1886, т. I, вып. II, стр. 6.

seda on asjaolud, mis on usaldusväärsed ja seisavad «sellises vahekorras nendega, mille tõelisus vajab tõestamist, et viimased tulenevad esimestest» [224].

Nii jõuab see teooria tõendite juurde, defineerides neid kui «kriminaalmenetluses tõestamisele kuuluva fakti tõelisuse aluste kogumit» (Glaser).

Hüljates igasugused seaduses ette kindlaksmääratud tõendite usaldusväärsuse ja tähtsuse tunnused, tegi uus teooria tõendite väärtuse sõltuvaks ainult kohtuniku isiklikust hinnangust, mille aluseks on loogilise mõtlemise seadused ja kohtu poolt uuritava tegelikkuse normaalne tajumine.

«Veendumus,» ütleb Vene kohtuseadustike koostajate arvamusi tsiteerides prof. Foinitski, «ei tunne teisi seadusi peale mõistuse näpunäidete ja südametunnistuse manitsuste.»

«Tõendite hindamine on vaimne tegevus, mis lõpeb kahtluse või veendumusega» [225] — ütleb edasi prof. Foinitski, piiritledes tõendite sisemise veendumuse põhjal hinnangut hindamisest muljete põhjal, mis osutuvad tema ütluse kohaselt üksnes vaid vaimse protsessi poolt kontrollimata meeleliste tajumiste tulemuseks.

Sisemine veendumus on selle teooria järgi mõõdupuuks «kriminaalkohtulikule usaldusväärsusele», mis tähendab «kõlblat silmanähtavust», s. o. sellist suurt tõenäosuse määra, mille juures «arukas inimene» peab juba võimalikuks tegutseda juhul, kui «tema enda ülimate huvide saatus sõltub küsimuse otsustamisest faktide usaldusväärsuse suhtes, mis tingivad otsustamise akti enda» [226].

Samasuguseid «aruka inimese» moraalsetest põhimõtetest sõltuva sisemise veendumuse formuleeringuid leidub ka selle teooria teiste pooldajate juures.

Nii defineerib Slutševski sisemist veendumust teatava tõenäosuse astmena, nimelt — ta ülima või igatahes sellise astmena,

[224] Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1886, т. I, вып. II, стр. 7.

[225] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1899, т. II, стр. 216.

[226] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 14.

mille juures «arukas inimene» loeb tõendatava fakti usaldusväärseks. Mitmesugune tõendusliku jõu aste eristab Slutševski arvates kriminaalkohtuliku tõenäosuse mõiste kriminaalkohtulikust usaldusväärsusest. Slutševski järgi pole kriminaalkohtulik usaldusväärsus «ei midagi muud kui kohtus esitatud tõenditest tulenev selline tõenäosuse aste, mis on võimeline viima kohtunikku veendumusele, et möödunud sündmus, mis moodustab uuritava asja eseme, on tõeliselt aset leidnud» [227].

Mitte tunnustades, nagu teisedki selle teooria pooldajad (Bain, Glaser, Zachariae, Bauer, Wills, Vladimirov, Foinitski, Talberg), kohtulike tõendite absoluutset usaldusväärsust ja täielikku kaheldamatust kohtuliku uurimise alal, on Slutševski nõus rahulduma isegi sellise kauge tõele lähenemisega, mis tema arvates moodustab «inimliku õigusemõistmise» (!) orgaanilise erisuse või orgaanilise omaduse. Slutševski ei selgita, mida ta mõistab selle «inimliku õigusemõistmise» all. Kuid iseenesest on selge, et ta ei ole suuteline ületama oma aja ühiskondlik-poliitiliste ja moraalsete kriteeriumide, s. o. lõppkokkuvõttes valitsevate klasside huvidest tingitud kriteeriumide piire.

Ei saa jätta märkimata Hume'i, Berkeley ja Kant'i õpetusele tugineva idealistliku filosoofia otsustavat mõju sisemise veendumuse kodanliku teooria aluseks olevate vaadete kujunemisele. Selle «asjade iseeneses» tunnetamise võimalust eitava, välise maailma suhtelisuse ja tunnetamatuse tunnustamisest lähtuva filosoofia mõju avaldub tõendiõiguse alal ülalkirjeldatud vaadete valitsemises tõendite usaldusväärsuse ja materiaalse tõe sisu suhtes.

XIX sajandi lõpu ja eriti XX sajandi alguse teadlased-protsessualistid, nakatatuina filosoofilisest subjektivismist, lihtsustasid kogu kohtuotsuse ülesande kohtuniku subjektiivseks veendumuseks oma otsuse õigsuses. Kõneldes objektiivsest ehk materiaalsest tõest, olid nad siiski kaugel sellest, et lugeda protsessis võimalikuks kahtlematu, absoluutse tõe kindlakstegemist. Nad olid nõus leppima lihtsama ja kergema asjaga — võib-olla isegi mitte

---

227 Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II, Судопроизводство, 1892, стр. 139.

väga sügavate ja põhjaliku ning tõsise analüüsiga kinnitamata muljete saamisega.

Selle filosoofilise agnostitsismiga täielikus kooskõlas väidavad kodanlikud juriidilised papid ja kirjatargad, et kohtuliku uurimise alal «ei saa täielikust kaheldamatusest juttugi olla», et «kohtuasjades peab kohtunik inimliku õigusemõistmise vahendite ebatäiuslikkuse tõttu hädasunnil rahulduma vaid enam-vähem suurema tõenäosuse astmega» [228], et «absoluutset usaldusväärsust ei ole õigusemõistmise alal olemas ega saagi olla» [229] ja et selle tõttu on kohtuotsus alati vaid teatavaks liginemiseks tõele, sest protsessuaalsele suhtele lõplikku lahendust andev otsus kui õigusemõistmise ideaal on tegelikult kättesaamatu [230].

Seda laadi väidete valguses paistab tees objektiivse tõe tuvastamisest kui kohtuprotsessi eesmärgist ise äärmiselt tingimuslikuna. See tõde osutub kogu oma «objektiivsuse» juures väga suhteliseks, suhteliselt usaldusväärseks.

Sellest siis väide kohtuliku uurimise mitte üksnes suhtelisusest ja piiratusest, mis põhinevat kõige enam «instinktiivsel veendumusel» (Vladimirov), kahtluste miinimumil jms., vaid ka väide kohtuotsuse alateadvuslikkusest või intuitiivsusest.

Edaspidi tuleme materiaalse tõe, tõendite objektiivse tähenduse ja kohtuniku otsuse subjektivismi küsimuse juurde tagasi. Praegu piirdume öelduga, et näidata sidet kodanliku teaduse filosoofiliste põhimõtete ja kodanliku tõendiõiguse põhimõtete vahel, mis tugineb, nagu me seda nägime, nendele ühisele metodoloogilisele alusele.

Õpetus teatavate tõendite suhtelisest väärtusest esineb kodanliku kohtu jaoks teatava kaitsevarjuna süüdistuste vastu kodanlike kohtute poolt tehtud otsuste erapoolikuses. See õpetus etendab ühtlasi kindlat osa ka kodanliku tõenditesüsteemi ja kogu kodanliku kohtumõistmise klassiolemuse maskeerimisel.

---

[228] Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II, Судопроизводство, 1892, стр. 138—139.

[229] Тальберг, Русское уголовное судопроизводство, 1891, т. II, стр. 83.

[230] Vt. Розин, Уголовное судопроизводство, 1916, изд. 3-е, стр. 519.

Reklameerides «sisemist veendumust» kui kohtuliku uurimise kriteeriumi varjab see õpetus sõnadega «õiglusest», «kõlblusest», «kõlbelisest enesekindlusest», «kõlbelisest alusest», «vabast veendumusest» jms. kodanliku kohtu klassilist sihiteadlikkust. Teisest küljest on tõendite suhtelise usaldusväärsuse teooria ekspluataatorlike ühiskondade klassikohtule aluseks, et õigustada mitmesuguseid «kohtulikke eksitusi», eriti poliitilisi, mis on ajuti üpris sobivad selleks, et õiendada kohtu abil arveid inimestega, kes on kardetavad antud korrale. Tõendite suhtelise usaldusväärsuse teooria soodustab kohtunikukaadri kasvatamist selles häirimatus ja mitte millestki ärrituvas väikekodanlikus vaimulaadis, mis võimaldab leppida vähesega, mitte liialt süveneda uurimisse, mis harjutab kohtuniku ametit käsitama mitte ühiskonna teenimisena, vaid tavalise bürokraatliku käsitööna. Just selleni viibki tõendiõiguses «suhtelisuse teooria», mis näib kõige iseloomulikumalt väljenduvat niinimetatud «aruka inimese» või «keskmise inimese» moraali kummardajate töödes.

§ 16. «Aruka inimese» teooria ja õigluse probleem.

Selles suhtes on väga iseloomulik selle teooria klassikute apelleerimine «aruka inimese» (Vladimirov, Slutševski) või «keskmise inimese» poole (Sinaiski).

«Õigus,» loeme prof. Sinaiski, ühe selle «keskmise inimese» teooria apologeedi tööst, «kui üldnormide kogum on määratud peamiselt inimeste enamiku huvide, lühidalt — keskmise inimese huvide kaitseks. Keskmine inimene on mõõdupuuks tsiviilnormide loomisel... Keskmine inimene on õieti antud ühiskondliku keskkonna enamiku inimene» [231].

Selle tsiviilõiguse «keskmise inimese» poole samuti kui kriminaalprotsessiõiguse «aruka inimese» poole apelleerimisel on eesmärgiks varjata nii ühe kui ka teise õiguse klassisisu, varjata nende klassipalet antud «kultuurse riigi» inimeste enamiku huvide maskiga. Asjatud jõupingutused! Isegi prof. Sinaiski on

[231] Синайский, Русское гражданское право, Киев, 1914, вып. I, стр. 21—22.

sunnitud Bernheft'i järel tunnistama, et «õiguses leiavad endale väljenduse peamiselt nende seisuste vaated, kellel on selles kõige suurem huvi ... ja kõige suurem võimalus taotleda endale õigust» [232].

«Arukas inimene», kes oma sisemise «veendumuse» või oma «südametunnistuse» põhjal saadab töötuid giljotiini alla või sunnitööle, — too on ikka seesama «arukas kodanlane», kellest Marx kirjutas «Kaheksateistkümnendas brumaire'is» järgmist: «Kodanlane, kõigepealt aga riigimeheks tõstetud kodanlane, täiendab oma tegelikku alatust teoreetilise ülespuhutusega» [233].

«Sisemise veendumuse» teooria etendab kodanluse käes just seda «teoreetilise ülespuhutuse» osa, mis on määratud varjama kodanluse «tegelikku alatust» ja ta kohtulikku rõhumispoliitikat.

Kodanlikust kohtust kõneldes ei tule muidugi langeda pealiskaudsesse lihtsustamisse, kujutledes asja nii, nagu tajuks «sisemise veendumuse» teooriat iga kodanlik kohtunik teadlikult kui kodanluse huvide silmakirjalikku kaitsmise vahendit. See ei ole nõnda. Võib endale kujutleda üksikuid kodanlikke kohtunikke, sarnastena Molière'i kangelastega, kes ei teadnud, et ta kõneleb proosas, kes ei taha mõteldagi sellest, et nende «veendumus» ja nende «õiglus» ammutavad oma elujõu kapitalistliku ühiskonna klassipinnalt. Paljud nendest mõtlevad ausameelselt, et nad tegutsevad «rahva» ja «rahva huvide» nimel; mõned — selliseid on vististi küllalt — tegutsevad tõepoolest veendunult kogu oma «õigluse» ning «südametunnistuse» järgi.

Analoogilise küsimuse puhul kirjutas Marx väikekodanluse kohta: «Oleks siiski piiratus mõtelda, nagu püüaks väikekodanlus teadlikult kaitsta egoistlikku klassihuvi... Just niisama ei tarvitse mõtelda, et kõik demokraatlikud esindajad on *shopkeepers* (poodnikud) või poodnike austajad. Oma hariduse ja individuaalse positsiooni poolest võivad nad olla niisama kaugel poodnikest, nagu taevas maast. Neid teeb väikekodanluse esindajaiks see, et nende mõte ei ületa väikekodanluse eluolustiku piire, et nad seepärast tulevad teoreetiliselt samade ülesannete ja otsuste juurde,

[232] Синайский, Русское гражданское право, Киев, 1914, вып. I, стр. 25.

[233] Маркс и Энгельс, Соч., т. VIII, стр. 375.

millele väikekodanlane jõuab praktiliselt, oma materiaalsete huvide ja oma ühiskondliku positsiooni tõttu. Säärane on üldse vahekord klassi poliitiliste ning kirjanduslike esindajate ja klassi vahel, keda nad esindavad» [234].

Selles antud klassi «poliitiliste esindajate» ideoloogilise loomuse hiilgavas iseloomustuses, kes omandavad, nagu iga indiviidki, oma tunded ja vaated traditsioonide ja kasvatuse teel vastavalt tunnetele, illusioonidele, mõistetele ja maailmavaatele, mis tuleneb antud omandivormist, seisneb ka kohtuniku teadvuses või «hinges» tema «sisemise veendumuse» kujunemise protsessi seletus.

See protsess on küllaltki keeruline. Kahtlemata on teatavas konkreetses asjas kohtuniku «sisemise veendumuse» kujunemisel otsustava tähtsusega tema ühiskondlikud, poliitilised ja moraalsed põhimõtted või vaated, tema maailmavaade, õigusteadvus, tema ideoloogia.

Igas kohtuniku poolt vastuvõetud kriminaal- või tsiviilkohtu otsuses peegeldub tema vaimne «mina», mis lõppkokkuvõttes on nende antud ühiskonnas valitsevate ideede, mõistete ja vaadete tulemuseks või viljaks, olles ühtlasi selles ühiskonnas valitsevate tootmissuhete peegelduseks.

«Sisemise veendumuse» teooria harmoneerib täiesti feodalismi survest ja kammitsaist vabastatud kodanliku ühiskonna kogu ühiskondlike suhete korraga. Ta vastas täiesti kodanluse huvidele, kes võimule tõustes kuulutas laialt ja kõlavalt oma ühiskondliku ja majandusliku eluviisi põhinormiks «*laissez faire, laissez passer*» põhimõtte, mis tähendas võimalikult täielikumat kodanliku enesemääramise mitte millegagi piiratud eraomaniku-vabadust.

«Vaba veendumus» — see on üks neid kapitalistliku ühiskonna saavutusi, mis moodustavad «... inimese sünnipäraste õiguste tõelise eedeni» [235].

Kohtuniku «vaba» ehk sisemise veendumuse teooria loojaile ei saa ette heita järjekindlusetust, kui nad legaalsete tõendite ase-

[234] Маркс и Энгельс, Соч., т. VIII, стр. 349—350.
[235] Маркс, Капитал, т. I, Партиздат, 1937, стр. 168.

mele astunud kohtulike tõendite süsteemi aluseks võtsid just selle põhimõtte: nad kajastasid protsessuaalsel alal oma ajastu põhiprintsiipe, oma ühiskondliku ja riikliku ehituse põhialuseid, kus tõepoolest valitseb vaid «... vabadus, võrdsus, omand ja Bentham» [236].

Selle uue tõenditesüsteemi kui ka tema aluseks võetud põhimõtete tähtsust ei tule siiski liigselt suurendada. Kodanlikud juristid püüavad kujutada seda süsteemi kui protsessuaalse täiuslikkuse krooni. Nad kujutavad asja selliselt, nagu garanteeriks see tõenditesüsteem tõelise õigusemõistmise teostamise, nagu teeniks kapitalistliku ühiskonna kohus, kasutades seda tõenditesüsteemi, mitte kapitalistliku ühiskonna klassihuvisid, vaid kogu ühiskonna huvisid, kaitstes üldist, mitte aga klassiheaolu.

Kapitalistliku ühiskonna kohtunike «sisemine» veendumus, millest agaralt teevad kära mitmesugused teadlased, ei ole sugugi «aruka» või «keskmise» inimese veendumus; see on «keskmise» kodanlase veendumus, ta väljendab kodanlase kui oma klassi esindaja vaateid, harjumusi ja huvisid. Ta kujuneb otseses sõltuvuses kodanlikus ühiskonnas valitsevaist õiguslikest vaadetest, mis omakorda on tootmisvahendite eraomandil põhineva kapitalistliku iseloomuga tootmissuhete otseseks tagajärjeks.

Kodanliku kohtuniku sisemine veendumus on «vaba» sedavõrd, kuivõrd kohtu otsus ei ole seotud ette kindlaks määratud (legaalsete) tõendite teooriale omaste formaalsete nõuetega. Selle teooria kaotamisega leidis end kohtunik tõesti vabana tema ees kohtuliku arutamise käigus esinevate faktide hindamiseks sätitud juriidiliste eeskirjade otsestest käskudest. Oma kohtulikus tegeluses on ta saavutanud teatava tegutsemisvabaduse, võimaluse talitada nõnda, nagu on sisendanud talle ta südametunnistus, tema õigusteadvus, tema veendumused. Kohtulike faktide nimelt niisuguse, mitte aga teistsuguse hindamise nõude juriidiline jõud langes ära, kuid selle hindamise kõlbelis-poliitiline jõud, mis väljendab ühiskonna valitseva osa klassihuvi poolt dikteeritud kõikvõimsaid nõudeid, jäi püsima.

---

[236] Маркс, Капитал, т. I, Партиздат, 1937, стр. 168.

Küsimuse seda külge varjavad kodanlikud juristid visalt, kujutades kohtuotsust antud ühiskonnas valitseva klassi ühiskondlik-poliitilistest ideedest, vaadetest ja meeleoludest tõesti sõltumatuna, «vabana» ja mitteseotuna «ühiskonna», s. o. selles ühiskonnas valitseva klassi poolt kohtule esitatavate nõuetega. Nad esitavad asja selliselt, et kriminaal- või tsiviilkohtu otsus, mille kohtunikud mingis asjas teevad, kujuneb valitseva klassi huvidest sõltumatult ainult «kõigi asjaolude uurimise alusel nende vastastikuses seoses ja kogumis».

On endastmõistetav, et kohtuotsuse teeb kohtunik nende «asjaolude» alusel, kusjuures need «asjaolud» peegeldavad paljudel juhtudel vaid ühiskondlikes suhetes toimivate klassijõudude väga kauget mõju. Kuid sellest hoolimata on nende mõju lõpptulemusena täiesti vaieldamatu; ta avaldub hulga kõige mitmekesisemate kanalite kaudu, mille teel antud ühiskonnas valitsevad klassihuvid mõjustavad kohtuniku teadvust ja tahet. Kasvatus, lapsepõlvest peale külgepoogitud moraalireeglid, harjumused ja traditsioonid, niinimetatud avaliku arvamuse jõud, kohtuniku poliitilised vaated ja ideoloogia üldse hoiavad teda kõvasti oma peos, suunates iga sammu tema tegevuses, ehkki see näib temale täiesti «vabana» ja «sõltumatuna» kõrvalisest vahelesegamisest ja mõjust. Selle kohtuniku «veendumuse vabadusega» on lugu samasugune nagu südametunnistuse, mõtte ja veendumuse vabadusega üldse. Orjapidaja südametunnistus on vaba, ent sellest hoolimata jääb see orjapidaja südametunnistuseks. Orjapidaja, kes inimestega kaupleb, toimib muidugi vabalt ning (oma moodi) «puhta» ja rahuliku «südametunnistusega».

Kaitstes kohtuniku vaba veendumuse teesi viivad kodanlikud teadlased-protsessualistid asja seega kõige labasema subjektivismini, korrates idealistliku filosoofia kõigile tuntud ja juba ümberlükatud sententse. Kodanlikud juristid kujutavad asja selliselt, nagu oleks kohtuotsus mitte klassiõiguse, vaid nagu klassidest kõrgemalseisva, üldinimliku õiguse väljendus. Siingi ei lähe asi nende teadlaste juures kaugemale Hegeli-Kant'i tüüpi idealistlikest kontseptsioonidest, kes opereerivad abstraktsete mõistetega, millel puudub igasugune konkreetne ajalooline sisu. Klassihuvi-

dest sõltumatut õigust või õiglust tõeliselt ei olegi. Õigluse mõiste ise on tervenisti loodud elementidest, mis peegeldavad vastavaid klassivahekordi, majanduslikke suhteid. «Õiglus» ei ole tegelikult midagi muud kui «... olemasolevate majanduslike suhete ideologiseeritud, taevani ülistatud väljendus, kas nende konservatiivsest või nende revolutsioonilisest küljest» [237].

Õiglusest tema ajaloolise arengu seisukohalt kirjutas Engels oma klassikalises töös «Korteriküsimuse kohta» järgmist:

«Kreeklaste ja roomlaste õiglus pidas orjust õiglaseks; 1789. a. kodanlase õiglus nõudis feodalismi kõrvaldamist, sest see on õiglusetu. Preisi junkrutele on isegi armetu seadus ringkondade kohta põlise õigluse rikkumiseks. Kujutlus igavesest õiglusest ei muutu seega mitte üksnes sõltuvalt ajast ja kohast: ta on mitteühesugune isegi eri isikutel ja kuulub nende asjade hulka, mille all, nagu Mühlberger [238] õigesti tähendab, «igaüks mõistab midagi muud» [239].

«Õiglus», millest kohtunikud peavad juhinduma oma tegevuses, nagu ka «õiglus» üldse, vastab täielikult antud ühiskonnas valitsevaile tootmissuhetele, vastab täielikult neile tuginevaile klassihuvidele.

F. Engels kirjutas sel puhul:

«Lükkame seepärast tagasi igasuguse katse peale sundida meile mingisugust moraalset dogmaatikat igavese, lõpliku, nüüdsest peale muutmatu kõlbelise seaduse kujul sel ettekäändel, et ka kõlbelisel maailmal on omad püsivad põhimõtted, mis seisavad kõrgemal ajaloost ja rahvuslikest erinevustest. Vastupidi, me väidame, et kõik seni eksisteerinud moraalisüsteemid on lõppkokkuvõttes olnud ühiskonna vastava majandusliku olukorra saaduseks; kuna ühiskond on seni olnud klassivastuoludes, siis on ka moraal olnud alati klassimoraaliks; ta on kas õigustanud

---

[237] Энгельс, К жилищному вопросу, Маркс и Энгельс, Соч., т. XV, стр. 71.

[238] Dr. Mühlberger — rea artiklite autor korteriküsimuse alalt, mis kutsusid esile nendes sisalduva selle küsimuse filantroopilis-kodanliku käsituse hävitava kriitika Engelsi poolt.

[239] Энгельс, К жилищному вопросу, Маркс и Энгельс, Соч., т. XV, стр. 71.

valitseva klassi ülevõimu ja huvisid või peegeldanud rõhutud, kuid juba küllalt tugevnenud klassi raevu selle ülevõimu vastu ja kaitsnud rõhutute tulevikuhuvisid» [240].

Kuid mida siis kujutas endast see kodanlike juristide poolt ülistatud «õiglus üldse» või niinimetatud «immanentne õiglus», mille põhjal kodanlus kuulutas kõik, mis temale vastu rääkis, ebavooruslikuks ja kuritegelikuks, karistas seda ühiskondliku häbistuse ja kriminaalkohtu otsusega? Kus on selle õigluse vooruste juured? Lõppeks — milles need kahtlased voorused seisnevad?

Vaadakem, kuidas vastas nendele küsimustele omal ajal Lafargue ühes oma suurepärases kapitalismi ja kodanluse vastu sihitud poliitilises pamfletis:

«Kodanlikud ajaloolased jutustavad, et ta (immanentne õiglus. — *A. V.*) ei võinud taluda feodaalsete parunite relvastatud röövkäike, kes ei tunnustanud teistsuguseid viise ümmardada oma maa-alasid ja täita oma kukruid, mis aga ei takista ausat immanentset õiglust ergutamast selletaolisi relvastatud röövkäike, mida vagurad kodanlased ilma igasuguse riisikota endale sunnivad sooritama sõdureiks ümberrõivastatud proletaarlastel Vana ja Uue Maailma barbaarsetes maades. Mitte just seda, et see liik vargust meie vooruslikule daamile eriti meeldiks. Ta kiidab pühalikult heaks ja võimaldab kõiksugu juriidiliste sanktsioonidega ainuüksi majanduslikku vargust, mida kodanlus ilma tormaka vägivallata sooritab iga päev palgatööst. Majanduslik vargus sobib õigluse temperamendile ja iseloomule niivõrd täielikult, et õiglus muutub kodanliku rikkuse vahikoeraks, sest see rikkus on kokkuvarastatu kuhjumine, mis on samavõrra seaduslik kui õiglanegi» [241].

Kodanlus kujutleb õiglust ülima eesmärgina, mis allutab oma mõjule nii inimesed kui ka kõik nende suhted, kuna aga tegelikult ta ise, see «immanentne õiglus», on tervenisti alistatud nendele suhetele.

---

[240] Энгельс, Анти-Дюринг, Маркс и Энгельс, Соч., т. XIV, стр. 94.

[241] Лафарг, Соч., т. III, Соцэкгиз, 1931, стр. 13.

«Valitsev klass,» kirjutas selle kohta Lafargue oma töös «K. Marxi ökonoomiline determinism», «peab alati õiglaseks seda, mis tema majanduslikele ja poliitilistele huvidele on kasulik, ja ebaõiglaseks seda, mis neile on kahjulik. Õiglus, nagu tema seda käsitab, realiseerub, kui tema klassihuvid on rahuldatud. Kodanluse huvid määravad endaga seega kodanliku õigluse, samuti nagu aristokraatia huvid määraksid endaga feodaalse õigluse. Mitte asjata ei sümboliseerita nagu mingisuguse ebateadliku irooniaga õiglust sidemega silmadel, et ta ei saaks näha neid väiklasi ja räpaseid huvisid, mida ta on kutsutud kaitsma» [242].

Kodanlus kuulutas feodaalse korra õiglusetuks, sest et see kord oli tema huvidega vastuolus. Ta kuulutas õiglaseks teistsuguse korra — kapitalistliku korra, ja selle «õigluse» seisukohalt hakkas ta käsitama kõiki ühiskondlikke suhteid ning kõiki inimeste tegusid ja toiminguid.

Õiglus, ütles Lafargue, on «sotsiaalse ebaõigluse viljakas ema», kes annab orjapidajale õiguse omada inimest nagu looma; ekspluateerida proletariaadi lapsi, naisi ja mehi halvemini kui koormakandjaid elajaid, määrata moraalsele ja füüsilisele mandumisele miljoneid töötajaid. Seda just kujutabki endast see «õiglus».

Kodanliku õigluse väärtus ei ole suurem seda õiglust sünnitanud kapitalistliku tsivilisatsiooni väärtusest, mida Lafargue märgistab kui ekspluataatorite tsivilisatsiooni. Kodanluse tsivilisatsiooni väärtust, ütleb Lafargue, mõõdetakse «... selle meeste, naiste ja laste hulgaga, keda ta jätab ilma igasuguse varata, keda ta määrab sunnitööle päeval ja ööl ning perioodilisele tööpuudusele, keda ta heidab ohvriks alkoholismile, tuberkuloosile ja rahhiidile; tema tsivilisatsiooni ja humaansuse väärtust mõõdetakse samuti üleastumiste ja kuritegude kasvava arvuga, hullumajade suureneva arvuga, karistussüsteemi arendamise ja täiustamisega» [243].

Nii näeb välja see ülistatud «õiglus», mille nimel on kutsutud

---

[242] Лафарг, Соч., т. III, Соцэкгиз, 1931, стр. 12.
[243] Sealsamas, lk. 14.

usinasti tegutsema kapitalistliku kohtumõistmise jüngrid, järgides oma «sisemise veendumuse» häält.

Kohtuniku «sisemise veendumuse» kujunemise tõeline protsess on märksa keerukam, kui kujutlevad paljud õpetatud juristid, kes oma juriidilistes kujutlustes lähtuvad selliseist sotsiaalseist «flogistoni-teooriaist», nagu «õigluse» teooria. Õigluse mõiste on ajalooline mõiste, s. o. mis ammutab oma sisu konkreetsest, ajalooliselt antud olustikust, täpsemalt — nendest vastavas ühiskonnas valitsevaist kõlbelis-poliitilistest ja üldse ideoloogilistest printsiipidest, mis valitseva klassi mõju tõttu ühiskonnas muutuvad elanikkonna rõhuvale enamikule üldtunnustatuiks. Sellesama mõju tõttu omandavad need printsiibid üldrahvusliku iseloomu ja püsivad sellistena seni, kui üksikute klasside klassiteadvus võtab nad arvustuse alla, lükkab nad tagaplaanile või asendab koguni teistsuguste, ainult nendele klassidele omaste põhimõtete või mõistetega.

Ent asi ei piirdu ainult sellega. Uued kasvavad klassid lähevad edasi oma klassieesmärkide teostamise teel, arendades ja kindlustades ühiskonnas oma mõju ja järelikult ka oma kõlbelis-poliitiliste põhimõtete mõju. Nende klasside võimuletulek tähendab ka nende kõlbelis-poliitiliste põhimõtete võitu, mis vallutavad oma mõju alla ka teised ühiskonnakihid ja koguni klassid ning muutuvad uuesti «rahvuslikeks», kuid juba uues käsituses, uuel kujul. Nõnda sünteesitakse eituse eitamine. Kuid kõik selle unustavad «immanentse õigluse» õpetatud ülistajad, kes ei taha arvestada mingit ajalugu, mingeid inimühiskonna arenemisseadusi, tema mõisteid ja ideoloogiat. Kõneldes õiglusest kohtuasjades ja -otsustes tuleb silmas pidada, et teatava asja iga üksiku «asjaolu», seda enam aga nende «kogumi» mõistmine ja hindamine seisab otseses ühenduses kohtunike teadvuses juurdunud kujutlustega, poliitiliste ja kõlblate vaadetega, kõige sellega, mida nimetatakse õigusteadvuseks ja mis avaldab sügavat mõju kohtunike, prokuröride ja uurijate kui oma «ühiskonna», kui teatavate ühiskonnaklasside liikmete praktilise juriidilise tegevuse igale sammule.

§ 17. Sisemine veendumus ja õigusteadvus.

Õigusteadvus pole abstraktne mõiste. Õigusteadvus — see on konkreetsed, ajalooliselt tingitud kujutlused sellest, mis peab olema, mis on vajalik, kohustav, seaduslik, — kujutlused, mis on kujunenud klasside võitluses, ühtede — valitsevate klasside — oma ülevõimu säilitamise ja kindlustamise eest, teiste — rõhutud klasside — selle ülevõimu kukutamise eest toimunud võitluse tingimustes. Just seetõttu lahutabki esimeste õigusteadvust teiste õigusteadvusest seesugune kuristik.

Juriidilised kõnekäänud, mis väljendavad niinimetatud «rahva»-õigusteadvust, väljendavad tõeliselt valitseva klassi ideid, kes sisendab «rahvale», s. o. kogu antud klassi ülevõimule alistatud ülejäänud ühiskonnale vaated, mis kajastavad selle klassi huve.

Õigusteadvus kui ühiskonnas valitseva klassi õiguslike vaadete ja kujutluste väljendus, kes kehastab nendes oma ühiskondlik-poliitilist ja kõlblat maailmavaadet, on tohutu tähtsusega faktoriks selle klassi võitluses tema huvidele vastava õigusliku korra eest, tema seaduslikkuse kindlustamise eest.

Oma klassi õigusteadvuse alustest või põhimõtetest juhindub oma tegevuses iga kohtutegelane ja eriti kohtunik, kes on kutsutud lahendama konkreetseid kohtuasju [244].

---

[244] «Kohtuniku tegevuses,» kirjutas Koni oma töös «Eluteel» (1913, II kõide, lk. 150), «peavad aga õiguslikud ja kõlblad nõuded liituma... Et mitte esineda väliste reeglite lihtsa tööriistana, mis funktsioneerib kellamehhanismi ükskõikse korrapärasusega, peab kohtunik oma töösse panema oma hinge ja kõrvuti kehtiva seaduse eeskirjadega juhinduma absoluutsetest ja igavestest inimvaimu nõuetest... Õigusemõistmist ei saa lahutada õiglusest, viimane aga ei seisa sugugi ainult seaduse karistuseeskirjade õiguspärases kohaldamises tõendatud teole. Kohtutegelane peab taotlema kogu oma toimingutega inimeste suhtes, kelle tegude puhul ta on kutsutud rakendama oma mõistust, tööd ja võimu, kõlblusseaduse teostumist»(!).

Sellest tegi Koni järelduse, et on vajalik luua eriline teaduslik distsipliin — k o h t u e e t i k a kui eetiliste reeglite süsteem, mis moodustavad «vajaliku kõlbla külje kohtuniku ja tema lähimate abiliste tegevuses», kui õpetus «kõlbluse üldmõistete» rakendamisest «teatavate spetsiaalse kohtutegevuse alade suhtes» (sealsamas, lk. 151).

«Igavesed ja absoluutsed inimvaimu nõuded», «kõlbluse üldmõisted», millest Koni kõneleb, — kõik need on vanad, kulunud truismid, mis varjavad ekspluataatorite huvide toorest, kõlvatut jõudu. Nendes mitmesuguste

Teatavat fakti hinnates, sellest hinnangust kogu asja kohta järeldusi tehes ja neid järeldusi oma otsuse aluseks võttes, ei saa kohtunik arvestamata jätta oma «südametunnistuse» häält, oma käsitust sellest, mis on hea ja mis halb, mis on «kõlblas» ja mis «kõlvatu», mis «õiglane» ja mis «õiglusetu».

Kohtunik on seotud teatavate põhimõtetega, mille seisukohalt ta suhtubki konkreetsetesse faktidesse ja annab nende kohta vastava hinnangu. Seepärast on täiesti arusaadav, milline tohutu tähtsus on õigusemõistmise alal kohtunike k a a d r i l, i n i m e s t e l, kui vaadete, ideede, põhimõtete, kogu õigusteadvuse elavail kandjail.

Milliseks kujuneb kohtuniku «sisemine veendumus», kuidas ta kujuneb, kui konkreetselt ta väljendub kohtuotsustes — see oleneb otsustaval määral kohtunike isiklikust koosseisust, nende klassipositsioonist, sellest, milline on nende üldine, poliitiline ja õiguslik ideoloogia. Seepärast osutataksegi kohtuala töötajate valikule ja ettevalmistusele kõigis riikides ülisuurt tähelepanu.

Samal põhjusel omandavad väga suure tähtsuse ka küsimused kohtunike tegevuse tingimustest (näiteks kohtunike sõltumatuse, asendamatuse küsimus), küsimus kohast, mis peab kuuluma kohtule riigiorganite süsteemis ja kohtunikule riigi ametiisikute koosseisus, küsimus kohtunike distsiplinaarvastutusest ameti-alaste eksimuste eest jne., — suur kompleks küsimusi, mille sel või teisel viisil lahendamisest oleneb kohtuniku faktiline autoriteet, tema töö kvaliteet ja sisu ning lõppeks ka tema «sisemise veendumuse» iseloom ja väärtus.

Kõik need tingimused, mille hulgas esikoht kuulub kohtuniku klassipositsioonile, avaldavad mõju kohtuniku «sisemisele veendumusele», mis ilmneb eriti selgesti kaasaegseis kapitalistlikes riikides.

Kohtuniku sisemise veendumuse printsiipe kaitsnud protsessualistide vana koolkond, tundes oma positsiooni ebakindlust,

---

klasside «kõlbluse üldmõistetes» peituvadki klassiideoloogilise õigusteadvuse juured, kuigi nii neid kui ka teisi määrab lõpptulemusena antud ühiskonna majanduse, selles ühiskonnas valitsevad tootmis- ja vahetussuhted.

püstitas rea juhiseid, mis olid suunatud selle teooria äärmise subjektivismi leevendamisele. «Sisemine veendumus» kuulutati õiguspäraseks vaid tema kujunemise teatavate tingimuste esinemise korral. Need tingimused on järgmised: esimene — sisemine veendumus peab olema järeldus antud kohtuasja asjaoludest; teine — ta peab olema rajatud kõigi asjaolude läbikaalumisele ja hindamisele; kolmas — need asjaolud peavad olema uuritud ja hinnatavad mitte üksteisest isoleeritult, vaid nende kogumis; neljas — veendumus peab olema iga tõendi hindamise tulemuseks vastavalt «selle loomusele ja seosele asjaga» (Foinitski).

Kui abstraktsed need tingimused ka ei oleks, neil ei puudu teatav praktiline tähtsus. Nad annavad sisemise veendumuse teooriale mõninga protsessuaalse korrastuse, kooskõlastuse ja järjekindluse, allutavad kohtuniku otsuse mõningale kontrollile ning asetavad teatavad piirid kohtuniku äranägemise ääretusele. Mõni Lääne-Euroopa protsessualist püüab sisemise veendumuse mõistetesse viia piirava tingimusena veel mõningaid lisaparandusi. Nii teeb näiteks Hélie paranduse, mille põhjal sisemist veendumust tõlgendatakse mitte kui «intuitsiooni», kui mitte millegagi seletatavat ja motiveeritud «muljet» (*conviction sentie*), vaid kui mingisugust arukalt põhjendatud tunnetust (*conviction raisonnée*).

See on kindlasti vastuvõetav seisukoht, mis väldib äärmusi niihästi kohtuniku sisemise veendumuse vabaduse täieliku eitamise ja kohtuniku rangele protsessuaalsele reglementatsioonile alistamise kui ka ei mingile reglementatsioonile alistuva kohtuniku absoluutse vabaduse tunnustamise suhtes. Ei saa märkimata jätta, et teine äärmus oli iseloomustavaks jooneks fašistlikule kohtupidamisele, kus demagoogiliselt rõhutatud «kohtuniku vabaduse» sildi all kultiveeriti kohtunikutoogadesse rõivastatud gestapoagentide kõige metsikumat omavoli.

Fašistlikud «juristid» kaitsesid avameelselt säärast protsessirežiimi, mille juures kohtunik, «taibates situatsiooni ja tehes otsust, mõtleb nagu sõdur».

Fašistliku kriminaalpoliitika põhijooneks, mis määrab ka kohtuniku «sisemise veendumuse» kujunemise mehhaanika, oli kurss õigusliku liberalismi ja «humanismi» jäänuste likvideerimisele sel alal. Sellest tulenevalt siis ka loobumine seesugustest liberaalkodanliku õigusemõistmise «eelarvamustest», nagu süü ja karistuse individualiseerimine, nagu juriidiline, mitte aga poliitilis-eetiline suhtumine asja sisusse jms.

Oma sõjakäigus «humanismi» vastu ei häbenenud rida kriminaliste otseselt väljendada järgmist: «Ei saa olla kohtunik evimata mehisust lasta äärmise vajaduse korral käiku klassikohus. Sellest järeldub kohustus osata juhul, kui seaduse täht ja vaim keeldub oma ülesannet täitmast ja ei ole ühtsat õiguslikku veendumust, lahendada asi vastavalt juhtiva kihi vaadetele» (D a h m).

Teine fašistlik kõrilõikaja, keegi «doktor» Oetker, osutab otse vajadusele arvestada poliitilisi nõudeid, mis dikteerivad teatava otsuse igas kriminaalasjas, s õ l t u m a t a tõendite olemusest. Kohtuniku kohustus seisneb tema arvates selles, et karistada kõiki, kes astuvad vastuollu «valitsevate huvidega».

Oetker jätkab ja «süvendab» fašistliku «teoreetiku» Saueri teooriat, kes tõendas, et on võimatu kriminaalasja lahendamisel tagada individuaalselt õiglast otsust.

Oma otsuse mõõdupuuks peab kohtunik Saueri järgi valima objektiivse aluse — «õiguskorra», kollektiivi (Gemeinschaft) huvi, riikliku huvi, s. o. ühiskondliku huvi selle kitsamas mõttes.

Mis «huvi» see on, seda Sauer ei seleta. Tema asemel tegi seda elu ise, mis selgitas tuhandete näidete varal, et «riiklik huvi» fašistlikus käsituses on see «uus kord», mille «korraldasid» Euroopas hitlerlased, püstitades võllaid, hävitades Maidanekis ja Oswiencimis ning paljudes teistes linnades sadade tuhandetena täiesti süütuid inimesi, riisudes ja röövides tuhandeid külasid, linnu ja terveid maid. Kuid mitte neist Teise Maailmasõja võidurikka lõpuga likvideeritud määratsejaist ja professionaalseist mõrvareist ei pea olema nüüd juttu. Peab lootma, et fašismile ja selle hulgas ka tema õiguslikele «teooriatele» on tagasituleku tee jäädavalt suletud. Praegu ei paku need «teooriad» mingit huvi.

Kuid «riiklikust huvist», «rahva»-õigusteadvusest jms. kui kohtuliku veendumuse mõõdupuust ei lakka kõnelemast ka paljud kodanlik-liberaalsete juriidiliste ja filosoofiliste teaduslike ringide esindajad. Pole seepärast ülearune rõhutada, et niinimetatud «rahva õigusteadvus» on niisama palju «rahvalik», kuivõrd «rahvalik» on kodanlik riik, kuivõrd «rahvalik» on kodanlik moraal, kodanlik kõlblus, millest Lenin kirjutas: «Iga niisugust kõlblust, mis on võetud väljastpoolt inimlikku, väljastpoolt klassimõistet, meie eitame. Me ütleme, et see on pettus, et see on tööliste ja talupoegade tüssamine ja nende mõistuse pimestamine mõisnike ja kapitalistide huvides» [245].

Kapitalistlikus ühiskonnas valitseb kapitalistlik psüühika. Sellest psüühikast on immutatud selle ühiskonna arvukad kihid, sellest on nakatatud isegi mõned töörahva kihid; seda enam kehtib see kodanluse ametikandjate suhtes, tema bürokraatliku aparaadi ja järelikult ka tema kohtunike kaadri kohta. Mis iseloomustab selle ühiskonna psüühikat?

«Vana ühiskond,» kirjutab Lenin, «oli rajatud sellisele põhimõttele, et emb-kumb, kas sina röövid teist või teine röövib sind, kas sina töötad teisele või tema sinule, kas sa oled orjapidaja või oled ori. Ja on arusaadav, et selles ühiskonnas kasvatatud inimesed omandavad, võib ütelda, juba emapiimaga sellise hingeelu, harjumuse, arusaamise — kas orjapidaja või ori, või väikeomanik, väiketeenistuja, väikeametnik, intelligent, ühe sõnaga — inimene, kes hoolitseb ainult selle eest, et tal oleks oma, teised aga ei puutu temasse.

Kui olen peremees sellel maatükil, ei puutu teine minusse, kui teine nälgib, seda parem — müün oma vilja kallimalt. Kui mul on oma kohake arstina, insenerina, õpetajana või ametnikuna, ei puutu teine minusse. Võib-olla järeleandlik ja võimumeestele meeltmööda olles säilitan oma kohakese, võin veel läbigi lüüa ja pursuiks saada. Sellist hingeelu ja sellist meelsust kommunistil olla ei tohi» [246].

---

[245] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 547.
[246] Sealsamas, lk. 549.

See on kapitalistliku ühiskonna meile juba tuttava «keskmise inimese» psüühika. Seesugune psüühika on ka «keskmisel» kohtunikul, kes on kasvatatud põhimõtete vaimus, millel püsib «vana ühiskond» ja mis määravad tema ühiskondliku, poliitilise ja teenistusalase hoiaku. Pole ka imestada, et nende kohtunike «sisemine veendumus» ja õigusteadvus kajastab täielikult kodanluse klassihuvisid.

Kodanlike kohtunike sisemine veendumus ja õigusteadvus on samasugused klassikategooriad, nagu kogu kodanlik ideoloogiagi.

Kodanlikust õigusteadvusest ammutavad kodanliku «õigusemõistmise» teenrid vaimset jõudu, mille abil moodustub nende «sisemine veendumus» igas üksikus kohtuasjas. Kodanlik õigusteadvus — kodanlikus ühiskonnas, kodanluse võimul olles — on määratu suur organiseeriv ning inimeste teadvust ja tahet mõjustav jõud.

Kohtunike õigusteadvus on lõpptulemusena antud ühiskonnas kehtiva ja selles ühiskonnas valitsevate klasside erisustest tingitud õigusteadvuse peegeldus. Ta avaldab kohtuorganite praktilisele tegevusele otsustavat mõju, määrates põhiliselt kogu kohtupoliitika sisu ja suuna.

Selle poliitika reaalset sisu ei määrata mitte üksnes ja mitte niivõrd ametlikult väljakuulutatud põhimõtetega, kuivõrd praktiliste otsustega, kohtuasutiste ja neid asutisi juhtivate kohtunike praktikaga.

Kodanlus püüab anda kodanlikus ühiskonnas valitsevale õigusteadvusele üldrahvaliku iseloomu, ta kõneleb oma õigusteadvusest kui «rahva»-õigusteadvusest [247].

Tegelikult ilmnevad rahva vaated, rahva õigusteadvus kodanlikus kohtus moonutatud, võltsitud kujul. Rahva tõelisi vaateid, tema õiguslikke kujutlusi on rikkunud ja moonutanud rahvale vaenulike jõudude, ekspluataatorlike klasside mõju, kes püüavad rahvale külge pookida talle võõraid, kuid see-eest ekspluataatoreile endile soodsaid ning meelepäraseid vaateid ja mõisteid.

---

[247] Vt. näiteks А. М. Бобрищев-Пушкин, Эмпирические законы деятельности русского суда присяжных, М., 1896, стр. 565.

Tõeline rahvaõigusteadvus kui ka kohtuniku tõeliselt vaba sisemine veendumus on võimalik ainult tõeliselt demokraatlikul ja vabal maal, kus õigusemõistmine ise teostub vabalt ja sõltumatult, rahva huvides ja vahetult rahva enese poolt. Seesuguseks maaks on meie kodumaa, suur Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

NSV Liidus on kohus selle sõna tõelises tähenduses rahvakohus. NSV Liidu seadused on loodud rahva enese poolt, kes valitseb oma maad töölisklassi juhtimisel kommunistliku parteiga eesotsas.

NSV Liidu seadused on sotsialistlikud seadused, mis väljendavad nõukogude rahva — tööliste, talupoegade ja haritlaste huve.

Kogu kohtutegevus NSV Liidus rajaneb sotsialistlike seaduste alusele, milles on väljendatud sotsialismi kõrged põhimõtted.

Nõukogude kohtule on usaldatud vastutusrikkaim ülesanne — teostada sotsialistlikku õigusemõistmist vastavalt sotsialismi põhimõtetele, vastavalt sotsialistliku riigi seadustele.

Seda austavat kohustust täidab nõukogude kohus, pidades pühalikult ja rangelt silmas sotsialistliku õigusteadvuse ja sotsialistliku seaduslikkuse käskusid. Sotsialismi, sotsialistliku õigusteadvuse ja sotsialistliku seaduslikkuse vaimust on seepärast kantud kogu nõukogude kohtusüsteemi töö, samuti nagu kogu nõukogude õigus. Sotsialismi kõrgest vaimust on kantud ka nõukogude protsessiõigus ja eriti tõendiõigus, millele on pühendatud järgnevad peatükid.

V peatükk.

Nõukogude tõendiõigus.

§ 18. Sisemine veendumus ja sotsialistlik õigusteadvus nõukogude protsessis.

Nõukogude protsessiõigus hülgab tõendite formaalseil alustel hindamise.

Nõukogude protsessiseadused — nii kriminaalprotsessi- kui ka tsiviilprotsessiseadused — loevad tõendite hindamise ainult kohtu võimkonda kuuluvaks, määrates selle ainsaks aluseks kohtuniku sisemise veendumuse, mis on rajatud kõigi asjaolude läbivaatamisele nende kogumis [248].

Nõukogude õiguse järgi võib iga asjaolu, sõltumata tema sisust või väärtusest, olla kohtuasjas tõendiks. Ainult vanne ei ole tõendina lubatud [249], mis on täiesti loomulik, kuna seda laadi

---

[248] «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtupidamise aluste» § 23; VNFSV KrPK § 319 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid, samuti ka VNFSV TsPK § 118 ja 119 ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid püstitavad reegli, mille kohaselt poolte poolt esitatud tõendite puudulikkuse määramine kui ka tõendite lubamine kuulub täielikult kohtu pädevusse, kes ei ole seotud nende tõendite mingisuguste formaalsete tunnustega. Ainus erand sellest reeglist on tsiviilprotsessi koodeksite järgi lubatud ainult juhul, kui teatavate toimingute ja suhete jaoks on seaduses sätitud kohustuslik kirjalik vorm (VNFSV TsPK § 128). Sel juhul aga ei ole mitte midagi ühist formaalsete tõendite teooriaga, sest teatavate lepingute sõlmimine seaduse nõuetele vastavalt kirjalikus vormis ei võta kohtult võimalust hinnata lepingut asjaoludele vastavalt. VNFSV TsPK § 5 ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid kohustavad otseselt kohtuid «... kõigiti püüdma selgitada protsessijate tõelikke õigusi ja vahekordi ...» ja ei seo järelikult neid tõendite hindamisel mingisuguste formaalsete nõuetega.

[249] Vt. VNFSV KrPK § 57 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid.

«tõend» on nõukogude õiguses valitseva sisemise veendumuse põhimõttega ilmses vastuolus.

Seepärast on täiesti ekslik mõningate nõukogude protsessualistide väide, et sisemise veendumuse põhimõte olevat nõukogude õigusele võõras, et nõukogude õigusele olevat koguni see termingi võõras [250].

Ekslik on ka samade protsessualistide väide, et nõukogude õigusele on tundmatud ka seesugused mõisted, nagu parim mõistmine, asja otsustamine «südametunnistuse järgi» jne., et mõiste «sisemine veendumus» tähendab nõukogude õiguses ainult loobumist v ä l i s e s t sunnist, mis iseloomustab formaalsete tõendite süsteemi.

Seesugused arutlused ei ole millegagi põhjendatud. Nad on kas meie seadusandlikesse allikaisse, nõukogude õiguse, eriti kohtuõiguse ajaloosse mitte küllalt tähelepaneliku suhtumise või nõukogude õigusele võõraste, nagu kurikuulsa antropoloogilise ja teiste kodanlike «koolkondade» «teooriate» mõju tulemus.

Seejuures oleks küllalt, kui võtta kätte kas või seesugune dokument, nagu 24. novembri 1917. a. kohtudekreet nr. 1, rääkimata veel hilisemast ajast, mil kohtu tegevust reguleerisid tolleks ajaks ilmunud kriminaal-, tsiviil-, kriminaalprotsessi ja tsiviilprotsessi koodeks, et veenduda selles, et nõukogude õiguses valitses juba tema tekkimise esimestest päevadest peale täielikult ja absoluutselt kohtuniku sisemise, revolutsioonilisele sotsialistlikule õigusteadvusele tugineva veendumuse põhimõte.

Et juba esimestes Nõukogude vabariigi seadusandlikes aktides, mis olid pühendatud kohtu ja kohtupidamise organiseerimisele, on jutt just kohtuasjade otsustamisest veendumuse põhjal, s. o. kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte alusel, selles ei saa olla mingit kahtlust. Kõigil juhtudel, kus kõneldakse nendes aktides «revolutsioonilisest õigusteadvusest» või «sotsialistlikust õigusteadvusest», peab seadus silmas just kohtuniku sisemise revolutsioonilise, sotsialistliku veendumuse põhimõtet.

---

[250] «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtupidamise aluste» § 23 lausub: «Asjas olevaid tõendeid hindavad kohtunikud oma s i s e m i s e v e e n d u m u s e järgi...» (Minu sõrendus. — *A. V.*)

Kas mitte meie kohtu sotsialistlikust veendumusest ei kõnelnud Lenin 1918. a., kui ta, hoiatades raskuste ja rahvavaenlase salakavaluse eest ning juhtides tähelepanu intelligentsi veel tugevaile eelarvamustele, mille tõttu töölised suuremeelselt lasksid vabaks oma mõõga loovutanud Krasnovi, selle asemel et teda maha lasta, hüüdis: «Nüüd aga ma tahaksin näha rahvakohut, seda tööliste ja talupoegade kohut, kes ei laseks maha Krasnovi, kes töölisi ja talupoegi maha laseb» [251].

Kas mitte nendes proletariaadi revolutsiooni suure juhi sõnades pole kogu sügavusega väljendatud vajadus mõista vaenlaste üle kohut tööliste ja talupoegade sisemise veendumuse järgi, kes halastamatus võitluses ekspluateerijatega võidavad endale kätte õiguse elule, vabadusele, õnnele?

Revolutsiooniline ehk sotsialistlik õigusteadvus kutsub esimesi nõukogude seadusi võitlusse revolutsiooni ja rahva vaenlastega seal, kus vanad seadused, ilma milleta proletariaadi revolutsioon ei saa esimestel sammudel täielikult toime tulla, on selleks otstarbeks puudulikud või kõlbmatud.

Kohtunike sotsialistlikust teadvusest või veendumusest otsivad ja leiavad nõukogude võimu dekreedid tuge vanade seaduste vastavalt uutele nõuetele ja ülesannetele kasutamise raskeimas küsimuses.

Just selles mõttes tulebki mõista kohtudekreetide nr. 1 ja 2 ning Oktoobrirevolutsiooni esimese aasta esimeste kuude teiste seadusandlike aktide viiteid sellele, et revolutsioonilistel kohtutel on lubatud juhinduda oma otsustes kukutatud valitsuste seadustest [252].

Analoogilise eeskirja leiame ka 7. märtsi (22. veebruari) 1918. a. kohtudekreedis nr. 2, mis võeti Lenini parandustega

---

[251] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXIII, стр. 124.

[252] Kohtudekreedi nr. 1 § 5 lausus: «Kohalikud kohtud otsustavad asju Vene Vabariigi nimel ja juhinduvad oma otsustes kukutatud valitsuste seadustest ainult niivõrd, kuivõrd need ei ole revolutsiooniga tühistatud ega ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistusega ja revolutsioonilise õigusteadvusega» (24. novembril 1917. a., VSKK 1917, nr. 4, art. 50). «Revolutsioonilisest õigusteadvusest» kõneles ka Kohtu Rahvakomissariaadi 23. juuli 1918. a. instruktsioon «Kohalike rahvakohtute organiseerimisest ja tegevusest» (VSKK 1918, nr. 58, art. 597).

Rahvakomissaride Nõukogu ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt vastu. Selle dekreedi neljandas osas (§ 8), mis käsitleb kohtupidamist ja kohtualluvust, sisaldus viide kohtupidamise teostamisele 1864. a. kohtuseadustike normide järgi, kuivõrd need normid ei ole nõukogude dekreetidega tühistatud ega ole vastuolus «...[ekspluataatorid kukutanud] töötavate klasside õigusteadvusega», kusjuures «sel viimasel juhul peavad otsuses olema ära näidatud [olemasolevaist seadustest kohtu poolt kõrvalekaldumise] motiivid vananenud või kodanlike seadusnormide kohtu poolt tühistamiseks»[253].

Dekreedi §-s 36 loeme:

«Tsiviil- ja kriminaalasjades juhindub kohus seni kehtivaist tsiviil- ja kriminaalseadustest ainult niivõrd, kuivõrd need ei ole Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu dekreetidega tühistatud ega ole sotsialistliku õigusteadvusega vastuolus»[254].

Sotsialistlikust õigusteadvusest kõneles ka 30. novembri 1918. a. dekreet Vene NFSV rahvakohtu kohta, mis otseselt kohustas nõukogude seaduste puudumise või ebatäielikkuse korral juhinduma sotsialistlikust õigusteadvusest. Keelates kohtuotsustes viitamise kukutatud valitsuste seadustele ja hüljates igasugused formaalsed tõendid tunnistas 30. novembri 1918. a. dekreet kohtuasjade otsustamise ainsaks aluseks kohtuniku isikliku veendumuse ja sotsialistliku õigusteadvuse[255].

Seega kohtuniku sisemine veendumus, mis tugineb sotsialistlikule õigusteadvusele, on juba esimesel proletaarse revolutsiooni aastal valitsevaks põhimõtteks, mis määrab nõukogude kohtupoliitika suuna, määrab kindlaks nõukogude seaduste rakendamise, tõlgendamise ja täiendamise alused ja tingimused.

Mitte üheski selle aja seadusandlikus aktis pole aga esitatud selle mõiste sisu. Ka juriidilises kirjanduses võis leida otseseid moonutusi selle küsimuse käsituses. Nii väitis näiteks Stutška

---

253 Ленин, Поправки к проекту декрета о суде, Ленинский сборник XXI, стр. 217.

254 VSKK 1918, nr. 26, art. 420.

255 Vt. tähendatud dekreedi § 22, 23 ja 24, VSKK 1918, nr. 85, art. 889.

(1922. a.), et «Oktoobrirevolutsiooni poolt 1917. a. proklameeritud revolutsiooniline õigusteadvus ei evinud seda kindlat klassiideoloogilist sisu, mille me paneme nendesse sõnadesse praegu», et «meie siis ei ütelnud veel: klassiõigusteadvus», et «seda mõistet meil siis veel ei olnud», et «see õigusteadvus püsib ikka veel kahjuks liiga kodanlikuna isegi kommunistide juures».

Need moonutused ulatusid selleni, et Stutška, Reisneri ja mõningate teiste «teadlaste» poolt, kes esitasid end «marksistidena», nõukogude õigus ise kuulutati lihtsaks kodanliku õiguse retseptsiooniks. Isegi veel 1931. a. julges Stutška kinnitada, et «... revolutsioonilise või sotsialistliku õigusteadvuse all peitus tunduval määral seesama kodanlik õigusteadvus, kuna muud õigusteadvust polnud veel olemas ei «looduses» ega ka inimkujutluses» [256]. Õigusteadvuse mõistet ennast käsitas Stutška kui meile võõrast mõistet, mis olevat mehhaaniliselt omandatud kodanlikult professorilt Petražitskilt, et «... tolleaegne marksistlik õiguse käsitus ei läinud kaugemale prof. Mengeri või sots.-dem. Renneri niinimetatud juriidilisest sotsialismist» [257].

See on nõukogude õiguse otsene moonutamine, mis oma ajaloo esimesest päevast peale oli sotsialistlik.

Hiljem leidsid Stutška moonutused jäljendajaid ja järelkäijaid Pašukanise-Krõlenko kahjurliku voolukese näol, kelle erialaks kujunes nõukogude õiguse sotsialistliku iseloomu eitamine [258].

Rida Reisneri tüüpi «marksistlikke» professoreid, harjutades end laimukatsetes tõendada nõukogude õiguse kodanlikku iseloomu, eitas endastmõistetavalt meil sotsialistliku õigusteadvuse olemasolu.

Reisner käsitas õigust üldse kui «erinevate klasside ideoloogiliste fragmentide kogumit», kui «kõige erinevamate ühiskonnaklasside õiguslike nõuete ja vaadete alusel» moodustunud «kirevat koestikku».

---

256 Стучка, Революционная роль советского права, М., 1931, стр. 112—113.

257 Sealsamas, lk. 13.

258 Vt. kahjurluse vastu õiguse alal minu töid: «На правовом фронте», «Судоустройство в СССР» jt.

Nendest täiesti ekslikest, kahjulikest, antimarksistlikest ja ebateaduslikest vaadetest lähtudes hakkas prof. Reisner kujutama nõukogude õigust «kompromissiõigusena», «rahustamise ja lepitamise» õigusena. Prof. Reisner jõudis enda arutlustega niikaugele, et kujutas nõukogude õigust õigusena, mille koostisse on «liidu alustel» lülitatud talurahvaõigus ning «sallitavuse ja kompromissi» alusel kodanlik õigus. Käsitades nõukogude õigust keerulise õiguskorrana, mille koostisse kuuluvad «suured lõigud tööliskassi sotsialistlikku õigust ja tema proletaarne klassiõigus», «talurahva klassiõigus, mis on kehastatud maakoodeksis, selle kollektiivse omandi ülekaaluga» ja lõppeks «kodanlik klassiõigus ühes tema tsiviilkoodeksiga kaubakäibe raamistikus», nägi prof. Reisner selles faktis kodanluse ideoloogilise võidu tõendit, hinnates laimavalt nõukogude õigust kodanliku individualistliku õigusena [259].

Püüe kujutada nõukogude õigust kodanliku õiguse jätkuna, lihtsalt selle arenemisvormina on kõigi nõukogude võimu vaenlaste paberimääringute põhimotiiviks, kes on katsunud diskrediteerida Nõukogude riiki ja hävitada usaldust ja austust nõukogude õiguse vastu. Need katsed olid aga juba algusest peale määratud täielikule nurjumisele ja lõppesidki täieliku krahhiga, mis ilmselt näitab nende «teooriate» armetust ja alusetust.

Üksnes lootusetud võhikud või sotsialismi ilmsed vaenlased võisid oma kirjutistes jõuda selliste inimeste absurdsete arutlusteni, kes nõukogude seadusandluses pole suutnud näha uusi põhimõtteid — sotsialismi põhimõtteid, millest proletaarse revolutsiooni esimesest päevast peale on läbi imbunud nõukogude seadusandlike organite iga dekreet, iga määrus.

Pole erilist vajadust üksikasjalisemalt analüüsida Reisneri, Stutška ja nende voolukese jämedaid moonutusi nõukogude õiguse olemuse küsimuses.

Nõukogude õiguse sotsialistlik iseloom ilmneb selgesti juba nõukogude võimu esimestest dekreetidest, mis olid suunatud eks-

[259] Vt. Рейснер, Право. Наше право, чужое право, общее право, 1925, стр. 244.

pluataatorite mahasurumisele ja soodsaimate tingimuste kindlustamisele sotsialistliku ülesehitustöö ürituse jaoks. Nõukogude õigus ei saanud sotsialistliku õigusena Nõukogude riigi algperioodil täielikult välja areneda. Ainult kogu nõukogude korra aluseks oleva ühiskondliku, sotsialistliku omandi võit lõi kõik vajalikud tingimused nõukogude õiguse kui sotsialistliku õiguse lõplikuks väljaarendamiseks. Kuid ka Nõukogude riigi esimesel arenemisastmel, nõukogude korra organiseerimise, Nõukogude riigi tekkimise juba esimestel kuudel ja aastail oli ja jäi ta sotsialistlikuks; seesugune oli ta niihästi oma eesmärkidelt, mida ta oli kutsutud teenima, ja huvidelt, mida ta oli kutsutud kaitsma, kui ka oma vormilt ja oma teostamise meetodilt. Ka tol ajal väljendas ta võidule tulnud töölisklassi tahet, töötava rahva hulkade tahet. Ta kujutas endast, nagu kujutab praegugi, juriidiliste normide kogumit, mis on kehtestatud töötava rahva riigi poolt, kes teostab nõukogude rahva tahet, proletariaadi diktatuuri. Juba selle tõttu oli nõukogude õigus juba algusest peale oma olemuselt sotsialistlik, samane proletariaadi diktatuuri endaga.

Seda nõukogude õiguse ja nõukogude dekreetide erisust väljendas Lenin väga tabavalt oma artiklis «Toitlusmaksust» järgmiste sõnadega: «Võim riigis on tööliste käes, neil on täielik juriidiline võimalus võtta kogu tuhat, s. o. mitte kopikatki anda ilma sotsialistliku otstarbeta. See juriidiline võimalus, mis tugineb võimu tegelikule üleminekule tööliste kätte, on sotsialismi element. Kuid väikeomanikuline ja erakapitalistlik stiihia õõnestab mitmel viisil juriidilist olukorda, mugeldab sisse spekulatsiooni ja ajab nurja nõukogude dekreetide täitmist» [260] (minu sõrendus. — *A. V.*).

Nõukogude dekreedid on töölisklassi tahte väljenduse vorm, milles väljendub «juriidiline võimalus, mis tugineb võimu tegelikule üleminekule tööliste kätte», uute ühiskondlike suhete organiseerimiseks, — see on sotsialismi element. Võitlus sotsialismi vastu avaldub ka spekulatsiooni, väikeomanikulist ja era-

---

[260] Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 576—577.

kapitalistlikku stiihiat ründavatele nõukogude dekreetidele kallaletungi kujul.

«Proletariaadi diktatuur,» õpetas Lenin, «on poliitika juhtimine proletariaadi poolt.» Nõukogude dekreedid on selle juhtimise võimsamaid vahendeid.

Proletariaadi diktatuuri riigi õigus on selle poliitilise juhtimise meetod. Selle meetodi iseloomu ja sisu määravad ülesanded, mida püstitab endale proletariaat oma juhtimise teostamise protsessis. Mitte nõukogude õiguses vanast «kodanlikust» õigusest veel säilinud — mis on täiesti loomulik — ebaühiskondlikud jooned ei ole iseloomulikud uuele õigusele. Iseloomulikud on need proletaarse riigi poliitika põhisuunast tulenevad uue nõukogude õiguse jooned, mis eristavad teda kui vahendit, kui tegurit ühiskondlike suhete muutmiseks sotsialismi suunas.

Näide. Kodanlus s e a d u s t a b spekulatsiooni, mis on tootmisvahendite eraomanduse valitsemise otseseks järelduseks kapitalistlikus ühiskonnas. Sellest tulenevalt — *Code civil*, see ekspluataatorite evangeeliumi — *Corpus juris romani* — uus väljaanne.

Proletariaat k a o t a b spekulatsiooni, nagu ta kaotab eraomanduse tootmisvahendeile. Sellest tulenevalt — Vene NFSV Tsiviilkoodeks ja teiste liiduvabariikide tsiviilkoodeksid, mis tuginevad Nõukogude konstitutsiooni põhimõtetele, mitte tootmisvahendite era-, vaid ühiskondlikule, sotsialistlikule omandusele.

«Kauplemisvabadus on kapitalism, kapitalism on spekulatsioon — naeruväärne on ses suhtes silmi kinni pigistada,» kirjutab Lenin ja jätkab: «Mis siis teha? Kuulutada spekulatsioon mittekaristatavaks? Ei!» [261]

Ja Lenin nõuab spekulatsiooni käsitlevate seaduste revideerimist «... kuulutades karistatavaks (ja jälitades tegelikult kolm korda karmimalt kui enne) igasuguse n ä p p a m i s e ja igasuguse m ö ö d a h i i l i m i s e, otsese või kaudse, avaliku või varjatud m ö ö d a h i i l i m i s e r i i k l i k u s t k o n t r o l l i s t, j ä r e l e v a l v e s t ja a r v e s t u s e s t» [262].

---

[261] L e n i n, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 592.
[262] Sealsamas, lk. 593.

See spekulatsiooni küsimuse leninlik käsitus näitab, kui sügav on põhimõtteline erinevus sotsialistliku ja kodanliku arusaamise vahel sellest, mis nimelt on kuritegu, mis on seaduslik ja mis ebaseaduslik, mis on karistatav ja mis mittekaristatav.

Näide spekulatsiooni kohta käivast seadusest väljendab kujukalt nõukogude õiguse kui sotsialistliku õiguse olemust, mille ülesandeks on suunata ühiskondlike suhete arenemist sotsialismi teele, soodustada seda arenemist ja puhastada temale vajalikku pinda.

Seltsimees Stalin on andnud klassikalise iseloomustuse seaduse osale ekspluataatorlikus ühiskonnas — orjapidajate ühiskonnas, kus «seadus» lubas orjapidajail orje tappa; feodaalhärrade ühiskonnas, kus «seadus» lubas feodaalhärradel pärisorje müüa; kapitalistide ühiskonnas, kus «seadus» lubab «... jätta töörahvast «ainult» tööpuudust ja pauperiseerumist kannatama, määrata nad laostumisele ja näljasurma»[263]. Seltsimees Stalin näitas, mida tähendab see «seadus», milline on «seaduse» osa ekspluataatorite valitsemisel, ekspluataatorliku korra tingimustes.

Põhimõtteliselt teistsugune on seaduse osa töörahva valitsemisel, sotsialistliku korra tingimustes. See osa seisneb töörahva riigi huvide kaitses, töötajate varaliste ja isiklike õiguste kaitses, võitluses ekspluataatorite vastu, võitluses uue, sotsialistliku korra kindlustamise eest, ta jõudsale arenemisele, ta edasisele kommunismile üleminekule kaasaaitamises.

Seesugune on nõukogude õiguse osa ja järelikult ka nõukogude õigus ise. Ainult võhikud ja vaenlased võisid mitte näha neid nõukogude õiguse uusi omadusi — tema sotsialistlikke omadusi, mis ei anna mingisugust põhjust sarnastada nõukogude õigust isegi ta arenemise kõige esimestel päevadel kodanliku õigusega. Nõukogude õigus, olles sotsialistlik, teenib sotsialistlike ühiskonnasuhete kindlustamise eesmärki. Seesugune on eriti nõukogude riigi- ehk konstitutsioonilise õiguse ülesanne, Nõukogude riigi põhiseaduste, tema konstitutsiooni ülesanne.

Sotsialistlik õigus sanktsioneerib, kinnitab majanduselus ja majanduselust tingitud kogu ühiskondlike ja poliitiliste suhete

[263] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 364.

süsteemis sotsialismi põhimõtete — tootmisvahendite ühiskondliku omanduse, ekspluateerimise kaotamise, õiguse tööle, haridusele, puhkusele jms. põhimõtete valitsemist.

Kuid sotsialistlik õigus on õigus, s. o. ühiskondlike ja järelikult majanduslike suhete reguleerija, tootmise ja jaotamise arvestamise ning kontrollimise abinõu, abinõu inimeste ja klasside allutamiseks antud ühiskonnas valitseva klassi poolt seatud ja sellele klassile soodsa ning meelepärase korra alla. Ühiskondlike suhete reguleerijana teostab sotsialistlik õigus kodanliku õigusega sarnaseid, kuid ainult väliselt sarnaseid funktsioone, kuna sotsialistliku õiguse ülesanded, suund ja siht on iseendast põhimõtteliselt teistsugused kui kodanlikul õigusel.

Pidades võitlust menševike ja sotsialistide-revolutsionääride vastu, kes varjasid oma sabotaažiakte lobisemisega, et «üksikisikuline diktaatorivõim» pole sobitatav «ei demokratismiga, ei riigi nõukoguliku tüübiga ega kollegiaalsusega valitsemises», iseloomustas Lenin oma artikli «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» visandis suurepäraselt nõukogude riikluse põhiprintsiipe ja seda osa, mis selle organiseerimise ja valitsemise alal kuulub nõukogude seadustele, nõukogude õigusele.

See oli aeg, mil noor Nõukogude vabariik sai bolševike sotsialistlike abinõudega võitu menševike ja es-er'ide vastupanekust, kes olid end eriti kooperatsiooni ja mõnel pool ka raudteetranspordi alale poetanud. Võitlus käis selliste dekreetide ümber, nagu dekreet tarbijaskooperatsiooni kohta (11. aprillist 1918. a.), dekreet teede valitsemise tsentraliseerimise, kaitsmise ja nende veovõime tõstmise kohta (26. märtsist 1918. a.) jt., mille vastu astusid energiliselt välja kõik väikekodanlikud, anarhistlikud, menševistlik-es-er'likud elemendid, kogu «väikekodanlik stiihia».

Paljastades nende isandate äraandlikku tegevust näitas Lenin, et demokraatlik organiseerimise põhimõte tähendab oma kõrgemas vormis seda, et «... igal massi esindajal, igal kodanikul ...», nagu väljendas Lenin, on õigus ja faktiline võimalus «... osa võtta nii riigi seaduste läbiarutamisest, nii oma esindajate valimisest, nii riiklike seaduste elluviimisest» [264]. «Kuid sel-

[264] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 420.

lest hoopiski ei järgne,» lisas Lenin, «et oleks lubatav vähimgi kaos või vähimgi korralagedus selles suhtes, kes on vastutav igal üksikul juhul kindlate täidesaatvate funktsioonide eest, kindlate korralduste elluviimise eest, kindla ühistööprotsessi juhtimise eest teataval ajavahemikul» [265] (minu sõrendus. — *A. V.*).

Juhtide esiletõstmise ja nende tegevuse kontrollimise alal, kaasa arvatud nende asendamine, peavad massi õigused olema täielikult kindlustatud. Kuid see ei kõrvalda kohustuslikkust ja vajalikkust kehtestada «... juhi tahteühtsusega loodavat rangeimat korda». Ilma selleta on rahvamajanduse — raudteede, transpordi, masinate — funktsioneerimine kujutlematu, ütles Lenin. Nende korrapäraseks funktsioneerimiseks on vajalik tahteühtsus, mis seob «... kogu töötajate koosseisu üheks kellamehhanismi korrapärasusega töötavaks majandusorganiks».

Nõukogude seaduse osa seisnebki selle ülesande teostamise tagamises: rangeima korra, töödistsipliini ja riikliku distsipliini kehtestamises, vastutuse kindlaksmääramises majandusliku organismi üksikute osade ja tervikuna kogu organismi korrapärase funktsioneerimise eest, üksikisikuliste juhtide korralduste täitmise eest.

Osutades tol ajal selles suunas märgatavat murrangut — murrangut stiihiliselt miitingute pidamiselt käitiste korrapärasele töötamisele, kirjutas Lenin: «Nõukogude võimu ülesanne on võtta endale nüüd saabuva murrangu tõlgitseja ja — tema hädavajalikkuse seadustaja osa» [266] (minu sõrendus. — *A. V.*).

See Lenini avaldus on äärmiselt tähtis nõukogude seaduslikkuse ja nõukogude õiguse kui sotsialistlike kategooriate olemuse mõistmiseks. Selles on näidatud nõukogude õiguse kui uute ühiskondlike suhete organiseerimise tähtsaima vahendi aktiivne osa.

Sotsialistlik õigus väljendab nõukogude rahva ühtsat tahet, mis on suunatud sotsialistliku ühiskonna tugevdamisele ja edasiarendamisele, sotsialismilt kommunismile ülemineku ja kommu-

[265] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 420.
[266] Sealsamas, lk. 421.

nismi ülesehitamise ülesande teostamisele. Seesugune oli nõukogude õigus oma tekkimise esimestest päevadest peale, seesugune on ta ka praegu — sotsialistlik õigus nii oma vormilt kui ka sisult. Just siit, nõukogude õiguse sotsialistlikust olemusest, leiab nõukogude kohus võimsa toe revolutsioonilise, sotsialistliku õigusemõistmise teostamise raskeimas töös.

Nõukogude materiaalne kriminaalõigus ja kriminaalprotsessiõigus, nagu kõik teisedki nõukogude õiguse harud, on nii oma olemuselt kui ka oma ülesannete ja rakendamismeetodite poolest sotsialistlik õigus.

Nõukogude õiguse kriminaalõiguslikud ja protsessiõiguslikud kategooriad määratakse samade põhimõtetega nagu kogu nõukogude õiguski. Siin valitsevad samuti nõukogude ühiskondliku korra iseloomust, proletariaadi diktatuuri ja sotsialistliku demokratismi valitsemisest tingitud sotsialistliku õigusteadvuse põhimõtted. Sotsialistlik õigusteadvus kujuneb sotsialismi põhimõtetest, mis on kogu nõukogude ühiskonna aluseks.

Sotsialistlik õigusteadvus etendab omakorda tähtsaimat osa ka kohtuniku sisemise veendumuse kujunemisel teatavas konkreetses kohtuasjas.

Materiaalse tõe tuvastamine, mis moodustab nõukogude kohtuprotsessi põhiülesandeid, on keeruka psüühilise ja vaimse tegevuse tagajärg, mille lõpptulemusena kujuneb kohtunikul kindel usk tema poolt antud asjas tehtud otsuse õigsusest, s. o. kujuneb nõndanimetatud kohtuniku sisemine veendumus.

See kohtuniku sisemise veendumuse kujunemise protsess toimub kohtus esitatud faktide (tõendite) kohtu poolt tajumise ja hindamise alusel. Nende faktide (tõendite) hinnang aga oleneb otsustaval määral, nagu juba eespool märkisime [267], sellistest juhtivaist alustest, nagu ühelt poolt antud ühiskonnas valitsev õigusteadvus ja teiselt poolt — kohtuniku teaduslik-metodoloogiline ettevalmistus ehk kvalifikatsioon.

Kohtuniku sisemine veendumus on alati orgaaniliselt seotud tema maailmavaatega, tema õigusteadvusega, mis antud ühiskonnas on valitsev.

[267] Vt. § 15 ja 17.

Kaubaomanike, ekspluataatorite, inimtööga, inimvere ja -higiga kaubitsejate ühiskonnas kujuneb kohtunike sisemine veendumus kodanliku õigusteadvuse pinnal, mis käsitab nähtusi ja inimeste toiminguid ning inimesi endid eraomandi, ostu-müügi ja ekspluateerimise huvide seisukohalt.

Sotsialistlikus ühiskonnas kujuneb kohtuniku sisemine veendumus sotsialistliku õigusteadvuse pinnal, ta kasvab välja põhimõtetest, mis määravad sotsialistliku suhtumise ühiskonda, ümbritsevaisse inimestesse, oma kohusesse riigi suhtes. Selle määrab inimese maailmavaade, kes käsitab nähtusi ja inimeste toiminguid ning inimesi endid sotsialistliku riigi ja sotsialistliku ülesehitustöö huvide seisukohalt.

Seepärast näiteks käsitab nõukogude ühiskonnas iga teadlik kodanik spekulatsiooni kuriteona mitte üksnes seetõttu, et nii kvalifitseerib spekulatsiooni meie seadus, vaid oma isiklike vaadete, oma veendumuse, s. o. oma sotsialistliku õigusteadvuse tõttu. Iga kohtunik, läbi vaadates teatavat asja ja otsustades näiteks karistusvahendi, kohtualuse õiguste kitsendamise jms. küsimusi, peab juhinduma ja juhindub seaduse nõuetest, mitte lubades mingeid kõrvalekaldumisi neist nõuetest. Kuid siingi etendab määravat osa kohtuniku õigusteadvus, hinnang, kohtuniku suhtumine antud kuriteosse, tema üldine ja õiguslik maailmavaade, mis sisendab kohtunikule kuriteo ning selle ühiskondlik-poliitilise ja majandusliku tähtsuse õige mõistmise, mis aitab kohtunikku otsuse tegemisel ja isegi karistusvahendi valikul. Seda viimast asjaolu on vaja eriti silmas pidada neil juhtudel, mil seadus ise annab kohtunikule teatava vabaduse karistusvahendite valikul, piirdudes kas karistuse alam- või ülemmäära kindlaksmääramisega («mitte alla», «mitte üle» teatava karistuse). Sotsialistlikus ühiskonnas on täielikult kindlustatud kohtuniku sisemise veendumuse vaba ja sõltumatu kujunemine vastavalt tõelistele faktidele, tõelistele suhetele, vastavalt sotsialistliku õiguse ja õigluse nõuetele just seetõttu, et need nõuded moodustavad vaid osa üldisest kohtuniku maailmavaatest.

Sellest tulenevalt on sisemise veendumuse ja sotsialistliku

õigusteadvuse kui tõendamismenetluse tähtsaimate faktorite osa ja tähtsus selge.

Kohtunike poolt tajutavad faktid murduvad kohtuniku ideoloogia, maailmavaate ja selle osana esineva õigusteadvuse prisma läbi.

Kohtuniku õigusteadvuse valguses ja selle õigusteadvuse pinnal toimub ka tõendite tähtsuse hindamise väga keerukas protsess, milles kogu asjaolude kogumi alusel kujuneb kohtuniku sisemine veendumus.

Kohtuniku sotsialistlik õigusteadvus ja sisemine veendumus on seega tähtsaimaiks protsessipõhimõtteiks, millel nõukogude tõendiõiguses on suur praktiline tähtsus. See nende tähtsus ei ole seotav mitte faktide tuvastamise ülesandega näiteks seitsmelülilise rooma vormeli järgi [268], vaid nende faktide h i n d a m i s e ülesandega, eriti seal, kus on tegemist asja sotsiaalse ja klassiideoloogilise küljega, käsitletava teo ühiskonnaohtlikkusega, selle teo lubatavuse või mittelubatavusega sotsialismi, sotsialistliku ülesehitustöö huvide seisukohalt, kuriteo ohtlikkuse astmega jne.

Kohtuniku sisemine veendumus, olles kohtuniku töö tulemuseks ja kokkuvõtteks asja uurimise alal, selle töö lõpuleviimiseks, määrab kohtuotsuse sisu.

Kohtuniku sisemine veendumus kujuneb kohtuniku poolt uuritud faktide või asjaolude alusel, mida kohtunik on kontrollinud ja kaalunud oma südametunnistusega. Selles kohtuniku veendumuse kujunemise protsessis, kaitstud oma sõltumatuses seaduse enese poolt igasuguse kõrvalise vahelesegamise ja mõju eest, jõuab kohtunik otsusele selles, mis on tõde ja mis mitte, mis on õige ja mis pole õige, tuginedes kohtuliku uurimisega kindlaks tehtud faktidele. Seepärast on kohtuniku poolt vastuvõetud otsuse õigsuse esimeseks tingimuseks selle otsuse vastavus asja faktilistele oludele [269].

---

[268] See vormel kõlab kuritegeliku teo suhtes nõnda: «*quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?*» (kes, mis, kus, milliste vahenditega (mil viisil), miks, kuidas, millal?).

[269] Protsessiõiguse teoorias, nagu me juba eespool kõnelesime, defineeritakse sisemist veendumust kui seda tõenäosuse määra, mille juu-

Tõendite osa kohtuniku veendumuse kujunemisel on otsustav. Tõendid, nagu määras tabavalt nende tähtsust Slutševski, on sambad, millele toetub sisemine veendumus [270]. Sellest tõendite tähtsusest on tingitud ka nõuded, mis nende suhtes esitab seadus nii nende valiku kui ka nende kasutamise viiside seisukohalt.

Protsessiõiguse tähtsaimaks ülesandeks ongi reeglite väljatöötamine ja kindlaksmääramine, mis kindlustavad tõendite valiku maksimaalse nii-öelda puhtuse, kõlbla laitmatuse, tõendite maksimaalse usaldusväärsuse ja eksimatuse, mis garanteerivad kohtuniku otsuse objektiivsuse ja eksimatuse. Selle asjaolu tõttu pühendab kohtuõigus erilist tähelepanu tõendite kogumise protsessile, tõendite kontrollimise ja nende usaldusväärsuse kindlakstegemise viisidele. Seejuures osutab kohtuprotsessile suurt abi teadus (kriminalistika, kohtumeditsiin, kohtulik psühholoogia jt.), eriti kohtuõiguse õpetus.

Teaduse abi kohtuprotsessile on tõesti ülisuur. Oleks siiski ekslik kogu kohtuprotsessi ülesannet käsitada oskusena rakendada kohtulike tõendite uurimisel teaduslikke võtteid, mis paratamatult muudaks kohtuliku uurimise reaks tehnilisteks, mehhaanilisteks, psühho-füsioloogilisteks, keemilisteks jms. operatsioonideks.

Kohtuniku veendumus ei ole nende operatsioonide tulemuste lihtne tunnetamine. Ta ei sarnane sugugi näiteks matemaatilise veendumusega, mis sõltub täielikult sellest, millised operatsioonid toimuvad matemaatiliste avaldistega (arvud, valemid jm.). Ta pole ainuüksi mõistuse tegevuse tulemus, nagu süllogismidega tegelemine formaalses loogikas või arvudega opereerimine mate-

---

res kujuneb otsustuskindlus tegutseda (vt. Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910), veendumus antud faktide tõele vastavuses (vt. Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II, Судопроизводство, 1892; Bonnier, Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel, Paris, 1843; Жиряев, Теория улик, Дерпт, 1855; Glaser, tsit. teos).

Oigusteadvus, s. o. antud ühiskonnas valitsev ideoloogia, vaadete süsteem, maailmavaade õiguse poolt reguleeritavate küsimuste alal, ongi üks neid tähtsaimaid tingimusi selleks «otsustuskindluseks», mis määrab kohtuniku või uurija suhtumise teatavasse fakti.

[270] Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II, Судопроизводство, 1892, стр. 139.

maatikas või ükskõik millises teaduses, mis avastab nähtuste olemust inimese vaimutegevuse jõul, vaid ta on inimese kõigi vaimsete ja kõlblate jõudude tegevuse, kogu ta iseloomu tulemus. Kohtuniku veendumus — see ei ole üksnes faktide t u n d m i n e, vaid ka nende t u n n u s t a m i n e, mitte üksnes selle teadmine, kuidas ja mille tagajärjel toimus antud sündmus, vaid ka võime hinnata selle sündmuse tähtsust õigesti, s. o. vastavalt oma ühiskonna õigestimõistetud huvidele. See tähendab, et asjaolude õiget mõistmist ja tunnetamist, mis loob kohtunikul teatava veendumuse, on võimatu lahti kiskuda kogu tema ideede ja vaadete summast, tema maailmavaatest, tema poliitilisest ja õiguslikust teadvusest.

Asja otsustamisel kohtunik, kaaludes asjaolusid, hinnates süüaluse, hageja või kostja toiminguid, otsib paratamatult tuge oma kõlblatest, poliitilistest, ideoloogilistest põhimõtetest, kogu oma maailmavaatest, oma põhilistest vaadetest maailmale, inimeste suhetele, enda olemasolu eesmärkidele ja ülesannetele.

Kohtuniku filosoofiliste, poliitiliste ja õiguslike vaadete süsteem etendab tähtsaimat osa kohtuniku suhtumises tõelisusesse, tema poolt teatavate faktide tunnetamises ja hindamises. Kohtuniku kui ka iga inimese sisemine veendumus ja õigusteadvus on omavahel lahutamatult seotud; veel enam — esimene on teatavas mõttes tingitud teisest, suhtudes temasse, nagu osa suhtub tervikusse.

Kohtuniku veendumus tema poolt määratletud karistuse õigsuses, nagu ka kindel usk karistuse vajalikkusse antud faktilistel asjaoludel, on otseses ühenduses kohtuniku õigusteadvusega, tema vaadetega õigusemõistmise ülesannetele, antud kuriteo tähtsusele, kuritegevuse vastu võitlemise meetoditele.

Kohtuniku õigusteadvus korrigeerib seaduse rakendamist, mis oma formaalsete omaduste tõttu suhtub elunähtustesse alati abstraktsemalt, algebralisemalt, kui on kohaldatav kohtupraktikas [271].

---

[271] Teatavat huvi pakuvad «rahvaõigusteadvuse» küsimust käsitlevad leheküljed A. M. Bobrištšev-Puškini teoses «Vene vandekohtu tegevuse empiirilised seadused» (vene k., eespool tsit.) (lk. 564—582), milles esi-

Samasugune on ka sotsialistliku õigusteadvuse osa ja samasugune on sotsialistliku õigusteadvuse ja sisemise veendumuse vastastikune suhe.

Sotsialistlik õigusteadvus kindlustab nõukogude kohtunikule võimaluse painduvamalt, vabamalt ja targemini orienteeruda nii tsiviilvaidluse kui ka kriminaalkuriteo olemuse keerulises olustikus, samuti ka igal konkreetsel juhul vajaliku otsuse valikus vastavalt kehtivaile seadustele.

Teatavates tingimustes on sotsialistlik õigusteadvus ainsaks vahendiks sündmusse ja seadusse õigesti suhtumises, selle õigesti tunnetamises, kuidas antud konkreetsetes tingimustes peab lahendama asja, et see oleks lahendatud nii seaduse kui ka sotsialistliku südametunnistuse järgi, mis peavad olema samased ja ei saa ega tohi üksteisele vastu seista. Selle mõistmise, mis on õiglus ja õiglane otsus, tingib lõpptulemusena kohtuniku õigusteadvus, sotsialistlikus ühiskonnas — kohtuniku kui sotsialistliku ühiskonna ülesehitaja sotsialistlik õigusteadvus [272].

Sotsialistlik õigusteadvus on osa üldisest sotsialistlikust maailmavaatest, mille aluste aluse moodustab ajalooline ja dialektiline materialism. Seetõttu kasutabki sotsialistlik õigusteadvus marksistliku filosoofilise materialismi meetodit kui kohtuniku või uurija lahendamisele kuuluvate nähtuste, faktide ja küsimuste hindamise põhimeetodit.

Just marksistliku filosoofilise materialismi meetod avab tee asjade, nähtuste ja suhete tunnetamiseks sellistena, nagu nad tegelikult on, õpetab mõistma ja lahendama vastuolusid, millega kohtu poolt uuritavad sündmused on sageli äärmiselt keerukaks tehtud, kindlustab maksimaalsel määral kohtuasjades tehtavate otsuste eksimatuse, s. o. kindlustab materiaalse tõe tuvastamise.

Marksistlik-leninlik dialektiline meetod [273] on nii s o t s i a -

---

tatakse fakte, mis näitavad, kuidas selles kohtus «formaalne seaduse mõõdupuu» asendus «juhu individualiseerimisega», s. o. seesuguste vandekohtu otsustega, mille määrasid tolleaegses ühiskonnas valitsevad vaated.

[272] Seoses tekstis öelduga tuleb rõhutada, et VNFSV KrPK § 413, mis kõneleb otsuse ilmsest ebaõiglusest, võib praktiliselt realiseeruda vaid sotsialistliku õigusteadvuse alusel, mis annab kohtunikule õigluse ja ebaõigluse mõiste kriteeriumi.

[273] Vt. edasi, § 20.

listliku õigusteadvuse kui õiguslike, filosoofiliste ja poliitiliste vaadete üldsüsteemi kui ka sisemise veendumuse kui konkreetsete eriküsimuste kohtulikus korras otsustamise aluseks.

Marksistlik-leninliku dialektika rakendamine mitte ainult et garanteerib või vähemalt aitab selgitada asjaolusid, mis on läbi põimitud vastuoludest, vaid õpetab ka mõistma seda, et ühiskondliku elu nähtused, samuti kui antud ühiskonnas valitsevate suhete iseloomust ja erisustest tingitud teod ja käitumine (üleastumised, kuriteod) ei ole mitte lihtsad «juhused». Marksistlik-leninlik dialektika aitab avastada ühiskondliku elu nähtuste, inimeste tegude ja toimingute sisemist seost ja vastastikust tingitust, õpetab aru saama ühiskonnas valitsevast seaduspärasusest. Klassivõitlus, mis tuleneb ekspluataatorite klassi ja ekspluateeritavate klasside vaheliste vastuolude pinnalt, mitte üksnes ei taandu sotsialistliku revolutsiooni võiduletuleku ja sotsialistliku ühiskonna organiseerimisega ega soiku, vaid lööb teatava momendini lõkkele veelgi suurema jõuga, sünnitades purukslöödud ekspluataatorlike klasside jäänuste järjest uusi kuritegelikke mahhinatsioone.

Klassivõitluse pinnal ning majanduselus ja inimeste teadvuses veel säilinud kapitalismi igandite tõttu toimuvad kuriteod, mis õõnestavad uue, sotsialistliku korra edusamme.

Õigusemõistmise ülesanne seisneb kohtuniku oskuses mõista igal üksikul konkreetsel juhul antud kuriteo seost teda tekitanud põhjustega, avastada nõukogude seaduste rikkumise antud juhu erisused, anda õige seletus süüaluse, hageja või kostja käitumisele, hinnata seda õigesti mitte üksnes seaduse formaalsete nõuete, vaid ka kogu sotsialistliku ülesehitustöö huvide, sotsialismi eest võitlemise ürituse seisukohalt, samuti ka määrata õigesti süüdlase mõjustamise abinõud, tema karistamise vahendid. Selle ülesande lahendamine pole teisiti võimalik kui kohtuniku õigusteadvuse alusel.

Seaduse formaalsed nõuded võivad mõnel juhul sattuda elu nõuetega, ühiskonna ja üksiku inimese eluliste huvidega vastuollu. Seesuguste vastuolude lahendamine või kõrvaldamine on

üks õigusemõistmise korrapärase teostamise tähtsaimaid tingimusi. Võimetus kõrvaldada selletaolisi vastuolusid tähistab õigusepäratut «õigusemõistmist», õigusemõistmist hanejalgades.

Sotsialistlik õigusteadvus etendab seaduse vormeli ja eluliste nõuete vaheliste võimalike vastuolude kõrvaldamisel otsustavat osa: ta tõstab kohtuniku mõtte ja tahte tema klassi, tema ühiskonna sotsiaalpoliitiliste võitluspõhimõtete kõrgusele; ta võimaldab kohtunikul suhtuda tema poolt uuritava sündmuse hindamisse dialektilise materialismi põhimõtete seisukohalt ja sellelt põhimõtteliselt positsioonilt vastata küsimustele õigesti, mis ainuüksi formaal-loogilistest kategooriatest lähtudes oleks aga võimatu.

Nõukogude tõendiõigusel ei ole seega erinevalt ekspluataatorlike riikide tõendiõigusest tegemist mitte ainult juriidiliste kategooriatega ja neist kategooriaist tingitud metoodikaga. Tal on tegemist terve ideede, vaadete ja veendumuste süsteemiga, teiste sõnadega — terve filosoofilise maailmavaatega, mis valitseb sotsialistlikus ühiskonnas ning valitseb järelikult ka inimeste, vähemalt selle ühiskonna eesrindlike inimeste teadvuses, kelleks on ja peavad olema kohtunikud ja uurijad, need kõige eesrindlikuma õigusemõistmise — sotsialistliku õigusemõistmise ideede ja põhimõtete kandjad. Seega on nõukogude kohtulike tõendite teooria kujunemise lähtepunktiks sotsialistliku õigusteadvuse põhimõtted. Siit leiab kohus ja uurija endale tõelise meetodi, võtme paljude saladuste avastamiseks, mis peituvad kohtuasjade, inimiseloomude sügavuses, keerukas argipäeva- ja isiklikus hingeelus.

Nõukogude õigusemõistmine on sotsialistlik õigusemõistmine, mida teostatakse vastavalt sotsialismi põhimõtetele, vastavalt kohtunike sotsialistliku õigusteadvuse ja sotsialistliku veendumuse põhimõtetele. Seetõttu osutuvadki kõige jämedamaiks moonutusteks mõnede «teadlaste» katsed heita kohtuniku sisemise veendumuse põhimõte nõukogude protsessi- ja nõukogude tõendiõiguse süsteemist välja.

Sõjakäik kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte vastu, ka

maskeerituna kodanlike teooriate kriitika kujul, ei saa ega tohi kedagi petta.

Kodanlikus kohtus kohtunike sisemise «veendumuse» alusel tõendite niinimetatud «vaba» hindamise põhimõtte kodanliku iseloomu paljastamisel ei tohi ega saa me vannist koos veega ka last välja heita. Me ei saa eitada seda põhimõtet, seda enam, et ainult sotsialismi tingimustes saab ta täielikult välja areneda, olles ehtsa, tõelise õigusemõistmise, õigusemõistmise selle sõna tõsises tähenduses, sotsialistliku õigusemõistmise algallikaks. Kogu nõukogude õiguse areng tõendab, et nõukogude tõendiõiguse tähtsaimateks põhimõteteks on kohtunike sotsialistlik õigusteadvus ja sotsialistlik veendumus. Need sotsialistliku õigusemõistmise kõrged põhimõtted kindlustavadki nõukogude kohtule tema tõelise sõltumatuse, tema tõelise iseseisvuse, allutades kohtu tahte ja mõistuse nõukogude rahva tahet ja mõistust väljendavale nõukogude seadusele.

Nõukogude õiguse areng ja eriti tema kõrgete põhimõtete õitseng, mis leidis endale kõige eredama väljenduse Stalinlikus Konstitutsioonis ja selle otsesel mõjul ning alusel kujundatud NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses (16. augustist 1938. a.), kinnitab täie jõu ja selgusega eespool esitatud põhimõtete valitsemist nõukogude kohtuõiguses. Seda jämedamaks ja ohtlikumaks moonutuseks on nende põhimõtete eitamine. Seda eitamist ei saa käsitada teisiti kui marksismile-leninismile vaenulike ideoloogiate avaldust.

§ 19. Kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte eitamine ja kodanliku õiguse positivistlik koolkond. Positivistide vead marksismi-leninismi valguses.

Nõukogude protsessialases kirjanduses [274] esinev kohtuniku sisemise veendumuse kui nõukogude õigusele nagu mitteomase põhimõtte eitamine või selle tähtsuse vähendamine mõningate

[274] Vt. näiteks Гродзинский, Учение о доказательствах и его эволюция, Харьков, 1925, samuti ka tema ettekannet Kriminaalpoliitika Instituudi sektsioonis Moskvas (1936. a.). Selles ettekandes püüdis prof.

teadlaste poolt on peamiselt seletatav kriminaalõiguse antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna vahelülina esinenud niinimetatud positivistliku koolkonna mõjuga. Need koolkonnad astusid klassikalise koolkonna asemele ja tõusid viimast arvustades möödunud sajandi lõpul kodanliku kriminaalõiguse kõige progressiivsemate koolkondade tasemele, kusjuures kõik need koolkonnad oma olemuselt kajastasid kodanluse huvisid just kõige järjekindlamalt. Positivistliku koolkonna kõige kujukamaks esindajaks oli Ferri (1856—1929) [275].

Oma teoorias lähtus Ferri antropoloogilise koolkonna üldpõhimõtetest, kriminaalvastutuse niinimetatud positivistliku teooria põhimõtetest.

Vaieldes, ja mitte aluseta, klassikalise koolkonna põhimõtete vastu, mis ignoreeris kuritegevuse tekkimise ja arenemise ühiskondlik-majanduslikke tingimusi ja taandas kriminaalvastutuse probleemi tahtevabaduse probleemiks selle metafüüsilises, idealistlikus käsituses, asus Ferri ja ta koolkond kategooriliselt eitama tahtevabaduse põhimõtet kuritegude hindamisel. Ferri vaidles klassikalise koolkonna poolt proklameeritud «juriidilise süllogismi» vastu inimese vabast tahtest, tema «kõlblast vabadusest».

Ferri kuulutab tahtevabaduse või kõlbla vabaduse lihtsalt illusiooniks, mille tõttu see ei saagi esineda kriminaalvastutuse kriteeriumina. Õiglaselt arvustades vaba tahte kui materiaalsest keskkonnast lahtikistud ja sellest nagu sõltumatu psüühilise nähtuse, kui erilise iseseisva ja välistest tingimustest sõltumatu «hingeomaduse» idealistlikku käsitust kodanliku õiguse klassi-

---

Grodzinski muuseas tõendada, et termin «sisemine veendumus» ise ei peegelda tõendite hindamise spetsiifikat nõukogude protsessis, vaid, vastupidi, selles peegeldub kodanliku tõendite teooria spetsiifika. Vaieldes sel korral (15. mail 1936. a.) vastu prof. Grodzinskile, juhtisin ma tähelepanu selle teesi poliitilisele ekslikkusele, kõnelemata juba selle teaduslikust alusetusest. Solidariseerudes KrPK 1927. a. ja 1928. a. äärmiselt ebaõnnestunud projektidega nõudis samal ajal prof. Grodzinski «sisemise veendumuse» terminist otsest loobumist (vt. Вышинский, Проблема оценки доказательств в советском уголовном процессе, «Социалистическая законность», 1936, № 7).

[275] Ferri tähtsaim teos on «Kriminaalsotsioloogia» (2. köidet). 1920. a. oli Ferri Itaalia kohtuministriks. Ta oli kaua aega üks sotsialistliku partei liidreid; 1927. a. liitus ta fašistliku parteiga.

kute poolt, satub Ferri oma teooria positiivses osas kõige rängemasse eksitusse. Korduvalt rõhutades oma vaadete näiliselt nagu materialistlikku ja deterministlikku iseloomu ilmutab aga Ferri täielikku mittearusaamist tõelisest seosest mateeria ja teadvuse vahel, väliste tingimuste ja sisemiste aistingute vahel, tahte või tahtevabaduse ning selle kujunemist ja suunda tingiva materiaalse keskkonna vahel, vabaduse ja vajalikkuse vahel.

Ekslikud on ka Ferri teooria metodoloogilised alused.

«Tõeline,» kirjutab Ferri, «on see, mida mõõnab loogika, see on kas absoluutne tahtevabadus või absoluutne determinism; igasugune vahepealne vaade on mõttetus...» [276].

Kas see või teine. Kõik, mis sellesse vormelisse ei mahu, on mõttetus, utilitarism, eklektika. Tõde — ei ole mitte inimese tahtevabaduse või kõlbla vabaduse ühendumises tema olemise materiaalsete tootmis-, ühiskondlik-majanduslike ning poliitiliste tingimustega, ühiskondlike klassivahekordadega; tõde — on inimese tahte täielikus ja kategoorilises kõrvaldamises kuriteo faktorite hulgast [277].

Inimese tahtevabaduse eitamine on kogu antropoloogilise teooria, Ferri kogu kuriteo ja karistuse õpetuse nurgakive. Ja seda mitte juhuslikult, sest tahtevabaduse probleem omab tõesti otsustavat tähtsust kriminaalõigusteaduse ülesehitamise ja kogu kriminaalpoliitika suunamise seisukohalt [278].

Eespool nägime, kuidas Ferri käsitas tahtevabadust: ta eitab seda täielikult ja kategooriliselt kui inimese tegevuse faktorit, kuulutades sellise seisukoha determinismi filosoofia otseseks

---

[276] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 19.

[277] Ferri täielikku mittearusaamist nähtuste dialektikast tõendab näiteks tema järgmine seletus: «Oletades, et inimese kõlblas vabadus on piiratud, tekib kõigepealt järgmine lahendamatu probleem: kuidas toimub determinismilt kõlblale vabadusele üleminek — kas järk-järgult või korraga, ühe hüppega?» Ja edasi: «Lõppeks tekib veel üks arusaamatus: kuidas siis inimese kõlblat vabadust piiratakse väliste ja sisemiste tingimustega vaid teatava määrani? Kuidas seletada, miks ühed tingimused piiravad inimese kõlblat vabadust suuremal määral kui teised?» (Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 25).

[278] Samal ajal — «ei saa arutleda õiguse ja kõlbluse üle, jättes puudutamata niinimetatud tahtevabaduse, inimese süüdivuse, vajalikkuse ja vabaduse vahekorra küsimuse» (Энгельс, Анти-Дюринг, Маркс и Энгельс, Соч., т. XIV, стр. 113).

järelduseks. Determinism tegelikult tahtevabadust ei eita. Selline eitamine on tõeliselt teadusliku, marksistliku materialismi deterministlike põhimõtete otsene moonutamine.

Tahtevabadust kummutas omal ajal ka E. Dühring, kes tunnistas inimese sisemise vabaduse teooriad lihtsalt «rumalateks fantaasiateks». Dühringi järgi on inimese vabadus ainult resultant arusaamise ja instinkti, mõistuse ja juhmuse vahel. Engels paljastas vabaduse sellise käsituse ebateaduslikkuse, näidates, et see ei ole midagi muud kui «... hegelliku seisukoha äärmine vulgariseerimine» [279].

«Hegel,» loeme me Engelsilt, «mõistis esimesena õigesti suhet vabaduse ja vajalikkuse vahel. Temale tähendab vabadus vajalikkuse tunnetamist.» Engels tsiteerib Hegeli järgi: «Vajalikkus on pime vaid sedavõrd, kuivõrd pole temast aru saadud», ja seletab, et «... tahtevabadus ei tähenda midagi muud kui võimet asjatundlikult otsustada», et «... vabadus seisneb loomuliku vajalikkuse tunnetamisele rajatud valitsemises iseenda ja välise looduse üle...», et «... ta on ajaloolise arengu paratamatu produkt» [280].

Ajalugu loovad inimesed. Ühiskonna ajaloos, kirjutab Engels «Ludvig Feuerbach'is», tegutsevad inimesed, kes on varustatud teadvusega, liikuma pandud tahtlusest või kirest, kes püstitavad endale teatavaid eesmärke. Inimeste kired, tahtlus ja soovid määravad nende tahte.

«Kõik, mis virgutab tegevusele üksikut inimest, käib vältimatult tema peast läbi, avaldades mõju tema tahtele» [281].

See tahe sõltub tungidest, mis ei pane liikuma mitte ainult üksikuid inimesi, vaid suuri inimmasse — terveid rahvaid ja antud rahva terveid klasse. Need tungid on lõpptulemusena tingitud klasside vajadustest, tootmissuhetest, tootmisjõudude ja vahetustingimuste arengust [282].

Töös «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaal-

[279] Маркс и Энгельс, Соч., т. XIV, стр. 113.
[280] Sealsamas, lk. 113—114.
[281] Энгельс, Людвиг Фейербах, Маркс и Энгельс, Соч., т. XIV, стр. 671.
[282] Sealsamas.

demokraatide vastu?» näitas Lenin tõelist vastastikust suhet determinismi ja kõlbluse vahel, ajaloolise paratamatuse ja isiku tähtsuse vahel, kui ta kirjutas: «Determinismi idee, määrates kindlaks inimese toimingute paratamatuse ja heites kõrvale rumala loba tahtevabadusest, ei hävita sugugi ei inimese mõistust ja südametunnistust ega tema tegevuse hindamist.» (L e n i n, Teosed 1. k., Tallinn, 1948, lk. 138.)

Idealism pole suuteline selgitama inimeste tahte kujunemise protsessi ja pole järelikult suuteline avastama ka niinimetatud tahtevabaduse olemust. Seda oli suuteline tegema ja tegi dialektiline materialism, mis avas tema kujunemise alged ja seadused, mis näitas ära tema olemuse, osa ja koha ühiskonna arengus, inimkonna ühiskondliku liikumise arengus.

Idealistid moonutavad vabaduse ja paratamatuse tõelist vahekorda.

Moonutused selles küsimuses toovad endaga kaasa moonutusi ka «asja iseeneses» tunnetatavuse küsimuses. Nagu eespool nägime, on neil mõlemail küsimustel kriminaalõigusteaduses ja kriminaalprotsessiteaduses tohutu tähtsus, sest ilma kummagi õige mõistmiseta ei saa õigesti rajada ei kriminaalpoliitikat ega ka tõendite teooriat ja süsteemi. Idealistlikul filosoofial põhinev kodanlik õigusteadus eitab absoluutset ja objektiivset tõde. Nii objektiivse kui ka absoluutse tõe eitamine aga ähvardab muuta mõttetuks kohtu tegevuse, mille ülesandeks on t õ e tuvastamine.

Idealistlik filosoofia eitab objektiivset maailma väljaspool meie teadvust, eitab ka objektiivset tõde. Seda eitavad ka filosoofidele-idealistidele järelenoogutavad juristid-idealistid. Kuid objektiivse tõe eitamine on tõelisuse idealistliku käsituse, inimese ja looduse, teadvuse ja mateeria ebateadusliku, metafüüsilise tõlgenduse tulemus, see on maailma ja tema seaduspärasuste tunnetamise võimalust eitava võhikluse tagajärg. Marksistlik filosoofiline materialism paljastas selle võhikluse, tõendades, et maailm ja tema seaduspärasused on täiesti tunnetatavad ja et täiesti tunnetatav on ka objektiivne tõde. Marksistlik filosoofiline materialism tõendas, et füüsiline maailm eksisteerib sõltumatult inimteadvusest ja inimkogemustest. Marx ja Engels lükkasid

juba ammugi ümber Hume'i, Kant'i ja nende epigoonide — igasugust tüüpi agnostitsistide seisukohad [283].

«Olla materialist,» kirjutas Lenin mahhistide vastu oma töös «Materialism ja empiriokritiitsism», «tähendab tunnustada objektiivset tõde, mille avastavad meile meeleorganid» [284].

Vastupidiselt idealismile lähtub marksistlik filosoofiline materialism «... sellest, et mateeria, loodus, olemine on objektiivne reaalsus, mis eksisteerib väljaspool teadvust ja temast sõltumata...» ja et «... maailm ja tema seaduspärasused on täiesti tunnetatavad, et meie teadmised loodusseadustest, mis kogemuste, praktika poolt on järele proovitud, on usaldusväärsed teadmised, millel on objektiivsete tõdede tähendus; et maailmas pole tunnetamatuid asju, vaid on ainult asjad, mis on veel tunnetamata, kuid mis kõik avastatakse ja tunnetatakse teaduse ja praktika jõududega» [285].

Väline maailm, «asjad iseeneses» on tunnetatavad ja avanevad meile meeleorganite ning nende poolt meeleorganite mõjustamisel tekkivate aistingute kaudu, mis aga ei anna mingit alust seletada seda maailma lihtsalt aistingutena, nagu teevad seda Hume'i, Kant'i ja Mach'i õpetuse pooldajad.

«Aisting on objektiivselt, väljaspool meid eksisteeriva asja iseeneses meie meeleorganeile mõjumise tulemus, säärane on Feuerbachi teooria. Aisting on objektiivse maailma — maailma *an und für sich* — subjektiivne kuju,» kirjutab Lenin Feuerbachi materialistliku teooria kohta [286].

Seda tuleb meeles pidada, kui arutluse all on sisemise veendumuse küsimus, mis orgaaniliselt on seotud ühest küljest kohtuniku teadvuse ja tunnete ning teisest küljest tema hindamisele kuuluvate väliste asjaolude suhte küsimusega. Selle suhte

---

[283] Agnostitsism on tuletatud kreeka sõnadest α — mitte, γνοσις — teadmine, filosoofias väljendub ta väites, et väline maailm on tunnetamatu, teadmatu. Agnostitsist on inimene, kes väidab, et välismaailma on võimatu tunnetada.

[284] Lenin, Materialism ja empiriokritiitsism, Tallinn, 1946, lk. 120.

[285] Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist, «Leninismi küsimusi», Tallinn, 1945, lk. 479—480.

[286] Lenin, Materialism ja empiriokritiitsism, Tallinn, 1946, lk. 107.

paremaks selgitamiseks kasutame Feuerbachi näidet, millele viitab Lenin.

«...«Minu maitsenärv,» öeldakse seal, «on samasugune looduse toode nagu sool, kuid sellest ei järeldu, et soola maitse kui niisugune oleks vahetult soola objektiivne omadus, — et see, mis sool on (*ist*) aistimise esemena, ta oleks ka iseenesest (*an und für sich*), — et soola aisting keelel oleks ilma aistinguta mõeldud soola (*des ohne Empfindung gedachten Salzes*) omadus» [287]. Ja edasi: «Kibedus kui maitse on soola objektiivse omaduse subjektiivne avaldus» [288].

«Mateeria on filosoofiline kategooria objektiivse reaalsuse tähistamiseks, mis on inimesele antud tema aistingutes, mida kopeerivad, fotografeerivad, peegeldavad meie aistingud, eksisteerides neist sõltumatult» [289], ütles Lenin.

Seega ei saa aistinguid, mis tekivad asja mõju tõttu meie meeleorganitele, segi ajada asja enesega, mis eksisteerib meie aistinguist sõltumatult. Kuid aistingud avavad meile tee asja tunnetamisele, annavad võimaluse tunnetada asja tõelist tuuma, tunnetada tõde, s. o. seda, mis see asi tõeliselt on, mida enesest tõeliselt kujutab inimese poolt nii või teisiti tajutav nähtus. Aistingud on selles mõttes «välise maailma kujud» (L e n i n).

«Pidada meie aistinguid välise maailma kujudeks, — tunnustada objektiivset tõde, — asuda materialistliku tunnetusteooria seisukohal, — see on üks ja sama» [290].

Nii laheneb asja ja aistingu vastastikuse suhte küsimus. Täielik mõttetus oleks välise maailma tunnetamisel eitada «asju iseeneses», inimteadvuse, tunnete ja aistingute osatähtsust.

Aistingud kutsuvad meis esile asjad, need võtame vastu välisest maailmast. Kas me neid õigesti vastu võtame, kas need aistingud on õiged? Vastuse sellele küsimusele annab praktika.

«Õige on see, mis leiab kinnitust praktikas...» [291], õpetab Lenin.

---

287 L e n i n, Materialism ja empiriokritiitsism, Tallinn, 1946, lk. 107.
288 Sealsamas.
289 Sealsamas, lk. 117.
290 Sealsamas, lk. 118.
291 Sealsamas, lk. 100.

«Kui need tajumused olid väärad,» loeme me Engelsilt, «siis on ka meie otsustus antud asja kasutamisvõimalikkusest paratamatult väär, ja iga säärane kasutamisüritus viib vältimatult nurjumisele. Aga kui me saavutame oma eesmärgi, kui me leiame, et asi vastab meie kujutlusele temast, et ta annab selle tulemuse, mida me ootasime tema kasutamisest, — siis omame me positiivset tõestust, et neis piirides meie tajumused asjast ja tema omadustest ühtivad väljaspool meid eksisteeriva tegelikkusega» [292].

Kuidas küsimust käsitleb materialism, nähtub Engelsi järgmisest arutlusest, milles ta avalikult ja otsustavalt, nagu seda märgib Lenin, vastandab agnostitsismile oma materialismi:

«... Enne kui inimesed hakkasid argumenteerima, tegutsesid nad. «Alguses oli tegu.» Ja inimese tegevus lahendas selle raskuse ammu enne seda, kui inimese targutlemine ta välja mõtles. *The proof of the pudding is in the eating* (pudingi tõestus ehk pudingi äraproovimine, järelekatsumine seisab selles, et teda süüakse). Sel hetkel, kui me kooskõlas mõne asja meie poolt tajutavate omadustega seda asja kasutame enda jaoks, — samal hetkel paneme me eksimatule proovile oma meeleliste tajumuste õigsuse või vääruse» [293].

Kommenteerides seda kohta kirjutas Lenin: «Niisiis materialistlik teooria, teooria esemete peegeldumisest mõttes, on esitatud siin kõige täielikuma selgusega: väljaspool meid eksisteerivad asjad. Meie tajumused ja kujutlused on nende kujud. Nende kujude kontrollimine, tõesete eraldamine vääradest toimub praktikas» [294].

Marksism-leninism õpetab, et praktika, meie tegevuse edu tõendab meie tajumuste vastavust tajutavate asjade konkreetsele olemusele.

Seega ei ole võimalik ignoreerida vaadete, aistingute, tunnete, kujutluste moodustumise protsessi, kui jutt on asjade ja nähtuste tunnetamisest.

---

[292] Tsit. Lenini järgi — Materialism ja empiriokrititsism, Tallinn, 1946, lk. 97.

[293] Sealsamas.

[294] Sealsamas, lk. 97—98.

Siin tekib teine küsimus: kui on olemas objektiivne tõde (ja ta on olemas), siis milline on see tõde — kas relatiivne või absoluutne? Teiste sõnadega — kas võivad inimese kujutlused, mis väljendavad seda tõde, väljendada seda korraga, tervikuna, tingimatult, absoluutselt või ainult ligikaudselt, suhteliselt? [295]

Ka sellele küsimusele annab marksism-leninism kindla vastuse ega jäta mingit kohta igasugustele ebateaduslikele tõlgendustele või kahtlustele.

Lenin õpetas, et objektiivne tõe tunnustamine tähendab paratamatult ka absoluutse tõe tunnustamist.

«Engelsile,» kirjutas Lenin, «moodustub relatiivsetest tõdedest absoluutne tõde.» «... Inimlik mõtlemine,» ütles Lenin, «on oma loomult võimeline andma ja annab meile absoluutse tõe, mis moodustub suhteliste tõdede summast. Iga aste teaduse arengus lisandab uusi ivakesi sesse absoluutse tõe summasse, ent iga teadusliku teesi tõe piirid on suhtelised, sest teadmuste edasine kasv kord laiendab, kord ahendab neid» [296].

Lenin rõhutas, et dialektilise materialismi jaoks ei ole olemas ületamatut piiri suhtelise ja absoluutse tõe vahel.

Meie teadmised näivad igal antud momendil absoluutsele tõele lähenemise piiride saavutamise mõttes relatiivsetena, kuid meie lähenemine tõele on absoluutne. Vaieldes Bogdanovi-taoliste empiriokriitikute vastu kirjutas Lenin, et meie teadmuste objektiivsele, absoluutsele tõele lähenemise *piirid* on ajalooliselt tingimuslikud, kuid *tingimatu* on selle tõe olemasolu, et igale teaduslikule ideoloogiale vastab objektiivne tõde, absoluutne loodus [297].

Materialistlik dialektika ei eita suhtelisust, kuid seda ei saa redutseerida relativismile.

«Dialektika,» nagu seletas juba Hegel, «*sisaldab* relativismi, eitamise, skeptitsismi momenti, aga *ei redutseeru* relativismile. Marxi ja Engelsi materialistlik dialektika sisaldab kahtlemata relativismi, aga ei redutseeru sellele, s. o. tunnustab

---

[295] Vt. Lenin, Materialism ja empiriokrititsism, Tallinn, 1946, lk. 110.
[296] Sealsamas, lk. 122.
[297] Vt. sealsamas, lk. 123.

kõigi meie teadmuste relatiivsust mitte objektiivse tõe eitamise, vaid meie teadmuste sellele tõele lähenemise piiride ajaloolise tingimuslikkuse mõttes» [298].

Siirdudes vastutuse ja süü probleemi küsimuse juurde tuleb kõrvale heita katse leida selle probleemi lahendus inimese tahte eitamisest; tahtevabaduse eitamisel, kuidas seda ka ei varjata viidetega materialismile ja determinismile, pole midagi ühist marksistliku dialektilise materialismiga ja see tähendab selle põhiprintsiipide ilmset moonutamist.

Nagu eespool nägime, eitavad positivistid, eesotsas Ferriga, täielikult tahtevabadust. «Iga inimese poolt sooritatav tegu,» ütleb Ferri, «on tema individuaalsete erisuste paratamatu tulemus, milles seisab süüdivuse peamine tuum selle füüsilises tähenduses: igale inimesele arvatakse süüks see tegu, mille ta füüsiliselt on sooritanud» [299].

Sellise väitega tühistatakse faktiliselt süüdivuse põhimõte ja proklameeritakse kriminaalvastutust ainult sõltuvana faktilisest resultaadist, objektiivsetest tagajärgedest. Sellest järeldatuna omandavad kriminaalvastutuse küsimuses otsustava tähtsuse seesugused «faktorid», nagu kliima, rahva tihedus, päeva ja öö vahetus, temperatuur, rassilised erisused jne., edasi — pärilikkuse, psühhofüsioloogilise patoloogia jms. otsustav tähtsus. Sellest tingituna lõppeks — süü ja karistuse põhimõtte eitamine. Kus aga kuriteo seletamisel on otsustavaks momendiks ükskõik mistahes, kuid mitte inimese käitumine, mis on sõltuv tema tahtest, mis loomulikult omakorda sõltub reast selle sisu ja suunda tingivaist asjaoludest, millest on eraldi juttu allpool, — seal ei ole ruumi süüõpetusele. Süü kohta hõivab siin «kahjulikkus», karistuse koha — kindlustusvahendid, sotsiaalse kaitse vahendid.

Kohtumõistmise ülesannetes näeb Ferri lihtsalt ühiskonna kaitsereaktsiooni, tegemata siin sisuliselt vahet Haeckeli õpetuses käsitletud protistide, mesilaste, elevantide, piisonite ja inimeste vahel [300]. See on täiesti väär, ebateaduslik analoogia. Ei saa loodusseadusi ja loomariigi elu seadusi mehhaaniliselt üle kanda

[298] Lenin, Materialism ja empiriokrititsism, Tallinn, 1946, lk. 124.
[299] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 20.
[300] Vt. sealsamas, lk. 36—37.

inimühiskonnale, nagu seda teevad ferriaanlased. Seesuguse «mehhanismi» ekslikkus suureneb veel sellega, et ferriaanlased loomulikult eitavad klassipõhimõtte osa õiguses, eitavad õiguse klassiiseloomu.

Ferri käsitab õigust Durkheimide ja Gumplowiczide kodanlik-idealistlikus vaimus mitte kui ühiskonna valitsevate klasside, vaid kui kogu ühiskonna huvide kaitse instrumenti, ehkki Ferri seda agaralt varjab, nõustudes «sotsiaalse kaitse» ideed täiendama klassikaitse ideega.

Täiendades esimest «ideed» teisega arendab Ferri terve teooria kuritegevuse kahest vormist — atavistlikust ja evolutiivsest kuritegevusest. Atavistlik kuritegevus on: tapmine kättemaksust, röövimise või vägistamise eesmärgil või seoses vägistamisega ja muud selletaolised kuriteod, mida Ferri nimetab atavistlikeks või antihumaanseteks kuritegudeks. Evolutiivsed kuriteod on: «revolutsiooniline poliitiline ühing, suuline ja trükitoodetes tehtav propaganda, klassipartei organiseerimine, streik» ja sellesarnased teod, mille abil toimuvad kallaletungid kehtivale ühiskondlikule korrale, need on «humaanseist, altruistlikest motiividest» ajendatud poliitilis-sotsiaalsed kuriteod.

Esitanud selle kuritegevuse põhivormide veidra, ilma igasuguse teadusliku aluseta, täiesti mõttetu «teooria», «täiendas» Ferri seda veel väitega, et «võitlusest atavistliku kuritegevusega on huvitatud kõik, kuid võitlusest evolutiivse kuritegevusega — ainult valitsev vähemus». Et asja lõplikult segaseks teha, liitis Ferri sellele näiliselt «marksistlikule», nagu Ferri seda kujutab, «täiendusele» veel järgmise, mitte vähem «teadusliku» järelduse: «Atavistliku ehk ebainimliku ja evolutiivse ehk ebaühiskondliku (kitsas mõttes) kuritegevuse piiritlemise kõrval tuleb vahet teha sotsiaalse kaitse ja klassikaitse vahel; viimane võib degenereeruda klassitüranniaks» (!) [301].

Vaevalt on vaja eriti ja üksikasjaliselt peatuda nendel marksismi ferriaanlikel võltsinguil, mille ainsaks ülesandeks on sõna «marksistlik» tarvitamisega varjata töörahva huvidele vaenulikku kodanlik-idealistlikku ideoloogiat. On küllalt, kui osutada abso-

[301] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 72.

luutselt ebateaduslikule ja järelikult täiesti ekslikule kuritegude jaotusele antihumaanseiks ja altruistlikeks, ebaühiskondlikeks ja ühiskondlikeks. Absoluutselt väär on võtta «atavistlikelt kuritegudelt» klassijuured, eitada, et nende kuritegude juured, nagu teistegi ühiskondliku ja riikliku korra vastu sihitud rünnete juured, milliseid ründeid Ferri samuti nimetab kuritegudeks (kõik aetud ühte hunnikusse!), ulatuvad ühiskonna klassistruktuuri, klassisuhetesse, klassivõitlusse, klassivastuolude võitlusse.

Ferri on tüüpiline eklektik, võimetu süvenema nähtuste olemusse, mõistma ühiskondlikke nähtusi nende dialektilises arengus. Ferri eitab täiesti igasuguseid «kõlblaid» teooriaid, teooriaid inimese kõlblast vabadusest kui ka vabadusest üldse.

Kogu Ferri teooria «filosoofia» redutseerub kaalutlusele: võitlust niinimetatud kuritegude vastu tuleb kergendada. Üks selliseid viise on loobumine individuaalsest süüst, loobumine süüksarvamise põhimõttest sõltuvalt tahtlusest, kavatsusest jms., loobumine karistuse individualiseerimisest. Sanktsioon ei pea üldse sõltuma «toimiva indiviidi» «tahtest» ja «kõlblast» süüst. Selle peavad määrama «ühiskonna kaitse» huvid.

Loomulikult mõistab Ferri «ühiskonna» all härraste «ühiskonda», antud ühiskonnas valitsevaid klasse.

Pole juhus, et selles Ferri «teoorias» eespool esitatud küsimused ühtivad ühiskondliku, nagu Ferri väljendab, valiku küsimusega, mis etendavat tähtsat osa inimkonna evolutsioonis. Kuid mis siis on see kurikuulus «ühiskondlik valik» kui mitte kapitalistideklassi hävitussõda töötava rahva vastu, kui mitte kapitalistide ja mõisnike vastu võitlevate eesrindlike inimeste — tööliste ja talupoegade hävitamisele suunatud vahendite rakendamise süsteem, kui mitte kapitalistide poolt võrgutatud ja demoraliseeritud kapitalikäsilaste laostumise, roiskumise ja äraostmise süsteem? Mitte juhuslikult ei vasta Ferri klassikalise koolkonnaga polemiseerides kurjategijate kujutletavaile vastuväidetele, kes seletavad oma käitumist paratamatusega, riigi nimel: «Kuid minagi karistan ainult seepärast, et ma teisiti toimida ei saa; minagi ütlen samuti: hädasunni jaoks pole seadused kirjutatud» [302].

[302] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 102.

Just selle põhimõtte alusel teostubki kapitalistlikus ühiskonnas «ühiskondlik valik», millest kõneleb ja unistab positivistliku teooria koolkond.

Eitades tahtevabadust reserveerivad positivistid kriminaalvastutuse alal teatava koha mõistusele, kuid sedagi ainult selles mõttes, et «arvestada» suhete ja nähtuste mõistmise ulatust inimese poolt. «Neil intellektuaalseil tingimustel pole aga midagi ühist kriminaalvastutuse aluse enesega; kui normaalsed või ebanormaalsed need ka ei oleks, inimene on alati vastutav ühiskonna ees tema poolt kordasaadetud kuritegelike tegude eest» [303].

Siin on kriminaalvastutuse ja süü mõiste ära segatud kriminaalvastutusega mitte seoses olevate ühiskondliku kaitse abinõude mõistega. Hullumeelne ei saa oma kuriteo eest kanda kriminaalvastutust, kuid hullumeelse suhtes tuleb rakendada meditsiinilise iseloomuga vahendeid, mis on seotud tema isoleerimise ja sundraviga. Ferri ei näe siin erinevust. Ta hülgab seepärast tahtevabaduse järel ka mõistuse vabaduse, nii tahtluse kui ka ettevaatamatuse mõiste, tahtliku ja mittetahtliku kuriteo mõiste. Lõppkokkuvõttes on kogu Ferri vaadete süsteem läbi imbunud niinimetatud objektiviseerimise vaimust, kus ei jää ruumi ei inimesele, tema tahtele, tema mõistusele ega tema teadlikule tegevusele.

Ferrile on tähtis teo tagajärg. Mitte «tahe» ega ka «mõistus» ei pea mõjuma kuriteo karistatavuse määramisele, vaid ainult toimepandud teo tagajärg. Selline on Ferri kriminaalvastutuseõpetuse põhiidee.

Peatusime sellel küsimusel üksikasjalisemalt seepärast, et sellega on orgaaniliselt seotud ka tõenditeteooria teadusliku ülesehituse küsimus.

Selle teooria tähtsaimaks probleemiks on teadvuse, tahte probleem. Jättes kõrvale teadvuse, tahte, mõistuse, kõlbla vastutuse, süü ja süüdivuse elemendid kandsid ferriaanlikku tüüpi positivistid kogu protsessi, õigusemõistmise meetodite ja järelikult tõendiõiguse küsimuse hoopis uuele pinnale. Kogu õigusemõistmise teostamise protsessi ei allutanud nad mitte kuriteo toi-

[303] Ферри, Уголовная социология, ч. II, стр. 130.

mepanija süü ja süüdluse analüüsi ülesandele, mitte tema individuaalse vastutuse ulatuse kindlakstegemisele ega toimepandud kuriteo eest karistusvahendite kui karistuse ja kasvatusmeetodi kindlaksmääramisele, vaid süüaluse psühhofüsioloogiliste ja pärivuslike omaduste selgitamisele tema teatavasse antropoloogilisse kategooriasse määramise otstarbel.

Positivistid on karistuse «doseerimise» vastu. «Käesoleval ajal,» kirjutab Ferri, «on kohtualune lihtsalt elavaks mannekeeniks, kellele kohtunik kleebib külge kriminaalkoodeksi teatava paragrahvi numbri, hoolitsedes seejuures ainult karistuse doseerimise eest, mis peab kohustuslikult olema proportsionaalne süüaluse kõlblale süüle» [304].

Ferri paljastab sarkastiliselt kodanliku õigusemõistmise mehhanismi pahelisust, mis ei tee tegemist süüaluse isikuga ega tunne huvi tema vastu, millele on võõras karistuse individualiseerimise põhimõte ja mis «kurjategija» muudab «nummerdatud automaadiks». Sel ajal kui Ferri oli veel sotsialist, arvustas ta õigesti kodanlikku õigusemõistmist, mis moonutab kohtuniku «sisemise veendumuse» olemuse, kes oma kapitalistlike peremeeste klassipoliitika mõjul lõõvad templeid süüdimõistvaile otsustele. Sellest arvutusest tegi Ferri siiski ebaõiged järeldused, heites koos veega välja ka lapse. Kodanliku kohtupidamise moonutused kõlbla, individuaalse kriminaalvastutuse küsimuses ei anna veel mingit alust kõrvale heita süü ja karistuse individualiseerimise põhimõtet. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi tingimustes, samuti ka sotsialistliku ühiskonna tingimustes on sel põhimõttel suur tähtsus. Neis tingimustes seda hüljata on eriti kahjulik ja lubamatu. Teatavasti avaldus kahjurlus kriminaalõiguse alal peamiselt selles küsimuses, nimelt — parempoolsete trotskistlike kahjurite katses loobuda «süü» ja vastutuse mõistest, näiteks katses sepitseda kriminaalkoodeksit ilma eriosata, ilma karistuse niinimetatud «doseerimiseta», ilma tahtluse ja ettevaatamatuse mõisteta jne.

Seesugune lihtlabastamine oleks kõigepealt täielikult desorganiseerinud kohtu- ja uurimisorganeid. Neilt oleks ära võetud

[304] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 266.

juhendavad eeskirjad, mis tavaliselt antakse kriminaalkoodeksi vastavais paragrahvides ja mille kasutamine on praktilise töö igal sammul äärmiselt vajalik. Võib endale kujutleda, millise mõistete kaose ja desorganiseerituse oleks tegelikkuses tekitanud selliste mõistete, nagu tahtluse ja ettevaatamatuse kriminaalkoodeksist väljajätmine, loobumine «doseerimisest», s. o. täpsest või näitlikust juhatusest seaduses, milliseid karistusi määrata, milliste kuritegude eest ja millistel asjaoludel. On selge, et seesugune lihtlabastamine ühendatuna kohtuniku piiritu suvaga oleks purustanud kogu õigusemõistmise süsteemi ja võtnud kohtu-, uurimis- ja prokuratuuriorganite igasuguse võimaluse tugineda nende tegevuses seadusele. See oleks olnud kogu õigusemõistmise organiseerimise probleemi täielik moonutamine. Seesugune «eksperiment» oleks kõige kahjulikumalt kajastunud ka protsessiõiguses, eriti aga tõendiõiguses. Ilma täpsete definitsioonideta materiaalse kriminaalõiguse alal oleks võimatu olnud kujundada ratsionaalset tõenditesüsteemi. Ferriaanlaste ja nende järelkäijate seisukohalt ei olegi selleks suurt vajadust, kuna nende «õpetatud» võhikute seisukohalt seisneb kogu «õigusemõistmise» ülesanne ainult selle «antropoloogilise kategooria» tuvastamises, millesse tingimata peab kuuluma iga süüalune, ja samuti tema ohtlikkuse ning ühiskondliku eluga kohanemise võimetuse astme kindlaksmääramises. Mingit kohtulike tõendite analüüsi, mingeid protsessuaalseid garantiisid, mingeid «naeruväärseid kahevõitlusi» kohtus, nagu need härrased kohtulikku uurimist nimetavad, — mitte midagi sellist pole enam vaja.

«Kõige selle asemel,» loeme me Ferrilt, «hakkab kohus tegelema ainult kohtualuse poolt avaldatavate sümptoomide teadusliku kaalumisega, kuritegeliku teo toimepanekule eelnenud, kaasnenud ja järgnenud asjaolude uurimisega ja nende antropoloogilis-sotsiaalse tähtsuse hindamisega, mille järel jääb üle ainult otsustada küsimus: milline kindlustusvahendeist... sobib kõige enam antud kurjategijale, olles ühtlasi ka kõige õiglasem» [305].

Kohus muutub antropoloogilis-psühhofüsioloogiliseks laboratooriumiks, psühhofüsiopatoloogia kliinikuks. Asi otsustatakse

[305] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 273.

psüühiliste ja füsiopatoloogiliste näitajate varal, nende normist kõrvalekaldumise ulatuse alusel. Süüaluse üle ei mõisteta kohut, vaid uuritakse teda antropomeetria, daktüloskoopia, sfügmograafia, hüpnoosi, psühhiaatria jm. abil. Sellistele uurimistele ei allutata mitte üksnes kohtualused, vaid ka tunnistajad.

Sõltuvalt selle «uurimise» kui «tõendite» kogumise meetoditest on üles ehitatud ka tõendite hindamise süsteem. On selge, et siin pole paika ei «sisemise veendumuse» põhimõttel, mida positivistid tigedasti naeruvääristavad, ei vandekohtu meetodeil ega ka vandekohtul, mille vastu Ferri otsustavalt vaidleb. Kohtunikeks võivad ja peavad olema ainult õpetatud antropoloogid, kohtuteks — spetsiaalsed biopsühholoogilist tüüpi kliinikud, kohtuprotsessiks — nii süüaluse kui ka tunnistajate meditsiinilis-psühhiaatrilise või meditsiinilis-psühholoogilise uurimise menetlus.

Peamine selles esitatud «protsessuaalses» «teoorias» on loobumine juriidilistest protsessinormidest, kohtuniku sisemise veendumuse alusel moodustunud otsustuse asendamine meditsiinilise analüüsiga, omamoodi kohtuliku anamneesiga, haigusloogа.

Astudes otsustavalt välja kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte vastu, mille valitsemist kohtulíke tõendite arenemise ajaloos Ferri seob selle ajaloo niinimetatud «sentimentaalse» faasiga, seab Ferri sellele vastu uue põhimõtte, uue faasi. Seda faasi nimetab ta t e a d u s l i k u k s faasiks, kuna selles valitsevat teaduslikud põhimõtted ja teaduslik meetod, valitsevat «teaduslikud» — füüsilist, psüühilist, kalligraafilist, toksikoloogilist ja igasugust muud laadi «tõendid».

Positivistid redutseerivad kogu kohtuprotsessi ekspertiisile. Ferri annab ekspertiisile niivõrd otsustava tähtsuse, et ta ekspertiisi kui tõendamismeetodi domineerimises näeb oma kurikuulsa «teadusliku faasi» tõenditesüsteemi kogu tuuma. Selle üle, kuivõrd see süsteem on «teaduslik», võib otsustada Ferri teesi järgi sfügmograafilisest ekspertiisist, mis, tehes süüaluse vereringe muutuste konstateerimise teel kindlaks tema «sisemise erutuse, vaatamata välisele rahulikkusele», võivat olla «äärmiselt tähtsaks

vahendiks kohtulike uurimiste jaoks» [306]. Selle tõenduseks toetub Ferri Voisini ja teiste katsetele, kes sfügmograafia abil on tuvastanud langetõvehoogude simuleerimise. See ei anna aga mingit põhjust üldistuseks, milleni ekslikult jõuab Ferri, ülehinnates selliste võtete tähtsust. Ekslikud on ka Ferri vaated hüpnotismi rakendamise tähtsusele kuritegude uurimisel. Eriti peab seda ütlema Ferri psühholoogiliste sümptoomide teooria kohta, milles ta klassifitseerib kurjategijaid, näiteks mõrvareid, sünnipärasteks, hullumeelseteks, tapjateks kire ajel jms.

Esitades oma niinimetatud «tõendite» süsteemi ainsa teadusliku süsteemina nõuab Ferri kohtunikult mitte tsiviilõiguse, õiguse ajaloo jne. tundmist, vaid bioloogia, psühholoogia ja teiste ühiskonna- ning loodusteaduste ja selle uue teadusharu tundmist, mida Ferri nimetas «kriminaalsotsioloogiaks». Ühelt poolt ühtede teaduste asendamises teistega, teiselt poolt kohtunike-juristide asendamises kohtunike-arstide, -psühholoogide ja -statistikutega ning kohtu enese asendamises «kriminaalkliinikuga» — näeb Ferri ja tema koolkond nende poolt jutlustatava reformi kogu sisu. Positivistid sulevad silmad peaasja ees — kapitalistliku korra ees, mille eksisteerimine ei võimalda mingit tõelist õigusemõistmise ja kohtupidamise reformi, mille eesmärgiks oleks selle teadusliku ja üldinimliku tähtsuse suurendamine. Nii kohtu kui ka kohtulike tõendite süsteemi ümberkujundamine tõeliselt teaduslikel alustel on võimalik ainult sotsialistliku ühiskonna tingimustes. Ainult neis tingimustes on võimalik likvideerida kaasaegne kapitalistlik karistussüsteem, mis rüvetab, teeb vigaseks ja hävitab tuhandeid töötavaid inimesi ekspluataatorite huvide rahuldamiseks. Küsimuse seda külge aga Ferri «teooria» ei käsitle ega olegi suuteline käsitlema.

Positivismi kriminaalprotsessiteooria ei anna seega mingeid teaduslikke aluseid kohtunike sisemise veendumuse ja nende põhimõtete kriitikaks, milledele see teooria tugineb.

Mida need põhimõtted enesest kujutavad? Nagu eespool (§ 14—17) märkisime, tähendavad need põhimõtted kohtuniku võimalust otsustada asja nii, nagu seda nõuab seadus, tema

[306] Ферри, Уголовная социология, СПБ, ч. II, стр. 279.

klassiõigusteadvus, tema klassivaated, maailmavaade, tema klassiideoloogia.

Kodanlikus õiguses iseloomustab kohtuniku sisemist veendumust tema klassisisu. Kodanlike kohtunike sisemine veendumus moodustub, kujuneb kodanlikus ühiskonnas valitsevate mõistete, ideede alusel. Ühiskondlikud ideed, teooriad ja poliitilised vaated etendavad ühiskonnas tohutu suurt osa. Ajalooline materialism rõhutab nende tõsist osa ja tähtsust ühiskonna elus ja ajaloos [307].

Teatavate faktide ja elunähtuste kohtulikul hindamisel ei saa kohtunik jääda lähtumata oma mõistetest, vaadetest, «ideedest», oma klassilisest maailmakäsitusest, millise prisma läbi ta käsitleb kõiki tema silmade ees kulgevaid sündmusi. «Õiglase» ja «ebaõiglase» mõiste on kohtunikul, kes kuulub valitsevasse klassi, teistsugune kui inimestel, kes kuuluvad teistesse klassidesse.

Astudes välja menševike ja sotsialistide-revolutsionääride vastu, kes tõstsid kisa, et bolševikud rikkuvat võrdsuse põhimõtet, et Nõukogude konstitutsioon olevat «ebaõiglane», kirjutas Lenin: «Ma tean, kust te võtate omad õigluse mõisted. Nad on teil pärit eilsest kapitalistlikust ajastust. Kaubaomanik, tema võrdsus, tema vabadus — need on teie õigluse mõisted. Need on väikekodanlike eelarvamuste väikekodanlikud jäänused, vaat seesugune on teie õiglus, teie võrdsus, teie töödemokraatia. Meie jaoks aga on õiglus alistatud kapitali kukutamise huvidele» [308].

Sisemise veendumuse kodanliku teooria klassiiseloomus, nagu eespool näitasime, ei ole mingit kahtlust. Selle iseloomu paljastamine on üks nõukogude protsessiteaduse tähtsamaid ülesandeid. See ülesanne aga ei vabasta kohustusest: 1) mitte rikkuda ajaloolisi perspektiive selle teooria analüüsimisel, 2) mitte ajada ühte hunnikusse selle teooria positiivseid ja negatiivseid külgi, 3) osata eraldada temas seda, mis on õige ja mida võidakse kasutada nõukogude tõendiõiguses, sellest, mis on väär,

[307] Vt. ÜK(b)P ajalugu, Lühikursus, Tallinn, 1945, IV ptk.
[308] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXIV, стр. 302.

ekslik, sotsialistlikule õigusemõistmisele klassivaenulik ja mis seetõttu tuleb otsustavalt kõrvale heita. Katsed tõrjuda «sisemine veendumus» nõukogude protsessist välja ja asendada kohtuniku sisemisele veendumusele rajatud tõenditesüsteem positivistliku koolkonna tüüpi tõenditesüsteemiga on kahjulikud ja ohtlikud üritused. Niisugused katsed on kahtlemata tingitud sotsialistliku protsessiõiguse ja sotsialistliku kriminaalpoliitika ülesannete mittemõistmisest. Seda paremal juhul. Halvemal juhul aga tähendavad nad järjekordset katset nõukogude õigusemõistmise laostamiseks.

Nõukogude protsessiteaduse ülesanded nõuavad sügavat ja tõeliselt teaduslikku arusaamist kuritegude tekkimisest ja nende vastu võitlemise abinõudest, oskust teaduslikult mõista ja teaduslikult hinnata iga üksikut kuritegu ning teha sellest hinnangust sotsialistliku ülesehitustöö ülesannete ja huvide, sotsialistliku ühiskonna huvide eest võitlemise seisukohalt vajalikke järeldusi. Nende nõuete hulgas asub tähtsaimal kohal süüaluse isiku, tema süü ja toimepandud teo eest isikliku vastutuse õige hindamise nõue. Antropoloogilise ja positivistliku koolkonna «teooriad» ja teiste kodanlike koolkondade taolised teooriad ei vasta ega saa vastata neile nõuetele, ei lahenda ühtki protsessiõiguse ja materiaalse kriminaalõiguse probleemi, ei anna vastust selle õiguse kõige tähtsamaile küsimustele ja tuleb seepärast otsustavalt kõrvale heita. Otsustavalt tuleb hüljata ka katse üles ehitada nõukogude tõenditesüsteemi ilma «sisemise veendumuseta». See katse protsessiõiguses on täiesti analoogiline katsega koostada kriminaalkoodeks «ilma süüta ja karistuseta».

Kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte eitamine pole sugugi meieaegsete positivistide ja nende austajate uusim avastus. «Sisemise veendumuse» vastu alustas sõjakäiku juba 1869. a. Heidelbergi ülikooli professor Mittermaier. Oma töös «Euroopa ja Ameerika vandekohtud» kirjutas prof. Mittermaier, et viide sisemisele veendumusele võtab kohtult «igasuguse kindla aluse», et «sisemine veendumus» on «tume väljendus», mis häälestab kohtunikke suhtuma tõenditesse «kergelt ja pealiskaudselt, segasest tundest tekkinud muljete põhjal». Mittermaieri arvates

on Prantsuse kriminaalprotsessi koodeksi § 342, mis formuleerib vandekohtunikele esitatavad teatavad nõuded, kohandatud võimalikult hästi selleks, et toimida «pimesi ja kobamisi» [309].

Võib kindlasti öelda, et eitav suhtumine sisemise veendumuse põhimõttesse on dikteeritud reaktsioonilistest vaadetest, eitavast suhtumisest vandekohtusse ja kohtu demokratiseerimisse üldse, kartusest, et oma südametunnistuse hooleks jäetud kohtunik lakkab pimesi teenimast ekspluataatorlike klasside huve. Mitte juhuslikult ei suutnud üks sisemise veendumuse teooria pooldajaid selle põhimõtte kaitsmisel varjata temas võimust võtnud ärevust, kirjutades, et «... veendumuse vabadus ähvardab mõnikord muutuda mingisuguste uute teooriate harrastamise vabaduseks ...» [310].

Täiesti väär on seepärast sisemise veendumuse põhimõttest loobumises näha mingit sammu edasi, mingit uut teaduslikku avastust.

Kohtunike subjektivismi vastandamine tõendite objektivismile on ekslik ka veel sel põhjusel, et tõendite objektiivseid omadusi ei saa tunnetada teisiti kui kohtuniku subjektiivse tajumise abil. Tõendid, s. o. esemed ja inimeste toimingud, mis iseloomustavad uurimiskäigus uuritavaid nähtusi, eksisteerivad uurija ja kohtuniku teadvusest või tajumisest sõltumatult. Nad on objektiivsed, nagu on objektiivne nähtuste ja asjade maailm, milles elab inimene.

Uurimise ülesanne seisneb tõenditena esinevate faktide õigesti mõistmises ja hindamises, kuid see on juba asja subjektiivne külg. Tõendite niinimetatud objektiviseerimise teooria võimaldab segada neid kahte küsimust — tõendite objektiivsuse küsimust ja tõendite hindamismeetodi küsimust.

Teaduse ülesanne seisneb selles, et kergendada kohtunikul ja uurijal kõige eksimatumalt ja järelikult ka kõige objektiivsemalt tunnetada neid fakte, nähtusi ja asju, millega kui tõenditega tuleb neil tegemist teha. Seda ülesannet on kutsutud lahen-

---

[309] Миттермайер, Европейские и американские суды присяжных, М., 1869, т. I, стр. 109.

[310] Демченко, Судебный прецедент, Варшава, 1903, стр. 181.

dama teaduslik-tehniline, meditsiiniline ja igasugune muu ekspertiis. Ekspertiisi edu oleneb teaduse ja tehnika arenemisastmest ning kohtuniku ja uurija poolt nende valdamise ulatusest. Teaduslik ekspertiis kui ka rida muid nähtuste ja asjade tunnetamise teaduslikke võtteid avaldavad protsessuaalse tõendiõiguse edusammudele kahtlemata väga suurt ja kõige positiivsemat mõju. Loodus- ja tehniliste teaduste (füüsika, mehhaanika, bioloogia, keemia jm.) edusammud võivad anda ja annavadki tõhusat abi kohtunikule mitmesuguste kohtulikule arutamisele kuuluvate asjaolude analüüsimisel. Kuid kõige selle juures jääb püsima kohtuniku ülesanne — kõiki neid teaduse ja teaduslike võtete abil selgitatud ja mõistetud asjaolusid h i n n a t a.

Teaduse abil võib kindlaks määrata süüaluse süüdivuse või süüdimatuse; teadus võib anda juhiseid, kuidas tuleb käsitada teatavat fakti, milline tähtsus, iseloom on sellel faktil, teadus võib aidata taastada teatavat dokumenti, teatavat seost faktide vahel jne. Kuid kõige selle juures jääb üle veel määratu suur vabadus hinnata tuvastatud fakte, teha nende alusel o t s u s, mis peab olema nende faktide aruka ja vaba, s. o. mitte mingisuguse eelarvamuslikkusega seotud analüüsi tulemuseks.

Just see analüüs ja selle alusel tehtud otsus moodustavadki niinimetatud sisemise veendumuse valdkonna.

Meie ei ela mitte ainult looduses, vaid ka ühiskonnas, «... millel samuti kui loodusel on oma arenemisajalugu ja oma teadus» [311].

Loodus, väline maailm peegeldub inimeses tunnete, mõtete, ajendite, tahteimpulsside kujul, niinimetatud ideaalsete püüdluste kujul, mis osutuvad seega „ideaalseteks jõududeks» [312].

Kohtunik, nagu iga inimene, kes tajub ümbritsevat elu, välist maailma, otsustab selle üle sõltuvalt oma elamustest, mis mõjuvad tema tahtele, määravad tema poolt vastuvõetavaid otsuseid ja tema veendumuse («sisemise veendumuse») sisu.

---

[311] Э н г е л ь с, Людвиг Фейербах, М а р к с и Э н г е л ь с, Соч., т. XIV, стр. 651.

[312] Sealsamas, lk. 653.

See asjaolu on äärmiselt suure tähtsusega ka kohtulike tõendite õpetuse ülesannete õigeks mõistmiseks.

«Muljetest», «aistingutest», «tunnetest», mida kutsuvad kohtunikus esile nähtused, mis võivad protsessis esineda tõenditena, kujuneb tema vaade teatavale protsessis uuritavale nähtusele ja selle nähtuse seosele teiste nähtustega. Neist «muljetest» või «aistingutest» loob kohtunik endale kujutlused, mis kujunevad tema teadvuses teatava vaatena «asjadele», tema «veendumusena», mida nimetatakse tavaliselt «sisemiseks veendumuseks».

Selle veendumuse õigsus või ekslikkus oleneb sellest, kuivõrd õigesti või ekslikult tajume teatava asja, teatava nähtuse omadusi. Veel enam. Igas inimeses liituvad tema kujutlused ja mõisted üksiknähtustest tavaliselt nende vaadete üldsummaks, mis moodustavad isiklike kogemuste üldkokkuvõtte ja mis tuginevad oma ühiskonna, oma klassi kõlblatele ja ideelistele põhimõtetele.

«Sisemise veendumuse» kujunemisprotsess on keeruline protsess. Iga kohtuniku individuaalse veendumuse aluseks on k o g u s e l l e k l a s s i, kuhu kohtunik kuulub ja kelle huvides ta tegutseb, i d e o l o o g i a ja p s ü h h o l o o g i a. Tähtsaimat osa etendab siin ühiskondlike suhete ja kogu ühiskonna korralduse põhiprintsiip. Kapitalistlikus ühiskonnas on selliseks printsiibiks eraomandus, mis kasvatab ühiskonnavastaseid, röövellikke, kiskjalikke harjumusi ja kombeid, kiskjahingeelu [313].

Igal ühiskonnal ja igal ühiskonnaklassil on oma eriline moraal, omad erilised vaated sellele, mis on õiglane ja mis ebaõiglane, omad erikujutlused hea ja kurja suhtes. Igal kõlblussüsteemil on omad erisused, sõltuvalt teatava ühiskonnaklassi majandusliku olukorra erisustest.

Just seetõttu osutubki vaieldamatuks marksistliku materialismi väide, et «... inimesed ammutavad kas teadlikult või ebateadlikult oma eetilised vaated lõppkokkuvõttes oma klassisei-

---

[313] Vt. eespool, lk. 162.

sundi praktilistest tingimustest, tootmise ja vahetuse majanduslikest suhetest» [314].

Kuid olles kujunenud nende suhete mõjul, avaldavad need vaated, kõlblad mõisted ja põhimõtted omakorda mõju inimese tegevusele, ühiskondlikud ideed ja teooriad aga, olles tekkinud ühiskonna materiaalse elu arengu valminud ülesannete alusel, mõjutavad hiljem ise ühiskonna olemist [315].

Kas tohib ideede osa ühiskonna arengus, ideoloogia osa inimtegevuse arengus alahinnata? On selge, et ei tohi.

Ühiskondlikud ideed avaldavad inimeste tegevusele otsustavat mõju. Selle mõju alla satuvad ühteviisi koos kõigi inimestega ka kohtunikud, kes kajastavad seda mõju oma otsustes. Ei ole juhuslik näiteks asjaolu, et vandekohtud mõistavad süüalused süüdi või õigeks mitte üksnes ja sageli isegi ka mitte niivõrd faktilistest asjaoludest sõltuvalt, kuivõrd selle ringkonna vaadete, kõlblate põhimõtete ja teinekord isegi eelarvamuste ajel, millesse nad kuuluvad. Vandekohtud suhtuvad rangemalt ja karmimalt seesugustesse kuritegudesse, nagu vargus, röövimine, perekonnaelu ohustamine, sest need kuriteod näivad olevat neile ohtlikumad ja kõlvatumad kui mõned muud kuriteod [316]. Pole juhuslik ka see, et kõige rohkem õigeksmõistvaid otsuseid langetatakse vandekohtuis sellistes kuritegudes, nagu pankrot, abort, kuriteod sugulise kõlbluse vastu.

Antud ühiskonnas valitsevate kõlblate põhimõtete, ühiskondlike ideede osa on antud juhul silmanähtav. Seda asjaolu märgivad ka mõned kodanlikud teadlased, kelle pilgule ei jää märkamatuks kohtuorganite ja nende tegevuse sõltuvus antud ühiskonnas valitsevaist klassihuvidest, -ideedest, -kujutlustest ja -mõistetest [317].

---

[314] Маркс и Энгельс, Соч., т. XIV, стр. 93.

[315] Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist, «Leninismi küsimusi», Tallinn, 1945, lk. 483.

[316] Mittermaieri andmeil langetavad vandekohtunikud neis kuritegudes väga harva õigeksmõistvaid otsuseid: need moodustavad seitsmendiku või kaheksandiku osa kõigist otsustest (vt. Миттермайер, Европейские и американские суды присяжных, 1869, вып. I, стр. 325).

[317] Selles suhtes on jällegi eriti iseloomulik vandekohus. Pidades silmas just seda vandekohtu iseloomulikku erisust nimetas Koni vande-

Klassiiseloomu ei kanna mitte üksnes õigus, s. o. normide kogum, mille abil riiklik võim reguleerib ühiskondlikke suhteid, vaid ka õigusteadvus, s. o. need õiguslikud põhimõtted, millele need normid tuginevad ja millest need normid tulenevad.

Samasugust klassiiseloomu kannab ka kohtuniku sisemine veendumus, mis kujuneb kohtunikul iga üksiku kohtuasja puhul mitte eraldatult tema seisundist ühiskonnas, tema klassisidemeist ja -huvidest, mitte sõltumata tema klassipositsioonist, tema põhimõtetest ja ideoloogiast, tema vaadetest ja veenetest, vaid kõige tihedamas seotuses nendega ja nende alusel.

Meie ülesandeks õiguse, eriti kohtuõiguse alal ei ole mitte, olles kunstlikult välja lülitanud kohtuniku veendumuse, püüda seada selle asemele mingisugust mehhaanilist jõudu, nagu Benthami usaldusväärsuse-mõõdupuud või ferriaanlikku sfügmograafiat, vaid mõista kohtuniku veendumuse tõelist sisu ja selle kujunemise tegelikku protsessi, kergendada selle kujunemist, kindlustada sellele kõige soodsamad tingimused.

Seda ülesannet võidakse õigesti ja edukalt lahendada ainult tõeliselt teadusliku metodoloogia, tõelise teaduse alusel. Seesuguseks tõeliselt teaduslikuks metodoloogiaks on dialektiline materialism, seesuguseks tõeliseks teaduseks on marksism-leninism, Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini suur õpetus. Ainult sellel alusel võib tõenditeõpetus tõusta teadusliku teooria kõrgusele, mis on võimeline lahendama kohtuõigusteaduse ja kohtupraktika ees seisvaid ülesandeid.

Nõukogude tõendiõigus tugineb marksistlik-leninlik-stalinlikule metodoloogiale. Selles seisneb tema jõud võitluses iga-

---

kohut «eluliseks kohtuks», kes on «rahvaõigusteadvuse teostajaks» (rahvaliku, mõistagi, hanejalgades), vandekohtunikke aga — kui kohtunikeks, kes väljendavad «ühiskondlikku südametunnistust, mille käsud juurduvad rahva kõlbla maailmavaate sügavuses» (Кони, За последние годы, СПБ, 1896, стр. 558).

Koni eksis põhjalikult väites, et vene revolutsioonieelne vandekohus väljendas «rahva kõlblat maailmavaadet». See oli tolleaegse ühiskonna jõukate kihtide kohus, kelle maailmavaade oli immutatud eraomanikuveenetest. Just seda maailmavaadet kajastaski vandekohus. Kõige selle juures aga oli Konil õigus, kui ta avastas seose antud ühiskonna kohtu ja kohtunike õigusteadvuse ja ühiskonna enese, s. o. ühiskonnas valitsevate klasside õigusteadvuse vahel.

suguste antimarksistlike, ebateaduslike «teooriate» ja teooriakeste vastu, igasuguste moonutuste ja vigade vastu.

Kohtulike tõendite õpetus vajab eriti õiget ja tõeliselt teaduslikku meetodit.

Kohtuasjad — nii eeluurimise kui ka kohtuliku arutamise staadiumis — on sageli niivõrd keerukad ja segased, täis sellist hulka vastuolusid, faktide ja inimtoimingute katkendeid, et orienteerumine selles faktiliste, psühholoogiliste, loogiliste ja muude selliste asjaolude uskumatus labürindis on võimalik ainult kindlalt toetudes teaduse graniitsele alusele, ainult omades küllaldaselt usaldusväärset ja järeleproovitud teaduslikku uurimismeetodit. Niisuguseks meetodiks ongi marksistlik dialektiline meetod.

Kirjeldanud marksistliku dialektilise meetodi peamisi jooni, rõhutas seltsimees Stalin oma töös «Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist» eriti seda, milline määratu suur tähtsus on sellel meetodil ühiskondliku elu, ühiskonna ajaloo tundmaõppimisel, milline tohutu tähtsus on tema rakendamisel töölisklassi praktilises tegevuses.

Üks «töölisklassi praktilise tegevuse» alasid riikliku ülesehitustöö valdkonnas on kohtu-uurimistöö ala.

Siin avaneb lai tegevusväli marksistliku dialektilise meetodi rakendamiseks, mis on suurepäraseks nähtuste ja faktide tõelise olemuse tunnetamise vahendiks, mis annab uurija kätte (ent kohtunik ja kohtu-uurija ongi uurijad teaduslikus mõttes) peene ja ustava relva võitluses tõe eest, mille tuvastamine keerukaimais kriminaal- ja tsiviilasjades ongi sotsialistliku õigusemõistmise ülesanne.

§ 20. Marksistlik dialektiline meetod nõukogude tõendiõiguses.

Kohtuliku asja — ükskõik kas kriminaal- või tsiviilasja — arutamine ja lahendamine kujutab endast väga keerukat protsessi, mis kulgeb vastavalt protsessiõiguses kehtivaile põhimõtetele ja reeglitele.

Kohtuprotsessis ja nimelt tõendamise protsessis avaneb lai

tegevusala marksistliku dialektilise meetodi reeglite rakendamiseks. Kriminaal- või tsiviilasja uurimine ja lahendamine on orgaaniliselt seotud nähtuste, nende vastastikuse seose, nende tekkimise põhjuste, kõigi nende eluliste suhete summa igakülgse tundmaõppimise ja tunnetamisega, mis ei mahu otsuste jah-jah, ei-ei ringi suletud formaalse loogika sundmõõdupuu alla. Kohtuprotsessis on asja õigeks lahendamiseks eriti tähtis objekti igakülgne uurimine. Seetõttu ja esijoones siin on nii väärtuslik rakendada tõeliselt teaduslikku meetodit, milleks ongi marksistlik dialektika. Paljastades oportuniste ja nende sofistlikke veiderdusi, kirjutas Lenin marksistlikust dialektikast, et see «...nimelt keelab asja isoleeritud, see on ühekülgse ja loomuvastaselt moonutatud käsitlemise» [318].

Dialektika on «...sündmuse konkreetse olustiku ja selle arengu...» [319] tundmaõppimine.

Paljastades Plehhanovi oportunismi kirjutas Lenin 1915. a.: «Dialektika nõuab antud ühiskondliku nähtuse igakülgset uurimist tema arengus ja välise, näiva tagasiviimist põhilistele liikumapanevatele jõududele, tootmisjõudude arengule ja klassivõitlusele» [320].

Tõeline dialektika koondab oma tähelepanu konkreetsele, lähtudes reeglist: «abstraktset tõde ei ole, tõde on alati konkreetne». Ta nõuab kõigi või vähemalt tähtsaimate seoste, ülemineku, vastastikuste sõltuvuste selget mõistmist, milleta inimtoimingute ja inimese enda õige hindamine on võimatu. Formaalne loogika on siin mitteküllaldane, jõuetu. Formaalne loogika pole suuteline tuvastama materiaalset tõde, s. o. seda, mis tõeliselt eksisteerib, mis moodustab asjade ja nähtuste tõelise tuuma ning mis on õigusemõistmise üheks tähtsaimaks ülesandeks. Formaalne loogika piirdub seepärast sellega, mida juristid nimetavad *juriidiliseks tõeks*, s. o. kuidas teatavaid nähtusi või fakte iseloomustavad poolte poolt kohtule

---

[318] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XVIII, стр. 262.
[319] Sealsamas, lk. 92.
[320] Sealsamas, lk. 247—248.

esitatud faktid, olenemata sellest, kuivõrd need faktid peegeldavad tõelisi elulisi suhteid.

Seesugune formaaljuriidiline faktide hindamise meetod kohtuasjades on otseselt seotud seaduse formaalse käsitusega. Seaduse formaalne käsitus väljendub võimetuses ületada seaduse tähe piire, süveneda nende tõeliste, eluliste suhete tunnetamisse, mis peituvad asja välise külje taga. Seesuguse formaalse seadusse suhtumisega sobib ekspluataatorlikus ühiskonnas oivaliselt kõige ohjeldamatum omavoli ja seadusetus ühtede, eriti töötava rahva suhtes, ja orjameelne lömitamine teiste ees, võimukandjate, valitseva klassi ees. Juba möödunud sajandi 90-ndail aastail kirjutas Lenin neist revolutsioonieelsete seaduste erisustest Venemaal ja formaaljuriidilisest, bürokraatlikust suhtumisest seadustesse, käsitledes töölistelt trahvide sissenõudmise eeskirju [321].

Formaalse aluse valitsemine kodanlikus kohtuõiguses ja tõendiõiguse teoorias väljendub taotluses redutseerida kogu õigusemõistmine ainult vormile, kujutada asja nii, nagu saavutataks juba üksi protsessiseadustega sätitud vormide täpse järgimisega kohtuotsuse täius ja eksimatus. «Kohtumõistmine,» ütleb prantsuse protsessualist Hélie, «pole midagi muud kui formaalsus» («*justice n'est proprement autre chose que formalité*», Hélie, op. cit., v. I, lk. 203).

Formaalsuse põhimõte ja juriidilise tõe tuvastamine kui protsessi peaeesmärk on omavahel orgaaniliselt seotud, kuigi kodanlikud juristid loobuvad sageli terminist «juriidiline tõde», eelistades kõnelda nimelt «materiaalsest tõest». Kuid püsides formaal-loogiliste arutluste pinnal, kujutlevad nad materiaalset tõde ennast lihtsate formaal-loogiliste süllogismide resultaadina [322].

---

321 Vt. Lenin, Teosed, 2. k., Tallinn, 1949, lk. 19—55.

322 Nii näiteks kuulutab Rozin kohtu jurisdiktsioonilise tegevuse loogilise külje muutumatuks, nähes selle eesmärki kohtule esitatud faktilisest materjalist juriidiliste tunnuste leidmises, saadud järelduste allutamises kehtiva õiguse normile ja selle normi proklameerimises antud juhtumi jaoks. Kohtule pole tema jurisdiktsioonilises tegevuses Rozini arvates tähtis «normide ja suhete sisuline ja tähenduslik» erinevus, kogu see tegevus on «sisemiselt ühtne» või, nagu Rozin ütleb, «loogiliselt ühtne».

Selline meetod viib kohtuasjades seaduse formaalse rakendamiseni, orienteerides kohut seadusandlikest normidest kitsalt dogmaatilisele arusaamisele. Selle kohtuliku uurimise meetodi puhul ei saa näiteks kohtu otsus niinimetatud tsiviilasjades väljendada midagi rohkemat kui lihtsat aritmeetilist üldkokkuvõtet, liidetavate — kohtu korraldusse esitatud andmete summat, kusjuures seaduse nõue ise ei ulatu tavaliselt kaugemale formaalsete asjaolude tuvastamisest, kaugemale nende asjaolude hindamisest seaduse formaalse rakendamise vaatekohalt.

Mingit tsiviilõiguslikku suhet, näiteks, mis on seotud võlakohustusega, ei käsitleta selle uurimismeetodi puhul mitte nende eluliste tingimuste seisukohalt, mille pinnal see õigussuhe tekkis ja mis seda tingisid, vaid nende seaduses väljendatud juriidiliste nõuete seisukohalt, mis selliste õigussuhete kohta seaduses on ette nähtud. Sellelt seisukohalt kohustus on kohustus, võlg on võlg, tehing on tehing ja igaüks neist juriidilistest aktidest toob endaga kaasa teatavad seaduses ettenähtud ja seadusega igal tingimusel kaitstavad tagajärjed. Kui mõningate erandlike asjaolude puhul on sellest üldreeglist lubatav mingi erand, siis pannakse see nende asjaolude esinemise tuvastamise ja tõendamise kohustus täielikult sellest huvitatud poolele — hagejale, kostjale või süüalusele.

Küsimuse seesuguse käsitlusviisi juures ei jää paika poolte-vaheliste t õ e l i s t e suhete analüüsile, selle elulise tagapõhja selgitamisele, mille alusel tekkis antud juriidiline suhe ühes kõigi sellest tulenevate tagajärgedega.

Tõelised suhted, mis peituvad antud õigussuhte välise juriidilise külje taga, huvitavad kohut sedavõrd, kuivõrd protsessist osavõttev pool on suuteline põhjendama oma isiklikku huvi asja suhtes.

See järeldub poolte võistlevuse ja võrdsuse protsessuaalsete põhimõtete kodanlikust käsitusest, mille kohaselt kohus ei olevat uurimise käigus õigustatud asuma ühele või teisele poolele, kergendama oma vahelesegamisega ühe poole ja raskendama teise poole seisundit.

Niisugune kohtu käitumine protsessis tegelikult vaid sankt-

sioneerib ja kinnitab poolte ebavõrdsust, eriti neil juhtumeil, kui üks pool on teisest paremini varustatud mitmesuguste vahenditega oma huvide kaitseks (parem seaduste tundmine, suurem vilumus, võimalus kasutada advokaadi abi, kui see võimalus teisel poolel puudub, mõjuvam kaitsja konsultatsioon jne.).

Kodanlikus riigis valitsev formaalne demokraatia, mis õigusliku võrdsuse katte all varjab inimeste faktilist ebavõrdsust, tingib ka kohtuliku uurimise samasugused omadused ja iseärasused. Kodanlik protsess, mis tuginеb formaalse võrdsuse ja formaalse seaduslikkuse põhimõtetele, rahuldub seega juriidilise tõe tuvastamisega, s. o. kohtu poolt uuritud faktide palja vastavuse kindlakstegemisega seaduse formaalsetele nõuetele. Kuid sellises olukorras pole mitte ainult võimalikud, vaid on täiesti vältimatud juhtumid, kus kohtu otsus osutub õigeks ainult formaalselt, sisuliselt aga on ebaõige, s. o. esineb olukord, millest kõneles Lenin, et — formaalselt küll õige, tõeliselt aga mõnitamine [323].

Seda ei eita ka kodanlikud juristid, kes peavad kinni vanast reeglist — hukkugu või maailm, kui aga võidutseks justiits, s. o. nende õigusemõistmine [324].

Äratundmine, et kohtulikul arutamisel niinimetatud asja tehioludesse formaal-loogiline suhtumine on puudulik, isegi rahulolematus seda laadi suhtumise vastu seadusesse, tungis juba ammu rahva teadvusse, väljendades seda rahulolematust

---

323 Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXVI, стр. 406—407.

324 Rooma juriidiline vanasõna lausub: «*pereat mundus, fiat justitia*». Üks Plancki, Hélie' ja teiste selle seisukoha pooldajate ilmse mõju all olevaid revolutsioonieelseid vene juriste kirjutas sel puhul: «... Iga kohtu ja järelikult ka kriminaalkohtu ülesandeks peab olema mitte püüe avastada absoluutset, materiaalset tõde, vaid püüe juriidilisele tõele» (Михайловский, Основные принципы организации уголовного суда, Томск, 1905, стр. 93).

Hélie väitis, et kriminaalprotsessi eesmärgiks on juriidilise tõe kui peamise protsessuaalse garantii tuvastamine (vt. «Traité d'instruction criminelle», 1845, v. I, lk. 10). Kuid isegi selle vaate pooldajad on sunnitud lubama sellest reeglist olulisi erandeid, näiteks kahtluse korral, kas süüaluse poolt enese süüdlaseks tunnistamine osutub õigeks (vt. Михайловский, Основные принципы организации уголовного суда, Томск, 1905, стр. 95).

niisugustes iidsetes juriidilistes vanasõnades ja aforismides, nagu näiteks rooma aforism — *summum ius, summa iniuria* (ülim õigus — ülim õiglusetus).

Nõukogude õigusele kui sotsialistlikule õigusele on seesugused «põhimõtted», mis jurisprudentsi formaaldogmaatilistele nõuetele toovad ohvriks elu nõuded, võõrad.

Käsitledes kodanliku kriminaalõiguse süü ja vastutuse mõistet, kirjutas Lenin, et need mõisted on kodanlike juristide poolt moonutatud.

«Keel on antud inimsele selleks, et varjata oma mõtteid — ütlevad diplomaadid. Seadus on antud selleks, et moonutada süü ja vastutuse mõistet — võivad ütelda meie juristid»[325], kirjutas 1901. aastal Lenin.

See vene revolutsioonieelsete kohtunike-bürokraatide iseloomustus iseloomustab ühtlasi suurepäraselt õigesti revolutsioonieelset kohtuprotsessi, mis on läbi imbunud tähenärimisest ja kasuistikast ning võimaldas viitega seadusele varjata kõige jõhkramat seaduse väänamist.

Seaduste väänamist seaduste eneste abil ja viidete teel sellele soodustab suurel määral just kodanlikus protsessiõiguses valitsev formaaljuriidiline meetod.

Formaaljuriidiline meetod hõlbustab kohtupoliitika klassilise suunatuse maskeerimist. Seaduse formaalne mõistmine ja selle niisama formaalne — «seaduse tähe» järgi rakendamine on tihtipeale sobivaks vahendiks kohtualusega klassiliste või poliitiliste arvete õiendamiseks, konkreetse asja kaudu poliitilise õppetunni andmiseks tervele klassile või vähemalt tunduvale osale elanikkonnast. Kõige julmemat, ebainimlikumat kohtuliku repressiooni rakendamist õigustatakse viitega seadusele, seaduse range ja kõrvalekaldumatu rakendamise vajalikkusele ja kohustuslikkusele. Formaaljuriidiline kohtulike asjade lahendamise meetod võimaldab viitega seaduse kiretusele varjata kodanliku kohtumõistmise klassiiseloomu. Ladina vormel — *dura lex sed lex* (seadus on karm, kuid see on — seadus) ei

---

325 Ленин, Соч., изд. 3-е, т. IV, стр. 81.

võimalda seaduse rakendamise alal paindlikkust. See on sobiv vormel rahvavastasele kohtule, rahvast end vaheseinaga eraldavale, rahvavaenulikule kohtupidamisele.

Kuid formaaljuriidiline meetod ise on kohtumetodoloogia jäme moonutamine. See meetod on vastuolus tõelise õigusemõistmise huvidega, sest tema rakendamine ei avasta ega seagi oma ülesandeks avastada tõelisi elulisi suhteid, toimunud kuriteo või tekkinud õigussuhte tõelisi põhjusi. Kasutades kohtuasjade uurimisel formaaljuriidilist meetodit ei süvene kohus asja niiöelda materiaalse külje analüüsi; ta ei süvene ka põhjuste uurimisse, mis kuuluvad sageli kaudsete põhjuste (*causa remota*) hulka. Niisuguste põhjuste (*causa remota*) hulka arvab prof. Foinitski täiesti meelevaldselt näiteks küsimuse mõjust, mida avaldab kohtualusele keskkond, milles ta on liikunud, või pärilikkus [326].

Nõukogude õigus hülgab formaaljuriidilise meetodi kui ebateadusliku ja kahjuliku, mis raskendab või teeb täiesti võimatuks tuvastada kohtuprotsessis tõde, mis ongi kogu kohtuliku menetluse peamiseks eesmärgiks.

Nõukogude kohus taotleb materiaalse tõe või, teiste sõnadega, tõelise tõe kindlakstegemist. Seetõttu ei menetle nõukogude kohus näiteks tsiviilasjade lahendamisel mitte üksnes poolte poolt esitatavate andmete alusel ja mitte üksnes nende andmete välise seadusenõuetele vastavuse seisukohalt, vaid tingimata süvenedes vastavate õigussuhete tõelisse olemusse.

See põhimõte on täiesti selgelt ja täielikult väljendatud VNFSV TsPK §-s 5 (ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavais paragrahvides).

VNFSV TsPK § 5 kohustab kohtuid «... kõigiti püüdma selgitada protsessijate tõelikke õigusi ja vahekordi ...» Mitte piirdudes poolte esitatud materjalidega peab kohus aktiivselt kaasa aitama tõeliste suhete selgitamiseks poolte vahel, nõudes täiendavaid materjale, seletusi, dokumente, kutsudes välja tunnistajaid, määrates ekspertiise, võttes tarvitusele kõik abinõud

---

[326] Vt. sellest allpool.

poolte õiguste ja seaduslike huvide kaitseks, hoolitsedes selle eest, et juriidilist mitteteadlikkust, vähest kirjaoskamist ja muid seesuguseid asjaolusid ei saaks nende kahjuks ära kasutada.

Nõnda kindlustab nõukogude seadus mitte ainult poolte formaalse, vaid ka tõelise võrdsuse protsessis, protsessuaalse uurimise tõelise igakülgsuse ja täielikkuse, mis kergendavad materiaalse tõe tuvastamist.

§ 21. Kohtulike tõendite mõiste.

Siirdudes vahetult nõukogude tõendiõiguse ja tõenditesüsteemi käsitlemisele tuleb kõigepealt peatuda tõendite teooria ja süsteemi mõningail põhiküsimustel.

Kohtuniku veendumuse kujunemisel etendavad peamist, põhilist ja otsustavat osa k o h t u l i k u d t õ e n d i d.

Nõukogude protsessi aluseks olev sisemise veendumuse põhimõte ei vabasta vajadusest viia kohtulikud tõendid teatavasse süsteemi, vaid vastupidi — rõhutab veelgi enam sellise süsteemi tähtsust, mis kindlustab ühe või teise tõendiliigi vastavail juhtumeil õige ja otstarbekohase kohaldamise. Tõenditesüsteemi ülesehitamine on võimalik ainult kindlal teaduslikul alusel, tõendiõiguse teaduslikult põhjendatud põhimõtete alusel, mis moodustabki t õ e n d i õ i g u s e teooria peamise sisu.

Tõendiõiguse teooria, mis annab antud protsessiseadusandluses tunnustatud tõenditesüsteemile teadusliku põhjenduse, ei pea oma tähelepanu keskendama mitte ainult tõendite süstematiseerimise printsiipidele, vaid ka niisugustele küsimustele, nagu tõendite loomuse, teatavate faktide kohtulike tõenditena lubatavuse, tõendamiskoormise (*onus probandi*), tõendite klassifikatsiooni, tõendite üksikute liikide tähtsuse ja erisuse küsimus.

Kohtulike tõendite määratlemisel rõhutab tõendiõiguse õpetus nende samasust tõendamisprotsessi enese seisukohalt tavaliste tõenditega, milleks võivad olla igasugused faktid, sündmu-

sed, nähtused ja asjad[327]. Kohtulikud tõendid ongi tavalised faktid, samad elus esinevad nähtused, asjad, inimesed, inimeste teod. Kohtulikeks tõenditeks on nad ainult sedavõrd, kuivõrd nad satuvad kohtuprotsessi orbiiti ja muutuvad seega vahendiks kohut ja uurimist huvitavate asjaolude tuvastamisele, kohut ja uurimist huvitavate küsimuste otsustamisele.

Kohtulikud tõendid erinevad kui: a) faktid või asjaolud, mis kuuluvad tõendamisele (tuvastamisele), s. o. faktid, mida on tarvis tõendada, — *facta* või *acta* või *res probandae*, ja b) faktid, mis on tõendamise abinõuks, vahendiks, s. o. faktid, mida kasutatakse selleks, et midagi tõendada, — *facta* või *acta* või *res probantes*.

Tõendid kui tõendamisvahendid moodustavadki tõendiõiguse teooria objekti, mis uurib: a) tõendite liike (klassifikatsioon), b) tõendite kogumise ja esitamise põhimõtteid, c) tõendite kasutamise meetodeid ja d) tõendite hindamise meetodeid.

Tõendite kogumise, esitamise, kasutamise ja hindamise korda reguleerivate normide või reeglite kogum moodustabki tõendiõiguse.

Nii tõendiõiguse teooria kui ka tõendiõigus ise, nagu üksikasjalisemalt käsitletakse allpool, ei tegele ainult ja niivõrd loogiliste kategooriatega, loogiliste mõistetega, mis küll kohtuliku uurimise käigus on täiesti tarvilikud, kuivõrd elavate faktidega, elu enesega, mis on äärmiselt keerukas ja mitmekesine ning ei luba enda abstraktset, puht-«loogilist» käsitlemist. Oleks seepärast ekslik redutseerida kohtuliku tõendamise protsessi tavaliseks formaalseks loogilise mõtlemise protsessiks, nagu seda teeb rõhuv enamik kodanlikke juriste, alates Benthamist

---

327 «Tõendi all kõige laiemas mõttes mõistetakse niisugust eeldatavalt tõestisündinud fakti, mida käsitatakse sellisena, et ta peab olema teise fakti esinemise või mitteesinemise uskumise motiiviks» (Бентам, О судебных доказательствах, Киев, 1876, стр. 8). «Sõna «tõend», kasutatuna kõige laiemas mõttes, tähendab igasugust, otsest või kaudset abinõu jõuda faktide, sündmuste tunnetamisele (*d'arriver à la connaissance des faits*)» (Bonnier, op. cit., lk. 3). «Kõik, mis täidab ainelist maailma, kõik, mida võime tajuda vaimsest maailmast, võib olla kriminaaltõendiks» (Владимиров, «Учение об уголовных доказательствах», СПБ, 1910, стр. 100; analoogiliselt Talberg, Foinitski jt.).

(1827. a.), Wills'ist (1838. a.), Stephenist (1876. a.) ning lõpetades hilisemate ja kaasaegsete kohtuõiguse teoreetikutega [328].

Peab siiski märkima, et ka vanas protsessiõiguseõpetuses on esitatud kategoorilisi vastuväiteid säärase vaatekoha vastu. Tõsiseid vastuväiteid kohtuliku loogika samastamisele formaalse loogikaga esitas juba prof. Žirjajev, silmapaistvaimaid vanu vene protsessualiste, kes oma «Kaudsete tõendite teoorias» (1855. a.) kirjutas Rosshirt'i [329] väidete puhul järgmist: «Tunnetusteooria mõju kaudsete tõendite (indiitside) teooriale on nii suur ja ilmne, et mõned kriminalistid, näiteks Rosshirt, ei leia isegi viimaseid käsitlevas õpetuses mitte midagi juriidilist ja loevad kaudsete tõendite peatüki kriminaalkoodeksisse või kriminaalkohtupidamise süsteemi sisseviimist selle ekslikuks omastamiseks kriminaaljurisprudentsi poolt, mis õigupoolest ja ainult peab kuuluma loogikale.»

Prof. Žirjajev vaidles täiesti õigesti selle arvamuse vastu, osutades sellele, et «... kaudsete tõendite (indiitside) rakendatavuse tingimused ei pea olema rajatavad ainuüksi loogilise mõtlemise seadustele, vaid sõltuvad ka koha, aja jms. olustikust» [330].

Kuid nendes vastuväidetes tõstetakse loogiliste kategooriate asemel tavaliselt esikohale psühholoogilised kategooriad, «õigustunde», kohtuliku intuitsiooni jms. mõisted, mis endastmõistetavalt ei aita vähimalgi määral kaasa probleemi õigesti lahendada.

Prof. Žirjajevi viide «koha ja aja olustiku» tähtsusele on täiesti õige, nagu ka niisama õige on tema hoiatus ohu eest

---

328 Vt. näiteks Cambridge'i ülikooli professori Kenny tööd «Outlines of Criminal Law» (1936. a.), milles erilise selgusega on väljendatud anglo-ameerika tõendusteooria formaal-loogiline iseloom.

392 Rosshirt, C. F., Zwei kriminalistische Abhandlungen, Heidelberg, 1836.

330 Жиряев, Теория улик, Дерпт, 1855, lk. 10. Kohtuprotsessi kui lihtsalt loogiliste kategooriatega opereerimise käsituse vastu esineb rida teadlasi ka hiliseimal ajal, vt. näiteks Фридрих, «О наказании мотивов и мотивах наказания» ja artikleid revolutsioonieelses ajakirjas «Право» (1915. a., nr. 11 jt.).

hinnata kriminaaltõendite väärtust ainult loogika seaduste varal [331].

Kohtulikus uurimises on endastmõistetavalt kehtivad ka formaalse loogika eeskirjad. Siin on meil samuti tegemist faktide vaatlemisega, induktsiooni- ja deduktsioonimeetodiga kui järeldamise, faktide ja uuritud faktidest tehtud järelduste hindamise vahenditega. Hoolimata sellest ei ammendu kohtulik uurimine formaalse loogika eeskirjade rakendamisega, mis iseendast on mitteküllaldased, ja ainult nende rakendamine võib kohtu ja uurimise eksiteele viia. Eriti tuleb seda silmas pidada niinimetatud indiitside, kaudsete tõendite (*preuves des preuves, indices, Indizien*) analüüsimisel, mille hindamine kulgeb esijoones loogilise analüüsi ja järelduste valdkonnas [332].

Tõendamisprotsessi samasus tavalise mõtlemisprotsessiga ei kuulu mingi vaidluse alla.

Prof. Vladimirov tsiteerib sel puhul muuseas Huxley väljendust, et suurimate teaduslike avastusteni ei ole jõutud mitte mõne salapärase võime, vaid tavalise vaimse protsessi varal, mida rakendab igaüks meist kõige tagasihoidlikumais igapäevaseis toiminguis.

«Politseinik,» kirjutas Huxley, «avastab kurjategija tema jalajälgede järgi täpselt samasuguse vaimse protsessi varal, millega Cuvier taastas Montmartre'i hävinud loomade kuju ainuüksi nende luujäänuste põhjal» [333].

Huxley arvates ei erine näiteks rõival tindipleki tekkimise analüüsi protsess mitte millegi poolest deduktsiooni- ja induktsiooniprotsessist, mille abil Adams ja Leverrier avastasid uue planeedi. Kohtulikul arutamisel rakendatav mõtlemisprotsess on endastmõistetavalt vaimne protsess. Kuid nii nagu teaduslik mõtlemine, hoolimata kogu oma sarnasusest tavalise mõtlemisega, erineb mõtlemisprotsessi s e a d u s t e poolest väga oluli-

---

[331] Selliselt hindas tõendite tähtsust möödunud sajandi lõpul protsessualistide-kriminalistide rõhuv enamik. Vt. selle küsimuse kohta prof. Žirjajevi huvitavat eespool tsiteeritud tööd «Kaudsete tõendite teooria».

[332] Kaudsete tõendite kohta vt. järgnevalt § 26.

[333] В л а д и м и р о в, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 3.

selt viimasest, nii erineb ka kohtuprotsessuaalne mõtlemine niihästi teaduslikust kui ka tavalisest igapäevasest mõtlemisest. Tavalisele (igapäevasele) mõtlemisele on omane pinnalisus, primitiivsus, mitteküllaldane metoodiline järjekindlus. Teaduslik mõtlemine kasutab mitmesuguste mõistete või nähtustega opereerimiseks rangelt kvalifitseeritud võtteid ja meetodeid ning erineb kindla süsteemi poolest. Kohtuprotsessuaalne mõtlemine peab olema niisama kvalifitseeritud nagu iga teaduslik mõtlemine. Siin on veel ohtlikum kasutada igasuguseid teadusliku iseloomuta primitiive ja võtteid. Siin on äärmiselt ohtlik väikekodanlik vaim, sest kohtul on tegemist selliste ülisuurte väärtustega, nagu rahva hüve, riigi huvid, nagu inimese vabadus, au ja elu.

Seepärast on kriminaalprotsessuaalses tõendamismenetluses eriti tarvilik rakendatavate otsustus- ja järeldusmeetodite range teaduslikkus, kuigi selle avaldumist oma täielikkuses ja sügavuses kitsendab kohtuprotsessi raamistik, mille ajaline kulg on piiratum kui uurimis- ja teadusliku töö puhul.

Vanadel juristidel on muidugi õigus, kui nad kinnitavad, et seejuures teostuv mõtlemisprotsess allub üldistele mõtlemisseadustele ja peab reguleeritama loogika reeglitest. Siin on täiesti rakendatavad loogikale omased tõendamisvõtted — induktsiooni ja deduktsiooni võtted[334]. Kuid nagu eespool juba näitasime, ei saa kogu kohtuliku tõendamise protsessi redutseerida ainult deduktsiooni- ja induktsioonireeglitele. Säärase teesi ekslikkust võib selgitada sama näite varal, mille esitab prof. Vladimirov ise. Suurem eeldus «ausad inimesed annavad õigeid tunnistaja-ütlusi» ja väiksem eeldus «Petrova on aus inimene» ei vii kõigil juhtudel järelduseni: «Petrova ütlused on õiged». Siin peab arvesse võtma «koha ja aja tingimusi ning muid asjaolusid», nagu õigesti märkis prof. Žirjajev.

[334] «Tõe uurimise ülesanne kohtuliku uurimise objektiks olevate faktide valdkonnas ei erine iseendast millegagi teaduse üldisest ülesandest — välja töötada õiged otsustused faktide kohta üldse» (Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 5). «Põhimõtted, mille alusel see ülesanne lahendatakse, moodustavad loogika objekti ja redutseeruvad kõigis teaduslikes uurimustes rakendatava deduktsiooni- ja induktsioonireeglitele» (sealsamas). Vt. selle kohta erikirjandust loogika alalt.

Prof. Vladimirov, tunnustades erinevust teadusliku ja kohtuliku uurimise vahel ja tsiteerides seejuures heakskiitvalt Starkie't, ei ole siiski järjekindel selles küsimuses: Starkie peab salapäraste ja segaste sündmuste analüüsimisel ainsaks usaldatavaks teejuhiks mõistust, mida toetab kogemus, s. o. inimeste, nende elukorra ja kommete tundmine. Elukogemus korrigeeribki mõistuse vääratusi, mis opereerib ainult loogiliste mõistetega.

Kriminaalprotsessis on võimalik deduktsiooni rakendamine — üldprintsiibi kohaldamine üksikjuhtumile, järeldamine üldiselt üksikule.

Deduktsiooni põhiprintsiip (süllogismi aksioom) seisneb selles, et õige või tõeline kogu nähtuste klassile on õige või tõeline igaühe suhtes neist nähtustest, on õige või tõeline iga sellesse klassi kuuluva juhtumi suhtes. Deduktsiooni teine reegel lausub: asjad, mis koeksisteerivad mingi asjaga, koeksisteerivad ka omavahel, matemaatikas — kaks suurust, mis eraldi on võrdsed kolmandaga, on võrdsed omavahel.

«Deduktiivse järelduse jõud,» kirjutab prof. Vladimirov, «oleneb üldteesi usaldusväärsusest, mis moodustab süllogismis suurema eelduse. Selleks suuremaks eelduseks võib olla nii loodusseadus kui ka empiiriline seadus või mingi ligikaudne üldistus» [335].

Deduktsioon on äärmiselt levinud ja igas uurimistöös edukalt rakendatav järeldamismeetod. Tuleb aga silmas pidada, et rakendamisel deduktsioon annab positiivseid tagajärgi ainult tingimusel, kui mitmesuguste nähtuste ühte ja samasse klassi kuuluvaiks arvamine toimub õigesti.

Loogika teiseks meetodiks on induktsioon, mis on kohtulikus uurimises, samuti nagu teaduslikus uurimises täiesti lubatav. Induktsioon tähendab järeldust tuntud faktidelt tundmatule, üksikult üldisele kui tuntu ja üksikjuhtumite kokkuvõttele. Induktsioon tugineb looduses ühetaolisuse esinemise presumtsi-

---

[335] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 5

oonile, eeldusele, et teatavate nähtuste rea suhtes kehtib ühine põhjus. Põhjus ise määratakse ühtivuse ja erinevuse meetodil.

Nii deduktsioon kui ka induktsioon on täiesti rakendatavad ja tegelikult ka rakendatakse neid kohtuprotsessuaalses tõendamismenetluses [336].

Induktsiooni rakendamise näitena nõukogude protsessi praktikas võib esitada järgmise lehekülje uurija Senini altkäemaksuvõtus süüdistamise asjast. Seda meetodit kasutades rajas süüdistaja tõenditeaheliku Senini vastu järgmiselt:

«Niisiis Senin võttis Bluma Iisrailevna Levenzonilt raha. Senin tunnistas üles. Pjotr Levenzon aga ei tunnistanud üles. Ja tekib küsimus: kas on ta süüdi või ei ole süüdi? Meenutame, kuidas ta oma süütust tõendades end kaitses: «Altkäemaks anti siis, kui ma viibisin vanglas.» Nii ta ütles. Õige. Kuidas ta sai siis anda altkäemaksu, kui ta viibis vanglas? Kuid on, esiteks, kindlaks tehtud, et 20. mail tema, ta enda tunnistuse ning asjas esinevate dokumentide järgi, rahvakohtusse toimetamisel astus koos saatevalvuriga hetkeks oma korterisse sisse.

Tõsi küll, kui see fakt kohtus paljastati, ta ütles, et korteris ta kedagi eest ei leidnud või, õigemini, et ta korterist oma naist ei leidnud, vaid kohtas ainult väikest tütarlast, ja järelikult asjast rääkida ei saanud. Kuid pärast tunnistas Levenzon üles, et äraminekul oli ta kohanud oma naist, kellega jõudis vahetada mõne sõna. Selleks aga, et kokku rääkida, et on vaja maksta,

---

[336] Näide deduktsiooni rakendamisest protsessis. Laitmatud ja hea reputatsiooniga inimesed on usaldusväärsed tunnistajad, kes pälvivad usaldust. Antud isik pole millegi poolest halvustatav inimene, tema ütlusi kohtu ees peetakse usaldusväärseiks ja nad evivad kohtu usaldust. Antud isik seletab nii ja nii, olles olnud uuritava fakti pealtnägijaks. Kohus võtab tema tunnistust faktina, usaldusväärse tõendina.

Näide induktsiooni rakendamisest protsessis. Kod. A-d süüdistatakse varguses. Varastatud asjad on leitud kod. A juurest. Asjade varguse fakt on tuntu (a); kod. A juurest asjade leidmise fakt on teine tuntu (b); kod. A süüdioleku fakt on järeldus a+b-st. Rakendades induktsiooni, s. o. reeglit, mille järgi toimub otsustus ehk tõestus tuntud faktidelt (a+b) tundmatule faktile (süü varguses), võib jõuda järeldusele, et süüdlaseks osutub kod. A. Ei ole aga raske taibata, et see on puhtformaalne tõestamise loogika, mis ei arvesta kõiki muid võimalikke andmeid (c, d, e, f...), mis võivad lõppjäreldusi järsult mõjustada (ja sageli vastupidises suunas).

jätkub mõnest sõnast, mõnest sekundist; on ju igaühel teada, et ka vangla kord ja vangla post annavad avaraid võimalusi kokkurääkimiseks. Selles suhtes on väga iseloomulik episood Bonneliga, kes sai vanglasse kapoti. Kapotil oli tasku, taskusse õmmeldakse kiri. Kiri saadakse ja läheb tagasi sama postiga teises kapotis, mis moodustab postipauna, ning kirjavahetus käib kõige energilisemalt. Nähtavasti oli Levenzonil samuti «kapott», millel oli tasku ja sellesse õmmeldud kiri. Neil tingimustel võis ettevalmistus käia kirjavahetuse kaudu. Ta tuleb 20. mail koju ja kohtub siin sekundiks oma naisega. Ja veider asi — ta vabaneb 29. mail, 1. juunil aga ilmub Levenzoni naine Senini korterisse ja annab talle 5000 rubla. Seesugune on asja faktiline külg. Kuid asuge tegeliku elu pinnale, võtke kuulda elu häält ja küsige, kuidas siin asi tõeliselt oli? Kas nii, nagu jutustas Levenzon, et kõik oli teinud naine, tema aga ei tea midagi? See ei saa nii olla. Kuidas ta ka ei kinnitaks, et naisel oli oma raha, — see on vale. Ei saa olla, et ta ei teadnud, ei saa olla, et naine temale ei rääkinud. Ta kõneleb väga osavasti, kuid väga mitteveenvalt. Kuid peaasi — ta seletused lähevad täiesti lahku tõest: 29. mail sai ta vabaks, 1. juunil aga andis ta naine Seninile raha üle. Sel juhtumil kõnelevad kõik andmed selle poolt, et ta võttis sellest oma isiklikel eesmärkidel vahetult ja aktiivselt osa. Vaat seepärast ma mõtlen, et Levenzoni versioon on alusetu, selle vastu räägib eluline tõde ja elu peab teie otsuses ütlema tema kohta oma tõesõna.

Vaadake, kui ruttu, ülikiiresti see Levenzoni asi kulges. 26. kuupäeval saabub asi kubermangu prokuratuuri, 29-ndal jõuab uurimisosakonda ja 30-ndal on Levenzon juba vabaduses. Kas Levenzoni ülekuulamist on toimetatud? Ei ole. Kas on mingisuguseid uurimistoiminguid, mida oleks sooritanud uurija? Ei ole. Mis siis juhtus? Anti 5000 rubla altkäemaksu ja — Levenzon on vabaduses. Kui Šahhovnin, lastes Levenzoni lahti, ei sooritanud mingeid uurimistoiminguid, siis ei tähenda see, et ta üldse mingeid toiminguid ei sooritanud. Mõningad toimingud ta ikkagi sooritas ja need toimingud seisnesid selles, et ta

sai Seninilt 2000 rubla ja vabastas seadusevastaselt vahialuse. Sellest räägib ta ise oma tunnistustes»[337].

Senin (uurija), Levenzon (süüdistatav selles, et andis oma naise Bluma Iisrailevna Levenzoni kaudu altkäemaksu Seninile) ja Šahhovnin (kohtunik, kes Levenzoni asja seadusevastaselt lõpetas) on paljastatud siin rea faktide põhjal, millest igaüks, olles tuvastatud ja muutunud niimoodi tuntud (üksikuks) faktiks, juhib uue (seni tundmatu) fakti juurde, tuvastab selle fakti ja annab alused väita süüaluse süüd.

Faktist, et on kindlaks tehtud Levenzoni illegaalne kirjavahetus naisega ja süüaluse Bonneliga, faktist, et Levenzon ilmus koju, faktist, et uurimismenetlus tema suhtes lõpetati, faktist, et uurija sai Levenzoni naiselt 5000 rubla, jõuab prokurör induktsioonimeetodil järeldusele, et sellest kuriteost ei võtnud osa mitte ainult Levenzoni naine, kes selle üles tunnistas, vaid ka Levenzon ise, kes end süüdi ei tunnistanud.

Käsitledes tõendamise (kohtulikku) protsessi kui tavalist mõtlemisprotsessi ei tule siiski unustada, et iga kohtuasi moodustab reeglina klassivõitluse episoodi, kus kehtib oma loogika, mis mitte alati ja kõiges ei ühti raamatulise loogikaga, mis tegeleb abstraktsete suurustega.

Kriminaalasjades ei arene kõik nii loogiliselt, nagu seda võiks oodata. Kohtul tuleb seetõttu sageli hüljata järeldused, mis näivad otse tulenevat juba tuvastatud eeldustest. Võib esitada juhtumeid, kus rangelt loogilised järeldused võivad osutuda ekslikeks, ja ümberpöördult, kus tõde on seal, kus seda formaalse loogika reeglite kohaselt on väga raske oodata.

Seepärast just ongi vajalik deduktsiooni- ja induktsioonireegleid rakendada tõendamise teadusliku põhimeetodi kontrolli all, milleks on dialektiline otsustamismeetod, mis kinnitab vastandite ühtsust, kohustades käsitama nähtusi mitte üksteisest isoleerituna, vaid kõigi nende külgede ja erisuste kogumina, kõigis nende «üleminekuis» ja vastuoludes[338].

---

[337] Вышинский, Судебные речи, М., Юриздат, 1938, стр. 31—32.

[338] Lenin, Hegeli raamatu «Loogikateadus» konspekt («Философские тетради», 1936, стр. 188): «Üksik eksistents (ese, nähtus jne.) on (ainult)

§ 22. Tõendite relevantsuse küsimus nõukogude õiguses.

Tõenditeõpetuses on tähtsaimaks küsimuseks see, kas kõik faktid, nähtused võivad olla lubatud kohtulike tõenditena, ja kui mitte kõik, siis mis peab olema nende sellistena lubamise või mittelubamise aluseks. Seda küsimust on inglise tõendiõigust käsitlevas III peatükis juba osaliselt valgustatud.

Põhireegel seisneb siin selles, et tõenditena on lubatavad asjaolud, millel on asja suhtes tähtsus, millel on seos faktidega, mis kuuluvad tuvastamisele kohtus.

Ajalooliselt pole kõiki fakte tunnistatud (ega tunnistata kodanlikus protsessiõiguses tunduval määral ka praegugi) võimelisteks figureerima tõenditena. «Fakti» mõiste muutub siin kitsamaks, sest faktiliste asjaolude ulatuse, kuriteo või tsiviilõigusrikke faktilise koosseisu määrab seaduse norm, kusjuures need faktilised koosseisud on sageli seadusandluses sätitud meelevaldselt [339].

Kohus ja uurimine on kohustatud tegelema mitte faktidega üldse, vaid selliste faktidega, mis vastavad nende jaoks õiguses sätitud tunnustele ja nõuetele, mille ring määratakse eeluurimise või kohtuliku uurimise eseme ja ülesandega. Seda tuleb mõista selles mõttes, et näiteks kriminaalprotsessis peavad figureerima faktid, mis kuuluvad *corpus delicti* mõistesse

idee (tõe) üks külg. Tõe jaoks on tarvilikud veel tegelikkuse teised küljed, mis samuti ainult näivad iseseisvaina ja eraldiolevaina (eraldi enese jaoks eksisteerivaina). Ainult nende kogumina ja nende suhtena realiseerub tõde.» Ja edasi: «Nähtuse, tegelikkuse ja nende (vastastikuse) suhte kõigi külgede kogum — sellest koostubki tõde. Mõiste suhted (=üleminek=vastuolud) = loogika peamine sisu, kusjuures need mõisted (ja nende suhted, üleminekud, vastuolud) on näidatud kui objektiivse maailma peegeldused. Asjade dialektika loob ideede dialektika, aga mitte ümberpöördult.»

Selles konspektiivses ülestähenduses Hegeli kohta tegi Lenin märkme: «Hegel taipas geniaalselt asjade (nähtuste, maailma, looduse) dialektikat mõistete dialektikas» (lk. 189).

Siit leiame Lenini geniaalseid juhendavaid näpunäiteid ka kohtulike tõendite nõukoguliku teooria ülesehitamiseks.

[339] Prof. P. Ljublinski (eessõnas Stepheni tööle «Очерк доказательственного права», СПБ, 1910, стр. LII) rõhutab õigesti seda protsessis figureerivate «faktide» erisust, osutades nende konstrueerimise sageli märgatavale kunstlikkusele, eriti mitmesuguste kuritegude, lepingute, korralduste jm. faktiliste koosseisude suhtes.

või millel on üldse tegemist kuriteoga ja selle toimepanekus süüdistatava isikuga, s. o. faktid, mis sisaldavad antud kuriteo ja mitte üksnes antud sündmuse tunnuseid.

Kriminaal- või tsiviilprotsessi ülesanne seisneb sel juhul selles, et välja valida just need faktid, millel on otsene suhe uuritava küsimusega, mitte koormates ja keerustades protsessi asjaoludega või faktidega, mis pole seoses protsessi esemega.

Protsessieeskirjad ongi suunatud selle ülesande e d u k a i m a lahendamise kergendamisele. Just seda ülesannet peavad teenima seaduse ja kohtu-uurimispraktika poolt väljatöötatavad reeglid, võtted ja meetodid. Eespool juba nägime, kuivõrd alusetud on niinimetatud formaalsete tõendite teooria tõendamismeetod ja reeglid, milliste suurimate pahede all kannatavad ka kaasaegse kodanliku protsessi tõenditesüsteemi eeskirjad, mis asendasid sellele teooriale rajatud tõenditesüsteemi.

Nõukogude kohtuprotsess ja nõukogude protsessiõigus, hülgamata formaal-loogiliste kategooriate kasutamise vajalikkust, avardavad oma uurimise analüütilisi võimalusi dialektilise tunnetusmeetodi rakendamise teel, mis on rangelt teaduslik ja korrigeerib protsessuaalse uurimise kitsaltjuriidilisi meetodeid [340].

Kuid tõelise «faktide loogika», mis oma täieliku arengu ja väljenduse on saavutanud dialektilis-materialistlikus loogikas, vajalikule kõrgusele ei suutnud tõusta isegi vandekohus, mis Lenini märkuse järgi tõi elustava hoovuse kantseleiliku formalismi ja skolastika vaimu [341]. Sellele kõrgusele suutis tõusta ja tõusis tegelikult ainult nõukogude kohus, tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kohus.

---

[340] Vandekohtute praktika pakub rohkesti näiteid, kuidas rangest juriidilisest teooriast ja karmidest juriidilistest eeskirjadest hoolimata vandekohtunike verdiktid kujunevad peamiselt ühiskondlik-poliitiliste, kõlblate ja olustikuliste motiivide alusel. A. M. Bobrištšev-Puškin, käsitledes revolutsioonieelset vene vandekohut, rõhutab, kuigi veidi liialdades, seda asjaolu üldiselt õigesti, et selles kohtus on «faktide loogika» temale ikka olnud «kaemuse loogika» näidiseks (vt. «Эмпирические законы деятельности русского суда присяжных», M., 1896, стр. 551).

[341] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. IV, стр. 84.

Nõukogude protsessiõigus, ilma et ta piiritult avardaks kohtulikule uurimisele kuuluvate küsimuste ringi, ei püstita aga siin mingeid formaalseid tingimuslikke piire, võimaldades esitada kohtus ja uurimisel i g a fakti. Ühe või teise tõendi lubamine on kohtu asi, kes selle küsimuse otsustamisel on kohustatud juhinduma ainult ühest — püüdest tuvastada tõde, seda materiaalset, objektiivset tõde, mille ülesannetele on allutatud kogu protsess.

Küsimust kohtus ja uurimisel tõendina ü k s k õ i k m i l l i s e fakti esitamise lubamisest ei tule ära segada küsimusega — millised faktid peavad kuuluma ja võivad kuuluda tõendamisele. See viimane küsimus on juriidilises kirjanduses formuleeritud kui kohtuliku uurimise piiride küsimus, kui õpetus niinimetatud *thesis probanda* kohta, s. o. sellest, nimelt millised asjaolud või teesid kuuluvad tõendamisele.

Kodanlikus teoorias valitsevate vaadete kohaselt ei kuulu mitte kõik asjaolud tõendamisele. On rida asjaolusid, mis ei kuulu tõendamisele oma ilmsuse ja vaieldamatuse tõttu, või selliseid, mille tõendamine on vastuolus üldtunnustatud või teaduse poolt kindlakstehtud faktidega, või selliseid, mille tõendamine on vastuolus antud ühiskonnas valitsevate kõlblate või poliitiliste mõistete ja veendumustega. Mõningate faktide kategooriate tõendamise mittelubatavuse reegel on täiesti otstarbekohane.

Pole mingit vajadust tõendada seda, mis üldtunnustatud mõistete kohaselt ei nõua tõendamist (näiteks mitmesugused teaduslikud teesid, mis formuleerivad loodusseaduste, füüsika-, mehhaanika- jt. seaduste kehtivust). Teisest küljest on lubamatu katsuda kohtus või uurimisel tõendada teese, mis sisaldavad kõlvatuks, poliitiliselt kahjulikuks, kuritegelikuks peetavaid väiteid (näiteks vaielda nõukogude kohtus vastu ühe inimese teise inimese poolt ekspluateerimise ühiskonnavastasele, kõlvatule iseloomule, tõendada kapitalistliku süsteemi mõistlikkust ja paremusi võrreldes sotsialistliku süsteemiga). Tõendamise esemeks kohtus või uurimisel ei või olla teatavate seaduse-eeskirjadega, kehtivate õigusnormidega mittenõustumine.

Kohtuliku tõendamise ese ei saa olla teatava seaduse olemasolu või puudumine. Eeldatakse, et see on kohtul teada *ex officio*. Siin kehtib reegel *jura novit curia*.

Kõik need kitsendused on täiesti arusaadavad ja on õigustatud asjade olemusega, uurimise ja kohtu ees seisvate ülesannete iseloomuga. Kuid väljaspool neid kitsendusi, mis on dikteeritud loogikast enesest, protsessi mõttest — *auctoritate rationis*, on kohtul ja uurimisel vabadus valida tõendeid, kasutada neid või teisi fakte tõenditena. Ainsa kitsenduse seab kohtule selles suhtes nõue mitte kõrvale kalduda oma otsesest ülesandest, mitte lasta end kaasa kiskuda ülesannetest, mis on kohtule kõrvalised, millel pole antud asjaga otsest seost.

Selle nõude väljendasid juba roomlased vormelis, mis on säilitanud oma kehtivuse tänapäevani: «*in jure non remota causa, sed proxima spectatur*» (kohus ei uuri mitte kauget, vaid lähimat põhjust).

Pole kahtlust, et juba selle kindlaksmääramine ise, mis on *causa remota* ja mis — *causa proxima*, kujutab endast kohtu iseseisvat ja kaugeltki mitte teisejärgulist ülesannet[342].

Seose kindlaksmääramine või piiritlemine, ühtede faktide, mis puutuvad vahetult kohtuliku arutamise peaesemesse, võrdlemine teiste faktidega, millel puudub sellega otsene suhe, on küllaltki keerukas ülesanne. Selle ülesande lahendamine on tavaliselt otseses sõltuvuses kohtuniku vaadetest asjadele, tema seisukohast teatavate konkreetsete faktide ja asjaolude kohta.

Antud küsimust otsustades peab kohtunik lähtuma oma kogemusest. Ta peab ühtlasi meeles pidama, et kohus pole uurimislaboratoorium, millel on õigus edasi minna omavahel seotud lülide ahelikus lõpmatuseni, seni kui pole leitud kõik küsimuse võimalikud lahendused. Kohus peab oma uurimistööd piirama nende asjaoludega ja nende faktidega, mille esi-

---

342 Prof. Foinitski näiteks arvab, et kohut ei pea huvitama küsimus ümbruskonna või pärilikkuse mõjust kohtualusele (vt. «Курс уголовного судопроизводства», СПБ, 1899, т. II, стр. 270). Sellega ei saa muidugi nõustuda, sest neil asjaoludel on otsene suhe karistusvahendi (või kohtulik-meditsiinilise iseloomuga vahendi) valiku küsimusega.

nemine on küllaldane selleks, et veenduda antud konkreetses asjas tehtava otsuse tõesuses ja õigsuses.

See määrabki uurimise piirid eeluurimisel ja kohtus, samuti tõendusmaterjali kogumise ulatuse.

Nõukogude protsessis kehtivad reeglid, mis seda küsimust käsitlevad, ei anna aluseid uurija või kohtuniku vabaduse piiramiseks suuremal määral, kui seda dikteerib protsessi enese loogika, millest kõnelesime eespool.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid ja kriminaalprotsessi koodeksid omavad reas paragrahvides küllaldase materjali uurimise (ükskõik kas eel- või kohtuliku uurimise) piiride kindlaksmääramiseks.

VNFSV KrK[343] § 45, 47 ja 48 ning VNFSV KrPK § 112, 113, 166, 206 ja 257 ning teised kõnelevad asjaoludest, mis omavad asja suhtes tähtsust, selgitades täielikult selle mõiste ja mitte jättes seega mingit kahtlust selles, mis kuulub kohtu ning eeluurimise ülesannetesse ja mis sinna ei kuulu.

Nii loeb VNFSV KrPK § 113 asja suhtes tähtsust omavaiks asjaoludeks neid, mis võivad mõju avaldada asja õigele väljaselgitamisele; § 166 lausub: «Tunnistajat võidakse üle kuulata ainult faktide suhtes, mis antud asjas on tarvis kindlaks teha, ja süüaluse isiku iseloomustamiseks»; KrPK § 206 kõneleb uurimisorganite kohustusest täiendada algmenetlust, kui uurimisalune osutab asjaoludele, «... mis omavad asja suhtes tähtsust ja mis on veel uurimata ...».

Samasuguse tähtsusega on antud küsimuses ka KrPK § 257, mis kohustab kohtu eesistujat kõrvaldama «... kohtulikust uurimisest ja poolte vaidlustest k õ i k, m i s e i k ä i a r u t u s e l o l e v a a s j a k o h t a ...» (minu sõrendus. — *A. V.*). Seda iseendast küllalt kategoorilist nõuet tugevdab viide kohtu eesistuja kohustusele juhtida uurimist suunas, mis kõige enam soodustab tõe avastamist.

Analoogiliselt on nende või teiste asjaolude tõenditena

---

343 Viidete puhul VNFSV KrK või KrPK paragrahvidele peetakse siin kui ka kõigil teistel juhtudel silmas ka teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite ja kriminaalprotsesside koodeksite vastavaid paragrahve.

lubatavuse küsimus lahendatud ka meie Tsiviilprotsessi koodeksis [344].

Kõige vastutusrikkam ja raskem ülesanne seisneb loomulikult selle kindlaksmääramises, nimelt milline asjaolu on asja suhtes oluline, milline asjaolu omab asja suhtes tähtsust.

Vastust sellele küsimusele nõukogude kohtupidamise normides, samuti kui ka teiste maade kaasaegse kohtupidamise reeglites, pärast nende loobumist formaalsete tõendite teooriast, ei leidu. See on ka täiesti loomulik, kuna selliseid reegleid kõigi elus esinevate juhtumite jaoks pole olemas ega saagi olla. Need juhtumid on aga haruldaselt mitmekesised ja sageli korduma-tud, mida tunnistavad arvukad faktid iga riigi kohtupraktikast.

Üldist juhendavat põhimõtet võib siin formuleerida ainult nõudena, lähtudes: a) antud kuriteo koosseisust ja b) uuritava asjaolu kausaalsest seosest kohtuasja esemega ja selle juriidiliste elementidega.

Uurimine ja kohus peavad seega orienteerumisel, näiteks tapmise asjas, huvitatud olema faktidest, mis puudutavad antud kuritegu ja kõiki neid asjaolusid, mis nende faktidega nii või teisiti seotuna võivad soodustada kogu asja selgitamist.

Kuivõrd kardetav on selles suhtes püüda juba ette kindlaks määrata asja suhtes tähtsust omavate faktide võimalikke kategooriaid või sarju, võib illustreerida näidete varal, mida esitab prof. Rozin oma kriminaalkohtupidamise kursuses (1916. a.).

Selgitades asjaolude relevantsuse mõiste tähtsust kirjutab prof. Rozin: «Kõik, mis seisab väljaspool kavastatud loogilis-juriidilise seose piire või on ainult kauges seoses asjaga, ei saa olla ega pea olema uurimise esemeks, sest see viiks ainult tarbetule tõendamisprotsessi ülekuhjamisele» [345].

---

[344] Vt. näiteks VNFSV TsPK § 119: «Poolte poolt esitatud tõendite lubamine asjasse oleneb sellest, kas kohus leiab neid olulisteks asja kohta.»

[345] Розин, Уголовное судопроизводство, 1916, стр. 391. Niisuguse «protsessi ülekuhjamise» näitena märgib prof. Rozin selliseid «tarbetuid elemente», nagu küsimus ilmastikust kuriteo päeval, nende näoilmest, kes viibisid kuriteo toimepaneku juures, nende poosidest jms. Kuid ka prof. Rozin ise on sunnitud tegema reservatsiooni: «Kui siiski üks või teine neist juhuslikest momentidest ei oma tähtsust mõne oletatava süüaluse süü tõendamise seisukohalt.»

Selles arutluses on kõik ekslik. Ekslik on kõigepealt viide «kavastatud loogilis-juriidilise seose» piiridele, sest kriminaal- või tsiviilprotsessis juba ette kavastada sellise seose piire on tavaliselt täiesti võimatu. Neid piire ei määra mitte uurija oletused, vaid faktilised asjaolud, kuriteo toimepaneku tingimused ja olukord. Need «piirid» ületavad tihtipeale kuriteo enese raamistiku, juhtides uurija kuriteo ettevalmistamise staadiumi, faktide juurde, mis eelnesid kuritegeliku kavatsuse või plaani teostamisele.

Kuriteoks ettevalmistamise, kuriteovahendite soetamise, ohvri jälitamise, «sissekukkumise» juhuks endale *alibi* ettevalmistamise, jälitamise eest varjule pugemise ja toimepandud kuriteo jälgede peitmise võimaluse ettevalmistamise küsimused ongi need kõige avaramad «loogilis-juriidilise seose» «piirid», millega end juba ette kindlaksmääratud «kavastise» tõttu siduda on täiesti võimatu ja kuriteo uurimisele kahjulik.

Ekslikud on ka viited «kaugele seosele», mis nagu kõrvaldaks vajaduse huvituda uurimisel ka seda laadi faktidest.

Eeluurimine ja kohus peavad uurimise piirid kindlaks määrama sõltuvalt konkreetseist tingimustest ja olukorrast, peavad igal konkreetsel juhul ise otsustama, mis on tähtis, mis on kasulik ning mis on vajalik võtta oma tähelepanu alla ja uurimise esemeks.

Kõik katsed juba ette kindlaks määrata, millised asjaolud võivad ja millised ei või omada asja suhtes tähtsust, on määratud nurjumisele, eriti kriminaalasjades, kus olukordade keerulisuse ja segasuse esinemine on äärmiselt sagedane.

Lihtsam on küsimus tsiviilasjades, kuigi ka seal esineb küllaltki keerukaid ja paljudel juhtudel isegi ülisegaseid olukordi. Siin määrab vaidluse ese üldreeglina mitte üksnes tõendite liigi, vaid ka tõendamise piirid. Nii määratakse vara kohta käivas hagiasjas tõendite ring juba ette kindlaks selle vara puhul tekkinud vaidlusaluste suhete iseloomuga. Kui seega üks pooltest püüab tõendite ringi laiendada, tõmmates vaidluse piirkonda fakte, toiminguid ja suhteid, mis vaieldavaisse küsimustesse ei puutu, võib kohus neid katseid hõlpsasti piirata, seada tõenda-

misele «piirid». Varalises vaidluses ei saa olla paika asjaolude, mis iseloomustavad protsessijaid isiklikult, näiteks kostja vahekorda oma naabritega, oma perekonnaga jne. Kuid ka niinimetatud hagiasjades ei saa alati juba ette püstitada vaieldava küsimuse kohtuliku uurimise piire, juba ette kindlaks määrata, mida tuleb antud asjas tõendina lubada ja mida mitte.

Tsiviilprotsessiõiguses kergendab seda küllaltki keerukat ülesannet see, et seadus võimaldab reas asjades tõendada teatavaid asjaolusid ainult seaduses määratud korras. Loomulikult piirab see kitsendus veel enam asjaolude ringi, mis võivad figureerida asjas tõenditena.

Nii kehtis vene revolutsioonieelses tsiviilprotsessiõiguses niinimetatud *eelmääratud tõendite reegel*. Selle nimetuse all mõisteti selliseid faktide tõendamise vahendeid, mis olid seaduses kindlaks määratud.

Vene revolutsioonieelne seadusandlus (Tsiviilkohtupidamise seadustik) nägi näiteks ette, et formaalses korras koostatud või tõestatud aktide sisu ei saa olla ümberlükatav tunnistajate ütlustega, välja arvatud akti enese võltsevaidluse juhud.

Nõukogude tsiviilprotsessiõiguses sisaldub eelmääratud tõendite üldreegel VNFSV TsPK §-s 128, mis näeb ette tunnistajate ütluste lubatavuse kõigil juhtudel, peale nende, mil seadus määrab teatavate tehingute ja suhete jaoks kohustusliku kirjaliku vormi. Seesuguseks juhuks on laenuleping summaga üle 50 rubla; selle sõlmimise korral mittekirjalikus vormis pole pooltel õigust lepingu olemasolu tõenduseks toetuda tunnistajate ütlustele (VNFSV TsK § 211 ja § 136, märkus).

Sama nõuab VNFSV TsK § 138 lepingu puhul vara tasuta võõrandamise kohta summaga üle 1000 rubla; siin peab leping tühisuse ähvardusel olema tõestatud notariaalses korras. Tõendamine tunnistajate ütlustega pole lubatav.

VNFSV TsK § 217 järgi on laenusaaja õigustatud vaidlema laenulepingu kehtivuse vastu selle rahatuse pärast, tuues ette tõendeid, et raha või selle varalist ekvivalenti ta laenuandjalt tegelikult või üldse ei ole saanud või on saanud vähemal määral, kui lepingus näidatud. Kui aga leping peab seaduse järgi

olema sõlmitud kirjalikus vormis, ei ole tunnistajate ütlustele rajatud vaidluste esitamine lubatud, välja arvatud kriminaalkuritegude juhud. Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi 16. novembri 1925. a. seletuse järgi on tunnistajate ülekuulamine sellistes asjades võimalik ainult erandjuhtudel, kuid mitte veksli järgi maksmise tõenduseks [346].

Kõik need juhud moodustavadki niinimetatud eelmääratud tõendid, mille puhul pole lubatud mingid muud tõendamisvahendid peale nende, mis seaduses on määratud ja mis järelikult piiravad tõendite valikut [347].

Eelmääratud tõendite esinemine tsiviilprotsessiõiguses on tingitud tsiviilkäibe kindluse huvidest, mis ei luba põhjendamatult lõhkuda ja isegi tunduvalt kõigutada alust, millele see käive tugineb. Siin on suur tähtsus kirjalikel aktidel ja eriti aktidel, mis peavad olema tõestatud seaduses ettenähtud (näiteks notariaalses) korras. Oleks ohtlik niisuguste tsiviilõiguslike suhete kindlusele, millised nende tähtsust arvestades vormistatakse kirjalike aktidena, lubada nende vastu vaielda tunnistajate abil. Keeld vaielda vastu mõningaile faktidele muul viisil, kui see on seaduses määratud, peab silmas vajadust ergutada kodanikke rakendama oma õiguste kaitseks nende võimaliku rikkumise juhtumiks vahendeid, mis riik nende õiguste kaitse garantiina on kindlaks määranud.

See printsiip on loogiline ja otstarbekohane, mille tõttu ta on ka säilinud nõukogude õiguses, kuigi muudetud ja märksa piiratud kujul. Mis puutub kriminaalprotsessi, siis siin see pole rakendatav ega rakendata seda ka juba faktide iseloomu tõttu, milledega on tegemist kriminaalprotsessis, ja nende ülesannete tõttu, mis on seatud kriminaalkohtule riigi, ühiskonna ja kodanike kaitsmisel igasuguste rünnete vastu nende hüvedele ja huvidele.

Välja arvatud mõningad tsiviilprotsessiseadusandluses ette-

---

[346] Vt. Гражданский процессуальный кодекс с комментариями, изд. «Право и жизнь», 1928, стр. 185.

[347] Eelmääratud tõendite kohta vene revolutsioonieelses õiguses vt. Исаченко, Русское гражданское судопроизводство, 1906.

nähtud erandid, on seega võimalik asja kohta tõendeid valida kohtul, uurijal ja pooltel.

Eraldi tuleb käsitleda niinimetatud e i t a v a t e faktide tõendamise küsimust.

Klassikalises kirjanduses on negatiivsete tõendite reegel formuleeritud seoses niinimetatud *onus probandi* põhimõttega — kohustusega tõendada püstitatud väidet [348].

Vana rooma protsessuaalne reegel lausub sel puhul: «*ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*» (kohustus tõendada lasub sellel, kes jaatab, mitte aga sellel, kes eitab).

Seda põhimõtet kaitstes nimetab B o n n i e r (1843) seda mõistuse ja ühiskondliku julgeoleku põhimõtteks (*un principe de raison et de sècuritè sociale*), mõistuse ja heatahtliku tunde lisandiks protsessile. Prantsuse *Code civil* taastas selle reegli artiklis 1315, mis lausub: «See, kes nõuab kohustuse täitmist, peab seda tõendama. Vastupidi — kes pretendeerib sellest kohustusest vabanemisele, peab tõendama, et ta on teostanud makse või sooritanud tarviliku toimingu kohustuse kustutamiseks» [349].

Siin tekibki eitava fakti (*fait négative*) tõendamise võimalikkuse küsimus.

Eespool nägime, et inglise õigus eitab eitavate faktide tõendamise võimalikkust, näiteks süüaluse viidet sellele, et ta teatavas paigas pole iialgi olnud, et ta teatavaid rõivaid pole kunagi kandnud, pole teatavat eset omanud, pole teatavat inimest näinud jne. Nähtavasti on sel reeglil teatav alus. Selliseid asjaolusid on äärmiselt raske, mõnikord täiesti võimatu tõendada.

Sellest hoolimata ei ole see reegel vastuvõetav, sest iga eitust võidakse asendada jaatava avaldusega, eitav fakt võidakse asendada jaatava faktiga. Avaldades: «Ma pole seal iialgi olnud» — ütleja mitte üksnes ei eita, vaid ka jaatab, kinnitab, et ta oli teises kohas, välja arvatud antud koht, ja ta võib selle kinnituseks esitada mitmesuguseid tõendeid. Cocceji (XVII sajandi jurist) lahendas selle vastuolu teravmeelselt, näi-

[348] *Onus probandi* kohta vt. allpool.
[349] Vt. B o n n i e r, Traité, 1843.

dates, et eitavaid asjaolusid ei pea võtma tõenditena mitte nende eitava vormi, vaid nende ebamäärasuse tõttu, samuti kui see on võimalik ka jaatavate faktide puhul[350].

Pole kahtlust, et tõendamise esemeks võivad samavõrra olla nii jaatavad kui ka eitavad faktid. Eitavate faktide tõendamise võimalikkuse eitamine võib paljudel juhtudel tähendada keeldu tõendada üldse midagi ühe või teise süüdistava väite ümberlükkamiseks. Paljudel juhtudel tähendab see süüalusele võimatust kaitsta end tõstetud süüdistuste vastu. Tähtis on samuti silmas pidada, et eitava fakti tõendamine, teisiti öeldes — tõendamine, et teatud fakti pole olnud, ei ole selle fakti lihtne eitamine. Mingi fakti lihtne eitamine on endastmõistetavalt ilma igasuguse tõendusliku jõuta. Kuid eitavat fakti võib tõendada ja selle fakti tõendamine võib olla mitte vähem veenev kui jaatava fakti tõendamine[351].

Nõukogude tõendiõigus ei tee vahet jaatavate ja eitavate faktide vahel ega kehtesta viimaste suhtes mingeid kitsendusi võrreldes esimestega.

§ 23. *Onus probandi* nõukogude õiguses.

Onus probandi on tõendamiskohustus (-koormis). Tõendamiskohustusest ehk -koormisest kõnelesime juba eespool (III ptk.). See kohustus on otseses seoses protsessi korralduse iseloomu ja põhimõtetega, selle ajalooliste vormide ja erisustega.

350 «Kui ebamääraseid eitavaid fakte on võimatu tõendada, siis mitte seepärast, et nad on eitavad, vaid seepärast, et nad on ebamäärased» (Bonnier, Traité). «Süüaluse seletust, et ta on alati kandnud sulgkaabut,» ütles Cocceji ülalmainitud arvamust illustreerides Vladimirov, «on selle ebamäärasuse pärast samuti võimatu tõendada, kuigi see on väljendatud positiivsel kujul» (vt. Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 120). «Seega,» kirjutab Bonnier, «peitub eitava vormi all täiesti piiritletud positiivne jaatus» (lk. 24). Kogu erinevuse eitava ja jaatava lause vahel, eituse ja jaatuse vahel redutseerib Bonnier ainult vormi erinevusele.

351 Kenny näitab õigesti, et väide eitavate faktide tõendamise võimatuse kohta on vastuolus süüaluse süütuse presumtsiooniga, seni kui pole tõendatud vastupidine («Outlines of Criminal Law», 1936).

Slutševski kirjutab: «Pole kahtlust, et tõendada millegi mitteolemasolu võib osutuda sageli raskemaks, kui tõendada mingi fakti olemasolu; sellest hoolimata ei saa eitada tõendite esitamise võimalikkust eitavate asjaolude kohta.» (Учебник русского уголовного процесса, ч. II, — Судопроизводство, 1892, стр. 151).

Akusatoorne protsessivorm asetas selle kohustuse süüdistajale, lähtudes põhimõttest: *nemo judex sine actore*. Vanas Maailmas leidsid akusatoorse protsessi põhimõtted kõige täielikuma väljenduse klassikalise ajastu Rooma kohtupidamises, kui tegutsesid *questiones perpetuae* — tulevaste vandekohtute prototüüp, kus süüdistamise õigus ei kuulunud mitte üksnes eriti selleks loodud organeile (*praefectus vigilum*), vaid ka igale Rooma kodanikule.

Süüdistaja kogus tõendeid, milleks talle preetori poolt anti eriline tähtaeg, mille möödudes ta formuleeris preetori ees süüdistuse (*nominis vel criminis delatio*). Kohtulik menetlus (*in judicium*) toimus samuti poolte võistluse teel, kusjuures süüdistamise ja tõendite esitamise kohustus lasus siingi täielikult poolel, süüdistajal.

Imperaatorite ajastul (alates 30. a. e. m. a. kuni 476. aastani m. a. j.) asenduvad erasüüdistajad ametiisikutega. Inkvisitsiooniline protsess lõi uue süüdistava organi — *promotor inquisitionis* (pealekaebaja), kes oli kohustatud esitama kohtule temal leiduvad tõendid ja toetama süüdistust.

Akusatoorse protsessi ajajärgu Lääne-Euroopa kohtupidamine pakub analoogilist pilti. Ka siin esitas tõendid süüdistaja, kelle kohustused olid õige primitiivsed: proovimine jumalakohtuga — vee või rauaga, kahevõitlus süüdistaja ja süüdistatava või nende kaasvandujate vahel.

Inkvisitsioonilise protsessi ajajärgul ilmuvad prokurörid. XIV sajandil kohtame Prantsusmaal juba neid *gens du roi*, kes pidid olema kuninga huvide eest valvel, toimetama juurdlust ja täitma süüdistajate funktsioone. XVI sajandil tungis inkvisitsiooniline protsess Saksamaale; ka siin lasus süüdistamise protsessis kohtule tõendite teatamise ja esitamise kohustus riiklikel juurdlusorganeil, kellest XIX sajandi keskpaigaks arenes välja kaasaegne prokuratuur (*Staatsanwaltschaft*).

Inglismaal toimub kohtupidamine iidsest ajast peale võistluse korras, kus tõendite kogumise ja kohtule esitamise kohustus on pandud süüdistajale.

Vana-vene protsess kandis samuti hagilist iseloomu. Kuid juba vürstide ajajärgul tekkis ekstraordinaarne protsess — juurdlus (*sõsk*), kus tõenditeks olid piinamine, suulised teated (tunnistajad), üldine järelepärimine (*povalnõi obõsk*), rõõn ja ülestunnistus. Tõendamise kohustus polnud siin diferentseeritud, seda teostas «kohus» ise.

Peeter I asutas 1721. a. fiskaalide ameti ja 1722. a. prokuratuuri, mille eesotsas seisis «kindralprokurör» — «valitseja silm» ja «järelevalvaja riigiasjades» [352].

Reformieelsel (enne 1864. a. kohtuseadustikke) ja revolutsioonieelsel ajajärgul (enne 1917. a. oktoobrit) teostas prokuratuur täielikult süüdistava organi funktsioone ja seepärast lasus ka esitatud süüdistuse õigsuse tõendamise koormis (*onus probandi*) täielikult temal, välja arvatud ainult tühine arv niinimetatud erasüüdistusasju. Viimastes lasus süüdistuse põhjendamise kohustus erasüüdistajal.

NSV Liidus on kohtu- ja uurimisorganite ees kriminaaljälitamise algatamine pandud prokuratuurile (VNFSV KrPK § 9). Prokuratuur esineb ka süüdistajana kohtus. Kannatanule ja

---

352 Esimeseks kindralprokuröriks oli krahv Pavel Ivanovitš Jagužinski, kellest ajaloolane kirjutas, et ta oli «üheks valitseja kõige meelepärasemaks teenriks» (В. Веретенников, Очерки истории генерал-прокуратуры в России доекатерининского времени, 1915, стр. 53). Peab ütlema, et Peetri-aegsed prokurörid olid kõige vähem uurijaiks ja süüdistajaiks kohtus. See nende funktsioon hakkas teravamalt ilmnema alles Katariina II ajal ja hiljem. «Tema kõlbelis-politseilikud kohustused,» kirjutab prokuröri kohustustest Katariina ajal Dmitrijev («История судебных инстанций», М., 1859, стр. 531), «seisnesid selles, et valvata ühiskonnas korra järele: ta tegi ettekandeid kubermangu elanike ebakuulekuse või nurina üle, heakorra-reeglite rikkumise üle, avatluse üle ja ühiskondliku rahu rikkumise üle, keelatud kauplemise üle...»

Katariina ajal loodi prokuröridele abiks ka strjaptšide amet: üks — kroonuasjade alal (kroonu poolt kantud kahjude kindlakstegemiseks kohtu kaudu), teine — kriminaalasjade alal, kui need osutusid «vaikivaiks», s. o. kui nendes polnud hagejaid. Strjaptšide «kõlbelis-politseilikud kohustused» olid samad, mis Katariina-aegseil prokuröridel. «Nad pidid,» kirjutab Dmitrijev, «jälitama kohtu teel ühiskondlikku kõlvatust. Märganud üldist avatlust «mõne ilmse pahe või patu» poolt, teadustas strjaptši sellest prokurörile või esitas hagi, kus see seaduste järgi oli kästud. Kui ta kohtas ühiskonnas inimest, kes kohtu otsusega oli häbimärgistatud, siis oli tal õigus teda kõrvaldada ja kolmeks päevaks vahi alla anda, «et head ja ausad inimesed ei oleks segatud häbimärgistatute ja aututega».

teistele isikutele kuulub see õigus ainult seaduses ettenähtud juhtudel (VNFSV KrPK § 8 ja 50).

Need reeglid annavad seega vastuse küsimusele — kellel lasub nõukogude kriminaalprotsessis kohustus tõendada esitatud süüdistuse õigsust. Kuid küsimus pole sellega ammendatud. Kui kohustus tõendada esitatud süüdistuse õigsust lasub süüdistajal, siis ei ole ka süüalune või kohtualune vabastatud analoogilisest kohustusest nende väidete suhtes, mis nad oma kaitseks esitavad. Siin on kehtiv üldpõhimõte: «*actori incumbit onus probandi*» või «*actori incumbit probatio*» — tõendama peab see, kes on tõendamist vajava väite autor.

Prokurör on kohustatud tõendama oma süüdistavat teesi. Prokurör süüdistab A-d röövimises. Kuna A, nagu ka iga teise kodaniku süütus on eeldatav, kuni süü pole tõendatud, s. t. kuna *praesumptio juris* on tema kasuks, siis lasub süüdistuse põhjendamise, A süü tõendamise kohustus täielikult prokuröril.

Sel juhul võib süüalune piirduda lihtsa nõudmisega: «Tõendage, et ma olen röövija; esitage tõendid.» Prokurör esitab tõendid; need on vastuvaidlematud — röövimise pani toime just nimelt A. Süüalune tunnistab üles, et ta võttis tõesti kannatanult asjad, kuid väidab, et see oli kõik ette kokkulepitud lavastus, nali. Nüüd muutub olukord: et faktid, mis kõnelevad röövimisest, on tuvastatud, siis pole prokuröril selles suhtes enam midagi tõendada. Nüüd on süüaluse (A) ülesanne tõendada, et tegemist pole röövimise, vaid naljaga. Toimus *onus probandi* ümberpaigutumine. Selline ümberpaigutumine on võimalik mitmeid kordi, vastavalt kohtuliku uurimise hargnemisele ning protsessi käigule.

Võib aga kujutleda sellist asjaolude kokkusattumist, kus süüalusel puudub võimalus esitada tõendeid oma väite õigsuse kohta. Tunnistajad, kes tema seletusi võiksid kinnitada, pole tal täpselt teada, kuid neid saab kindlaks teha, sest prokuratuuril on nad teada. Süüalune on õigustatud paluma kohut teha prokuratuurile kohustuseks need tunnistajad üles otsida, üle kuulata ja nad kohtusse toimetada.

Inglise protsessuaalses praktikas esineb arvamus, et nii-

sugune *onus probandi* süüdistajale kandumine pole võimalik, sest siin kehtib põhimõte, mille kohaselt antud tõendi parem kättesaadavus teatavale poolele ei anna põhjust kohustada teda seda tõendit esitama, s. o. ei veereta sellele poolele *onus probandi*'t [353]. Järelikult, kui antud tõend tuleb süüaluse kasuks ja seda võiks hankida kergemini süüdistaja kaudu, siis ei saa selle tõendi esitamist teha kohustuseks süüdistajale. Reegel tõendi paremast kättesaadavusest vastaspoolele ei ole siin kehtiv.

Nõukogude kohtus peab ta kehtima ja kehtib, sest nõukogude kohus ei ole nii tõendite hindamisel kui ka nende väljanõudmisel seotud mingisuguste formaalsete tingimuste ja nõuetega.

Esitatud näite puhul võib prokuratuur vabaneda *onus probandi* kohustusest selle uue fakti suhtes ainult juhul, kui ta tõendab, et uurimine on mainitud tunnistajate leidmiseks kasutanud ära kõik võimalused, kuid pole neid leidnud, ja et süüaluse nõudmine on järelikult igasuguse aluseta. Kuid prokurör peab seda tõendama, s. o. peab võtma endale, ehkki süüaluse väidetele esialgse vastuvaidlemise korras, tõendamiskoormise.

Kuid see ja selletaolised juhud ei kõrvalda tõendamiskohustuse ümberpaigutumise reeglit teatavais protsessitingimustes.

Süüaluse juurest on leitud murdmisriistad, riisutud asjad, raha jm.; kohustus tõendada nende legaalset päritolu, igasuguse seose puudumist nende valdamise ja toimepandud kuriteo vahel lasub teatavatel asjaoludel süüalusel. Nendeks asjaoludeks võivad olla näiteks teised faktid, mille abil saab kindlaks teha, et süüalune pole antud kuriteosse segatud.

Teistsugustes tingimustes on aga süüdistaja kohustuseks tõendada antud asjade kuritegelikku päritolu, nende seost ja nende kaudu ka süüaluse seost temale inkrimineeritava kuriteoga.

Oleks asjatu katse püüda anda *onus probandi* ühelt poolelt teisele siirdumise juhtude kas või ligikaudsetki loetelu.

Järeldus: *onus probandi* ümberpaigutumise reeglit võib formuleerida ainult selles mõttes, et: a) süüdistust kinnitavate asja-

[353] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 122.

olude tõendamine on süüdistaja kohustus; b) süüdistust ümberlükkavate asjaolude tõendamine on süüaluse kohustus [354].

Nõukogude tsiviilprotsessiõiguses on tõendamiskoormise küsimus lahendatud põhijoontes analoogiliselt kriminaalkohtupidamise reeglitele; printsipiaalset vahet nende vahel ei ole.

Põhimõte «*actori incumbit probatio*» on ka siin täies ulatuses kehtiv, kuigi mõningate reservatsioonidega, mis tulenevad nõukogude õiguse printsipiaalsest erisusest, nimelt et nõukogude õigus eitab protsessuaalsete vahekordade formaaljuriidilist käsitlust.

Tõendamise probleemi lahendus nõukogude tsiviilprotsessiõiguses nähtub rea Vene NFSV Tsiviilprotsessi koodeksi ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite paragrahvide analüüsist.

Nii näidatakse hagimenetlusele pühendatud peatükis ära hagiavalduse kohustuslikud elemendid ja nende hulgas ka hagi kinnitavad tõendid [355]. VNFSV TsPK § 80, mis kohustab kohut asja eel-ettevalmistuseks teostama mõningaid toiminguid, nõuab peale selle veel, et hageja küsitlemise kaudu hagiavalduse esitamisel selgitataks, millised vastuväited võivad antud hagi puhul kostja poolt järgneda, ja et hageja esitaks vajalikud hagitõendid.

Juba need paragrahvid määravad küllaldase selgusega, kes ja millises korras peab esitama asja kohta tõendid ja kellel seega lasub tõendamiskohustus.

Kuid Vene NFSV Tsiviilprotsessi koodeksis on see kohustus spetsiaalselt ette nähtud eri paragrahvis, nimelt §-s 118, mis määrab, et «kumbki pool peab tõendama need olud, milledele ta toetub kui oma nõuete ja vaiete alusele» [356].

Nõukogude tõendamispõhimõtte erisuseks on see asjaolu, et

---

[354] Näide: Kedagi A-d süüdistatakse seadusevastases jahipidamises. Süüdistamise alus — A on tabatud küttimisel. A õigustab end sellega, et tal on jahiluba. A on kohustatud esitama loa või muud andmed, mis tema seletust kinnitavad. Seda reeglit väljendatakse vahel vormelis: «Igaüks peab protsessis tõendama tema poolt esitatud teesi või asjaolu. Sellise teesi õigsuse kohta tõendi puudumine muudab selle tõendamatuks või tühiseks.»

[355] Vt. VNFSV TsPK § 76.

[356] See põhimõte on väljendatud ka VNFSV TsPK XIV peatükis «Tõendite tagamine».

mitte üksnes pooled — hageja, kostja, asjasse astunud prokurör või asjasse tõmmatud niinimetatud kolmas isik — ei ole kohustatud esitama kohtule oma nõuete kinnituseks tõendeid, vaid teatavatel juhtudel lasub see kohustus ka kohtul enesel.

VNFSV TsPK § 118 lausub: «Tõendid esitatakse poolte poolt, samuti võib neid ka koguda kohus oma algatusel.»

VNFSV TsPK § 5 teeb kohtule kohustuseks püüda kõigiti selgitada töötajate tõelikke õigusi ja vahekordi, mitte piirdudes poolte poolt esitatud seletuste ja andmetega.

Kohus peab tema poole pöörduvaile töötajaile aktiivselt kaasa aitama nende õiguste ja seaduslike huvide kaitsmisel. Pole kahtlust, et seda nõuet silmas pidades ei pea kohus mitte ainult ilmutama algatust tõendite kogumisel, nagu sellest kõneleb VNFSV TsPK § 118, vaid tarbe korral peab kohus ka ise kindlustama nende tõendite saamise oma käsutusse.

See kohtu aktiivne osa garanteeribki temale võimaluse vabaneda kitsaltjuriidilisest ja formaal-dogmaatilisest suhtumisest poolte huvidesse, nagu see esineb kodanlikus kohtus. Seda oma kohustust täites saab nõukogude kohus reaalse võimaluse otsustada asja mitte üksnes selle alusel, mis tõenditena kohtule esitavad pooled, vaid kõigi asjaolude kogumi alusel, tõmmates asjasse ka need materjalid, mis tihtipeale jäävad huvitatud poolele teadmatuiks ja kättesaamatuiks.

See loobki võimaluse tuvastada kohtuliku asjaarutamise tulemusena m a t e r i a a l n e, mitte aga juriidiline tõde. Selline kohtu kohustus muudab kohtu-ja eriti ta eesistuja aktiivseks ja loovaks jõuks, kes otsib õiget lahendust ning tegutseb algatusvõimeliselt ja loovalt protsessis.

Tsiviilprotsessi koodeks kindlustab kohtule täieliku ja avara algatuse kohtuliku arutamise juhtimisel, tunnistajate ja ekspertide ülekuulamisel ning kirjalike tõendite läbivaatamisel. Nõukogude kohtus ei ole kehtiv kodanliku tsiviilkohtu reegel, milles peegeldub kodanliku kohtupidamise rangelt võistlev iseloom: *ne procedat judex ex officio* (kohtunik ei esine (ei tegutse) oma ametliku positsiooni tõttu). Nõukogude kohtus, vastupidi, esineb kohtunik *ex officio* — tegutseb oma ametliku positsiooni tõttu.

Vene revolutsioonieelses tsiviilprotsessis oli kohtu algatus seotud, võib ütelda, paralüseeritud ning poolte algatusele alistatud. Kohtu kogu «aktiivsus» seisnes selliseis protsessitoiminguis, nagu kirjalike eelseletuste jaoks tähtaegade määramine, vaatluste määramine, teatamine protsessijaile, et nad mõningaid asjaolusid selgitaks, mitte aga rohkem [357].

Otsest vastandit kodanlikule tsiviilprotsessile kujutab endast nõukogude tsiviilprotsess. Siin ei saa olla juttugi sellest, kas eesistuja on õigustatud esitama pooltele küsimusi ja millises ulatuses, nagu see esineb kodanlikus kohtupraktikas ja kodanlikus juriidilises kirjanduses. NSV Liidus ei ole kohus seotud ja piiratud ei küsimuste ulatusega ega nende iseloomuga; ta on piiratud ainult ühe asjaoluga: küsimused peavad olema suunatud, nagu meie Tsiviilprotsessi koodeks ütleb, protsessijate tõeliste õiguste ja vahekordade selgitamisele.

Kirjeldatust selgub, et nõukogude tõendiõigus tõendamiskoormise (*onus probandi*) küsimuse lahendamisel määrab kohtule ka tsiviilprotsessis küllalt silmapaistva koha ning käsitleb poolte kohustusi tõendite esitamise alal hoopis teisiti, kui seda praktiseeritakse kodanlikus protsessis.

«Puhtakujuline» võistlevuspõhimõte on nõukogude protsessis rakendamatu [358].

Nõukogulik võistlevuse põhimõte — see on poolte võistlevus pluss kohtu enese aktiivne osavõtt protsessist avalikkuse ja poolte võrdsuse alusel, sotsialistliku demokratismi alusel, mis on sotsialistliku õigusemõistmise õige ja õiglase teostamise tähtsaim garantii [359].

Nõukogude *onus probandi* on seega reegel, mis tugineb uudsetele õiguslikele põhimõtetele — sotsialistliku õigusemõistmise

[357] «Faktid, tõendid, nõuded ja vaided esitatakse poolte poolt kohtu osavõtuta» (Верблювский, Движение русского гражданского процесса, M., 1905, стр. 45). Vt. samuti Победоносцев, Судебное руководство; Исаченко, Русское гражданское судопроизводство, т. I — Судопроизводство исковое jt.

[358] Selle põhimõtte ja samuti ka tsiviilkohtupidamise vormide kohta välisriikides vt. Перетерский, Очерки судоустройства и гражданского процесса в иностранных государствах, M., 1938.

[359] Võistlevuse põhimõtte kohta vt. Строгович, Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности, M., 1939.

ja sotsialistliku seaduslikkuse teenistusse seatud sotsialistliku demokratismi põhimõtetele.

Nõukoguliku tõendamiskoormise põhimõttega on otsustavas vastuolus katsed asendada süüdistaja kohustus tõendada süüaluse süüd viimase kohustusega tõendada oma süütust. Sellised katsed moonutavad ilmselt nõukogude protsessiõiguse olemust, mis lähtub süüaluse, kelle süü pole veel tõendatud, süütuse presumtsiooni (*praesumptio boni viri*) põhimõttest.

Onus probandi ülekandumist süüdistajalt süüalusele on meil esinenud möödunud aastate kohtupraktikas, olgugi et äärmiselt harva. Sellistel juhtudel astus alati vahele kassatsiooni-instants, kes kõrvalekaldumatult parandas sellised jämedad kohtute vead [360].

Kriminaal-kassatsioonikolleegium kasseeris täiesti õigesti sellised otsused kui otseses vastuolus olevad nõukogude tõendiõiguse põhiprintsiipidega, mis nõuab süüdistajalt tõendite esitamist, mis ei jäta mingit kahtlust esitatud süüdistuse õigsuses ja süüaluse süüs [361].

---

[360] Ühes Vene NFSV Ülemkohtu Kriminaal-kassatsioonikolleegiumi määruses (1926. a., nr. 211 830, Popovi ja Sokolovi asjas) võib lugeda järgmist Ülemkohtu juhendit: «Popovi ja Sokolovi süüdistuse alusena esitas kohus asjaolu, et kohtualused pole oma süütuse kohta esitanud tõendeid.» «Selline motiveering,» loeme edasi selles määruses, «on täiesti ekslik, sest kohtualune pole sugugi kohustatud tõendama oma süütust, vaid vastupidi — uurimisel ja kohtul lasub otsene kohustus põhjendada kohtualusele esitatud süüdistust ja koguda küllaldased tõendid» («Судебная практика РСФСР», 1927, № 2, tsit. Gromovi ja Lagovieri monograafia järgi «Уголовно-судебные доказательства», Võšinski toimetusel ja sissejuhatusega, M., 1929, lk. 82). Teisel juhul (Skvortsovi ja Lõkovi asjas) motiveeris kohus samal aastal süüdimõistvat otsust sellega, et «süüalused... ei tunnistanud end süüdi, kuid ei lükanud ka esitatud süüdistust mitte millegagi ümber, ja seepärast osutub see tõendatuks». (Sealsamas.)

[361] Tõendite kaheldamatuse ja sellega seotud igasuguse kahtluse süüaluse kasuks tõlgendamise küsimust pole meie protsessuaalses kirjanduses hoopiski valgustatud. See on aga väga tähtis küsimus, mille alahindamine ei vasta riigi ja ühiskonna huvidele. Selliseid kohtuotsuseid, milles kohtualuste süü on põhjendatud puudulikult, mis ei oma vajalikku veenvust ja ranget põhjendatust, ei saa tunnistada normaalseiks. Veenvust võivad omada ainult otsused, mis ei tekita kahtlust selles, et asi on lahendatud õigesti ja õiglaselt, et kohtualuse süü on tõendatud, et hageja hagi on põhjendatud. Kui selles suhtes esineb kahtlusi, siis peab see asjaolu kõrvaldama kohtuotsuse tegemise, peab enesega kaasa tooma kas kohtu-

Eitades kohtu kohustust tõlgendada kahtlused süüaluse kasuks, riskeeriksime asetada kahtluse alla kohtuotsuseid endid. Nõukogude protsessuaalse poliitika nõue on, et kõik antud asjas võimalikud kahtlused oleksid kõrvaldatud, et kohut juhiks otsuse tegemisel mitte umbkaudne, vaid absoluutne veendumus oma õigsuses, s. o. mis täielikult vastab kindlakstehtud asjaoludele. Iga teistsugune suhtumine sellesse küsimusse tuleb otsustavalt kõrvale heita kui selline, millel pole midagi ühist nõukogude kriminaalpoliitika ja sotsialistliku õigusemõistmise ülesannetega.

§ 24. Tõendite klassifikatsioon nõukogude õiguses.

Kodanlikus tõendiõiguse teoorias ei ole klassifikatsiooni küsimuses arvamuste ühtsust. Ka tõendite süstematiseerimise põhimõtete küsimuses puudub siin ühtne seisukoht. Veel enam — nende küsimuste suhtes leidub otse vastandlikke, üksteist eitavaid vaatekohti. Seda tuleb kõigepealt märkida tõendite põhijaotuse kohta o t s e s t e k s ja k a u d s e t e k s, millist jaotust

---

aluse õigeksmõistmise, hagi tagasilükkamise või asja täiendavale uurimisele suunamise. *Tertium non datur* — mingit kolmandat võimalust ei saa olla. Seepärast on täiesti ekslik mõningate protsessualistide väide, et kahtluse tõlgendamine süüaluse kasuks on väär (vt. Чельцов-Бебутов, Советский уголовный процесс, Юрид. изд-во УССР, Харьков, 1929, вып. II, стр. 123). See väide on ekslik juba seepärast, et kui kohtul on mõne fakti suhtes tekkinud kahtlus, siis ei pea ta lähtuma sellest kui k a h e l d a m a t u s t faktist. See tähendab, et kaheldavad asjaolud ei saa olla kohtuotsuse aluseks. Samuti on ekslik ka sama autori teine väide, milles ta vaidleb kriminaalprotsessi *onus probandi* ületoomise vastu, mis olevat iseloomulik üksnes tsiviilprotsessile (tsit. teos, lk. 123). See väide kordab ebakriitiliselt prof. Slutševski hoopis ekslikku ja tõendamatut arvamust, et kriminaalprotsessis kaotab *onus probandi* poolte jaoks oma tähtsuse, et kriminaalprotsessis pole see mitte süüdistaja «formaalne kohustus», vaid «protsessuaalne huvi» (vt. Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II — Судопроизводство, 1892, стр. 150; vt. samuti Graf zu Dohna, Das Strafprozessrecht; Berlin, 1925, lk. 93—95). See on sisult ekslik, kõnelemata veel sellest, et «formaalse kohustuse» «protsessuaalsele huvile» vastandamine ise on väär. Üks ei kõrvalda teist ja veel enam — protsessuaalne huvi kehastubki formaalses kohustuses. Peab ühtlasi silmas pidama, et *onus probandi* reegel ei kõrvalda sugugi põhimõtet *judici fit probatio*, mis on nõukogude kohtule suuremal määral tuntud kui kodanlikule kohtule.

ühed protsessualistid sama energiliselt kaitsevad, kui teised eitavad [362].

Tõendite otsesteks ja kaudseteks jaotamise vastased toetuvad tavaliselt sellele, et mõlemad tõendiliigid vajavad kohtuniku loogilise tegevuse osavõttu, et see jaotus on formaalsete tõendite teooria kehtivuse ajajärgu jäänus ja sisemise veendumuse põhimõtte kehtivuse puhul puudub tal igasugune mõte [363].

«Kaasaegses protsessis,» kirjutab prof. Foinitski, «on tõendite hindamine muutunud kohtuniku vaimseks protsessiks ja seetõttu eeldab iga tõend inimese mõttetegevuse osavõttu või vahendust, s. o. iga tõend on muutunud asjaoludest tingituks või vahendavaks, ratsionaalseks. Isiklik usaldus ja autoriteet kui tõendiõiguse iseseisvad faktorid kaotavad järjest rohkem tähtsuse, ja tõendite hindamine, olles muutunud mõttetegevuseks, nõuab kõigis oma osades kriitilise mõtte osavõttu reaalsete faktide alusel» [364].

Nende tõendite hindamise viisil ei ole aga otsest seost tõendite jaotuse küsimusega. Kuipalju on mitmesuguste teadlaste poolt sellesse küsimusse toodud segadust, võib otsustada näiteks sellise tuntud kodanliku protsessualisti nagu Kleinschrodi avalduste järgi, kes kaudsete tõendite vastu vaieldes kirjutas: «Tõendamine järelduste varal on kõige ohtlikum ja petlikum», nagu puuduksid otseste tõendite puhul kohtuniku järeldused [365].

---

[362] Seda jaotust kaitsevad sellised vana kohtuõiguse teoreetikud, nagu Bentham, Wills, Bonnier, Glaser, vene kirjanduses — Žirjajev, Vladimirov, hülgavad aga — Foinitski, Slutševski, Geyer jt.

[363] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1899, т. II, стр. 223; Случевский, Учебник русского уголовного процесса, ч. II — Судопроизводство. СПБ. 1892, т. II; стр. 165. Nõukogude kirjanduses piirduvad autorid selle probleemi käsitlemisel tavaliselt küsimuse esitamisega, hoidudes oma sisulist seisukohta avaldamast selles küsimuses. Vt. näiteks Строгович, Уголовный процесс.

[364] Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, СПБ, 1899, т. II, стр. 230.

[365] Жиряев, Теория улик, 1855, стр. 24. Sealsamas (lk. 24) võib Žirjajevilt lugeda indiitside (kaudsete tõendite) kohta, et «kogu indiitside küsimus esineb kaasaegses õigusteaduses mingi ebatavaliselt sassiaetud, sajandeid kestnud protsessina, mille aktid on kasvanud tohutuks foliantide hulgaks, kus erapooletu tõeuurija võib *pro* ja *contra* põhjendustes kergesti segadusse sattuda». Kuigi sellest ajast on möödunud peaaegu sajand, pole segadus selles küsimuses vähenenud. Nõukogude juriidilises kirjanduses

Kõigist tõendite otsesteks ja kaudseteks jaotamise vastu esitatud põhjendustest hoolimata on see jaotus siiski paratamatu, kuna sellised tõendid esinevad elus, tegelikkuses, sest esinevad tõendid, mis otseselt, vahetult tõendavad otsitavat fakti (*factum probandum*), ja tõendid, mis tõendavad seda fakti teiste, ainult kaudselt otsitavasse fakti (peafakti) puutuvate tõendite varal. Esimesed on otsesed, teised — kaudsed tõendid [366].

Tõendite jaotus otsesteks ja kaudseteks on seega täiesti loomulik ja eluline, sest see vastab sellele, mis elus, tegelikes eluvahekordades esineb. Tunnistades selle tõendite jaotuse põhjendatuks, hülgame aga kindlalt ühtede kui usaldusväärsemate tõendite vastandamise teistele kui vähem usaldusväärseile.

Sellest kõneleme lähemalt allpool. Praegu öeldust piisab, et näidata, kui asjatud ja alusetud on niihästi katsed eitada tõendite jaotust otsesteks ja kaudseteks, sest see jaotus on täiesti eluline ja loomulik, kui ka katsed muuta see lihtsaim küsimus keerukaks igasuguste kunstlike oletustega, millele on väga spetsialiseerunud kodanlik jurisprudents ja seda jäljendavad mõned nõukogude juristid.

Tõendid liigitatakse ka e s e m e ja a l l i k a järgi. Eseme

---

soodustavad küllaltki seda segadust mõned autorid, kes oma õpikuis mehhaaniliselt kordavad vanade juristide ekslikke vaateid. Vt. näiteks Ч е л ь ц о в - Б е б у т о в, Советский уголовный процесс, 1929, вып. II, стр. 129 kus autor oskas kogu tõendite otsesteks ja kaudseteks jaotuse küsimuse osavasti mahutada ühele leheküljele, millest pealegi pool lehekülge võtab enda alla Willsi kaudsete tõendite teooria esseest sobimatult laenatud tsitaat, millega kogu käsitlus muutus täiesti segaseks.

366 «Otseseks tõendiks,» loeme Vladimirovilt, «nimetatakse sellist tõendit, mis põhineb vahetul (kohtuniku) või kohtunikule edasiantud vahendisel (teiste inimeste) meelelisel tajumusel; kaudseks tõendiks, indiitsiks, nimetatakse asjaolu, millest tehakse järeldus otsitava fakti (*factum probandum*) kohta.»

Bonnier («Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel») jagab tõendid tõenditeks otseses tähenduses (*preuves proprement dites*), otsesteks tõenditeks, oletusteks, presumtsioonideks (*présomptions*) ja kaudseteks tõenditeks (*preuve de preuve*).

Glaser («Handbuch des Strafprozesses», Bd. I, § 37) iseloomustab täiesti omavoliliselt kaudseid tõendeid kui «kunstlikke» (*künstliche*), mis annavad ainult «moraalse veendumuse» vastupidiselt otsestele tõenditele, mis andvat «empiirilis-ajaloolise või matemaatilise tõe».

järgi jagunevad tõendid süüdistavaiks ja õigustavaiks. Allika järgi jagunevad nad algseiks ja tuletatud tõendeiks.

Tõendite liigitus eseme järgi näib meile ekslikuna, puhtskolastilisena ja kunstlikuna. Tõendite jaotus süüdistavaiks ja õigustavaiks on äärmiselt tingimuslik ja kõneleb pigemini teatava tõendi kasutamise või hindamise suunast kui ta loomusest. Kohtupraktikas juhtub sageli, et asjaolu, mis figureeris eeluurimisel süüdistavana, kaotab kohtuliku analüüsi käigus selle tähenduse, nii-öelda neutraliseerub ja muutub teatavail tingimustel isegi õigustavaks asjaoluks. Näitena võib tuua järgmise kohtupraktikas esinenud juhtumi. Kod. A oli vastutusele võetud oma naisele abordi tegemisest osavõtmise pärast. Aluseks oli asjaolu, et kod. A oli koos naisega viibinud arst B korteris ja et ta arsti korterist telefoneerides oli kutsunud välja kiirabisõiduki, millega toimetatigi kannatanu linnahaiglasse, kus ta varsti ka suri. Kod. A ei võtnud esitatud fakte omaks ja väitis oma õigustuseks, et arsti korterisse läks ta arsti kutsel, kes temale teatanud ta naise ohtlikust seisukorrast, et kiirabisõiduki kutsus ta välja sureva naise päästmiseks, et ta seisis igati vastu naise kavatsusele teostada abort ja selle eel keeldus talle operatsiooni jaoks andmast raha, et ta omal algatusel ilmus prokuratuuri ja teatas arsti poolt sooritatud kuriteost, andes üles arsti nime ja aadressi, mida ta enne seda üldse ei teadnud. Need ongi asjaolud, mis antud asjas tõenditena esinevad. Kuid millised nad on — kas süüdistavad või õigustavad? Seda küsimust võidakse otsustada ainult olenevalt sellest, kas kod. A versioon vastab tõele. Seda peab kontrollima kohus. Kui see versioon ei leia kinnitust, langevad kõik esitatud faktid kogu oma raskusega kohtulikul vaekausil kod. A vastu, kinnituse korral aga — tema poolt, süüdistuse vastu. Esimesel juhul etendavad need tõendid süüdistavat, teisel juhul õigustavat osa.

Kvalifitseerida teatavaid tõendeid süüdistavaiks või õigustavaiks juba ette, lähtudes nende niinimetatud loomusest, on järelikult võimatu. Tõendid on faktid, faktid aga on — faktid. Nende hinnang, nende tähtsus ei olene mitte üksnes neist endist, sellest, kuidas nad paistavad või kuidas nad iseenesest

on tajutavad, vaid küllalt suurel määral ka veel nende faktide põimumisest teiste faktidega, teiste asjaoludega, milledega seostamata, isoleeritult pole võimalik ei tajuda, mõista ega hinnata ühtki asjaolu.

Tõendite jaotust süüdistavaiks ja õigustavaiks ei saa seepärast pidada õigeks ega otstarbekohaseks, kõnelemata sellest, et tõendite ühte või teise kategooriasse liigitamisel etendab tähtsaimat osa uurija, prokuröri, advokaadi või kohtuniku subjektiivne vaatekoht. Mis ühele näib kuritegu paljastava tõendina, see teisele sellisena ei näi ning ta eitab seda, näiteks antud isiku tutvus kuriteo toimepannud isikuga, nende sagedane kohtumine enne ja eriti pärast kuriteo toimepanekut, võib-olla koguni veel tihedamad sidemed, sõprus. Ühel juhul võivad sellised faktid esineda teataval määral süüdistusmaterjalina, teisel juhul mitte. Ühel juhul võivad nad paljastada kuriteost osavõttu, teisel juhul — tõendada mitte-osavõttu, või isegi mitteteadlikkust ettevalmistatavast kuriteost. Viimane on eriti õige siis, kui kurjategija demonstreerib kõigile oma sidemeid inimestega, kes omavad head reputatsiooni, et kõrvaldada endalt igasugused kahtlustused kuritegelike sepitsuste ja kuriteo ettevalmistuse suhtes ning sel viisil end paremini ja kindlamini maskeerida.

Süüdistavaist ja õigustavaist tõendeist võiks kõnelda alles pärast seda, kui need tõendid on oma omadustelt kohtuliku uurimise tules proovitud, pärast seda, kui nende süüdistav või õigustav tähendus on protsessi lõpulejõudmisel selgunud. Kuid tõendite liigitusel on mõte mitte pärast seda, kui tõendid on praktiliselt rakendatud, vaid enne sellist rakendamist, selleks et, mõistes nende erisusi, neid paremini rakendada praktikas. Vastasel korral kaotavad seesugused teoreetilised analüüsid igasuguse praktilise tähtsuse [367].

Tõendite jaotamine algseiks (ehk vahetuiks) ja tuletatud (ehk

[367] Esitatud kaalutlusi arvestades ei saa nõustuda tõendite jaotusega süüdistavaiks ja õigustavaiks ning indiitsi käsitamisega süüdistava tõendina (vt. näiteks Строгович, Уголовный процесс, 1938, стр. 84). Indiitsid on kaudsed tõendid, milleks võivad olla nii süüalust süüdistavad kui ka teda õigustavad asjaolud.

vahendlikeks) tõendeiks on kõigiti otstarbekohane ning kõigiti õigustatud protsessi õige konstruktsiooni huvide seisukohalt. Kuid siingi peab hoiatama katsete eest taandada see tõendite jaotamine ühe liigi (ja nimelt algsete) kui paremate (vrd. inglise õiguse *a best evidence*) tõendite vastandamiseks teistele (ja nimelt tuletatuile) kui halvematele tõenditele. Ekslik on samuti arvamus, et tuletatud tõendite hindamisel tuleb kohtul või uurimisel kriitilisemalt suhtuda sel puhul toimuvasse vaimsesse protsessi [368]. Vaimne protsess jääb nii ühel kui ka teisel juhul analoogiliseks. Õigem on teooria nõue, et tuletatud tõendite, s. o. nende tõendite hindamisel, mis kohus saab, nagu mõnikord, kuigi mitte päris täpselt, väljendatakse, teiste käest, on vaja suuremat tähelepanu, ettevaatust ja süvenemist. Siin kehtib reegel, mida oleme kohustatud rakendama ja rakendamegi kaudsete tõendite puhul, ja nimelt — et nende tõendite usaldusväärsuse ja veenvuse määr on vastuproportsionaalne nende kaugusele tõendamise peaesemetest (*factum probandum*): mida s u u r e m on see vahemaa, seda v ä i k s e m on nende usaldusväärsus.

Kümnes koopia (koopia koopiast) võib olla vähem usaldusväärne kui teine koopia ja veel vähem usaldusväärne algupärandist enesest. Tunnistaja, kes mingist sündmusest on informeeritud kolmandate ja kümnendate isikute kaudu, eeldatakse olevat vähem usaldusväärne kui pealtnägija.

Inglise õiguses leidub selle tõendiliigi kohta rida huvitavaid ja praktiliselt kindlasti väärtuslikke juhendeid. Kuigi inglise õigus käsitab nn. tõendit «teiste käest» (*second hand evidence* ehk *hearsay evidence* — tõendamine kuuldu põhjal) usaldust mitteväärivа tõendina, lubab ta mõnel erandjuhul seda siiski kasutada [369]. Selle tuletatud ehk vahendlike tõendite usaldusväärsuse kategoorilise eitamisega ei saa muidugi nõustuda, kuna niihästi tunnistajate seletused «teiste käest» kui ka mittealgu-

[368] Vt. С л у ч е в с к и й, Учебник русского уголовного процесса, СПБ. 1892, ч. II, стр. 165.

[369] B e s t, The Principles of the Law of Evidence, London, 1875, ch. IV, lk. 630. Näiteks kaaluvail põhjustel kohtuistungile ilmumata jäänud tunnistajate poolt eeluurimisel antud seletuste avaldamine kohtus.

pärased kirjalikud dokumendid võivad olla küllaltki kaalukad kohtulikud tõendid. Vaatamata sellele ei saa reegli — tõendi veenvuse ja usaldusväärsuse määr on vastuproportsionaalne selle kaugusele tõendamise peaesemest — põhilises tähtsuses olla kahtlust. Selles reeglis formuleeritud nõue pöörduda esijoones algallikate poole on täiesti mõistlik ja seaduspärane. Igal juhul on vaja meeles pidada, et niinimetatud tuletatud tõend, mis on pärit mitte küllalt kindlast ja täpselt kindlaks tehtud allikast, ei või omada mingit kohtulikku, protsessuaalset tähtsust ja tuleb kõrvale heita. See on sügavalt põhimõtteline küsimus, mis on leidnud meie õiguses ammendava lahenduse, nimelt VNFSV KrPK §-s 285 (ja vastavais teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite paragrahvides), mis lausub: «Tunnistaja ülekuulamine algab ettepanekuga seletada kõik, mis ta isiklikult asja kohta teab, hoidudes nende andmete esitamisest, millede allikat ta ei saa nimetada.» Seadus ise hoiatab seega «teiste käest» saadud tõendite kui selliste eest, mis pole küllaldaselt põhjendatud, ja võtab kohtult võimaluse rajada oma otsust sellistele tõenditele.

Tõendeid võib seega klassifitseerida kahel alusel: 1) nende allika järgi ja 2) selle järgi, milline on nende suhe otsitava faktiga (*factum probandum*). Nagu eespool nägime, on tõendite jaotusel neil aluseil suur praktiline tähtsus nii uurimise kui ka kohtu töös.

Lõppeks tuleb eraldi peatuda tõendite süsteemi küsimusel. Protsessiõiguse teooria seda küsimust tavaliselt ei puuduta. Teatava riigi või ajajärgu tõendiõiguse tundmaõppimisel tuleb meil tegemist teha tõendite süsteemiga, mis ei kujuta endast lihtsat tõendite üksikute liikide kogumit, vaid sellist kogumit, kus tõendite liigid on seesmiselt seotud ja tuginevad nende kõigi jaoks ühistele põhimõtetele, nende kogumise, kasutamise ja hindamise ühtsele metodoloogiale. Küsimust ei saa käsitleda nii, et iga tõendiliik on suletud iseendasse ning ei ole teiste tõendiliikidega seoses ja et antud tõendite kasutamine ja nende tõendite hindamine ei ole allutatud kõigile tõendiliikidele ühistele ning kohustuslikele protsessuaalse metodoloogia seadustele.

Mitmesuguste tõendite-teooriate — formaalsete tõendite teooria, inglise teooria, sisemise veendumuse teooria — käsitlemisel oli meil võimalus jälgida ja tuvastada iga tõendi erilisi, antud ajajärgu kõigile tõendeile ühiseid jooni ning kindlaks määrata nende kõigi jaoks ühised põhimõtted, mis määravad nende protsessuaalse osa ja tähtsuse.

Nii oli formaalsete tõendite teoorias selliseks ühiseks põhimõtteks legaalsuse printsiip, mis oma formaal-loogiliste omadustega iseloomustas nii iga tõendit eraldi kui ka kõiki neid tõendeid kogumina. See tingiski võimaluse ja õiguse kõnelda formaalsete tõendite s ü s t e e m i s t.

Inglise tõendiõigusele on iseloomulikud uued põhimõtted, mis on loodud inglise kohtute pikaajaliste kogemustega niinimetatud *law of evidence*'i alusel. Siin on juhendavaks printsiibiks kohtunikkude sisemise veendumuse põhimõte, millele lisanduvad kohtupraktikaga väljatöötatud reeglid tõendite usaldusväärsuse ja lubatavuse ning ühtlasi tõendamise viiside kohta. See põhimõte annab inglise tõendiõigusele teatava omapära. See põhimõte liidab ja muudab antud objekti puutuvad reeglid terviklikuks tõenduslikuks süsteemiks.

Analoogiline on olukord ka teiste kapitalistlike maade kaasaegsete tõendiõiguslike reeglitega. Siin valitseb tõendite niinimetatud vaba hinnangu põhimõte, mis annab reeglitele ja printsiipidele, millele nad toetuvad, erilised tunnused, mis võimaldavad liita need reeglid samuti eriliseks tõenditesüsteemiks — kohtunike sisemise veendumuse ja südametunnistuse järgi toimuva niinimetatud vaba hinnangu süsteemiks.

Seega on igal ajajärgul ja mistahes maa igal ühiskondlik-poliitilisel korral, mis on loonud oma kohtuliku ja protsessuaalse süsteemi, ka oma tõenditesüsteem. Nõukogude protsessiõigus, mis on põhimõtteliselt erinev kapitalistlike maade protsessiõigusest, on loonud samuti oma t õ e n d i t e s ü s t e e m i. Nõukogude tõendiõiguse põhimõtteid käsitlesime juba eespool. Kogu paremiku, mis on loonud teiste rahvaste protsessiõigus ja mis on õigustatud teaduse poolt, on omandanud nõukogude protsessiõigus, töötades selle ümber vastavalt töö-

liste ja talupoegade sotsialistliku riigi uutele ajaloolistele nõuetele.

Nõukogulik tõenditesüsteem tugineb sotsialistliku õigusteadvusega ja tõeliselt teaduslikku marksistlik-leninliku metodoloogiaga varustatud kohtuniku sisemise veendumuse, nimelt sotsialistliku veendumuse põhimõttele.

Iga tõendiliik ja iga tõend eraldi on neis sotsialistliku kohtuõiguse põhimõtetes leidnud neile kõigile praktiliseks rakendamiseks ühise aluse ja ühise juhendava allika.

Nõukogude õiguse tõenditesüsteemi iseloomustab tema aluseks olevate põhimõtete sügavus, järjekindlus ja ühtsus. Need põhimõtted on kohtu- ja uurimisala töötajaile suunavaiks juhendeiks nende keerukas tõendite kogumise, kasutamise ja hindamise töös.

Neist põhimõtetest lähtudes tuleb uurida ka iga üksikut kohtulike tõendite liiki, mille ülesandeks on kohtuliku tõe tuvastamine, kriminaal- ja tsiviilasjade õige ja õiglase lahenduse kindlustamine.

§ 25. Tõendite üksikud liigid nõukogude õiguses.

Nõukogude kriminaalprotsess tunneb viit liiki tõendeid: tunnistajate ütlused, ekspertide arvamused, asitõendid, vaatluste protokollid ning muud kirjalikud dokumendid ja süüaluse isiklikud seletused (VNFSV KrPK § 58 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid). Nõukogude tsiviilprotsessi koodeksid mainivad kolme liiki tõendeid: tunnistajate ütlused, kirjalikud dokumendid ja ekspertide arvamused (VNFSV TsPK § 128, 140, 152 ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid). Käsitleme lühidalt tähtsamaid küsimusi, mis on seotud nende tõendite iga liigiga eraldi.

A. Süüaluse ja kostja seletused.

Uue aja kodanlik kriminaalprotsess lubab tõendina kohtualuse seletusi, kusjuures ühtedes riikides (Prantsusmaa, Saksa-

maa, Venemaa — revolutsioonieelne õigus) polnud need seletused millegagi piiratud, teistes riikides (Inglismaa kuni 1898. a., mil süüalune sai õiguse anda kohtule seletusi igas asjas) piirati neid vastusega kohtu küsimusele, kas kohtualune tunnistab end süüdlaseks (*guilty*) või süütuks (*non guilty*). Viimasel kitsendusel pole muidugi mingit mõistlikku alust. Seda motiveeriti inglise õiguse täiesti ekslikku viitega süüaluse seisundile protsessis, mis ei lubavat süüalust üle kuulata tunnistajana oma asjas. See motiiv on puhtformaalne ning täiesti kunstlik ja tuleb seetõttu kõrvale heita; seda tehtigi 1898. a. seaduses.

Süüaluse seisund kriminaalprotsessis kui ka kostja oma tsiviilprotsessis erineb teiste isikute seisundist, seda iseloomustab teatav omapära. Oleks seepärast ekslik mitte vahet teha nende ja tunnistajate või ekspertide seisundi vahel kohtus. Osutub küllaldaseks, kui meenutada, et süüalune ja kostja on isikud, kes on asjast rohkem kui keegi teine huvitatud. See ei jäta mõjustamata ka kohtu suhtumist nendesse, mis väljendub selles, et kohus on kohustatud nende seletusi hindama kriitilisemalt. Sellest hoolimata ei tule ega saa süüalust (kohtualust) ja kostjat käsitada protsessi mittetäisväärtuslike osalistena või veel enam — protsessi mittetäieõiguslike subjektidena.

Teisest küljest oleks ekslik omistada süüalusele või kohtualusele, õigemini — nende seletustele, suuremat tähtsust kui nad seda protsessi tavaliste osalistena pälvivad. Küllaltki kauges minevikus, protsessis niinimetatud seaduslike (formaalsete) tõendite teooria valitsemise ajal saavutas kohtu- või süüaluse ülestunnistuse tähtsuse ülehindamine sellise astme, et süüaluse poolt enese süüdlaseks tunnistamist loeti vääramatuks, kahtlematuks tõeks, kuigi see ülestunnistus oli temalt piinamisega välja pressitud; neil aegadel esines ülestunnistus peaaegu ainsa protsessuaalse tõendina ja seda peeti igal juhul kõige tõsisemaks tõendiks, «tõendite kuningannaks» (*regina probationum*).

Sellesse keskaegse protsessiõiguse põhiliselt ekslikku põhimõttesse viisid kodanliku õiguse liberaalsed professorid olulise kitsenduse: «tõendite kuningannaks» muutub süüaluse isiklik

ülestunnistus juhul, kui ta on saadud õiguspäraselt, vabatahtlikult ja on täielikus kooskõlas teiste tuvastatud asjaoludega [370].

Kui aga asjas tuvastatud teised asjaolud *tõendavad* vastutusele võetud isiku süüd, siis kaotab tema ülestunnistus tõendi tähtsuse ja muutub sellisena üleaaruseks. Selle tähtsus võib niisugusel korral seista vaid selles, et olla aluseks kohtualuse teatavate kõlblate omaduste hindamisel ja kohtu poolt määratava karistuse kergendamise või raskendamise küsimuse lahendamisel.

Küsimus omandab aga hoopis teistsuguse tähenduse, kui süüaluse või kohtualuse ülestunnistus esineb asjas *ainsa* tõendina.

Kuidas peab sellisel juhul suhtuma sellesse uurimine või kohus? Vastus sellele küsimusele on võimalik ainult süüaluse seletustesse rangelt kriitilise suhtumise alusel kohtu või uurija poolt. Üheks selle küsimuse õige otsustamise garantiiks on uurimis- ja kohtuorganite absoluutselt objektiivne suhtumine asjasse. Vastupidi — selle küsimuse õigel otsustamisel on peamiseks takistavaks teguriks kriitikata, eelarvamusega suhtumine süüalusesse ja oskamatus ära kasutada tõe kindlakstegemiseks kõiki uuritava sündmusega kaasnevaid asjaolusid, kui kaugeina nad uurimismenetluse esemest ka ei paistaks.

Uurimistöö praktika näitab, et seal, kus on pandud toime kuritegu, leidub peale kuriteo ohvri ja kurjategija alati rohkesti «tunnistajaid» — jälgi, mitmesuguseid asitõendeid, mis uurija küllaldase oskuse ja tähelepanu korral suudavad ka kõige segasemasse asjasse tuua teatava selguse.

Kuritegu saadavad alati kas nähtavad või nähtamatud «tunnistajad». Sageli oleneb uurija osavusest nende «tunnistajate» nähtavaletoomine, säilitamine ja kohtule esitamine. Millise määrani selgitatakse isegi salapärasusega ümbritsetud ja mõistatuslikena näivad kuriteod iga sellise sündmusega alati kaasnevate asjaolude varal, seda näitab doktor Vulfsoni tapmise asi Vrangeli saarel.

[370] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ, 1910, стр. 298; Розин, Уголовное судопроизводство, 1916, изд. 3-е, стр. 401.

See tapmine toimus kauges polaar-taliasunduses, teel, polaaröös, kus selle kuriteo tunnistajateks olid pidurdatud kelk ja mõned sõidukoerad. Tunnistajate puudumine ja süüaluste Startsevi ja Sementšuki kangekaelne salgamine ei takistanud siiski kuriteo avastamist ja tõe kindlakstegemist [371].

Iga protsessiosalise poolt kohtus antavad seletused tuleb hoolikalt kontrollida nende võrdlemise teel üksteisega (kui neid seletusi on mitu ja kui nad on eri laadi: süüaluse, tunnistajate seletused), võrdlemise teel ekspertide arvamusega (kui need asjast osa võtsid), asitõenditega jne. Süüaluse või kostja seletusi aga tuleb kontrollida erilise hoolikusega, arvestades nende huvitatust asja tulemusest ja nende kui süüaluse ja kostja eriseisundit protsessis. Nende isikute seletustesse ilma vajaliku kriitikata suhtumise korral võib kohus ühtedel juhtudel teha tõsiseid, mõnikord parandamatuid vigu süüaluste eneste suhtes, teistel juhtudel aga võivad kuriteo tõelised süüdlased jääda avastamata, isoleerimata ja karistamata.

Kohtuprotsesside ajalugu tunneb küllalt kõige mitmekesisematel motiividel süüaluse poolt sooritatud niinimetatud endarõõnamise juhtumeid. Ühel juhul tunnistab süüalune end kergemas kuriteos süüdi selleks, et varjata oma osavõttu raskemast kuriteost, teisel juhul teeb ta seda oma kaaslaste varjamiseks, kolmandal juhul — mingil muul kaalutlusel. On teada juhtumeid, kus täiesti süütud võtavad neile omistatavas kuriteos omaks seda, mida nad ei ole sooritanud, andes järele uurija manitsustele, mõnikord aga ka rasketele seadusnõuete rikkumistele uurimisorganite poolt, keda seadus kohustab tegutsema asja uurimisel objektiivselt ja heauskselt. On teada juhtumeid, kus end süüdi tunnistanud «kurjategijad» püsivad kangekaelselt oma ülestunnistuste juures isegi kuriteo sooritamise fakti enese puudumise korral [372].

[371] Vt. «Стенографический отчет по делу Семенчука и Старцева», изд. Главсевморпути, 1936. Asja arutati Vene NFSV Ülemkohtus 16.—23. mail 1936. a. Seda asja käsitleme allpool, kaudsete tõendite peatükis.

[372] Sellistena on tuntud Burns'ide (Inglismaa), Delacande'i (Prantsusmaa), Bratuscha (Austria) jt. asjad. Rida näiteid on esitatud M. M. Grodzinski monograafias «Обвиняемый», M., 1926; vt. samuti С. Викторский, Сознание подсудимого, «Юридические вопросы», 1891, т. VIII.

Seepärast taotlevadki kriminaalkohtupidamise reeglid eriti hoolikalt kindlaks määrata süüaluse seisundit nii eeluurimisel kui ka kohtus.

Nõukogude õigus, määrates kindlaks eeluurimismenetluse üldtingimused, tagab süüalusele täieliku võimaluse kõigi asjaolude igakülgseks selgitamiseks. Meie seadus nõuab, et eeluurimist toimetades peab uurija välja selgitama mitte ainult süüalust süüdistavad, vaid ka teda kaitsvad asjaolud ja neid uurima, samuti peab ta uurima kõiki asjaolusid, mis kas raskendavad või kergendavad süüaluse vastutuse määra ja iseloomu (VNFSV KrPK § 111). Seadus nõuab asja täielikku ja igakülgset uurimist, mitte lubades uurijal keelduda süüaluse (või kannatanu) taotlusel tunnistajate ja ekspertide ülekuulamisest või muude tõendite kogumisest, kui asjaoludel, mille kindlakstegemist taotletakse, võib asja suhtes olla tähtsust (VNFSV KrPK § 112).

VNFSV KrPK § 136 seab eriti tingimuseks, et uurimisel pole lubatud taotleda süüaluselt seletusi või süütunnistust vägivalla, ähvarduste või teiste selliste abinõudega. VNFSV KrPK § 137 nõuab, et mitme süüaluse korral kuulataks süüalused ühes ning samas asjas üle üksikult, et sel viisil vältida kokkurääkimise võimalust nende vahel.

Kaitstes eeluurimise kvaliteeti püstitavad Vene NFSV Kriminaalprotsessi koodeks ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksid nõude teatada süüalusele uurimise lõpetamisest ja esitada temale kogu uurimistoimik, et süüalune võiks uurimist ühtede või teiste materjalidega täiendada (VNFSV KrPK § 206).

Kõik need meie Kriminaalprotsessi koodeksi nõuded on suunatud ühele eesmärgile — kindlustada uurimise võimalik täielikkus, mitte asetada uurimist ja kohut mingil määral sõltuvusse süüaluse käitumisest. Süüalune võib üles tunnistada või mitte, anda õigeid või ebaõigeid seletusi, võtta uurimisest osa või mitte — sellest ei tohi mingil määral sõltuda ei uurimise käik ega selle tulemused.

Teisest küljest ka süüaluse aktiivne osavõtt uurimismenetlusest, kes avaldab sageli oma aktiivsust selleks, et uurimist õigelt teelt kõrvale viia, segada ja kaotada oma kuriteo jälgi, ei tohi mingil määral mõjustada asja uurimist ega uurijat, kes on kohustatud toimima vastavalt oma uurimisabinõude plaanile, silmas pidades asja igakülgse selgitamise ja kohtuliku tõe tuvastamise ülesannet.

Süüalust ei või seepärast kriminaalprotsessis käsitada tõe ainsa ja kõige usaldusväärsema allikana.

Seepärast ei saa õigeks pidada seesugust uurimise korraldust ja suunamist, mis näeb oma põhiülesannet selles, et saada süüaluselt tingimata «ülestunnistavaid» seletusi. Selline uurimise korraldus, kus süüaluse seletused osutuvad kogu uurimise peamisteks ja, veel halvem, ainsateks tugedeks, võib juhul, kui süüalune oma seletusi muudab või neist loobub, asetada kogu asja hädaohtu.

Uurimine võib kahtlemata ainult võita, kui tal õnnestub viia süüaluse seletused tavalise, lihtsa tõendi tasemele, mille kõrvaldamine asjast pole suuteline avaldama kuigi otsustavat mõju uurimisega tuvastatud peamiste faktide ja asjaolude seisukorrale ja püsivusele.

See nõue on, nagu meile näib, üks tähtsaimaid metodoloogilisi reegleid, mille range rakendamine kergendab väga palju uurimise ülesandeid, kiirendab uurimistoimingute arengut ja kindlustab uurimisele märksa suurema edu, kui see saaks olla selle reegli rakendamisest loobumise korral.

Seda reeglit ei tule aga käsitada abstraktselt, arvestamata antud kriminaalasja konkreetseid erisusi, eriti aga sellise kriminaalasja puhul, kus esineb mitu üksteisega kaasosalistena seotud süüalust. Sellistes asjades tuleb süüaluste seletustesse, eriti niisugustesse seletustesse suhtumise küsimus, milles nad paljastavad oma ühise kuriteo kaasosalisi, otsustada arvestades seda laadi asjade kogu omapära, nagu vandenõude, kuritegelike ühingute, eriti nõukogudevastaste, kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide ja rühmitiste asjad.

Sellistes protsessides on samuti tingimata tarvilik võimalikult hoolikas kõigi asjaolude kontroll, millega ühtlasi kontrollitakse ka süüaluste endi seletused. Seda laadi asjades aga omandavad süüaluste seletused paratamatult peamiste tõendite, tähtsaimate ja otsustavate tõendite iseloomu ning tähenduse. See on seletatav nende asjaolude endi erisustega, nende juriidilise olemuse iseärasustega.

Käsitledes nõukogudevastase trotskistliku tsentrumi asjas uurimise poolt selles asjas süüdistatavate trotskistlike vandeseltslaste vastu kogutud tõendeid, näitas süüdistaja oma süüdistuskõnes selle küsimuse puhul, et nende tõendite iseloomu määrab ära asja enese iseloom. Tõendid loob teatavasti kuritegu, see asjaolu aga kohustab uurimist lähtuma sellest materjalist, mis tegelikult on olemas, arvestades kõiki selle materjali iseloomustavaid omadusi.

Milliseid nõudeid tuleb vandenõuasjades esitada tõenditele üldse ja süüaluste seletustele kui tõenditele eriti?

Nõukogudevastase trotskistliku tsentrumi asjas toimunud protsessil ütles süüdistaja: «On võimatu nõuda, et vandenõu, riigipöörde asjadesse suhtuksime sellest seisukohast — andke meile protokollid, otsused, andke liikmeraamatud, andke oma liikmepiletite numbrid; on võimatu nõuda, et vandeseltslased teostaksid vandenõu, olles tõestanud oma kuritegeliku tegevuse notariaalses korras. Nõnda ei või riigivastase vandenõu asjades küsimust asetada ükski kainelt mõtlev inimene. Jah, meil on selles suhtes rida dokumente. Kui ka neid ei oleks, loeksime end ikkagi õigustatuks esitama süüdistust süüaluste ja tunnistajate ütluste ja seletuste ning, kui soovite, kaudsete süütõendite alusel . . . » Ja edasi: «Me peame edasi silmas süüaluste seletusi, millel juba iseenesest on ülisuur tõenduslik tähtsus. Protsessis, kus üheks tõendiks olid süüaluste eneste ütlused, ei piirdunud me sellega, et kohus kuulas ainult ära süüaluste seletused: me kontrollisime kõigi võimalike ja meile kättesaadavate abinõudega neid seletusi. Ma pean ütlema, et tegime seda siin

kogu objektiivse ausameelsusega ja kogu võimaliku hoolikusega» [373].

Vandenõu- ja teistes sellistes asjades tuleb seega süüaluse ütlustesse suhtumise küsimus asetada erilise ettevaatusega nii nende tõendina tunnustamise kui ka nende juures sellisena eitamise mõttes. Hoolimata selle küsimuse ettevaatlikust käsitlusest ei saa jätta tunnistamata selle tõendite liigi iseseisvat tähendust seda laadi asjades.

Neis asjades, samuti kui üldse asjades, kus on mitu süüalust, võib esineda niinimetatud rõõn, valetunnistus, mis on kas eksituse või tahtliku vale tulemus.

Rõõn on kardetavaim vahend süüaluse käes ja kardetavaim relv õigusemõistmise vastu. Ta on, nagu määratles seda prof. Vladimirov, «... sogane allikas — ammutada temast tuleb ettevaatlikult, ja ta usaldusväärsuse hindamine on keerukas» [374].

Kuid uurija käes, kes kasutab uurimisvahendeid tähelepanelikult ja osavasti, kaotab rõõn oma teravuse ja ohtlikkuse. Ma luban endale pöörduda selles küsimuses uuesti nõukogudevastase trotskistliku tsentrumi asjas toimunud protsessi materjalide poole.

«Selleks et teha kohtus vahet tõe ja vale vahel,» ütles oma süüdistuskõnes süüdistaja, «on küllalt muidugi kohtuniku vilumusest, ja iga kohtunik, iga prokurör ja kaitsja, kes on kaasa teinud kümned protsessid, teab, millal süüalune kõneleb tõtt ja millal ta ükskõik mis eesmärkidel eemaldub sellest tõest. Kuid oletame, et süüaluse seletused ei saa olla veenvaiks tõendeiks. Siis on vaja vastata mitmele küsimusele, nagu nõuab meilt kriminaalprotsessiteadus. Kui need seletused ei vasta tõelisusele, siis on tegemist sellega, mida teaduses nimetatakse rõõnaks. Kui see aga on rõõn, siis on vaja selgitada selle rõõna põhjused. Need põhjused on tõesti olemas. Selleks võib olla isiklik kasu, isiklik kaalutlus, soov kellelegi kätte tasuda jne. Kui nüüd sellelt seisukohalt suhtuda asjasse, mida siin lahendatakse, siis

[373] Вышинский, Судебные речи, М., Юриздат, 1938, стр. 442, 443.
[374] Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, СПБ., 1910, стр. 291.

peate teie oma nõupidamistoas analüüsima samuti neid seletusi, peate andma endale aru sellest, kuivõrd veenvad on süüaluste isiklikud ülestunnistused, te olete kohustatud seadma endale küsimuse ka kohtualuste või tunnistajate teatavate seletuste motiivide kohta. Antud asja olud, mida on kontrollitud siin kogu võimaliku hoolikusega, kinnitavad veenvalt seda, mida kõnelesid siin süüalused. Pole mingit alust oletada, et Pjatakov ei ole tsentrumi liige, et Radek pole olnud diplomaatilistel vastuvõttudel ega kõnelnud härra K-ga ja härra X-ga või mõne teise härraga, kuidas teda seal nimetada, et ta koos Buhhariniga ei pakkunud tema poole mitteametlikult sõitnud mingisugustele isikutele «munarooga vorstiga», et Sokolnikov ei vestelnud mingisuguse esindajaga, «viseerides mandaati Trotskile». Kõik see, mida nad kõnelesid oma tegevusest, on kontrollitud ekspertiisiga, eelülekuulamisega, ülestunnistuste ja seletustega ning kõige selle juures ei saa olla mingit kahtlust.

Ma arvan, et kõik need asjaolud lubavad väita, et kui meie käesolevas protsessis jääb midagi puudu, siis ei seisne see mitte selles, et süüalused on ütelnud siin kõik, mis nad on teinud, vaid et süüalused pole jutustanud ikkagi lõpuni kõike seda, mis nad on teinud, mis nad on korda saatnud Nõukogude riigi vastu.

Kuid meil, seltsimehed kohtunikud, on olemas niisugune näide ka möödunud protsessidest, ja ma palun teid seda silmas pidada ka nende viimaste sõnade lõplikul hindamisel, mis mõne tunni pärast teile ette kantakse. Ma tuletan teile meelde seda, kuidas, ütleme, ühinenud trotskistlik-zinovjevliku tsentrumi asjas mõned süüalused tõotasid vandega just siinsamas, neilsamadel pinkidel oma viimastes sõnades, ühed paludes, teised mitte paludes armu, et nad kõnelevad täit tõtt, et nad on ära ütelnud kõik, et neil ei ole hinge taha jäänud midagi töölisklassi vastu, meie rahva, meie maa vastu. Pärast aga, kui hakati ikka kaugemale ja kaugemale lahti harutama nende poolt toimepandud koletute kuritegude vastikuid sõlmi, avastasime igal sammul nende inimeste valet ja pettust, kes ühe jalaga juba hauas seisid.

Kui võiks juttu olla antud protsessi puudustest, siis näen ma seda puudust vaid ühes: ma olen veendunud, et süüalused ei ütelnud pooltki kogu sellest tõest, mis moodustab painajaliku jutustuse nende õudsetest kuritegudest meie maa vastu, meie suure kodumaa vastu!» [375]

Nii tuleb asetada süüaluse seletuste kui ühe kohtulike tõendite liigi hindamise küsimus.

Uurimine ja kohus peavad arvestama selliseid fakte, nagu teesklus, kavalus ja otsene pettus, mida süüalused enesekaitse eesmärgil kasutavad. Vastupidiselt inglise õigusele, mis ähvardab süüalust samuti nagu tunnistajat kohtus antud valetunnistuse eest vastutusele võtmisega kui vandemurdmise eest (Evidence Act, 1898), ei võrdsusta nõukogude õigus süüalust tunnistajaga ega ähvarda teda vale eest kohtus ja juurdlusel kriminaalkaristusega. Kuid nõukogude õigus käsitab süüaluse ütlusi kui tõendite eri liiki, nagu see otseselt järgneb VNFSV KrPK § 58 ja sellele analoogiliselt teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite paragrahvidest.

Selle «tõendiliigi» omapära nähtub ka veel sellest, et süüalune mitte ainult ei esita kohtule ja uurimisele tõendeid, vaid ka korrigeerib, täiendab või lükkab ümber teisi tõendeid. Sellest tuleneb rida õiguslikke tingimusi, rida protsessireegleid, mis reguleerivad süüaluse seisundit protsessis (näiteks õigus esitada kaebusi uurimistoimingute puhul, mis rikuvad seadust ja riivavad süüaluse huvisid, õigus tutvuda uurimistoimikuga, õigus täiendada uurimist, esitada tõendeid jne.) [376].

---

[375] Вышинский, Судебные речи, М., Юриздат, 1938, стр. 443, 444.

[376] Kõneldes süüalusest, ei tee me siin vahet tema ja kahtlustatava vahel. Tõendite allika seisukohalt ei erine nad teineteisest (vt. VNFSV KrPK § 101 ja 102). Kahtlustatava protsessuaalse seisundi küsimus on viimaseil aastail meie kirjanduses tekitanud vaidlusi. Vaevalt on õige ettepanek kõrvaldada protsessiõigusest täiesti kahtlustatava mõiste, nagu seda pooldab prof. Strogovitš (vt. Уголовный процесс, 1938, стр. 136). Kahtlustatav on see, kellele VNFSV KrPK § 100 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavais paragrahvides näidatud tingimustel langeb kahtlus. Sõna «kahtlustatav» asendamine sõnaga «tunnistaja» ei muuda muidugi sisuliselt midagi, nagu seda ekslikult arvab prof. Strogovitš. Et on lubamatu kodanikku ilma küllaldaste põhjusteta «kahtlustatavaks» lugeda — on hoopis teine küsimus. Kuid see pole enam seaduse ja õiguse, vaid taktitunde ja praktika küsimus.

Süüaluse varustamine protsessuaalsete õigustega on äärmiselt tähtis mitte üksnes süüaluse, vaid ka riigi enese ja õigusemõistmise huvide seisukohalt.

Süüaluse seisund protsessis mitte ainult selle objektina, vaid ka protsessuaalsete õiguste subjektina on tähtsamaid tingimusi, mis tagab süüaluse seletustele kohtuliku tõendi tähtsuse.

Analoogiline tähtsus omistatakse ka kostja või hageja seletustele kohtus. Nende seletuste tõenditena hindamiseks ei püstita nõukogude õigus kohtule mingeid kohustuslikke eeskirju. Poolte poolt kohtus tehtud õigeksvõtvaid avaldusi hindab meie kohus sisemise veendumuse põhjal ja need ei oma mingit seaduses ette kindlaks määratud jõudu. Kui näiteks kostja võtab tema vastu esitatud hagi õigeks, ei ole kohus kohustatud tegema otsust, mis vastaks sellele õigeksvõtule. Lähtudes kohustusest selgitada protsessijate tõelikke vahekordi, nagu see on ette nähtud VNFSV TsPK §-s 5 ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavais paragrahvides, võib kohus kostja avaldust oma otsuse aluseks mitte võtta ja teha teistsuguse otsuse, kui see oleks tulenenud kostja poolt tehtud avaldusest.

Liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksid ei tunne sätet, mis oleks analoogiline VNFSV KrPK §-ga 282 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavais paragrahvides ettenähtud sättega, mis õigustab kohut juhul, kui kohtualune on temale esitatud süüdistuse tunnistanud õigeks, mitte toimetama kohtulikku uurimist ja asuma poolte vaidluste ärakuulamisele. Sellele vaatamata on tsiviilkohus kostja poolt hagi õigeksvõtmise korral samuti õigustatud siirduma otse poolte vaidluste ärakuulamisele.

On samuti selge, et kohus võib kostja õigeksvõtva avalduse kas täielikult või osaliselt vastu võtta või tagasi lükata, piirates või avardades vastavalt kohtuliku uurimise raame. Nõukogude tsiviilprotsessiõigus asub seega seisukohal, mis on vastupidine näiteks prantsuse tsiviilõigusele, mis tugineb niinimetatud õigeksvõtu jagamatuse teooriale, mille järgi õigeksvõtt kas võetakse täielikult otsuse aluseks või lükatakse täielikult tagasi.

B. Tunnistajate ütlused.

Tunnistajate ütlused on vanimaid ja levinumaid kohtulike tõendite liike. Pole ühtki tõenditesüsteemi, mis ei annaks tunnistajate ütlustele enam-vähem püsivat kohta kõigi teiste tõendiliikide hulgas. See on ka täiesti arusaadav, sest sündmuse vahetu pealtnägija elav sõna, kes rahulikult ja erapooletult jutustab uurijale ja kohtule sündmusega seotud asjaoludest, kurjategijast, kuriteo olustikust jne., evib kohtuotsuse suhtes tohutut tähtsust.

Tunnistajate ütlused on tähtsaimaks vahendiks toimunud kuriteo saladuse avastamisel, tunnistaja on tähtsaimaks allikaks kohtuniku sisemise veendumuse kujunemisel, mis on kogu kaasaegse kohtupidamise aluseks.

Uurimisel ja kohtu ees tunnistuse andmine on iga inimese ja kodaniku tähtsaim riiklik ja ühiskondlik kohustus, mis ise sageli on seotud suurte raskuste ja ohtudega.

Nõnda käsitab tunnistaja kohustusi seadus, mis ei jälita mitte üksnes neid, kes suhtuvad sellesse tunnistaja kohustuse täitmisse ebaausalt (valetunnistus), vaid ka neid, kes mõningail motiividel uurimisele ja kohtusse ilmumisest või uurimisorganeile või kohtule seletuse andmisest keelduvad [377].

Seesuguse suhtumise aluseks tunnistajate ütlustesse kaasaegses seadusandluses ja kohtupraktikas kuni viimase ajani (XIX sajandi lõpuni, XX sajandi alguseni) oli veendumus ühest küljest tunnistajate ütluste eksimatuses, nende muljete suurimas objektiivsuses ja usaldusväärsuses, ning teisest küljest — ka tunnistajate poolt nende muljete uurimisele ja kohtule edasiandmise õigsuses.

Seepärast vastastaski vana õigus tunnistaja, kes annab seletusi oma i s i k l i k e tajumuste põhjal, tunnistajale, kes annab seletusi kuuldu põhjal — reegel, mille oma loogilise piirini on viinud inglise tõenduslik süsteem, mis otsustavalt hülgab niinimetatud *hearsay* [378].

[377] Vt. VNFSV KrPK § 60 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavaid paragrahve.

[378] Vt. III peatükk.

Vene revolutsioonieelne õigus vältis seda äärmust sellega, et lubas teatavates piirides tunnistuse andmist ka kuuldu põhjal. Seesugusteks piirideks on kuuldu põhjal antud seletuste algallika kontrollimise võimalikkus [379].

Kehtiv nõukogude õigus järgib analoogilist reeglit: tunnistaja seletuse aluseks peab olema see, mis tunnistaja *isiklikult* asja kohta teab. Kuid pole ka välja suletud andmete esitamine, mis temale isiklikult pole teada; sel juhul peab ta nimetama nende andmete allika [380].

Tunnistajate ütluste autoriteetsus eeldab tunnistajate heausksust ja võimet õigesti tajuda ja tajutavaid muljeid edasi anda. Eeldatakse, et tunnistajal on selleks olemas kõik vajalikud füüsilised ja psüühilised omadused: normaalselt arenenud meeleorganid, normaalne psüühika ja normaalne vaimne areng.

Inimesed, kellel need omadused puuduvad, ei saa olla tunnistajateks. Vene NFSV Kriminaalprotsessi koodeks ütleb sel puhul selgesõnaliselt: «Tunnistajatena ei või välja kutsuda ega üle kuulata: ... 2) isikuid, kes kehaliste ja vaimsete puuduste tõttu ei ole võimelised õigesti tajuma asja suhtes tähtsust omavaid nähtusi ega nende kohta andma õigeid seletusi» (§ 61) [381].

---

[379] Kriminaalkohtupidamise seadustiku § 718 lausus: «Tunnistaja ülekuulamine algab ettepanekuga seletada kõik, mis ta asja kohta teab, mitte segades sellesse kõrvalisi asjaolusid ega korrates teadmata kellelt tulevaid kuuldusi.»

[380] Vt. VNFSV KrPK § 285 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavaid paragrahve. Prof. Poljanski ja prof. Ljublinski kommentaarides Vene NFSV KrPK juurde tõlgendatakse § 285 laiemalt, kui seda lubab seaduse mõte. Ei saa nõustuda kommentaaridega, et seletuse andmisel kuuldu põhjal võidakse allikana viidata ... selliseks allikaks oleva isiku välimusele, ilma tema perekonna- või eesnime nimetamata. Nii üldisel kujul on seesugune järeldus ekslik. Säärase isiku perekonna- või eesnimi võib näitamata jääda ainult juhul, kui tema «välimuse» kirjeldusest selgub uurijale ja kohtule, missugusest isikust on jutt, ja järelikult võidakse viimast uurimis- või kohtuorganite poolt üle kuulata. Vastasel korral on kuuldu põhjal tunnistaja piirdumine palja viitega vastava isiku «välimusele» lubamatu.

[381] Vene revolutsioonieelne protsessiõigus ei lubanud tunnistajatena esineda nõdra- ja hullumeelseid, lubas aga tunnistajatena esineda nõrgamõistuslikke, kuid mitte vande all. Tunnistuse andmisele lubati ka joobnud isikud, kui nad olid võimelised vastama esitatavaile küsimustele (Kriminaalkohtupidamise seadustiku § 704, 706 jt.).

Austria kriminaalkohtupidamise seadustik kõrvaldas tunnistuse and-

Vaatamata tunnistuse andmise võimelisteks loetavate isikute ringi mitmesugustele piiramistele (peale ülalmainitute jäetakse mitmes riigis tunnistajate hulgast välja: vaimulikud — faktide suhtes, mis on neile teatavaks saanud pihtimisel; advokaadid — faktide suhtes, mis on neile usaldatud nende klientide poolt; mitmesugused ametiisikud jm.), on tunnistajate ütlused kõige sagedamini esinevaks tõendiliigiks.

On seega ka loomulik, et tõendiõiguse teoorias kuulub tunnistajate ütluste probleemile esmajärguline koht.

Põhiliseks küsimuseks siin on küsimus tunnistajate ütluste usaldusväärsuse määrast ja samuti abinõudest võimalike kohtulike eksituste vältimiseks, mis võivad tingitud olla tunnistajate tajumise ja nende muljete kohtule edasiandmise ekslikkusest.

Mitmete kriminalistide (William, Stern, Gross, Liszt, Borst, Lipman, Binet, Venemaal — Jelistratov, Zavadski jt.) poolt teostatud rida tähelepanekuid tunnistajate ütluste suhtes andis põhjust vaielda isegi heausksete ja normaalselt arenenud inimeste tunnistuste absoluutse ja tingimusteta usaldusväärsuse vastu.

Tunnistajate ütlused, nagu kogemused ja eksperimentaalsed uurimused on näidanud, kannatavad sageli suurte vasturääkivuste all, mis tulenevad teatava nähtuse äärmiselt erineva kvaliteediga tajumisest tunnistajate poolt. Ühest küljest nähtuste õige ja täpse tajumise võime, teisest küljest tajutu mälus ja teadvuses säilitamise kestus, lõppeks oma muljete esitamise või edasiandmise objektiivsus — need ongi asjaolud, mis tingivad tunnistaja ütluste sisu, nende iseloomu ja õigsuse astme. Tunnistaja isiklik ausameelsus, tõearmastus, vastutustunne uurimisel ja kohtus avaldatu eest ei etenda siin alati mitte ainsat ja

---

misest isikud, kes pole võimelised tunnistama tõtt nende «kehalise või vaimse seisukorra» tõttu (§ 151, p. 3); Saksa kriminaalkohtupidamise seadustiku (StPO) järgi oli võimalik tunnistajatena üle kuulata ka vaimuhaigeid (StPO § 56, Löwe und Rosenberg'i väljaanne, Berlin — Leipzig, 1927). Prantsuse *Code d'instruction criminelle* kõrvaldab tunnistuse andmisest suure ringi inimesi, peamiselt kes on süüalusega sugulasvahekorras. Alla 15-aastasi lapsi võidakse üle kuulata, kuid vandeta, «avalduse» kujul (*par forme de déclaration*) (§ 79).

kaugeltki mitte otsustavat osa. Sageli satuvad ka kõige tõearmastavamad ja ausameelsemad tunnistajad tõelisusega vastuollu ja eksivad rängasti seetõttu, et nad halvasti või koguni lihtsalt ekslikult tajuvad fakte, mille tunnistajad nad on olnud. Määratu suurt osa etendab siin tähelepanelikkus ja mälu.

«Meie tajumuste ja aistingute kvaliteet,» loeme Sternilt, «oleneb tervest reast momentidest, mille mõju apertseptsiooni õigsusele, täpsusele ja usaldusväärsusele võib arvestada ainult teadus. Uurides nägemis- või kuulmisvõime teravust ja tugevust, haistmis-, maitsmis- ja kompimismeele tundlikkust, võimet eristada värve, lokaliseerida heli, määrata kaugust ja aega, lõppeks selgitades, milline on ühel ja samal ajal tajutava sfäär, — määrab teadus kõige selle suhtes kindlaks piirid, näitab ära normid ja individuaalsed erisused; ta registreerib meelepetted ja otsustusvead, mis valitsevad meie psüühika mitmesugustel aladel ja põimuvad tõelisusele täpselt vastavate tajumustega. Selle kõrval peab teadus selgitama, kuivõrd me oleme võimelised säilitama, taastama ja uuesti ära tundma muljeid, mis on teatava rühma esemeist saadud; ta võib näidata, et mälestus mõningaist nähtustest ei pälvi üldse usaldust, kui me ainult ei taju neid teadliku kavatsusega pidada nad meeles, ja et, vastupidi, teatavatele muljetele on omane tendents — elustuda automaatselt meie mälus» [382].

Sterni, Liszti jt. tööd rajasid koguni uue suuna psühholoogias — tunnistajate ütluste psühholoogia, kuhu õigete ja loomulike reeglite kõrval tunnistajate ütluste olemuse ja nende mitmesuguseist materiaalseist faktoreist olenevuse kohta kuhjus aja jooksul hulk igasugust seda teadusharu diskrediteerivat *quasi*-teaduslikku rämpsu [383].

---

[382] Штерн, Изучение свидетельских показаний, «Проблемы психологии», Сборник под ред. Гольдовского, 1909, стр. 43—44.

[383] Sellisteks ebateaduslikeks teesideks tuleb pidada näiteks Sterni väidet, et naisisikute ütlused on meesisikute ütlustest vähem usaldusväärsed, ja Grossi väidet, et 7—9-aastased lapsed on mitmes suhtes parimad tunnistajad. Ebaõige on Sterni põhitees vajaduse kohta rakendada kohtulikus menetluses «psühholoogilist ekspertiisi» kui regulaarset protsessuaalset meetodit tunnistajate ütluste kvaliteedi kindlaksmääramiseks. Vt. H. Gross. Kriminalpsychologie, Klaussmann, Zeugenprüfungen, Varen-

Selle suuna suurimaks veaks oli tendents õõnestada tunnistajate ütluste tähtsust, mis ei väärivat usaldust, ja asendada elavad tunnistajad kohtuprotsessis «mittevaletavate» tunnistajatega asitõendite näol, mis olevat ainuusaldusväärsed tõendid.

Seda laadi tendentsid on väga sobivad kodanlikule klassikohtule, eriti ajajärkudel, mil teravneb proletariaadi vastupanu ja tugevnevad ekspluataatorite katsed maha suruda proletariaadi vabadusliikumist, peatumata ühegi julmuse ees.

Neil ajajärkudel on elavad tunnistajad — inimesed, töötajad — kodanlusele palju ebamugavamad kui tunnistajad-esemed, asitõendid, mis võimaldavad mistahes falsifikatsioone ja võltsinguid. Seesuguse «mittevaletavate» tunnistajate jultunud võltsingu näiteks oli 44 rahvasaadiku-kommunisti protsess Pariisis. Sel protsessil figureeris süüdistuse peamise «tunnistajana» rahvasaadikute moonutatud, võltsitud kiri ekspeaminister Daladier'le. Kodanlikule kohtupidamisele on sellised «tunnistajad» palju vastuvõetavamad ja käepärasemad kui elavad tunnistajad, kes võivad osutuda ekspluataatorite valekohtumõistmise ähvardavaiks paljastajaiks. Toetumine seejuures tõendite hindamise «teaduslikele» meetoditele on ainult nende härraste tõeliste eesmärkide ja taotluste vilets, kuigi säärastel juhtudel alati praktiseeritav maskeering. Tunnistaja kui intellektuaalselt kõrgesti arenenud elav inimene, kes mõistab hästi oma osa ja kohust oma ühiskonna ja riigi ees, — see on ainuusaldatav tugi tõeliselt objektiivsele ja teaduslikult organiseeritud kohtulikule uurimisele.

Kohtunik, olles elavas kokkupuutes tunnistajatega, oma isamaa ausate patrioodidega, on suuteline kindlamini ja õigemini kui ükskõik millistel muudel tingimustel rakendama uurimiseks

---

donck, La psychologie de témoignage, 1914, Альтавилла, Судебная психология, Albert Hellwig, Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen, 1927. Revolutsioonieelsel Venemaal kaitses sama vaatekohta kõige energilisemalt prof. Vladimirov. Vt. tema «Учение об уголовных доказательствах», стр. 339, «Психологическое исследование в уголовном суде», М., 1912; Журнал психологии, педологии и психотехники, серия А, т. I, вып. II. Moonutustega mindi siin niikaugele, et propageeriti selle ajakirja veergudel vajadust allutada psühholoogilisele ekspertiisile mitte ainult tunnistajad, vaid ka kohtunikud!

tõeliselt teaduslikke meetodeid, leidma kriminaalasja keerukas olustikus tõe ja tegema otsuse, mis sellele tõele vastab.

Endastmõistetavalt peab kohtunik tunnistajate ütlusi nagu iga teistki tõendit kriitiliselt hindama. Seesuguseks kriitiliseks hindamiseks peab kohtunik olema varustatud kaasaegsete teadmistega nii psühholoogia, füsioloogia, filosoofia kui ka õiguse ja kriminalistika alal. Vallates kaasaegset õigus-, kohtuteadust ja marksistlikku dialektilist meetodit, on kohtunik suuteline hindama tunnistajate ütlusi õigesti ja vältima vigu, mille vastu psühholoogid ja kohtupedoloogid soovitavad teadlikult kõlbmatuid vahendeid.

Tunnistajate ütluse väärtuse küsimuse otsustamisel määrab kohtunik kindlaks tunnistajate ütluste objektiivse usaldusväärsuse astme, mis omakorda on seotud nii tunnistajate ütluste kui ka tunnistaja enese õigsuse või valelikkuse küsimusega.

Neile küsimustele on võimalik vastust leida tunnistaja ütluste võrdlemise teel sellega, mis on asjas tuvastatud teiste tõendite abil, ja arvestades seejuures seesuguseid objektiivseid näitajaid, nagu aeg, mis on sündmuse momèndist möödunud, tunnistaja kaugus objektist, mille kohta ta seletusi annab, tunnistaja elamused, tunnistaja isiklikud füüsilised omadused (kurtus, halb nägemine või ümberpöördult — terav nägemine ja kuulmine jms.).

Nõukogude protsessiõigus näeb ette juhtumid, kus need tunnistaja omadused võivad tekitada kahtlust. Sellistel juhtudel lubab seadus allutada tunnistajat vastavale ekspertiisile (VNFSV KrPK § 61, märkus). Ekspertiisi määramise küsimus võidakse üles tõsta nii kohtu kui ka poolte algatusel.

Nõukogude protsessiõiguse erisuseks on mistahes kitsenduste puudumine tunnistajate väljakutsumisel ja ülekuulamisel: peale nende isikute, kes oma kehaliste või vaimsete puuduste tõttu pole võimelised olema tunnistajateks, ei luba nõukogude Kriminaalprotsessi koodeks tunnistajana välja kutsuda ainult süüaluse kaitsjat asjas, milles ta esineb kaitsjana.

Tunnistaja seisundit reguleerivatele kriminaalprotsessi reeglitele on lähedased ka tsiviilprotsessi reeglid.

Viimaste reeglite omapära võrreldes kriminaalprotsessi eeskirjadega seisneb selles, et nendes on ette nähtud võimalus taandada poole poolt tähendatud isik tunnistuse andmiselt juhul, kui vastaspool avaldab, et tunnistaja on huvitatud asja lõpplahendusest, või kui tunnistajate ja poole vahel on erilised suhted [384].

Peale selle on kriminaalprotsessi korrast erinevalt võimalik tsiviilasjas tunnistajat üle kuulata mitte selle kohtu poolt, kes asja arutab, vaid tunnistaja elukoha kohtu poolt (kui tunnistaja alaline elukoht on väljaspool linna, kus toimub asja arutamine) [385].

Nii esimene kui ka teine reegel kutsub esile tõsiseid vastuväiteid. Eriti kehtib see esimese reegli suhtes. Meile näib, et oleks õigem mitte vabastada tunnistajat kohustusest anda kohtule seletusi, kuigi vastaspool sellele vastu vaidleks, vaid ta üle kuulata, tema seletuste hindamine aga, nagu kõigil muil juhtudel, jätta kohtu hooleks. VNFSV TsPK § 130 ettenähtud reegli kohaldamisel pole välja suletud kohtueksimuste oht, mida saaks kõrvaldada antud asjaolu kontrollimisega «vaieldava» tunnistaja ülekuulamise teel.

Vaieldav on ka teine reegel, mis õieti öelda seadustab meie protsessi poolt hüljatud kirjaliku menetluse põhimõtte. Selle sättega rikutakse menetluse suulisuse ja vahendituse printsiipe, mis on õigusemõistmise õige teostamise tähtsaimaid tagatisi.

Meie protsessikoodeksite läbivaatamisel oleks meie arvates tarvilik revideerida ka Tsiviilprotsessi koodeksis tunnistajate ütluste peatükki, kõrvaldades sellest sätted, mis on nõukogude protsessiõiguse põhiprintsiipidega vastuolus.

C. Ekspertiis.

Ekspertiisi kui tõendite liigi olemuse küsimus on kodanlikus kirjanduses vaieldav. Vaidlus keerleb seal peamiselt järgmiste seisukohtade ümber.

[384] Vt. VNFSV TsPK § 130 ja teiste liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksite vastavaid paragrahve.

[385] Vt. VNFSV TsPK § 139.

1. Eksperdi erinevus kohtunikust — ekspert kui «teaduslik kohtunik»; eksperdi seisukoht on otsus eriküsimuste kohta [386]; vastupidine väide — eksperdi arvamus on ainult *propositio major;* «kohtuniku spetsiaalne funktsioon — lõppjärelduse tegemine on ainuüksi kohtuniku asi» [387].

Selles osas tuleb vaidlus otsustada arvamuse kasuks, et ekspert ei ole kohtunik ja et tal ei ole viimasega juriidiliselt mingit analoogiat.

Eksperdi kohtunikuks tunnistamise vastu kõneleb terve rida kaalutlusi, millest peamised seisnevad selles, et seesugune käsitus on vastuolus protsessuaalse põhiprintsiibiga — kohtuniku sisemise veendumuse vabadusega. Kui eksperti lugeda kohtunikuks, kuigi ainult antud, tema kui eriteadlase kompetentsi kuuluvas küsimuses, siis kaotaks kohtunik oma iseseisvuse. Niisugusel korral ei saa juttu olla ka otsustamisest sisemise veendumuse põhjal; otsuse dikteerib juba teistsugune alus — formaalne tunnus.

Peale selle tähendaks seesugune olukord vastuolu ühe, olgugi tähtsaima küsimuse ja kogu asja otsustamise vahel. Kuidas saaks sellisel juhul kõnelda sellest, et kohus otsustab asja «kõigi asjaolude kogumi» põhjal? Just vastupidi — heites kõrvale «eksperdi kui kohtuniku» teesi, me tugevdame kohtu kui *domini litis*'e seisundit, ei seo teda formaalsete tõenditega ja võimaldame temal hinnata ekspertide arvamust vabalt nagu iga asjas esinevat tõendit [388].

Esimese seisukoha pooldajate positsiooni kõikuvus ei avaldu mitte ainult selle seisukoha olemuse põhjendamatuses, vaid ka veel selles, et selle vaate pooldajad eristavad eksperte, kes raja-

---

386 Владимиров, Учение о судебных доказательствах, стр. 197.

387 Glaser, Handbuch des Strafprozesses, Leipzig, 1883, Bd. I, lk. 676.

388 «Asjatundjate tunnistusel ja arvamusel on kohtuotsuse suhtes samasugune tähtsus kui muudel uurimismaterjalidel: asjatundja kutsutakse kohtusse asja olude selgitamiseks» (*er ist Auskunftsperson*). (Glaser, Handbuch des Strafprozesses, Bd. I, 680.) Vt. ka Глазер, Руководство по уголовному процессу, пер. Лихачева, СПБ, 1886. Vastuväidete kohta prof. Vladimirovi teooriale vt. Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, 1899, т. II, стр. 312; Розин, Уголовное судопроизводство, 1916, изд. 3-е, стр. 433—435; Строгович, Уголовный процесс, 1938, стр. 96

vad oma arvamuse teaduse andmetele ja keda nad ka võrdsustavad kohtunikkudega, ekspertidest, kes rajavad oma arvamuse mõnes käsitöös või kunstis omandatud vilumusele ja keda nad kohtunikkudega ei võrdsusta, nimetades neid «informeerivaiks tunnistajaiks» (V l a d i m i r o v).

Seesugune jaotus on täiesti kunstlik ja ebaõige. Eksperdid on asjatundjad, kes omavad eriteadmisi teaduse, kunsti või käsitöö alal.

Nõukogude protsessiõigus ühendab need isikud täiesti õigesti ühte kategooriasse, tegemata nende vahel vahet nende spetsialisatsiooni iseloomu järgi[389].

2. Eksperdi erinevus tunnistajast — ekspert on sama mis tunnistaja, kuid usaldusväärsem (Stephen, vene kirjanduses — Savrov, Baršev). Vastupidine ja ainuõige arvamus — ekspert ei ole tunnistaja, sest ta ei anna edasi seda, mida ta nägi või kuulis isiklikult, s. o. ta ei anna faktide kohta tunnistust, nagu teeb seda tunnistaja, vaid annab faktide analüüsi, selgitab fakte oma teadusharu ja oma erioskuse seisukohalt. Tunnistaja ei pea esitama oma arvamusi sündmuse või süüaluste kohta; ta peab kõnelema faktidest, konstateerides nende olemasolu või mitteolemasolu. Ekspert, vastupidi, ei pea kirjeldama fakte ja seda, kuidas need toimusid, vaid peab neid seletama, seletama nende faktide tekkimise, esitama nende faktide kohta oma arvamuse. Kui ekspert oli faktide pealtnägijaks, milliseid ta peab hindama, siis lakkab ta olemast ekspert ja muutub t u n n i s t a j a k s.

Asjaolud tekitavad tunnistajad ja seepärast ei sõltu ka nende kutsumine kohtusse või eeluurimisele kohtu, uurija või poolte valikust ja vabast tahtest. Ekspert, vastupidi, kutsutakse välja valiku järgi, sõltumata tema suhtest käsitletava kohtuasjaga. Veel enam — eeldatakse, et eksperdil ei ole antud asjaga mingit suhet; tunnistajaks aga võib olla ainult isik, kellel on mingi suhe asjaoludega, mis on seotud antud asjaga.

Ekspert on asendatav, tunnistaja aga asendamatu. Eksperdi ja tunnistaja ühes isikus olemise korral on seepärast tunnistaja-

[389] Vt. VNFSV KrPK § 63, VNFSV TsPK § 152 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi ja tsiviilprotsessi koodeksite vastavaid paragrahve.

kohustustel esikoht; seesugune isik ei esine mitte eksperdina, vaid tunnistajana, ja eksperdina kutsutakse välja teine isik[390].

Seega vaidlusalune küsimus ekspertiisi kui tõendiliigi olemuse kohta tuleb lahendada selles mõttes, et eksperte ei saa samastada tunnistajatega. Ekspertiis on eriline, iseseisev tõendiliik.

Sel asjaolul on äärmiselt suur tähtsus eksperdi õigusliku seisundi suhtes nii kohtus kui ka eeluurimisel.

Eksperdi-ülesande täitmine on riiklik kohustus. Seepärast on eeluurimisele või kohtusse eksperdina väljakutsutud isik kohustatud ilmuma ja võtma osa protsessist, andes vastavail juhtudel arvamuse ekspertiisiks esitatud küsimuste kohta[391].

Ekspert on, toetudes oma eriteadmistele, kohustatud vastama temale esitatud küsimustele kirjalikult, vastavalt temal leiduvaile kõigile teaduslikele vahendeile ja täielikus kooskõlas teaduse nõuete ja andmetega või oma kogemustega[392].

Ekspert on õigustatud tutvuma kõigi asjasse puutuvate materjalidega, millega tutvumine on arvamuse andmiseks vajalik. Eksperdile eeluurimisel tutvumiseks antavate materjalide kogumi määrab prokurör[393].

Ekspert viibib kohtusaalis kogu protsessi kestel ja võib kohtuliku uurimise käigus esitada kohtualusele või tunnistajaile küsimusi, millele vastamine on vajalik arvamuse andmiseks. See seisukoht, kuigi seda ei saa kinnitada otsese viitega VNFSV

---

390 Vt. Poljanski ja Ljublinski kommentaare VNFSV KrPK § 48 juurde, kus esitatakse viiteid Vene NFSV Ülemkohtu kassatsioonipraktikale selles küsimuses. Õige on Bonnier' märkus, et tunnistaja on protsessis juhuslik isik ja seetõttu asendamatu: «*Les témoins sont limités par la force des choses et ne peuvent être supplées; les experts sont choisis après coup pour remplir des fonctions, dans lequelles ils servent d'instrument au juge, instrument qu'il est loisible de remplacer*» («Traité», lk. 61) (tunnistajate valik on asjaolude sunnil piiratud; neid ei saa asendada; eksperdid aga valitakse hiljem (*après coup*), et aidata kohtul täita osa, milles neid saab asendada).

391 Vt. VNFSV KrPK § 64. Mitte nii kindlakujuliselt ei väljenda seda VNFSV TsPK § 152; ei tule aga kahelda, et iga kodanik on kohustatud täitma kohtu korraldust tema määramise kohta eksperdiks, ähvardusel vastutada selle korralduse täitmata jätmise eest.

392 Vt. VNFSV KrPK § 170.

393 Vt. VNFSV KrPK § 171, märkus.

KrPK paragrahvile, on täiesti vaieldamatu, lähtudes ekspertiisi kui tõendiliigi aluseks olevaist põhimõtetest.

Esineb sageli, et mõne asjaolu, millel on ekspertide arvamusele oluline tähtsus, selgitamine on võimalik süüalusele või tunnistajaile küsimuste esitamise teel. Eriti kehtib see kohtumeditsiiniliste, tehniliste ja muude selliste ekspertiiside suhtes, kus inimeste teod ja nende poolt oma teguviisi kohta antud seletused ei oma mitte vähest tähtsust.

Nii pidi tuntud Metro-Vickersi protsessis 1931. a. (Inglise luure poolt mõnedes NSV Liidu elektrijaamades organiseeritud kahjurluse kohta) tehniline ekspert temale esitatud küsimustele vastuse andmiseks küsitlema eelnevalt kohtualuseid teda huvitavate asjaolude üle, millest informeeritus oli ekspertiisile orienteerumiseks vajalik [394].

Eksperdil on protsessis seega poole õigused, kuigi teda ennast kuulavad üle kohus ja pooled, kusjuures ülekuulamine toimub tunnistajate ülekuulamiseks ettenähtud reeglite järgi.

Ekspertide arvamus ei ole kohtule siduv, kuid ekspertiisiga mittenõustumist peab kohus otsuses või erilises määruses üksikasjaliselt põhjendama [395].

Ekspertiisi määramine ei ole üldreeglina kohustuslik. Nõukogude õiguse järgi on kohustuslik ainult arstlik ekspertiis surmapõhjuste ja kehavigastuste iseloomu kindlakstegemiseks, samuti ka süüaluse või tunnistaja vaimse seisundi kindlaksmääramiseks, kui kohtul või uurijal tekib selle kohta kahtlus. Asjatundjate olemasolu kohtu koosseisus ei vabasta kohut vajadusest määrata vastavail juhtudel ekspertiisi. Erandiks on tsiviilasjad; siin annab vastaval erialal kompetentsete isikute kuulumine kohtu koosseisu kohtule õiguse otsustada eriküsimust ka ilma eksperte määramata [396].

---

[394] Vt. «Дело о вредительстве на электрических станциях в СССР. Стенографический отчет», ОГИЗ, М., 1933.

[395] Vt. VNFSV KrPK § 298. VNFSV TsPK ei anna ka selle juhu kohta mingeid juhiseid, kuid on vaieldamatu, et ka tsiviilasjades ei ole ekspertide arvamus kohtule siduv. Vastuvaidlematu on samuti, et tsiviilkohus peab ekspertiisiga mittenõustumist motiveerima.

[396] Vt. VNFSV TsPK § 152.

D. Asitõendid.

Meie Kriminaalprotsessi koodeks teeb vahet asitõendite ja kirjalike dokumentide vahel, arvates kummagi neist tõendite eri liiki. Tegelikult aga on kirjalikud dokumendid üks asitõendite liik ja neid käsitatakse tavaliselt asitõenditena.

Mis on asitõendid? VNFSV KrPK § 66 järgi loetakse asitõenditeks esemed, mis olid kuriteo toimepanemise riistadeks, milledel leidus kuriteo jälgi või mis olid süüalusele kuriteo objektideks, samuti ka kõik esemed ja dokumendid, mis võivad olla kuriteo või süüdlaste avastamise vahenditeks [397].

Asitõendid on seega esemed, mis võivad olla toimepandud kuriteo tõenditeks, mis kas paljastavad kuritegu kordasaatnud isikut või tõendavad tema süütust, näiteks tema *alibi* kindlakstegemise korral. Seepärast nimetatakse asitõendeid sellistel juhtudel ka kaudseteks tõenditeks või kaudseteks süütõenditeks, asjalisteks süütõenditeks [398].

See vastab täiesti selle tõendite liigi olemusele ja iseloomule. Kuriteoriist, jäljed võitlusest kuriteo ohvriga, kuriteoga hangitud asjad, vereplekid rõivastel jne. — kõik need on tõendid, mis võivad uurimist samm-sammult viia kuriteo toimepaneku paigast kurjategijani, kahtlustatavalt süüaluseni, kahtluse juurest veendumuseni.

Nende nähtuste, asjade, esemete, jälgede jne. uurimine annab uurimisorganeile kätte vahendid kuritegude avastamiseks ja kurjategijate paljastamiseks. Nende nähtuste ja esemete teadusliku uurimismeetodiga varustatud uurija käes taastuvad sünd-

---

[397] Vene revolutsioonieelne Kriminaalkohtupidamise seadustik (Свод законов, т. XVI, ч. I) ei andnud asitõendite üldmäärangut, eelistades sellele üksikasjalist, kuigi midagi kaugeltki mitte täielikku üksikute esemete loetelu, nagu: kuriteoriist, millega kuritegu on sooritatud, võltsitud dokumendid, valerahad, verised ja rikutud esemed ning üldse kõik, mis on kuriteo paiga vaatlusel, läbiotsimisel või väljavõtmisel leitud ja mis võib avastada kuritegu ning olla kurjategija vastu «süütõendiks» (vt. Kriminaalkohtupidamise seadustiku § 371). Prantsuse *Code d'instruction criminelle* (art. 87—90) kõneleb esemetest, mis on tõe tuvastamiseks kasulikud (*à la manifestation de la vérité*), mainides eraldi kirjalikke dokumente (*papiers*), väärtpabereid (*effets*) jm.

[398] Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1886; Шнейкерт, Введение в уголовную технику.

muse fragmendid oma tervikluses, surnud faktid, sageli faktide osakesedki elustuvad ja muutuvad paljastavaks jõuks, millele ei ole alati võimelised vastu panema ka oma kuritegude jälgede kaotamises kõige vilunumad ja osavamad kurjategijad.

Sellega ongi seletatav eriline protsessuaalne tähtsus, mis on asitõenditel, neil «tummadel tunnistajatel», mis teatavais tingimustes võivad kõnelda ja paljastada võimsamini kui paljud «kõnelevad» tunnistajad.

Asitõendite kui tõendite eri liigi tähtsus tõusis eriti pärast kohtuõigusteaduse eriharu — kriminaaltehnika ehk kriminalistika tekkimist ja väljaarenemist, mis oma praegusel kujul tugineb keemia, füüsika, elektrotehnika ja teiste teadusharude uusimatele saavutistele [399]. Fotograafia, röntgen, spektraalanalüüs, graafiline ekspertiis, daktüloskoopia — kõik need teaduslikud vahendid on käesoleval ajal seatud kriminalistika teenistusse, mis on kujunenud tõsiseimaks teguriks võitluses kuritegude vastu. Selles suhtes väärivad tähelepanu sellised kriminalistika alad, nagu kohtu-fotograafia ja -fotokeemia, mis on kindlustanud viimaste aastate jooksul märkimisväärset edu daktüloskoopia, trassoloogia jt. arengus [400].

Milliseid tähelepanuväärseid tulemusi on uurimine võimeline saavutama kriminaaltehnika teaduslikke võtteid rakendades, selle üle võib otsustada arvukate niinimetatud salapäraste kuritegude selgitamise juhtumite järgi. Tuntud on klassikaline juhtum, kus Bertillon ja Baltazar selgitasid kod. Guin'i tapmise, kes leiti raudteetammilt läbilõigatud jalgade ja lõmastatud peaga [401]. On teada arvukad juhtumid, kus spektraalanalüüsi abil on kindlaks tehtud pesul tapjate poolt väljapestud vereplekid, on avastatud kuritegusid sissemurdmisriistade («sõra», peitli, kirve

---

[399] Kriminalistika isaks peetakse prof. Hans Grossi.

[400] Eriti tuleb seda ütelda daktüloskoopia kohta. NSV Liidu Teaduste Akadeemia Õiguse Instituudi kriminalistikalaboratooriumi tööd avastasid uusi efektiivseid daktüloskoopia rakendamise viise, nagu nähtub selle laboratooriumi poolt 1940. a. teostatud katsetest.

Kriminalistika alal vt. Трегубов, Основы уголовной техники, 1915, ja «Криминалистика», 1938, под ред. Вышинского; Потапов, Судебная фотография, jt.

[401] Vt. Трегубов, Основы уголовной техники, 1915.

jne.) jälgede järgi. Võltsimiste, valerahategijate jms. asjade uurimisel on eriline tähtsus fotokeemial.

Kriminalistika osa on suur ja vastutusrikas ka NSV Liidu uurimis- ja juurdlusorganite töös.

Sotsialismi vaenlaste klassivastupanu sotsialistliku ülesehitustöö edusammudele avaldub kõige mitmekesisemal kujul.

Suure sotsialistliku revolutsiooni poolt likvideeritud klasside jäänused ja nende trotskistlik-buhhaarinlik, menševistlik-es-erlik jms. agentuur, kes tegutseb välismaiste luurete käsul, leiutab üha uusi, rafineeritumaid meetodeid võitluseks nõukogude korra ja nõukogude võimu vastu, püüdes igati uuele, sotsialistlikule ühiskonnale kahju teha.

Rööpast väljalöödud viimased surevate klasside jäänused on tunginud mitmesugustesse nõukogude asutistesse ja organisatsioonidesse, maskeerinud end «nõukogude teenistujaiks», «töölisteks», «talupoegadeks» ja pettes ausate inimeste valvsust ning kasutades igasuguseid kuritegusid ja kuritarvitusi soodustavaid olukordi, püüavad pidada õelat ja salakavalat võitlust nõukogude rahvamajanduse, Nõukogude riigi ja töötavate rahvahulkade huvide vastu.

Veel 1933. aastal, tehes kokkuvõtteid esimese viisaastaku tulemuste kohta, juhtis seltsimees Stalin tähelepanu sellele tingimuste ja olukorra erilisusele, milles toimus võitlus esimese viisaastaku eduka teostamise eest.

Sotsialismi üritusele vaenulike elementide raevukast vastupanust hoolimata teostati esimene viisaastak kõige hiilgavamalt nelja aastaga. Hiilgavalt teostati ka teine viisaastak. Kahe stalinliku viisaastaku teostamine kindlustas sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimise NSV Liidus; sotsialism on kindlasti ja võidukalt astunud meie ellu, meie elukorda suure Stalinliku Konstitutsiooni lipu all.

Elu on näidanud NSV Liidu vaenlaste kogu jõuetust, nende võitluse tühisust Lenini-Stalini ürituse vastu.

Veel 1933. a. kõneles seltsimees Stalin sellest, et «endiste inimeste» kahjuri- ja vargamahhinatsioonid ei ole suutelised midagi muutma NSV Liidu olukorras, sest «nad on liiga nõrgad

ja võimetud selleks, et nad suudaksid vastu seista Nõukogude võimu poolt tarvitusele võetud abinõudele» [402].

Kuid samal ajal hoiatas seltsimees Stalin rahulejäämise eest saavutatud edusammudega, heasüdamlikkuse eest, mis demobiliseerib võitluses vaenlastega, kapitalistliku ümbritsuse tingimustes jätkuva klassivõitluse faktist enesest tulenevate hädaohtude oportunistliku alahindamise eest.

Seltsimees Stalin ütles: «Tuleb silmas pidada, et Nõukogude riigi võimsuse kasv suurendab surevate klasside viimsete jäänuste vastupanu. Just sellepärast, et nad on suremas ja elavad viimseid päevi, nad asuvad ühtedelt kallaletungiviisidelt teistele, teravamatele kallaletungiviisidele, apelleerides elanikkonna mahajäänud kihtide poole ja mobiliseerides neid Nõukogude võimu vastu. Ei leidu säärast nurjatust ja laimu, mida need endised inimesed ei kasutaks Nõukogude võimu vastu ja mille ümber nad ei püüaks mobiliseerida mahajäänud elemente. Sel pinnal võivad elustuda ja end liigutama hakata vanade kontrrevolutsiooniliste parteide — es-eride, menševike, maa keskala ja ääremaade kodanlike natsionalistide purustatud rühmad, võivad elustuda ja end liigutama hakata trotskistide ja parempoolsete kallaklaste hulka kuuluvad kontrrevolutsiooniliste opositsiooniliste elementide killukesed. See muidugi pole kohutav. Kuid seda kõike tuleb silmas pidada, kui me tahame need elemendid kiiresti ja ilma eriliste ohvriteta likvideerida.

Seepärast ongi just revolutsiooniline valvsus selleks omaduseks, mis praegu on bolševikele eriti vajalik» [403].

Oleks jäme eksitus kujutleda asja nii, et kõik need isandad, alates trotskistidest ja buhhaarinlastest ning lõpetades menševike ja valgekaartlastega, võitlevad nõukogude võimu ja nõukogude rahva vastu ainult kontrrevolutsiooniliste kuritegudena kvalifitseeritavate kuritegude abil.

Pole kahtlust, et kahjurlus, diversioon, terror, spionaaži ja spionaažipesade võrgu organiseerimine, mässuliste rühmitiste ja toetuspunktide formeerimine meie tagalates ja muud sellised

[402] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 349.
[403] Sealsamas.

kuriteod moodustavad välismaiste luurete poolt piiri tagant ülepaisatud agentuuri kuritegeliku tegevuse peamise sisu.

Need isandad ei piira aga oma kuritegelikku «tööd» üksnes seda laadi kuritegudega. Nagu meie luure- ja prokuratuuriorganite kogemused nende kurjategijate paljastamise ja kahjutuks tegemise alal tõestavad, ei põlga need kurjategijad ka kõigi muude kuritegude sooritamist. Dokumentide võltsimine, kelmuslikud mahhinatsioonid, riiklike väärtuste vargus ja kõrvaldamine, kolhooside ja üldse kooperatiivse vara riisumine, igasugused falsifikatsioonid, riikliku ja ühiskondliku omandi hävitamine ja laostamine, laim, insinuatsioon, provokatsioon, lühidalt — igasugune kriminaalkuritegu on trotskistlik-buhhaarinlike värdjate käes teravaks võitlusrelvaks nõukogude õiguskorra vastu, töötava rahva ja sotsialistliku riigi huvide vastu.

Seepärast just ongi nii ülisuur tähtsus iga liiki kriminaalkuritegude vastu võitlemise õigesti organiseeritud, poliitilises ja teaduslik-tehnilises mõttes vajalikul kõrgusel seisval metoodikal. Mida rafineeritumaks vaenlane nõukogude korra vastu võitlemise vahendites ja viisides muutub, seda tabavamad, painduvamad ja täiuslikumad peavad olema Nõukogude riigi võitlusvahendid kurjategijate vastu.

Hoolimata kuritegevuse üldisest langusest NSV Liidus, eriti niinimetatud varavastaste kuritegude (ja eriti ühiskondliku, sotsialistliku omandi ja isiku vastaste kuritegude) järsust vähenemisest, ei ole energilise võitluse ülesanne mitmesuguste kuriteoliikidega NSV Liidus milgil määral oma tähtsust kaotanud.

Selles võitluses omab esmajärgulist tähtsust oskus, kunst avastada kuritegusid ja paljastada kurjategijaid.

Lenin kirjutas: «Otsustavust on meil küllalt. Kuid pole oskust küllalt kiiresti k i n n i p ü ü d a küllaldast hulka spekulante, marodööre, kapitaliste — nõukogude korralduste rikkujaid» [404]. Kirjas töölistele ja talupoegadele võidu puhul Koltšaki üle kirjutas Lenin: «Et aga osata neid (s. o. nõukogude võimu vaen-

[404] Л е н и н, Соч., изд. 3-е, т. XXII, стр. 520—521.

lasi. — *A. V.*) tabada, peab olema osav, ettevaatlik ja teadlik . . . »[405].

Tollest ajast saadik, kui Lenin väljendas neid mõtteid, on nõukogude protsessiteadus tugevasti edasi arenenud. Suuresti on arenenud ka nõukogude kriminalistika, mis käsitleb kuritegude vastu võitlemise taktika ja metoodika küsimusi, tuginedes praegusaegse teaduse ja tehnika viimastele, uusimatele saavutustele.

Nõukogude kriminalistika on alles õige noor nõukogude kohtuõigusteaduse haru. Sellest hoolimata on ta juba saavutanud silmapaistva arengutaseme. Tema edaspidised edusammud on otseses seoses ühest küljest tehnilise (selle sõna avaras tähenduses) teaduse ja teisest küljest — kohtuõigusteaduse vallutamisega meie kriminalistide poolt. Ainult selles seoses ongi võimalik tema edasine edukas arenemine. Teisest küljest on ka tõendiõiguse ja tõenditesüsteemi arenemine tihedasti seotud kriminalistika arenemisega. Ilma selle seoseta on võimatu nii õigesti mõista kui ka praktiliselt läbi töötada ja rakendada seda tõendisüsteemi osa, mis käsitleb niinimetatud kaudseid tõendeid.

Asitõendite-õpetusega seotud protsessuaalsete küsimuste juurde tagasi tulles tuleb juhtida tähelepanu asitõendite kogumise, säilitamise ja kasutamise eeskirjade erilisele tähtsusele.

Asitõendid, nagu nõuab seda meie kriminaalprotsessi koodeks, tuleb üksikasjaliselt kirjeldada, uurija erilise korraldusega või erilise kohtumäärusega võtta asja juurde ning hoida selles kohtus või selle uurija juures, kelle menetluses asi on. Asitõendid, mida ei saa alal hoida kohtu või uurija ametiruumis, fotografeeritakse. Asitõenditena esinevad kiiresti riknevad esemed tuleb samuti fotografeerida ja anda vastavatele organisatsioonidele ärakasutamiseks[406].

Kui asi uurija korraldusega või kohtu määrusega lõpetatakse, siis lahendatakse asitõendite saatus VNFSV KrPK § 223 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavate paragrahvide kohaselt.

---

[405] Ленин, Соч., изд. 3-е, т. XXIV, стр. 434.
[406] Vt. VNFSV KrPK § 66—71.

Mis puutub tsiviilprotsessi, siis esinevad asitõendid siin peamiselt kirjalike tõendite kujul (kirjalikud aktid, dokumendid, kirjavahetus), mis on loetletud VNFSV TsPK §-s 140 ja järgnevais paragrahvides.

Kirjalike tõendite, samuti nagu muude tõendite vastu võidakse kohtu menetluses vaielda ja esitada avaldus nende võltsituse kohta.

Dokumendi võltsituse kohta avalduse esitamise korral võib dokumendi esitanud pool paluda kohut arutada vaidlusalust küsimust teiste tõendite alusel. Sõltumatult sellest peab kohus toimetama dokumentide ehtsuse kontrollimist mõnel tema kohalduses oleval viisil (dokumendi järelevaatus, tunnistajate ülekuulamine, allkirja võrdlemine kahtlustatud dokumendil sama isiku allkirjadega teistel vaidlematutel dokumentidel, ekspertiis). Kui dokument tunnistatakse võltsituks, kõrvaldatakse ta tõendite hulgast ja antakse uurimisorganitele edasiseks uurimiseks ja süüdlaste vastutusele võtmiseks [407].

Eespool kõnelesime juba kirjalikest dokumentidest kui asitõendite eriliigist. Kodanlikus teoorias eristatakse kirjalikke dokumente kui asitõendeid kirjalikest dokumentidest sõna otseses tähenduses. Arvatakse, et kirjalik dokument, näiteks kiri, sedel, taskuraamat, pass, palgaraamat võib olla asitõendiks, kui ta sõltumatult oma sisust esineb süütõendina. Kirjalik dokument loetakse kirjalikuks tõendiks, kui ta oma sisu tõttu tuvastab mingi fakti, millel on suhe kohtu poolt uuritava sündmusega.

«Selle kahe liigi erinevus,» ütleb prof. Ljublinski, «põhineb antud tõendi uurimise meetodil. Dokumenti, mis moodustab asitõendi, uuritakse järelduste meetodi varal, faktilist kausaalrida pidi nagu muidki asitõendeid. Dokument, mis moodustab kirjaliku tõendi, kuulub uurimisele temas sisalduvate faktiliste andmete usaldusväärsuse seisukohalt» [408].

Nende tõendiliikide eristamise vastu vaidlemiseks pole tõesti põhjust. Kuid sellest erinevusest, samuti kui nende tõendite

---

[407] Vt. VNFSV TsPK § 148—151.

[408] Люблинский, О доказательствах в уголовном суде; Вышинский, Курс уголовного процесса, 1927, стр. 124.

uurimismeetodite erinevusest, ei tule järeldada, et kirjalik tõend ei kuulu asitõendite kategooriasse. Kod. A nimele adresseeritud ja kuriteokohalt leitud kiri võib olla süütõendiks kod. A vastu, järelikult ka asitõendiks sõna otseses tähenduses. Kirja sisul pole sel juhul tähtsust; kiri tuvastab ainult selle, et kod. A oli kuriteokohal ja järelikult võib temal olla mingi seos selle kuriteoga. Kiri on kaudse tõendina teatavaks pidepunktiks edasisele uurimisele ja osutub seega asitõendiks.

Sama kiri, mis sisaldab kuriteo toimepaneku plaani, on samuti süütõend, kuid erinevalt esimesest juhust on ta selleks oma sisu tõttu, millest tingituna nõuab uurijalt ja kohtult teistsugust uurimist — selles esitatud faktide uurimist. Ka sel juhul on kiri tõend, kuid ta ei ole selleks kui tavaline ese, millel on tähtsus tema v ä l i s e suhte tõttu sündmusse, vaid kui dokument, s. o. ese, millel on tõenduslik tähtsus tema sisu tõttu. Asitõenditena selle sõna laias tähenduses on kirjalikud dokumendid järelikult tõendid *sui generis*, eriliiki tõendid, mis on nagu kirjalikus vormis antud tunnistaja ütlused.

On endastmõistetav, et nendest erisugustest tõenditest tuleneb ka vajadus nende suhtes erisuguste uurimismeetodite rakendamiseks: dokumenti kui asitõendit uuritakse tema välistunnuste järgi, mis tuvastavad kahtlustatava isiku suhte sündmusega, ja mõnikord on siin vajalik ekspertiis; dokumenti kui kirjalikku tõendit uuritakse temas esitatud faktide tõelisusele vastavuse ja nende faktide usaldusväärsuse seisukohalt.

§ 26. Kaudsete tõendite teooria.

Kaudsete tõendite ehk indiitside küsimus on üks kõige huvitavamaid küsimusi nii tõendiõiguse teoorias kui ka selle rakendamise praktikas.

Teoorias seondub kaudsete tõendite küsimusega rida tähtsaimaid tõenditeõpetuse probleeme: kaudse tõendi usaldusväärsuse probleem; suurema ja väiksema eelduse vastastikuse suhte probleem; kaudsete tõendite ühtimise ehk harmoonia probleem; kaudsete tõendite ja niinimetatud presumtsioonide vahekorra

probleem; kaudsete tõendite kui kohtulike tõendite kvaliteedi ja tähtsuse probleem; kaudsete tõendite klassifikatsioon.

Praktikas määrab kaudsete tõendite tähtsuse asjaolu, et sageli on nad ainsateks tõenditeks asjas [409], ja nende kasutamine on seega sageli ainsaks abinõuks kuriteo selgitamisel ja kurjategija paljastamisel. Seepärast pole juhuslik protsessualistide väga suur huvi kaudsete tõendite teooria küsimuste vastu, mis peegeldub ka sellele teooriale pühendatud erakordselt rikkalikus ja mitmekülgses kirjanduses, milles on arvukalt esindatud mitmesuguste maade ja rahvaste kõige väljapaistvamad protsessualistid ja juristid [410].

Kaudsete tõendite teooria on üks kõige läbitöötatumaid protsessuaalseid teooriaid. Sellele vaatamata leidub siin küllaltki ilmselt ekslikke teese, mis pealegi puudutavad selle teooria kõige tähtsamaid põhiküsimusi. Tarvitseb vaid viidata täiesti väärale, ehkki kodanlikus kaudsete tõendite teoorias domineerivale teesile: «mida nõrgemad on kaudsed tõendid, seda suurem peab olema nende arv, ja ümberpöördult, mida tugevamad nad on, seda väiksem võib olla nende arv» [411].

Kuigi kaudsete tõendite hulk etendab kahtlematult teatavat osa kohtuniku veendumuse kujunemisel, tuleb siiski ülaltähendatud teesi ekslikuks pidada: n õ r g a d kaudsed tõendid, milline

---

[409] Bonnier («Traité», lk. 645), tegemata vahet *présomptions* ja *indices* vahel, rõhutab viimaste tähtsust selles, et kuriteod (*délits*) toimuvad sageli tunnistajateta ja seega osutub vajalikuks kasutada ainsate tõenditena kaudseid tõendeid.

[410] Žirjajev kirjutas («Теория улик», 1855, стр. 5): «Mitmesuguste arvukate asjaolude tõttu omandas kaudsete tõendite teooria kriminaalkohtupidamise-teaduses selle suure tähtsuse ja huvipakkuvuse, mille tulemuseks oli juriidilises kirjanduses selle aine üle suure arvu teoste ilmumine.» Žirjajevi töös võib tutvuda selle «suure arvu teoste» autorite loeteluga, mis pole kaugeltki täielik ja mille algus ulatub XVI sajandisse.

Kaudsete tõendite teooriale pühendatud tööde hulgas kõidavad tähelepanu mitte niivõrd selle teooria valdkonda kuuluvate probleemide teoreetilise käsitlusena, kuivõrd praktilise juhendava materjalina seesugused teosed, nagu: Уильз, «Опыт теории косвенных улик»; Жиряев, «Теория улик»; Bonnier, «Traité», eriti peatükk «Présomptions simples en matière criminelle», lk. 645—657, ja järgmine peatükk; Glaser, «Handbuch des Strafprozesses» (Viertes Kapitel, Indizien).

[411] Жиряев, Теория улик, Дерпт, 1855, стр. 159.

nende arv ka ei ole, pole suutelised moodustama *tugevat* tõendit [412].

Seejuures on isegi kõige hilisemates kodanlike teadlaste töödes (näiteks Glaseri tsiteeritud töös) kvantitatiivsete näitajate osa indiitside kui tõendite kvaliteedi hindamisel eriti rõhutatud. Kuid veel suuremal määral annab nendes töödes end tunda formaalse loogika printsiipide domineerimine, mis on jagamatult valitsev kogu kaudsete tõendite süsteemi ülesehituse metodoloogias. See on kaudsete tõendite kodanlike teooriate peamine pahe.

Kogu tõendamise olemus redutseeritakse siin loogilistele operatsioonidele, paljale järeldamisele suuremast eeldusest väiksemale, kuigi sellise metodoloogia ekslikkust mõistsid juba mõned kõige silmapaistvamad kodanlikud teadlased (Glaser, Žirjajev), kes hoiatasid kaudsete tõendite teooria muutmise eest kaudsete tõendite aritmeetilise arvutamise teooriaks, mille varal pidi tõenäosuse aluste summast tulenema tõsikindlus.

Käsitledes eespool erinevusi otseste ja kaudsete tõendite vahel, kõnelesime ka juba viimaseid iseloomustavaist tunnustest.

Kaudsed tõendid on asjaolud, mis puutuvad kaudselt tõendamise esemesse, need on asjaolud, mis otseselt ja vahetult ei tunnista süüaluse vastu või poolt, nagu seda võib ütelda tunnistajate ütluste kohta, paljudel juhtudel ka ekspertide arvamuste kohta, kuid mis oma seose tõttu teiste asjaoludega viivad samadele järeldustele nagu otsesedki tõendid.

«Iga otsus, mis on rajatud tõendile,» kirjutab Bentham, «tuleneb seega järgmisest järeldusest: et teatav fakt eksisteerib, siis järeldan ma sellest teatava teise fakti olemasolu» [413].

Selle reegli järgi võib moodustada järgmise vormeli: A tulistas B-d. B langes surnuna maha. A poolt B peale sooritatud tulistamise faktist ja B surma faktist järeldame, et A tappis B.

---

[412] Keegi süüalune, vaieldes kaudsete tõendite õigsuse vastu, tähendas küllaltki teravmeelselt, et ta ei taipa, kuidas kümnest tuhandest valge hobuse tükikesest võib saada ühe musta hobuse (vt. Bonnier, Traité, lk. 615).

[413] Бентам, О судебных доказательствах, Киев, 1876, стр. 9.

Selle järelduse võib teha C tunnistuse alusel, kes nägi, kuidas A tulistas B-d, ja arstliku arvamuse põhjal B surma kohta, mis tekkis temale sooritatud lasust.

C tunnistus on otsene tõend.

Kuid samale järeldusele võib jõuda ka A süü teistsuguste tõendite alusel. Tunnistaja D nägi, kuidas A laadis püssi, ähvardades tappa B-d. Tund aega pärast seda leiti B tapetuna. Kuriteokohalt leiti A märgisega taskurätik, mille A tunnistas endale kuuluvaks. Tunnistajad E, F ja G kinnitasid, et A ja B vahel toimusid rahaliste arvete pärast sageli tülid, mille tagajärjel A oli korduvalt ähvardanud tappa B-d. Seda kinnitasid ka teised tunnistajad — H, I ja K.

Kõik esitatud faktid on tõendid, kuid ükski neist ei ole otsene tõend, vaid kõik on kaudsed tõendid.

Otseste tõendite tee on kaudsete tõendite teest lühem. Kaudsete tõenditega opereerimisel tuleb sooritada keerukam järelduste teekond. See keerukus ei seisne mitte üksnes selles, et ühelt üksikfaktilt tuleb minna teisele, teiselt üksikfaktilt — kolmandale jne., seni kui jõutakse tuvastamist vajava peafaktini. See keerukus seisneb ka veel selles, et kaudsete tõendite korral tuleb kasutada sageli mitut kaudsete tõendite rida, kusjuures need read võivad mitte kõigil juhtudel ühtida, mõnel juhul võivad aga üksteisega koguni vastuollu sattuda. Ülalesitatud juhul on meil kaks tõendite rida: üks rida — tunnistajad E, F ja G, kes seletasid sagedaist tülidest A ja B vahel; teine rida — tunnistajad H, I ja K, kes kinnitasid, et A ähvardas tihti B-d. Need kaks rida võivad ühtida, võivad ka mitte ühtida ja osutuda teineteise suhtes isegi vastuollu sattunuiks. Selge on, et mitut tõendite rida on keerukam hinnata kui üht rida; nende ridade ja nende vastastikuste suhete analüüsimisel suurenevad raskused teatavate ütluste sisulise vasturääkivuse korral veel enam. Seepärast on täiesti ekslik kujutleda kaudseid tõendeid otsestest tõenditest lihtsamaina [414]. Selline kaudsete tõendite käsitus pee-

[414] Vt. näiteks Бентам, О судебных доказательствах, Киев, 1876, стр. 159.

geldab eelarvamuslikku suhtumist otsestesse tõenditesse, s. o. üldreeglina tunnistajaisse, kelle poolt esitatavad andmed tekitavad kahtlusi nende usaldusväärsuses.

Tegelikult on kaudsete tõendite kasutamine keerukam ja raskem toiming kui otseste tõendite kasutamine.

Kaudne tõend võib iseenesest olla täiesti neutraalse iseloomuga; ühenduses teiste asjaoludega võib ta, vastupidi, omandada süüaluse suhtes saatusliku tähenduse. Näiteks keegi hangib enesele arseeni. Selles faktis endas pole midagi kuritegelikku: mürk võib olla vajalik näiteks rottide hävitamiseks. Kuid arseeni ostja kavatseb kod. N-le kätte tasuda. Mõne aja pärast kod. N tõesti sureb arseenmürgistuse tagajärjel. Ühenduses andmetega, mis tunnistavad, et arseeni ostja kavatses tõesti surmata kod. N, omandab arseeni ostmise fakt kaudse süütõendi tähenduse.

Kaudset tõendit iseloomustab see, et ta mitte iseendast, vaid ühenduses teiste asjaoludega omandab tõendusliku tähenduse. Kaudsete tõendite kasutamisel etendab järelikult tähtsaimat osa faktide omavahelise s e o s e kindlakstegemine. Sellise seose tuvastamine mitmesuguse usaldusväärsusega ja sageli erinevais tajumispiirkondades asetsevate faktide vahel on küllaltki keerukas ja raske toiming, mis nõuab head ettevalmistust ja oskust ning mis nende puudumise korral ähvardab tõsiste vigade tegemisega.

Tuleb samuti silmas pidada, et nii selle seose kindlakstegemisel kui ka kaudsete tõendite hindamisel on kohtuniku suvale jäetud küllaltki suur tegevusväli. Kaudsete tõendite valdkonnas pole kohta šabloonil, mis võimaldaks otsustada «analoogilisi» asju teistest asjadest hästi omandatud retsepti järgi. Siin on ülirohkesti individuaalsust ja omapära, mida juba ette kindlaksmääratud reeglite kohaselt on võimatu arvestada ja klassifitseerida. Sellega on ka seletatav see eitav suhtumine kaudsetesse tõenditesse, mida kaudsete tõendite vastaste esindajana vahest kõige iseloomulikumalt väljendas Carmignani järgmiste sõnadega: «Kui peab kahtlema usaldusväärsuses, mida tekitab kurjategija isiklik ülestunnistus ja kõrvaliste inimeste tunnistus,

siis kaudsete tõendite varal tõendamisest tuleb juba taganeda hirmuga kui kõige ebakindlamast, kui säärasest, milles kogu muu petlikkusega ühineb veel petlikkus, mis on omane ainult temale üksi»[415]. Carmignani suurendab täiesti põhjendamatult ohtusid, mis tulenevad kaudsete tõendite kasutamisest. Tegelikult ei tekita nende tõendite kasutamine ülesaamatuid raskusi nendele, kes küllaldaselt valdavad nähtuste analüüsimise teaduslikku meetodit — materialistliku dialektika meetodit.

Nende ohtudega liialdamine, mis nagu sundivat tõendite kasutamisest «taganema», pealegi veel «hirmuga», tähendab peale kõige muu mitte mõista asjaolu, et tõendite valik ei sõltu uurijast, kohtust ega ka süüdistajast ja et seepärast on mõttetu soovitada loobumist tõenditest, mis kujunenud asjaolude tõttu on uurijal või kohtul kasutada.

Carmignani ja tema vaateid kaudsetele tõenditele pooldavate teiste protsessualistide arutlus on alusetu ka veel sellepärast, et ebausaldusväärsuse ja petlikkuse elemente võib esineda samuti ka niinimetatud otseste tõendite puhul. Tunnistajad võivad anda valetunnistusi; tunnistajad võivad olla fiktiivsed, ära ostetud, terroriseeritud; nad võivad lõppeks kokku rääkida ja juhtida uurimist ja kohut teadlikult eksiteele. Kohtu ja uurimise ülesanne seisneb selles, et osata eraldada tõde valest, õiget tunnistust ebaõigest, tõelist näilisest. Ekslik on kujutada asja nii, et otseste tõendite puhul jääb kohtul ja uurijal üle vaid registreerida need ja toimetada süüaluse vastu või poolt rääkivate asjaolude kokkuvõtu mehhaaniline operatsioon.

Tunnistajate ütluste, eriti vasturääkivate ja veel enam — võrdselt usaldust pälvivate ütluste hindamine pole vähem vastutusrikas ülesanne kui kaudsete tõendite hindamine. Eksituse võimalikkus on siin samuti nagu kõigil teistel juhtudel olemas.

Kuigi kaudsete tõendite valdkonda kuuluvate faktide analüüs on eriti keerukas ja raske, ei anna see siiski ega või anda alust nende tõendite tõenditena eitamiseks ja selle tõendiliigi

---

[415] Tsit. Жиряев, Теория улик, Дерпт, 1855, стр. 92—93.

kasutamisest keeldumiseks, nagu seda teevad Carmignani, Langfeldt, Rosshirt ja teised [416].

Õigem oleks olnud kaudsete tõendite puhul, iseloomustades nende kasutamise erisusi, juhtida tähelepanu selle tõendiliigi headele ja halbadele külgedele, sõltuvalt nende eriomadustest.

Selle tõendite liigi kahtlematute väärtuslike omaduste hulka kuulub nende tõendite absoluutne objektiivsus: asi on asi, fakt on fakt, kuid faktid on teatavasti kangekaelsed. Kuriteo jäljed, võitluse jäljed kahtlustataval, veri tema rõivastel, tapetu pihku takerdunud juuksed — kõik need on objektiivsed tõendid, mis võivad avaldada otsustavat mõju protsessi tulemusele; just selles asjade objektiivsuses seisnebki nende kui tõendite, kui kohtuniku veendumuse allika ülisuur jõud.

Teine, samuti nende tähtis väärtus on nende loomulikkus, lihtsus ja järelikult usaldusväärsus.

Faktid või õigemini asjad võivad olla muidugi falsifitseeritud, võltsitud, võivad järelikult petta. Kuid sundida valetama fakte on võrratult raskem ja kardetavam kui inimesi, seda ühest küljest. Teisest küljest on võimalik neid paljastada niisama kergesti, mõnikord aga isegi kergemini kui inimesi. Ultravioletsed või infrapunased kiired võivad võrdlemisi kergesti aidata kindlaks teha dokumendi võltsuse. Kuid pole selliseid kiiri, mis niisama täpselt ja lihtsalt võiksid avastada tunnistaja valetunnistuse! [417]

---

[416] Rosshirt näiteks väidab, et «Otsesed tõendid on seepärast kindlamad, et nende puhul võib vea põhjuseks olla näiteks ennem tunnistaja k u r i t a h t l i k k u s kui e k s i m u s, selline tahtlus esineb aga üldiselt harvemini kui viimane ja ka vahendeid tema vastu on suhteliselt rohkem» (Жиряев, Теория улик, Дерпт, 1855, стр. 101). Tegelikult aga mitte ainult ja mitte niivõrd kuritahtlikkus kui just eksimus, mälulüngad, ekslik tajumine, moonutatud apertseptsioon esinevad arvukate vääratuste allikana tunnistajate ütlustes, mis ei kujuta endast sugugi nii kindlat õigusemõistmise allikat, nagu see tõendiliik mitmesugustele teadlastele näib paistvat. Mitte üksnes väline olustik, milles teatav sündmus toimus, vaid ka inimeste isiklikud omadused (terav või, vastupidi, puudulik nägemisvõime, kuulmine ja mälu, närvilisus, argus, mitteküllaldane moraalne ja psüühiline kindlus, sündmuse kestus, aeg, mis sündmusest möödunud, jms.) avaldavad määratu suurt mõju nende tajumise väärtusele ja järelikult ka nende ütluste väärtusele.

[417] Glaser, vastupidi, arvab — mulle näib see täiesti põhjendamatuna —, et «luua kunstlikult asjaolu, mis on näiliselt kõigiti tõenduslik, on sageli

Neid kaudsete tõendite vaieldamatuid väärtuslikke omadusi ei tule aga üleliia suurendada, nagu ei tule ka tähele panemata jätta puudusi, mis neile on kahtlemata samuti omased.

Peamine neist puudustest on, kui nii võib väljenduda, nende tõendite tähenduse tingimuslikkus või suhtelisus. «Tingimuslikkuse» või «suhtelisuse» all mõistame antud juhul sellist olukorda, kus üks ja seesama asjaolu võib sõltuvalt teistest asjaoludest oma tähendust muuta. Nagu juba märkisime, on teatavail tingimustel tõendiks loetav asjaolu sageli iseenesest neutraalne, ükskõikne ja omandab tõendi iseloomu alles seoses antud asjas esinevate teiste asjaoludega. Seda tuleb eriti silmas pidada asjaolude suhtes, mis on seotud kuriteo toimepanekule eelnenud toimingutega, eriti sellistega, nagu riistade või mõnesuguste esemete (näiteks kirve, mürgi) soetamine, millede abil võidakse kuritegu toime panna, samuti olukorra ettevalmistamine, mis võib soodustada kuriteo toimepanekut jms. Wills meenutab kohustust olla seesugustest asjaoludest järelduste tegemisel eriti ettevaatlik, soovitades pöörata tähelepanu sellele, kas need asjaolud pole seotud kahtlustatava isiku ametitegevuse ja elukutsega. «Nii näiteks,» kirjutab Wills, «on arstiteadlasel juba oma ameti tõttu seaduslikud põhjused selleks, et hoida enda juures mitmesuguseid mürke, samuti nagu lukksepal — muukraudu» [418]. Mürk ja muukrauad võivad seega teatavail tingimustel ka mitte olla süütõendid; kuid teistsugustel tingimustel ja seoses teiste asjaoludega nendesamade inimeste juures võivad nad omandada süütõendite iseloomu.

Kaudsete tõendite mitmesuguste liikide erinevast tähtsusest kõneldes ei saa eriti mainimata jätta niinimetatud kuriteo asitõendit (*corpus delicti*). See on üks iidsemaid tõendeid, kusjuures sellele on tihtipeale omistatud suurim veenvus [419].

---

märksa kergem ja pole kunagi nii kardetav kui valetunnistuse andmine». («Руководство по уголовному процессу», СПБ, 1866, стр. 339.) Ent ka Glaser ise on sunnitud tunnistama, et «... ühe valetunnistaja või mitme seesuguse tunnistaja omavahelisel kokkuleppel otsese ütlusena sooritatud tahtlik pettus näib kergemini teostatava toiminguna kui võltsitud kaudsete süütõendite abil eksitusse viimine». (Sealsamas.)

[418] Уильз, Опыт теории косвенных улик, М., 1864, стр. 46.

[419] Vana-vene õiguses («Russkaja Pravda» ja teised allikad) oli ana-

Kuriteoga riisutud või hangitud asja omamist käsitatakse süütõendina, tõendina selle kuriteo toimepaneku kohta. Paljudel juhtudel osutub see reegel täiesti õigeks, kuid paljudel juhtudel ka mitte. Inglise kohtupraktika arvestab säärastel juhtudel:

a) aega, mis kuriteo toimepaneku momendist on möödunud; kaudse süütõendi jõud loetakse suuremaks või vähemaks, sõltuvalt ajavahemikust, mis on möödunud kuriteo toimepaneku ja näiteks röövitud või varastatud asjade avastamise vahel;

b) kuriteo saagina esinevate asjade kogust; mida rohkem on niisuguseid asju, seda tugevamad on kaudsed süütõendid;

c) nende asjade väärtust ja nende väärtuse mittevastavust süüaluse varanduslikule seisundile.

Ei saa eitada iga ülalloetletud asjaolu teatavat tähtsust kaudse süütõendina. *Corpus delicti* on tõsine süütõend, kuid mitte absoluutne ja vaieldamatu. See on suhteline süütõend ja on sõltuv teistest asjaoludest, milledest samuti oleme juba kõnelnud.

Samasugune reservatsioon tuleb teha ka seesuguste tõendite suhtes, nagu näiteks kahtlustatava isiku eluviisi ootamatu ja järsk muutumine: rahapuuduse tõttu kiratsenud inimene hakkab äkki laialt ja pillavalt elama. See on kahtlustäratav ja teatavail tingimustel võib selline eluviisi muutus osutuda kaudseks süütõendiks. Kuid ainult teatavail tingimustel; ilma nende tingimusteta on see asjaolu neutraalne. Kahtlustamise korral röövimises on järelikult tähtis tuvastada, et a i n s a k s (mitte võimalikuks, mitte üheks võimalikest, vaid just ainsaks) rikastumise allikaks võis olla toimepandud kuritegu.

Kaudse tõendi tähtsuse määravad seega mitte ainult ja õieti öelda, isegi mitte niivõrd selle tõendi enese omadused, kuivõrd tema asend teiste tõendite hulgas, tema seos ja vahekord teiste tõenditega.

Sellest reeglist tulenevad järgmised järeldused.

---

loogiliseks tõendamisabinõuks *suod*, mille puhul varastatud asja valdaja oli kohustatud tõendama, et ta omandas selle heauskselt (vt. С е р г е е в и ч, Лекции и исследования по древней истории русского права, 1910, стр. 597). Vt. Б е н т а м, О судебных доказательствах, Киев, 1876, стр. 160.

E s i m e n e — kaudne tõend omandab protsessuaalse kaalu ja tähtsuse seose põhjal teiste tõenditega.

T e i n e — kaudsete tõendite omavaheline seos peab olema selline, et nad kõik esineksid ühe aheliku lülidena: ühe lüli väljalangemisel laguneb kogu ahelik ja kaudsed süütõendid ning iga üksik tõend kaotavad tähtsuse. Järelikult peab olema kindel k a u d s e t e s ü ü t õ e n d i t e s ü s t e e m, mitte aga ainult suur hulk üksikuid, üksteisega seesmiselt seostamata indiitse.

K o l m a s — kaudsed tõendid peavad harmoneerima (Ž i r j a j e v) nii omavahel kui ka tõendatava peafaktiga.

N e l j a s — kaudsed tõendid peavad olema nii põhjendatud, et nende ühisest ahelikust poleks ühtegi võimalik kõrvaldada, vastutõendiga (vastuindiitsiga) välja lülitada; selle viimase järeldusega on seotud ka järgmine.

V i i e s — antud versiooni aluseks (ükskõik kas see on süüdistav või süüst vabastav) võetud kaudsete tõendite kogum peab kõrvaldama igasuguse muu versiooni (*reductio a contrario*). Kaudsete tõendite kasutamisel on seepärast põhiliseks ülesandeks mitte üksnes antud versiooni põhjendamine, vaid ka igasuguse muu sellele vastukäiva versiooni kõrvaldamine. Sellest järeldub, et kaudsete tõendite kasutamisel peab uurija, süüdistaja, kaitsja või kohtualune vastandama oma versioonile kõik asjaolude järgi võimalikud versioonid ja tõestama ainult selle versiooni reaalsust ja põhjendatust, mida ta kaitseb.

Sellise kaudsete tõendite kasutamise meetodi näitena luban endal toetuda isiklikule kogemusele Vrangeli saarel toimunud doktor Vulfsoni tapmise asja selgitamisel.

Selles asjas esinesid doktor Vulfsoni tapmises süüdistatavatena Vrangeli saare elanik, taliasunduse ülem Sementšuk kui tapmise organiseerija ja endine koltšaklane, kajuur (koertejuht) Startsev kui vahetu täideviija.

Kohtus tuvastati Sementšuki arvukad kuritarvitused, kes oli saare väikesearvulise elanikkonna hoidnud oma võimutsemise ja kuritegude hirmu all. Sementšuk oli revolutsioonieelse urjadniku tüüpi, moraalselt täiesti laostunud inimene. Süüdistaja kvalifit-

seeris Sementšuki kuritegelikku tegevust banditismina (VNFSV KrK § 59[3]), mis leidis kohtuotsusega kinnitust.

Sementšuk aga polnud üksi. Ta «tegutses» temale ustavaima «kannupoisi» Startsevi ja parandamatuks joomariks muutunud «spetsialisti» bioloogi abi Vakulenko osavõtul, kes lõpetas oma elu enesetapmisega pärast seda, kui saarel toimus tragöödia. Ainsad inimesed saarel, kes tõstsid protestihäält Sementšuki tegude vastu, olid doktor Vulfson ja ta naine — doktor Feldman. Ebavõrdse võitluse tulemusena tapeti Vulfson.

Tapmine toimus äärmiselt mõistatuslikel asjaoludel.

Vulfson sõitis Sementšuki käsul 26. detsembril 1934. a. välja koertejuhi Startsevi saatel kahel süstsaanil (nartal) Roggersi neemelt haigete pärismaalaste juurde Predatelskaja lahte ja Blassoni neemele. 31. detsembril saabus Startsev Roggersi neemele tagasi üksi ja teatas, et ta 27. detsembril, sõitnud doktor Vulfsoniga välja Somnitelnaja lahest Predatelskaja lahte, kaotanud teel arsti, keda ta püüdnud koos pärismaalase Kmo'ga Somnitelnaja lahest otsida, kuid pole leidnud ja seepärast tulnud ta polaarjaama, et teatada arsti kadumisest.

Mitme talvitaja pealekäimisel sõitis 1934. a. 31. detsembri öösl vastu 1. jaanuari 1935. a. polaarjaamast välja otsinguiks Somnitelnaja lahte mitu nartat talvitajate ja küttidega. Otsingute esimesel päeval, 1. jaanuaril, leidis talvitaja Kutsevalov umbes kuue kilomeetri kaugusel Somnitelnaja lahest põhja poole arsti narta. Narta osutus kõvasti pidurdatuks, kaheksast koerast oli seitse elus, üks aga surnud. Nartas oli kasukas ja põdranahast ase.

Vulfsoni laiba leidsid talvitaja Vakulenko ja kütt Tagju alles 5. jaanuaril 1935. a. umbes kahe kilomeetri kauguselt narta leiukohast. Vakulenko ütluste järgi, kes toimetas laiba Somnitelnaja lahte, leiti laip lumel lamavana, nägu ülespoole, mütsita; viie meetri kaugusel temast lebasid labakindad ja veidi eemal — katkimurtud vintšesterpüss ühe tühjakslastud padrunikestaga. Somnitelnaja lahes toimetatud esimese vaatluse akti kohaselt oli arsti nägu moondunud, täis kriimustusi, nägu ja kaelarätt kaela ümber verine, nina lõmastatud ja selle kõhr

lahti kistud, käerandmetel rõngakujulised marrastused, üks põhjapõdranahast tuulemantli hõlm ära rebitud.

7. jaanuaril toodi doktori laip Roggers'i neemele ja maeti seal 11. jaanuaril ilma lahkamist toimetamata.

Kuigi rida asjaolusid andis täiel määral põhjust oletada arsti vägivaldset surma, ja vaatamata sellele, et jutud Startsevi kui doktori surmas süüdlase kohta tekkisid juba esimestel päevadel pärast laiba leidmist, toimetas juurdlust Sementšuk ise. Ilma laiba lahkamiseta, ilma kõigi arsti hukkumisega seotud asjaolude üksikasjalise analüüsita, toetudes ainult Startsevi seletustele, koostas Sementšuk arvamuse, mille kohaselt doktor Vulfson, kaotanud Startsevi, eksis ära ja, jättes maha narta, külmus joobnud oleku tõttu.

Kui doktor Feldman, kes kohe oletas Vulfsoni vägivaldset surma, nõudis, et Moskvasse saadetakse taotlus Vulfsoni hukkumise põhjuste uurimiseks kõrvalise isiku kohalesaatmiseks, hakkas Sementšuk teda oma harjunud meetoditega taga kiusama. Ta pidas Feldmani telegrammid ja kirjad kinni ega saatnud neid edasi suurele maale. Ta võttis Feldmani varustuselt maha, motiveerides seda sellega, et Feldman keelduvat haigeid ravimast, kuna aga Feldman tegelikult kellelegi arstiabi andmisest ei keeldunud. Sementšuk keelas talvitajail ja pärismaalastel Feldmani külastamise. Ta sundis haiget Feldmani, kellel oli emaka verejooks ja temperatuur 40°, sõitma saart mööda haigete ravimise ettekäändel. Kui Feldman keeldus, põhjendades seda oma haigusega, andis Sementšuk 23. veebruaril käsu Feldman viivitamata välja saata «taliasunduse piiridest saare teise rajooni, väheasustatud punkti». Ainult teiste talvitajate vaheleastumine sundis teda Feldmani väljasaatmisest loobuma.

Doktor Krašeninnikovi poolt 19. aprillil teostatud Vulfsoni laiba meditsiinilise lahkamise akt näitas, et Vulfsoni surm ei tekkinud külmumise või mõne õnnetusjuhtumi (kukkumine nartalt vastu jääd või kivi jms.) tagajärjel. Vulfsoni laiba kõigi välis- ja sisetunnuste järgi jõudis doktor Krašeninnikov järeldusele, et Vulfsoni surm võis järgneda ainult hoobist, mis löödi tapetule näkku ja mis tekitas peaaju põrutuse.

Asjas esinevate materjalide põhjal tehti kindlaks, et Startsev oli alati olnud Sementšuki käskude kuulekas ja absoluutselt ustav täitja. Startsevi ja Vulfsoni vahel mingeid kokkupõrkeid varem ei olnud. Startsev võis Vulfsoni tappa ainult teise isiku kihutusel ja selle isiku huvides. Sementšuk oli huvitatud Vulfsoni kõrvaldamisest, kes taliasunduse inimestest oli ainukesena tema vastu välja astunud ja tema kuritegelike toimingute võimaliku paljastajana temale ohtlik.

Nagu tunnistajate ütlustest selgus, oli Sementšuk enne Vulfsoni tapmist ähvardanud temaga arveid õiendada. Nähes nähtavasti sellist arveteõiendust ette, jättis Vulfson enne ärasõitu 25. detsembril koju sedeli, milles ta kirjutas, et tema hukkumise korral palub ta süüdistada ainult Sementšukki. Sementšuk, andes doktor Vulfsonile käsu sõita Predatelskaja lahte ja Blassoni neemele, põhjendas seda sellega, et arst on sinna välja kutsutud; sellist kutset aga tõeliselt ei olnud. Sementšuk määras Vulfsonile teejuhiks Startsevi, kes varem kunagi polnud juhina sõitnud, kuigi samal ajal oli Roggersi neemel kaks lääne poolt tulnud kütti (Tagrak ja Itui), kes oleksid võinud doktoriga kaasa sõita; need aga saatis Sementšuk mujale, põhja suunas, petrooleumi järele, ehkki sel ajal Roggersi neemel petrooleum oli olemas. Pärast teate saamist, et Startsev on kaotanud doktori, püüdis Sementšuk otsingutele väljasõitu järgmise päevani edasi lükata.

Somnitelnaja lahele saabumisel saatis Sementšuk Startsevi välja ida suunas — just vastupidises suunas sellele, kus Startsev tema seletuste järgi oli doktori kaotanud. Pärast laiba leidmist püüdis Sementšuk koos Vakulenkoga laipa ühte auku heita, mis oleks doktori surma põhjuste avastamise võimatuks teinud. Veel enam, arvestamata laiba leidmisega kaasnenud asjaolusid, selle väljanägemist, lõi Sementšuk ilma igasuguse aluseta kohe versiooni, et doktor hukkus teelt eksides joobnud oleku tõttu.

Need on asjaolud, mis viisid Semetšuki ja Startsevi kohtualustepinki.

Sementšuk, kes etendas selles asjas peamist (tapmise orga-

niseerija) osa, ja Startsev, kes vahetult teostas tapmise, vaieldes neile esitatud süüdistuste vastu, piirdusid oma süü paljasõnalise eitamisega, väites, nagu eespool nägime, et Vulfson pole tapetud, vaid ta eksis lumetormis ja külmus.

Süüdistaja ees oli keerukas ülesanne: doktori hukkumine toimus olukorras, kus tunnistajaid ei olnud ja kus sündmuse pilt ise tuli taastada selle esimesel pilgul tähtsusetute, iseenesest väheütlevate katkendite alusel.

Siin võis ainsaks meetodiks olla eraldamise meetod. Oli vaja püstitada mitu võimalikku versiooni, oletada (presumeerida) mõistatuse mitut võimalikku lahendust ja neist iga versiooni hoolika analüüsi alusel leida tõeline lahendus.

Põhiline versioon, mille esitasid süüalused, seisnes selles, et koos juhi Startseviga sõitev Vulfson kihutas esimesest mööda, eksis lumetormis ja külmus. See versioon aga lükati täielikult ümber. Väljanõutud ilmastikuteadete põhjal tõendati, et lumetormi ei olnud, vaid oli kerge pinnapealne tuisk, milles nähtavus püsis 10—12 kilomeetrini. See oli versiooni — et doktor eksis lumetormis ja külmus — esimene kummutus.

Teine asjaolu puutus küsimusse, mil viisil õnnestus Vulfsonil Startsevist mööda kihutada, kes oma koertega sõitis tema ees. Selle Startsevi seletuse kaheldavus seisnes selles, et Startsevi koerad olid paremad kui Vulfsonil ja Vulfson oli nartal sõitmises märksa vähem vilunud kui Startsev. Eksperdi ülekuulamise teel tuvastati ka selle Startsevi väite alusetus.

Seejärel kerkis esile uus asjaolu: Vulfsoni juhtkoerad osutusid Startsevi omadeks, kuna Startsev rakendas mingisugustel põhjustel, mis ei leidnudki selgitust, oma juhtkoerad lahti ja vahetas nad Vulfsoni koertega ümber. Eksperdile esitati küsimus: «Kas võis Vulfson, kes oli koertega sõidus täiesti vilumatu, Startsevi enda koertega viimasest mööda kihutada?» Eksperdi vastus oli kategooriline: «Jah, see võis võimalik olla poolteise kilomeetri kaugusel Somnitelnajast kohe alguses pärast väljasõitu, kui koerad olid veel hasardis, mil nad jooksevad väledalt ja püüavad eelsõitjast mööda joosta. Kuid lume-

tuisus võõraste juhtkoertega, pealegi peremehe juhtkoertega, kes sõitis ees, ei pea ma seda võimalikuks.»

Edasi esitati järgmine küsimus: «Kui möödakihutamine leidis aset 10 kilomeetri kaugusel Somnitelnajast, kas pole siis see möödakihutamine kaheldav?» Ekspert vastas kindlalt: «Selline möödakihutamine kahtlemata ei võinud aset leida.»

Seega Startsevi versioon, et Vulfson, kes ei osanud koertega sõita, võis lumetuisus, lumetormis Startsevist mööda kihutada ja pealegi veel Startsevi enda koertega, ei kannatanud välja mingit kriitikat ja osutus ümberlükatuks.

Kuid vaatamata selle versiooni alusetusele oli uurimise huvides tähtis oletada, et see versioon leidis tõesti kinnitust, et doktor Vulfsoni möödakihutamine Startsevist leidis tegelikult aset. Selline oletus oli tähtis selle versiooni enese kontrollimise seisukohalt, sest kõik järgnev pidi selle faktiga teataval viisil seotud olema. Startsev tõepoolest jätkaski oma versiooni seletustega selle kohta, kuidas tema, Startsev, sööstis doktorit taga ajama, karjus, paugutas püssist ja otsis teda. Tuli järelikult seda Startsevi ütluste osa kontrollida. Kas oli nõnda, nagu seletas Startsev?

Uurimine läks samm-sammult selles suunas edasi, kuid midagi tõega sarnanevat ta Startsevi seletustes ei tuvastanud. Startsev võttis ise õigeks, et ta kõik neli päeva pärast Vulfsoni kadumist veetis eskimo Kmo juures, keda ta kohtas juhuslikult juba sündmuse esimesel päeval. Seda kinnitas ka eskimo Kmo. Seega väljamõeldis kaduma läinud doktori otsimisest Startsevi poolt osutus samuti paljastatuks.

Sama kehtib ka püssipaukude kohta — ka siin vassis Startsev, seletades kord kuuest, kord seitsmest lasust või vaikides neist üldse. Iseloomulik on siin eriti see, et Startsevi esimestes seletustes ei olnud laskudest mingit juttu. Need «lasud» ilmusid märksa hiljem — asjaolu, mis teataval määral kõigutas usaldust selle seletuse vastu. Viide doktori otsinguile langes ära. Seega langes ära veel üks «vastuindiits», tugevdades ühtlasi olemasolevate kaudsete süütõendite tähtsust.

Kuid, tõlgendades iga kahtlust süüaluse kasuks ja jättes või-

maluse kahelda selles tõendis nii süüaluse süü kui ka süütuse seisukohalt, uurijal tuleb jätkata oma tööd, lükates selle asjaolu esialgu kõrvale, nii-öelda neutraliseerides seda. Mis siis edasi? Edasi — Vulfsoni laip, mis pealegi oli niivõrd moondunud, nagu seda võib otsustada fotodegi järgi, et oli raske teda ära tunda. Uurijal ja süüalusel tuli seda äärmiselt tõsist asjaolu selgitada. Siin tuli olulist osa etendada kohtumeditsiinilisel ekspertiisil, mille teostas hiilgavalt kohtumeditsiiniline ekspert doktor Semjonovski.

Vulfsonil oli nina purustatud, kehal leidus ka muid märgatavaid vigastusi ja mis eriti tähtis — tehti kindlaks, et surm oli saabunud silmapilkselt.

Tuli uurida kõigepealt küsimust, kas oli võimalik, et Vulfson nartalt kukkus, ja kas võis surm tekkida selle kukkumise läbi saadud põrutusest.

Siin on võimalik mitu varianti: esimene: — Vulfson kukkus nartalt, vigastas end ja suri; teine — Vulfson käis jalgsi, kukkus, lõi end vastu jääd ja suri; kolmas — põrkas käies vastu jääpanga serva, vigastas end ja suri; neljas — kukkus juhuslikult vastu kivi ja suri. Kõiki neid variante tuli kontrollida. Neid kontrolliti ja need osutusid kõigepealt kummutatuks tegelikult esinenud vigastuste iseloomu tõttu. Nende vigastuste iseloom tõendas veenvalt, et oli tegemist tapmisega. Siin omas suurt tähtsust üks detail: Vulfsoni laip leiti lamamas selili, purustatud aga oli temal laup ja nina. Kui ta oleks kukkunud ja seeläbi end vigastanud, oleks ta pidanud lamama näoli; vastupidi — selili võis ta lamama jääda üksnes sel juhul, kui ta paisati selili eestpoolt tulnud löögiga — tekkis ju surm, nagu kohtumeditsiiniline ekspertiis kindlaks tegi, silmapilkselt. Tähtsaks kaudseks süütõendiks oli ka Vulfsoni kuklas leitud verevalum, mis oli tekkinud kukkumisel millestki eestpoolt saadud hoobist. Kogu see analüüs kõrvaldas seega otsustavalt versiooni, nagu oleks Vulfson saanud surma löögist jää, jääpanga serva jms. vastu.

Alusetuks osutus ka versioon, et Vulfson külmus joobnud oleku tõttu.

Ekspertiis tegi kindlaks, et Vulfsoni laibal leidunud laigud, mis oleksid andnud põhjust arvata, et Vulfsoni surm tuli külmumise tagajärjel, ei olnud niinimetatud Višnevski laigud. Ekspertiis tõendas seda kogu teadusliku autoriteediga; peale selle on vastuvaidlematu, et kui Vulfson oleks hukkunud külmumise tagajärjel, oleks külmumise jälgi olnud ta teistel kehaosadel: põskedel, kätel, laubal jne. Tegelikult polnud laibal mingeid külmumise tunnuseid.

Püüti püstitada veel selline versioon, et doktor oli joobnud, mistõttu ta käimisel kukkudes vigastas end surnuks. Oli ka juttu, et laiba roiskumislõhn võib alkoholilõhna välja tõrjuda ja seetõttu võidi lahkamisel laiba maos alkoholi mitte avastada. Ekspertiis tõendas siingi täie selgusega, et hukkunu maos alkoholi ei olnud, et roiskumislõhna ei saanudki olla, sest magu oli väga hästi säilinud ja et Vulfson järelikult ei olnud joobnud. See võimaldas täiesti põhjendatult väita, et Vulfson ei olnud joobnud, et ta ei kukkunud ega külmunud. Tähendab — ta tapeti.

Jäi üle uurida kaudsete süütõendite viimast osa, nimelt küsimusi, mis puudutasid tapmise riista ja asjaolusid, millistel tapmine toimus.

E s i m e n e k ü s i m u s — millega anti ohvrile hoop? Vastavalt vigastuste iseloomule võib sellele küsimusele vastata järgmiselt.

Hoop oli doktor Vulfsonile antud võrdlemisi väikese kõvapinnalise esemega, mis vastab vintšesterpüssi lae kandile. Tehti ühtlasi kindlaks, et see oli järsk, tugev, otsustav hoop, mida ei saada kukkumisel, kui mitte kukkuda kõrgelt mäelt, kuid Sementšuki ja Startsevi õnnetuseks seda käesoleval juhul ei olnud.

T e i n e k ü s i m u s — Vulfsoni kätel leiduvate marrastuste päritolu ja iseloom.

Väljendati oletust, et doktor Vulfsonil olid tuulemantli varrukad kinni seotud, mille tõttu tekkisid marrastused, või võisid tekkida need laiba kinnisidumisest narta külge jms. Seda kõike uuriti ja kontrolliti hoolikalt ning selgus, et kõik marrastused olid elupuhuse päritoluga, need asetsesid väga sümmeetriliselt

ja võisid tekkida kas kätega tapetu kätest kinnihaaramise või tapetu käte kinninöörimise tagajärjel. Võib oletada, et mõrtsukas sidus oma ohvri kinni, tappis ta ja pärast seda vabastas ta kõidikuist ning läks siis oma teed. Kuid see on ainult oletus, mis ei kõrvalda ka teistsuguseid oletusi.

Tuginedes aga ekspertide arvamusele tõendas uurimine kahtluseta, et marrastused olid elupuhused ja sellist laadi, mis osutavad nende tekkimisele mingisuguste vägivaldsete toimingute tagajärjel. Marrastused olid verevalumiga, mis näitab, et oli suure jõuga surutud kohtadele, kus need tekkisid. Marrastused tekivad liugetoime tagajärjel ja kui nendega kaasneb verevalum, siis järeldub, et on just tarvitatud suurt jõudu. Seepärast on võimatu, et need marrastused oleksid tekkinud tuulemantli varrukate kinnisidumise tagajärjel. Või tekkisid need marrastused surnu kinnisidumisest narta külge? See pole samuti võimalik, sest nagu ekspertiis tõendas, olid doktor Vulfsoni marrastused elupuhused, tekitatud kõrvalise isiku läbi. See annab tunnistust sellest, mida kinnitab ka kohtumeditsiinilise ekspertiisi analüüs, et nende tekkimisele eelnes võitlus, et seega vägivaldse surma eel käis mingi võitlus.

Ekspertiis tegi kindlaks, et marrastused ei saanud tekkida kinnisidumisest. Sõrmkindad polnud kinni seotud, labakindad olid aga kinnitatud üle õla visatud paela külge, kusjuures tükk paela — see pole samuti juhuslik asjaolu — leidus narta küljes ja osa tuulemantlist oli rebestatud; rebestatud rõivas viitab samuti sellele, et seal toimus võitlus.

Marrastused kätel, rõivaste rebestus... Kinnaste, vintšesterpüssi ja mütsi asend sündmuskohal? Kõik need osutusid laialipillatuks siia ja sinna, mis ei jätnud mingit kahtlust selles, et leidis aset võitlus, tõenäoliselt tõsine vastupanek hukkunu poolt.

Lõppeks viimane kaalutlus. Hoolimata kõigist andmeist, mis kinnitasid küllalt veenvalt süüdistuse versiooni, polnud võimatu siiski veel üks versioon. Oletame, et Vulfson tõesti kaotas lumetormis tee, eemaldus nartast ja ei suutnud leida olukorrast väljapääsu, et teda haaras mingi ebateadlik surmahirm, mingi paani-

line seisund. Kel on tulnud olla rasketes olukordades, see teab, et võib tekkida hetki, kus inimene hirmust aetuna on valmis appi hüüdma kogu maailma. Oletame, et Vulfson, kellel oli kaasas vintšesterpüss, milles, nagu hiljem selgus, oli üks padrun tühjaks lastud, hakkas tulistama õhku, et tõmmata tähelepanu oma raskele olukorrale, ja et seejuures püss andis tagasipõrke, mis tekitas arstile surmava haava. Oletame, et see just nii oli, et surm oli seega õnnetusjuhtumi tagajärg ja et selles oli süüdi Vulfsoni vilumatus püssi käsitsemisel. Peab järelikult kontrollima ka seda varianti. Kontrollimine teostati, kuid ka see variant pidi ära langema, kuna Vulfson polnud laskmises sugugi vilumatu — ta oli vorošilovlik laskur. Milline vilunud laskur aga paneks tulistamisel püssilae nina juurde?

Kõigi tõendite üksikasjaline analüüs, millest igaüks oli kaudseks tõendiks, viis seega veendumusele, et antud juhul oli aset leidnud tapmine.

Kes oli siis tapja? Küsimus siirdub juba uuele pinnale. Sellele küsimusele peavad vastuse andma uued tõendid. Tuleb püstitada uuesti rida võimalikke versioone, neid analüüsida ja leida lahendus.

Asjaolude kohaselt võis kahtlus Vulfsoni tapmises langeda kas Sementšukile, Startsevile või ka Vakulenkole, kes oli korduvalt ähvardanud Vulfsonit. Startsev püüdiski suunata uurimist Vakulenko vastu. Tapmise olustiku analüüs kõrvaldas aga selle versiooni, kuigi leidsid kinnitust Vakulenko ähvardused.

Peamiseks «vastuindiitsiks» oli siin see asjaolu, et Vulfson ja Startsev ei lahkunud teineteisest, et Startsev ei «kaotanud» Vulfsonit, et Vulfson ei sõitnud Startsevist mööda ega temast kaugele ette. Kui Startsev Vulfsonit ei kaotanud, siis, tähendab, ta oli Vulfsoniga koos. Kui Startsev oli Vulfsoniga viimase surma momendil koos ja kui Vakulenko surmas Vulfsoni, siis tekib küsimus: milline oli siis seejuures Startsevi osa? Kui Startsev «oletab», et Vulfsoni tappis Vakulenko, ja kui Startsev ei kaotanud Vulfsonit, see aga tehti kahtluseta kindlaks, siis tekib küsimus: kus oli siis Startsev? Miks Startsev ei kaitsnud arsti? Lõppeks — miks ta Vakulenko poolt sooritatud kuriteost

ei teatanud ametivõimudele? Kõigile neile küsimustele ei suutnud Startsev vastust anda, mis on ka täiesti arusaadav, sest viide Vakulenkole oli väljamõeldis. Kahtlused Vakulenko kui Vulfsoni faktilise tapja vastu olid seda enam alusetud, et selle oletuse puhul oleks tulnud veel eeldada, et Vakulenkole oli juba ette teada koht, kus Vulfson 27. detsembril tapeti; et Vakulenko, kes koos Vulfsoni ja Startseviga Roggersi neemelt ja Somnitelnaja lahelt välja ei sõitnud, sõitis nähtavasti nende kannul ja nendele, vähemalt Vulfsonile märkamatult oli äkki kohal, kus 4—5 päeva pärast Vulfsoni Roggersi neemelt väljasõitmist leiti tema laip. Selleks et tõendada, et just Vakulenko võttis vahetult osa arsti tapmisest või koguni ise tappis tema, tuleks eeldada mingit õige keerukat asjaolude kombinatsiooni. Seda oleks saanud võimalikuks pidada ainult ühel juhul — kui Startsev oleks leppinud juba ette Vakulenkoga kokku, kus ta on, et parajal momendil koos Startseviga arsti tappa.

Täpselt samuti langes kõigi asjaolude kohaselt ära oletus, et Vulfsoni tappis Sementšuk, kes tõeliselt oli selle tapmise organiseerija. Jäi järele üksnes Startsev.

Asjas tehti kindlaks, et Vulfson sõitis taliasundusest välja Startseviga koos, kes sõitis juhina ees, et Vulfson Startsevist mööda ei sõitnud, et lumetormi ei olnud ja et Vulfson Startsevi juurest ei lahkunud. Lähtudes sellest ja analüüsides Startsevi vastu kogunenud kaudseid süütõendeid, kaalutlesid uurija ja süüdistaja järgmiselt: kui tõesti pole võimalik, et Vulfson kihutas Startsevi nartast mööda, siis pole ka võimalik, et Startsev kaotas arsti; kui pole võimalik, et Startsev kaotas arsti, siis järelikult nad ei eraldunud teineteisest; kui nad teineteisest ei eraldunud, siis tähendab, Startsev oli Vulfsoniga koos viimase surma momendil; kui Vulfson suri vägivaldset surma, siis järelikult ainus isik, kes võis selle tekitada, oli Startsev, sest kedagi teist peale Startsevi seal ei olnud.

Kõik selles asjas kogutud tõendid viisid järjekindlalt just selle järelduseni. Ükski kaitse otstarbel ja süüdistuse ümberlükkamiseks esitatud «vastuindiitsidest» ei saavutanud oma eesmärki, sest need ei suutnud ümber lükata ühtegi süüdistaja

poolt esitatud tõendit. Süüdistavat versiooni kinnitasid veenvalt ka uurimise ja kohtu poolt selles asjas kindlaks tehtud kuriteomotiivid: kättemaks paljastamise eest, katse kõrvaldada kardetavat paljastajat.

*

Analüüsisime üksikasjaliselt kaudseid süütõendeid ja nende rakendamise käiku Vrangeli saarel toimunud tapmise asjas, et selle erakordselt kujuka näite varal selgitada ühest küljest kaudsete tõendite jõudu ja teisest küljest — nende ühendamise, analüüsimise ja sünteesimise metoodikat. Analüüsitud asi kinnitab täielikult Willsi poolt väljendatud mõtteid kaudsete süütõendite rakendamise tähtsuse ja erisuste kohta, eriti aga tema mõtet, et «pole mingit võimalust loetleda lõpmatut arvu asjaolusid, mis võivad kaudsete süütõenditena esineda, kuna nad on niisama mitmekesised nagu sündmuste erikujud ja kombinatsioonid tegelikus elus». Willsil on õigus ka veel muus. Tal on õigus ka nende äärmiselt avarate piiride määratlemises, mis on iseloomulik kaudsete tõendite süsteemile. Wills ütleb: «Kõik kohtualuse teod, kõik, mis heidab mingit valgust tema käitumisele, kõik teiste asjasse puutuvate isikute toimingud, kõik, mis on kohtualusele teatavaks saanud ja võis temale mõju avaldada; tema sõbralikud ja vaenulikud suhted, tema lubadused ja ähvardused, tema juttude tõepärasus, tema õigustuste, pretensioonide ja seletuste valelikkus; tema välimus, kõnetoon, vaikimine küsimustele; kõik, mis võib selgitada seost nende üksikasjade vahel, ja lõppeks iga asjaolu, mis on kas kuriteole eelnenud või on sellega samaaegne või sellele järgnenud, — kõik need on asjaoludest tingitud ehk kaudsed tõendid» [420].

Nii ulatuslik on nende asjaolude ring, milliseid võib ja tuleb kaudsete tõenditena uurida igas asjas.

Kuid kaudsete tõendite ala avarus ei tähenda selle suvalist laiendamist sel teel, et sinna tõmmatakse asjaolusid, millel on uuritava objektiga liiga kauge seos. See puutub eriti süüaluse

[420] Burke, Works, vol. II, lk. 623, tsit. Уильз, Опыт теории косвенных улик, М., 1864, стр. 36.

käitumisse, kelle iga sammu, iga toimingut hindavad ülemäära innukad süüdistajad süüaluse süü tingimatu tõendina. Need on seda tüüpi süüdistajad, keda Koni tabavalt nimetas süüdistajaiks *quand même et malgrè tout* (igasugustel asjaoludel ja millestki hoolimata) [421].

Kaudsete tõendite kasutamisel on suurimaks ohuks tendentslikkus ja eelarvamuslikkus. Kaudsed tõendid on tohutuks jõuks. Kuid neid tuleb kasutada ausameelselt, objektiivselt, ilma neid väänamata või kunstlikult üksteisega seostamata *malgrè tout*-süüdistajate meetodi järgi.

Kaudsed tõendid — need on üksikud faktide joonekesed ja katkendid, tegude ja mõtete killud. Kõik need killukesed ja katkendid tuleb koguda ühtekokku, kõrvutada üksteisega ja teiste faktidega, eriti nende faktidega, mis on antud kaudsete tõendite materjaliga vastuolus, anda nende analüüs ja süntees, viia nad ühte süsteemi, ühte harmoonilisse tervikusse. Harmoonilisse süsteemi viiduna kasvavad kaudsed tõendid kohutavaks, möödapääsmatuks jõuks, muutuvad tõendite ahelikuks, mis ümbritseb süüalust kindla müürina, millest on võimatu läbi murda, kust pole pääsu kuhugi. Kuid selleks peavad kaudsed tõendid iseenesest olema harmoonilised ja veatud, samuti peab veatu olema ka nende päritolu allikas. Nad peavad olema omavahel loogiliselt seostatud ja ühendatud omavahel kõigi oma lülidega [422].

Kõneldes kaudsetest tõenditest, tuleb hoiatada selle ekslikku kujutluse eest, et need võivad olla ainult süüdistavat laadi [423].

---

[421] Niisugused süüdistajad, nagu kirjutas nende kohta Labouné, kõnelevad kohtule kohtualuse kohta: «Ma vaatlen teda ta sündimisest peale; olles üheaastane ta hammustas oma imetajat, kaheaastasena näitas ta keelt oma emale, kolmeaastasena varastas ta vanaisa suhkrutoosist kaks suhkrutükki, nelja-aastasena näppas ta võõrast aiast õunu, ja kui see nurjatu viieaastasena ei muutunud isalapjaks, siis vaid seetõttu, et tal oli õnn olla orb!» (tsit. Кони, На жизненном пути, 1913, т. I, стр. 100—101).

[422] Käsitledes küsimuse seda külge, eelistab Glaser kõnelda mitte kaudsete tõendite ahelikust, vaid nende suletud ringist (vt. Глазер, Руководство по уголовному процессу, СПБ, 1866, стр. 332). Kui on juttu kaudsete tõendite ahelikust, siis peetakse endastmõistetavalt silmas suletud ahelikku, s. o. sellist kaudsete süütõendite ahelikku, mis oma kogumis olekski kaitstava versiooni aluseks.

[423] Vt. näiteks Строгович, Уголовный процесс, Громов и Лаговиер, Уголовно-судебные доказательства, Юридическое изд-во РСФСР, М., 1929.

Sõnatuletuse seisukohalt on see kujutlus õige *. Sisuliselt on see aga ekslik. Kaudsete tõendite jaotus süüdistavaiks tõendeiks (nn. улики) ja õigustavaiks tõendeiks (ülejäänud) on aluseta juba kaudsete tõendite olemuse enese seisukohalt.

Üks ja seesama tõend võib seoses teiste asjaoludega olla kas süüdistav või õigustav. Näiteks kurjategija poolt jäetud jalajälg võib olla süüdistavaks tõendiks A vastu (kui jälg tema jalale vastab) ja õigustavaks tõendiks B vastu (kui jalajälg tema jalale ei vasta) [424].

Kaudsete tõendite jaotus süüdistavaiks ja õigustavaiks on niisama tingimuslik ja seetõttu täiesti ilma praktilise tähtsuseta, nagu analoogiline tõendite jaotus üldse.

Kaudsete tõendite teooria ei vaja seesuguseid tingimuslikke ja puhtformaalseid kategooriaid.

Kohtulike tõendite teooria peab olema rajatud kindlatele, tõeliselt teadusliku iseloomuga alustele. Kohtulike tõendite uusima teooria üks tähtsaim ülesanne on tema otsustav vabastamine traditsioonidest, mis on juba kaotanud oma tähtsuse, abstraktselt-loogilise formaalse otsuse iganditest, kategooriaist, mis ei kannata välja kontrollimist ainsa teadusliku meetodi — dialektilise materialismi meetodi seisukohalt. See ülesanne tingib vajalikkuse heita kõrvale kõik tõendiõiguse teooriat veel tänapäeval koormavad ajaloolised ladestised, sellised reeglid, nagu parima tõendi reegel, reegel tõendite veenvuse sõltuvusest nende hulgast, reegel otseste tõendite eelistest kaudsete tõendite ees ja ümberpöördult, tõendite klassifikatsiooni reeglid, mis kodanlik teadus on omaks võtnud ja mida ilma kriitikata jäljendavad ka mõned nõukogude protsessualistid.

Seda tõendiõiguse teooria ümberkujundamise teed käib käesoleval ajal nõukogude teadus, mis avab ülevad perspektiivid nõukogude protsessiõiguse veel hoogsamaks arenemiseks ja õitsenguks.

---

* Mõeldud on vaste venekeelset vormi — улики. (Toim.)

424 Glaser tähendab õigesti, et kaudsetel tõenditel on üheaegselt positiivne ja negatiivne tähendus.

Nõukogude uurimis-, prokuratuuri- ja kohtuorganite praktilise töö kogemustel kontrollitud nõukogulik tõenditesüsteem ja nõukogulik sotsialistlik tõendiõigus on kindlaks aluseks sotsialistlikule õigusemõistmisele, mis seisab valvel sotsialistliku ühiskonna ning tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi eest ja on kutsutud täitma üllast osa — kaitsta Lenini-Stalini suure ja võitmatu lipu all uutele hiilgavatele võitudele üha edasiliikuva sotsialismimaa töötava rahva õigusi ja huve.

Sisukord.

Lk.

I peatükk. **Sissejuhatus** 3

§ 1. Tõendite tähtsus kohtuasjade uurimisel ja lahendamisel 3
§ 2. Nõukogude protsessiõiguse ülesanded 19
§ 3. Nõukogude protsessiõiguse ja kohtuprotsessi demokratism 24
§ 4. Nõukogude kohtu ülesanded 29
§ 5. Kohtuõigus ja kohtulikud tõendid 47
§ 6. Kriminaalõiguslik poliitika, kriminaalõigus ja -protsess 57

II peatükk. **Formaalsete tõendite teooria** 72

§ 7. Üldkäsitlus 72
§ 8. Formaalsete tõendite positiivne ja negatiivne teooria 77
§ 9. Formaalsete tõendite teooria ajalooline tähtsus . . . 95

III peatükk. **Inglise tõendiõigus** 109

§ 10. Inglise tõenditesüsteemi erisused 109
§ 11. Inglise tõenditesüsteemi formalism 118
§ 12. Inglise tõenditesüsteemi põhireeglid 121
§ 13. Inglise tõenditesüsteem kui klassikaline juriidiline süsteem 126

IV peatükk. **Tõendite niinimetatud vaba hinnangu teooria** . . 132

§ 14. Tõendite niinimetatud vaba, kohtuniku sisemisele veendumusele rajatud hinnangu teooria tekkimise ajaloolised põhjused 132
§ 15. Sisemine veendumus ja materiaalne tõde 143
§ 16. «Aruka inimese» teooria ja õigluse probleem . . . 149
§ 17. Sisemine veendumus ja õigusteadvus 158

V peatükk. **Nõukogude tõendiõigus** 165

§ 18. Sisemine veendumus ja sotsialistlik õigusteadvus nõukogude protsessis 165
§ 19. Kohtuniku sisemise veendumuse põhimõtte eitamine ja kodanliku õiguse positivistlik koolkond. Positivistide vead marksismi-leninismi valguses 184

Lk.

§ 20. Marksistlik dialektiline meetod nõukogude tõendiõiguses 208
§ 21. Kohtulike tõendite mõiste 215
§ 22. Tõendite relevantsuse küsimus nõukogude õiguses . . 224
§ 23. *Onus probandi* nõukogude õiguses 234
§ 24. Tõendite klassifikatsioon nõukogude õiguses . . . 243
§ 25. Tõendite üksikud liigid nõukogude õiguses 251
A. Süüaluse ja kostja seletused 251
B. Tunnistajate ütlused 262
C. Ekspertiis 268
D. Asitõendid 273
§ 26. Kaudsete tõendite teooria 280

Vastutav toimetaja H. Randalu.
Keeleline toimetaja R. Kiiv.
Tehniline toimetaja H. Kohu.

Ladumisele antud 8. XII 1949. Trükkimisele antud 7. II 1950. Trükiarv 1000. Paber 61 : 86, 1/16. Trükipoognaid 19,125. MB-00687. Trükikoda „Tartu Kommunist", Tartu, Ülikooli 21/23. Tellimise nr. 2673.

На эстонском языке.

А. Я. Вышинский, Теория судебных доказательств в советском праве.

Hind rbl. 7.70

Rbl. 7.70

A-18266

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00504584 6